1989. Nr. 4 [28]
APRĪLIS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1989.04

3. Numura redakcijas vainas del nebija minēts, ka A. Žida darbu «Atgriešanas no Padomju Savienības» tulkojusi Ieva Lase. Atvainojamies.

Latvijas LKJS Centrālās Komitejas un Latvijas PSR rakstnieku savienības literāri mākslinieciskš un sabiedriski politisks žurnāls jaunatnei. Iznāk kops 1987. g. reizi mēnesī. Izdod Latvijas KP CK Izdevniecība Rīgā.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas kolēģija:

Aivars Kļavis (galvenais redaktors), Jānis Āboltiņš, Vilnis Bīriņš (Atbildīgais Sekretārs), Elmārs Blumbergs, Guntars Godinš (Nodaļas Redaktors), Māris Grīnblats, Edvīns Inkens, Vladimirs Kaņi Vecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Aleksandrs Kazakovs, Pēteris Krilovs, Juris Kronbergs, Andrejs Ļevkins, Jānis Peters, Baiba Stašāne, Ādolfs 5apiro, Viesturs Vecgrāvis, Imants Zemzarls. Redaktori: Rudīte Kalpina, Jekaterina Borščova, Normunds Naumanis,' Eva Rubene. Dzejas Konsultante Amanda Aizpuriete. Prozas Konsultants Aivars Tarvids. Korektore Mārīte Pupiņa.

Tulkotāja Anta Skorova. Mākslinieciskā Redaktore Sarmīte Māllna. Tehniskā Redaktore Ināra Jurjāne.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественныи и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник») на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателен латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, 226081, г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salikšanai 6.02.89. Parakstīts iespiešanai 16.03.89. Jt 00113. Formāts 60x90/8. Ofseta papīrs nr. 1., 2. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. Iespiedl., 21,5 uzsk. Krāsu novilk., 14,7 izdevn. L. Metiens 140 000 (latviešu valodā — 110 000, krievu valodā — 30 000). Pasot. Nr. 139. Maksā 50 кар. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīgā, balasta dambī 3. Abonementa kastīte 35. Telefoni: galv. Red. 224166; galv. Red. Vietn. 224100; atb. Sekretāram un tehn. Redaktorei 225654; publicistikas nod. Vad. 229631; kultoras nod. Vad., mākslin. Red. 210030; dzejas un prozas nod. Vad., konsultantiem 227208. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rīga, balasta dambī 3.

-
- ODU LAIKS
  - L J G
  - DVĒSEĻU PUTENIS
- AVOTS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16

Avots 1989.04

Rakstniecība

Lienīte Medne, Vladis Spāre, Juris Zvirgzdiņš.

«Odu laiks» (1. Ipp.) Genādijs Aigi. Dzeja (13. Ipp.) Māris Čaklais. Dzeja (16. Ipp.) Anda Kubuliņa. «Reālisms un Vizma Belševica» (18. Ipp.) Pēters Brūveris. Dzeja (22. Ipp.) «Viens dzejolis» (24. Ipp.) Jānis Veselis. Latvju teiksmas (26. Ipp.)\/

Kultūra

Eliass Kaneti. «Vadonis un vara» (32. Ipp.) Normunds Naumanis. «LJG!» (45. Ipp.) . Kristofs Heins. Runa VDR X rakstnieku kongresā 1987. gadā (48. Ipp.) Olga Hrustaļova. «Leonīdam Žuhovickim, kurš ir no paaudzes, kuras nav» (51. Ipp.)

Laikabiedra piezīmes

Jozs Urbšis. «Lietuva, liktenīgie 1939.—1940.» (54. Ipp.) Ilmārs Knaģis. «Atgriešanās» (58. Ipp.) Vilnis Zariņš. «Laupītāju filozofija» (62. Ipp.) Mihails Smondirevs. «studenti un ģenerāļi» (68. Ipp.)

Rakstniecība

Aleksandrs Grīns. «Dvēseļu putenis» (72. Ipp.)

LITERATŪRA

Lienīte Medne, Vladis Spāre, Juris Zvirgzdiņš

ODU LAIKS

(1. turpinājums)

Invalīds klusēdams čāpstināja bezzobu muti, starp uzrautajiem pleciem padevīgi noliektā galva sauca atmiņā Suhumi, vaļējo kafejnīcu zem izbalojušiem saulessargiem un lielu, izkāmējušu suni, kuri — kraupains un noplucis — grozījās asi smaržojošos krūmos, gaidīdams no debesīm nokrītam kaut ko ēdamu, un, asti kājstarpī ierāvis, bēga, kad Pēteris sparīgi meta viņam jēra taukos apvi|ātu maizes gabalu

— Dabūsi, — viņi izgrūda. — Paklau, vecais, aizdod savus ratus. Man, saproti, jāsameklē tas čalis, bet es nevaru skuķi te atstāt galīgā bētē. Mēs viens divi būsim atpaka| ar iņabi, un tad tu dabūsi savu tiesu.

— Mjā ... — vecais pakasīja pliko pakausi. — Naudas man nav ... tas ir viens. Bet vai tu zini, cik iitādi rati maksā! Man viņi ir ar motoru. Gribu — griežu kloķi, klusi, neuzkrītoši. Gribu, iedarbinu motoru un braucu kā kungs.

— Izbeidz! — Pēteris vaibstījās. — Nāvīgi jau nu mļn viņi ir vajadzīgi! Nrļ » ˆ

— Ēē ... Saimniecībā viss noder! — Invalīds, glāstīdams ratiņu roku balstus, viltīgi smīnēja. — Tu domā, tev tās kājas ir neaizskaramas! Nemaz kara nevajag, ņems un tramvajs no griezīs. Ko tad!

— Pieiūs atpakaļ! — Pēteris atmeta ar roku. — Tagad zini, kā māk! Pašam tikai ļāuzmana, lai piedzēries ķirurgs nesajauc labo ar kreiso. Nu, tad tu dosi man to kasti vai ne!

— Lai iet! Ko tik cilvēks nedara iņabja dēļ! — Invalīds sarosījās, nogrūda no stumbeņiem savazātas flaneļa segas gabalu. — Palīdzi man tikt laukā un noliec tur, tajā tumiajā kaktiņā. Tikai nepaliec ilgi!

— Sameklēšu čali, un tūlīt būsim klāt... — Pēteris izcēla no ratiem invalīdu, kurš kā bērns apķērās viņam ap kakluar garajām rokām, un nosēdināja nišā pie aizmūrētām durvīm, uz kurām veda trīs marmora pakāpieni. Marmora gondola ...

— Tikai tu atceries, — iekārtojies čerkstēja Invalīds, — šitie

C LKP CK IZDEVNIECĪBA, «AVOTS», 1989

ir jubilejas rati, tos man gadadienā pasniedza, svinīgi, ar puķēm. Skaties, nepazaudē!

— Labi, labi! — atsaucās Pēteris un, pakāris kaklā balto somiņu, uzstutēja kājās Rūtu, kura, miegaini ievaidējusies, aplika viņam ap pleciem roku un smagi, lipīgi piekļāvās krūtīm.

— Paga, paga ... ne tik strauji — — viņš murmināja, stīvēdams Rūtu pie ratiņiem, iemurcīja viņu sēdeklī, pavilka uz leju svārku malu,

kura bija atsegusi ceļgalus, un izripinā-jās uz ielas.

Invalīds pavadīja viņus ar spējas nožēlas pilnu skatienu.

— Piedirsīs ... jei bogu, piedirsīs ... — viņš noburšķēja, atkal izies kā toreiz, ratiņi pagalam, ar galiem, aizripojuši, un kas darīja! Pats darīja! Un vai pirmie! Pirmie ratiņi lakotiem spieķiem — tos buržuji, kuģī kāpjot, pameta Liepājā — ņēma ungnodzērās. Tad bija sviesta kaste ar brūni iededzinātu uzrakstu «Latvijas sviesta eksports» un lodīšgultņiem apakšā, apkārt pārējie bēdubrāļi, tie, kas pārnāca, tika atstumt, iznesti no sanitārvilcieniem un lazaretēm, akurāti no-

im kājām, ar juhtādu apšūtiem bikšu dibeniem, bigu-em rokās, medaļām žvadzot, stacijās, tirgos, amerikankās — ara nolādēistš mantojums. Koja — tankā dedzis un līdz galam nesadedzis —,aklo acu dobumus pret debesīm pacēlis, ar kruķiem pret Kažiņu, kuram tikai viena roka trim pirkstiem — tieši pigas savilkšanai. Pārējais palika pie skaistās zilās Donavas, Vīnes mežā, Prāterī, Panorāmas rata pakājē ierakts. Kruķis pret kruķi, gaisā lamas, kokaspirta izgarojumi, červoncu žūkšņi un meičas, nojāti kara zirgi, vilcieni, trofeju akordeoni, žēlas dziesmas ... Kur tas viss palicis! Kur ir tas frukts ar viņa jubilejas ratiņiem! Eh, neredzēt vairs ... Vēl viens lielā kara zaudējums! Kā muļķa bērnam izmānīja viņam ratiņus. Labāk pats būtu nodzēris ...

Naudaszīme — liela un gaiši brūna — nesa Niklāvu uz priekšu. Dzirnavu ielas namu fasādes slīdēja gar acīm kā kovboju filmas uzņemšanas paviljons, skursteņi un vēja rādītāji plēsa driskās pāri slīdošos mākoņus, dažs uzķērās uz smailes,

1

aptinās ap to un plīvoja kā karogs, gaidot stiprāku pūtienu. Vārtu rūmes un trepju telpas oda un bīstami melnoja.

Netālu, riepām švīkstot, apstājās milicijas mašīna, balsis pātagas cirtieniem sašķēla gaisu, spuldze iespīdēja un atbalsojās kaķu acīs.

Niklāvs kā ēna piekļāvās sienai, viņa ķermeņa trešā dimensija kaut kur pagaisa, domas k|uva plakanas kā diplomāts, kuru viņš bija pazaudējis ar visiem dokumentiem, un tāpēc četri aizturētie tagad sēž kamerā, kurā tūlīt iemetīs arī viņu. Praksi neieskaitīs, atskaitīs no universitātes; students Rode prakses laikā aizturēts uz Dzirnavu ielas, meklējot šņabi, šņabi, šņabi — kāds ods, pacietīgi un uzticīgi sekojis Niklāvam, meklējot staipīja snuķīti — nupat vēl viņš te bija, šis siltais asiņu avots, protams, ne sevišķi labi smaržojošs, kādus tik draņķus tie staigājošie gaļas kalni tagad nedzēra, drīz jau sāks rīt DDT, slepkavas! Lūk, ēna uz sienas! Bez miesas! Ods šāvās uz priekšu.

Niklāvs, sajutis smeldzīgu dūrienu pakrūtē, iestenējās.

— Klusāk, klusāk! — turpat pie auss noskanēja sēcoša, kā

caur pieputējušu riju grūdieniem plūstoša balss.

Niklāvs nodrebēja, viņam pie pleca, gandrīz saplūdis ar mūri, stāvēja sīks, gariem, retiem bārdas rugājiem noaudzis vīrelis no netīrumiem lāsumainā boloņas mētelī.

— Nerausties un kopies! — putekļainā balss dvesa. — Es te stāvu uz šuheri. Šodien vihodnojs, alarms pa visu komandu. Nāc rīt! Daudzi jau sadeguši, ņem visus pēc kārtas ...

— Un uz Kalna! — Niklāvs iestenējās. — Uz mazās Kalna!

— Par Kalna es nezinu, tur ir citi, un vispār... man te ir jāvaktē, un te es vaktēju, a tu kopies! — balss steidzināja.

Niklāvs atgrūdās no sienas un, pār plecu atskatījies uz biedējoši dzelteno mašīnu, kurā divi miliči centās iedabūt skaļi protestējošu grīļīgu jaunekli, steidzās projām. Taisnība bija tam papuves spokam — te var ne par šo, ne par to divpadsmit diennaktis nopelnīt, ja vēl Pēteris ar to stulbi smaidošo dievgosniņu iedomāsies steberēt šurp, ietupinās visus kā mīļos.

Pēteris, cenzdamies novaldīt ratiņus, kuru stūre, neviena nevadīta, strauji grozījās no vienas puses uz otru, virzījās uz priekšu, brīžiem atdurdamies namu sienās, brīžiem balansēdams priekšējo riteni uz ietves malas, plašiem lokiem kā suns, kuram jāpagūst izpētīt visas abās ceļa malās vēsmojošās smaržas. Niklāvu, kurš cilpoja ātriem, gandrīz skrejošiem soļiem, un iepretī restorānam «Dzirnavnieks» pie bruģa draudīgi pieplakušo milicijas mašīnu viņš ieraudzīja gandrīz vienlaicīgi.

— Oblava! — Niklāvs izsēca, pazinis Pēteri.

— Dabūji! — prašņāja Pēteris.

— Neko nedabūju, laižamies, viņi tūlīt būs klāt! iedarbini savu kasti un braucam! Kur tu vispār to rāvi! — Viņš tikai tagad aptvēra, cik dīvaini un nepareizi izskatās Pēteris ar šiem ratiņiem, kuros kā liela lupatu lelle zvārojās Rūta.

— Aizņēmos ... — Pēteris metās apkārt ratiņiem un, satvēris abām rokām priekšējo riteni, pagrieza tos vajadzīgajā virzienā.

— Nu tad liec pa pederi un laižamies! — Niklāvs tramīgi skatījās atpakaļ: protestējošais puisis bija paslēpts mašīnas apaļajā vēderā, tā — smaga un apmierināti piebriedusi — klusi atrāvās no zaigojošā bruģa un lēni tuvojās, kā ošņājot ar sānu lukturi izgaismodama vārtu rūmes.

Pēteris, atgriezis benzīna krānu, ar stīvu īkšķi spaidīja karburatora pludiņu, līdz sajuta uz ādas vēsinošu miklumu.

— Lien iekšā, tu esi tievāks! — Niklāvs iegrūda viņu blakus Rūtai un, iestūmis braucamo, uzlēca uz platformas.

Aiz muguras, ievilcis klēpī aizmigušo Rūtu, smējās Pēteris, gar ausīm svilpoja vējš, izriezis plecus, Niklāvs nedaudz ielīka ceļos kā senais grieķis kara ratos.

— Pieturi pie tiem vārtiem! — kliedza Pēteris. — iāpaķer līdzi īpašnieks.

— Ne prātā nenāk, lai pagaida! — atsaucās Niklāvs.

— Tā nevar! — Pēteris atgrūda malā Rūtu un kā bērns mātes brunčos ieķērās Niklāva žaketes stūrī. — Tas vecais ir galīgā ķīķerī, un kāju ar šim nav.

— Lai iet, savāksim! — Niklāvs apžēlojās. — Kur ir tā vārtu rūme! Uzņemsim viņu na hodu!

— Stopē, stopē! Tepat ir!

Niklāvs, nolīcis uz priekšu, parāva stūri, ratiņi uzlēca uz ietves un, iedrāzušies vārtu rūmē, apstājās tieši blakus invalīdam.

— Sitas! — Niklāvs norādīja ar pirkstu uz pārsteigumā sastingušo bezkāji, it kā tā būtu pavisam parasta lieta, ka naktīs uz ielām sēž invalīdi, un viņam būtu jāizvēlas vismaz no desmit līdzīgiem, nenogaidījis Pētera apstiprinošo galvas mājienu, sagrāba veco vīru, kurš, neko neapjēgdams, aizsedza galvu ar rokām, un ierāva ratiņos.

— Oblava! — Pēteris iekliedza lielajā, kaulainajā ausī un, atbrīvodams vietu, notupās uz roku balsta. — Viņi ķemmē ar mašīnu un tūliņ būs klāt, vai tava leijerkaste mūs visus izturēs!

— Izturēs! — mirklī attapies, atkliedza vecais. — Ir arī piecatā braukts. Negriez apkārt, laid sētā, vai tu dzirdi, muļķadesa! — viņš uzbrēca Niklāvam, kurš, tikko ratiņi sāka kustēties, saguma pār stūri. — Sētā griez, kad tev saka! Tur ir sprauga starp malkas grēdām. So mašiņš iesprūdīs kā āpsis starp kokiem.

Ratiņi lēnām uzņēma ātrumu, pie vārtu rūmes apstājās milicijas mašīna, prožektora stars spoži izgaismoja velvi, izstiepdams viņu ēnas kā Brēmenes muzikantu piramīdu.

— Gatavs ... — nočukstēja Pēteris, nu bija klāt tā nelaime, kuru viņš jau vairākas dienas juta minam sev uz papēžiem, viss iepriekšējais bija tikai ziediņi, tagad nāks odziņas ...

— Muti! — uzkliedza vecais un, pastūmis malā Niklāvu, ieķērās stūrē.

Niklāvs puszviļus uzkrita virsū Rūtai, skatījās atpakaļ — šie ratiņi brauc lēni, pārāk lēni...

Milicijas mašīna, klusu dūkdama, iegriezās vārtu rūmē, skaļrunis izgārdza niknus vārdus:

— Tovarišč invaļid, seičas že prekraķiķe bezobrazničak! Vi okazivajeķe soģeistvije v popitke pobega osobenno opasnim prestupņikam! Jesļi vi seičas že ņe ostanoviķes, mi primim sootvetsvujušķije meri!

Skaņa atbalsojās pagalma stūros, viļņiem vēlās pār ratiņiem

no visām pusēm.

— Saus! — Pēteris aizrāvās aiz augstās atzveltnes.

— Es viņiem šaušu! — vecais norūca. — Paši pilnā kā mērkaķi, sakonfiscējušies šņabi, nodevu ievācēji nolādētie ...

Ratiņi veikli kā milzu žurka iemuka spraugā starp malkas grēdām, aiz muguras iekaucās bremzes, noklaudzēja mašīnas durvis.

— Ņe uiģoš! — Uz pagalma akmens plāksnēm rībēja skrejoši soļi.

— Nav pirmā reize ar pīpi uz jumta. Paskraidi vien! — iekļiķinājās invalīds un stūrēja ratiņus pretējās mājas parādes durvīs.

Ar skaļu blīkšķi tās atsitās pret sienu, braucamais iedrāzās kāpņu telpā, un divi pusaudži, kuri tur paklusām skūpstījās, metās augšup pa kāpnēm kā kaķi, glābdamies no saniknota buldoga.

— Turies! — sajūsmā spiedza invalīds.

Ratiņi, rībēdami nodrāzušies pa diviem pakāpieniem, ar vēl lielāku troksni ietriecās otrās durvīs — pašķīda priekšējais lukturis.

Vientuļš gājējs, ar skatienu pavadījis braucējus līdz stūrim, nogrozīja galvu un pieliecies mierinoši glāstīja mazu, tievkājainu šuneli, kurš piespiedās viņa stilbam.

— Ruki vverh! — Durvis vēlreiz noklabēja, un acīs ietriecās tievs, durstīgs kabatas lukturīša stars.

Pensionārs, kurš klusajā nakts stundā bija izvedis pastaigāties savu Džerīti, sajuta biksēs ieplūstam kaut ko siltu. Jā, pūslis bija kļuvis pavisam vārgs, nabaga Miķeli, vai jaunībā tu to varēji iedomāties! Bērnība, aiz pakša aizskrējis, salst kājas, ātrāk, ātrāk iekšā, sniegā paliek apaļi dzelteni caurumiņi, vēlāk, zaļumballēs, izdancojies un alu sadzēries, nesteidzīgi atpogājies, aiz muguras vīstošas meijas, debesīs zvaigznes— tik tālas un noslēpumainas, — pēc tam leģions, Vol-hova, purvi, purvi... čurājums kļuvis blāvs un duļķains kā rāva, ložmetēju stobrus viņi toreiz dzesēja paši ar savu strūklu, nekas nelīdzēja, nekas ... jau viņus, vaņģiniekus, ved vilcienā, apkārt ziedošais Flandrijas pavasaris, no viadukta virsū čurā beļģietes ... pagājībā, viss pagājībā ... Kas tad palicis! Alumīnija krūze ar iegrebtu uzrakstu «Ziemeļi 1945.—

3

ZOJAS FROLOVAS ZĪMĒJUMS

1954.», šis nolādētais pūslis un gars — tas pats vecais.

— Uberi pušķu! — augsti izslējis galvu, viņi izgrūda skaidrā, pareizā krievu valodā.

— Kūda oņi pojehaļi! — Jaunais milicijas seržants, nolaidis pistoli un pavērsis sānis lukturīti, kareivīgi izslēja vārgu un mīkstu kā pirmā pavasara zāle ūsu slotiņu.

— Tuda! — Kā karavadonis, kurš sūta savu uzticamo armiju

ieņemt ienaidnieka galvaspilsētu, vecais norādīja pretējā virzienā.

Apmetusi kvartālam loku, pa bruģi palēkdamās joņoja milicijas mašīna. Atvainojoties piecirtis pistoles stobru pie deniņiem, seržants ielēca «Žigulī», un tas, pagriezies par simt astoņdesmit grādiem, aizdrāzās.

Pie sienas, pacēlis tievu, trīcošu kājiņu, uzticīgi raudzīdamies augšup — saimniekam acīs, — čurāja Džerītis.

— Šodien man nācās sastādīt tev kompāniju, — vecais leģionārs blēdīgi pasmaidīja.

Trīsriteņu vabole, jaukdama pēdas, sirināja pa Rīgu. Kā pieredzējis locis invalīds lavierēja apstādījumos, caurstaigājamos pagalmos un sētās, līkumoja visklusākajās ieliņās, līdz, nošķaudījies un pāris reizes kā sevi uzmundrinādams iepukšķējies, apklusa motors, un ratiņi apstājās Daugavas krastā.

Nedzirdami vēlās melni vijņi, sarkani dega jaunā Preses nama acs, ietaurējās vēlīns velkonītis, kurš atspēries stūma smagi piekrautu baržu. Uzvēdīja mitru pā|u, slapja betona, e||as un aļģu smārds.

— Tukšs ... — Invalīds uzsita ar delnu pa mazo olīvveida bāciņu.

— Man sākas pohas ... — Piedzērušais Pēteris meimuroja ap rateļiem. — Es gribu iekāpt gondolā un aizbraukt...

— Kur mēs esam! — Spējā klusuma un miera pamodināta, Rūta mulsi mirkšķināja acis.

— ... pa Venēcijas kanāliem, un klausīties serenādes, — turpināja vāvuļot Pēteris, apsēdies uz akmens kāpnītēm, kuras veda tieši ūdenī.

— Izsutinājuši, maitas! Spijoni! — pēkšņi iebrēcās invalīds, apsūdzoši iedurdams tumsā garu, līku pirkstu.

Tālumā parādījās dzeltens «Žigulis». Bez skaņas, kā karalis Stahs savas baismās karadraudzes priekšgalā, tas spokaini slīdēja pa varavīkšņaini mirdzošo asfaltu.

Niklāvs, nolēcis uz ietves, ieķērās ratiņu stūrē.

— Griez apkārt! Laižamies!

— Bez motora neaiziesim ... — Vecais noraidoši purināja galvu, īsu brīdi vēroja līgani slīdošās mašīnas prožektorus, kas vēstīja par nakti, kuru nāksies pavadīt iecirknī, protokolu un soda naudu, kuru no viņa pensijas nekad neatvilks. — Eh, bijis nebijis! Mēģiniet forsēt upi! Es jūs piesegšu.

Niklāvs aiz rokas izrāva no ratiņiem Rūtu, pagrūda tuvāk Pēterim un noliecās pār invalīdu.

— Bet pats!

— Puika! — Vecais nikni saslējās. — Es līdz Berlīnei aizgāju,

es frīčus situ! — Uzrāvis plecus, viņš saguma pār stūri kā kādreiz, pirms daudziem gadiem, virs ložmetēja.

— Turies! — uzsauca Niklāvs, rikšodams lejup pa trepēm.

— Ja būsim dzīvi, tiksimies! — pār plecu atmeta invalīds.

— Pie «Dzirnavnieka»!

Padrāzies garām Rūtai un sēdošajam Pēterim, Niklāvs apstājās ūdens malā. Biezs, nesātīgs vilnis uzrāpās uz apakšējā pakāpiena, kārīgi nolaizīja to un, gari, sērīgi noelsies, negribīgi ieslīdēja atpakaļ. Niklāvs pacēla kāju un saminstinājās.

— Surp, šurp! — no tumsas plūda aicinošs čuksts.

Niklāvs sažņaudza dūres un skaļi norīstījās, pār muguru

noskrēja auksts baiļu vilnis. Viss ... Beigas! Kad sākas halluškas, tad tās jau ir beigas.

Kāpdamies atpakaļ, viņš izvelbtām acīm ieurbās tumsā — gandrīz saplūdusi ar brūngano ūdeni, kāpnītēm smagi tuvojās liela, melna laiva, ietinies vecā lietusmētelī, piesegts ar saņurcītu platmali, uz vidējā soliņa tupēja un draudīgi cilāja airus pats Harons. Laivas priekšgals skrapstēdams atdūrās pret kāpnītēm.

— Ko kasies, mudīgi lec iekšā! — sēca lietusmētelis, ar irkļiem kulstīdams ūdeni.

— Nolādētā augstskola! — Niklāvs nošņāca, atlaizdams dūres, saspringtie plecu muskuļi atslāba.

— Veļamies veļu laivā, kungi! — Viņš pacirtās pret Pēteri, paklanījās un pastiepa Rūtai roku. — Lūdzu, lēdij!

Rūta, piepacēlusi baltos svārkus, slīdēja lejup pa trepēm graciozi kā jauna grāfiene savā pirmajā zaļumballē. Tūlīt kapelmeistars pacels rokas, atskanēs čērkstošs valsis, viņa pietupsies cēlā reveransā, ieslīgs Niklāva rokās un, acis kautrīgi nolaidusi, aizvirpuļos ar viņu pa satrupējušiem estrādes dēļiem. Sulaiņi stīvās livrejās iznēsās paplātes ar pārvārītām sardelēm kartona šķīvīšos, mazās, apajās tējas glāzēs melnēs «švarcveiss», Pēteris — galma āksts, pasmīnēja Niklāvs — tuntu|oja Rūtai aiz muguras, ar roku gaiņādams viņas blondo matu šķipsnas, kuras vējš tiecās iesviest acīs.

— Lien iekšā, lunturi! — Niklāvs pagrūda Pēteri uz laivu, un viņš paklausīgi, nebildis ne vārda, pārvēlās malai, sagrīļojās, kā odus dzenājot, savicināja rokas un izlamājās.

— Es tev viņu padošu, — Niklāvs pacēla Rūtu. — Tikai prātīgi, nenomet zemē! Sieviete taču ...

Smacējošs siltums uzvēlās krūtīm, aizžņaudza kaklu, Rūtas rūgteni smaržojošie mati kutināja nāsis, līda aiz džempera apkakles, kājas saļodzījās, un Pēteris smagi atkrita uz slapjā soliņa.

Niklāvs, atgrūdis laivu no krasta, lidoja viņam tieši virsū,

žaketes stūriem plīvojot vējā kā sikspārņa spārniem. Iekrampējies Rūtas plecā, viņš Izslējās visā augumā un, uzbrēcis lietusmētelim: «Motoru!», ieklausījās «Žiguļa» klusajā dūkoņā.

Invalīda ratiņi strauji rāvās uz priekšu, bremzējot Iekaucās mašīnas riepas, šķindēdami plīsa stikli.

— Onkul, vai tu traks! — Uz ielas kā korķis izsprāga apaļīgs milicijas kursants sārtiem vaigiem un noliecās pār invalīdu. — Ja gribi taisīt pašnāvību, lec Daugavā! Kāpēc tu man vāģi bojā! Ko tagad priekšniecība teiks! Re, lukturis pagalam ...

— Lec, lec! — nikni atkliedza invalīds. — Atradies sienāzis! Ja gribi, pats lec Daugavā! Bet lukturis man arī pagalam. Un tu viņu sadauzīji.

— Es! — Kursants Iepleta acis.

— Protams, tu! Tu gribēji mani nobraukt! Vai tāpēc es līdz Berlīnei aizgāju, lai tu, piena puika, sabrauktu mani kā kaķi! Vai tā mēs jūs mācījām! Es tev mierīgas debesis virs galvas izkaroju, bet tu man: lec Daugavā! — Invalīds demonstratīvi norāva kāju stumbeņiem flaneļa sedziņu.

— Piedodiet... es ... — šļupstēja sārtvaidzis. — Es vairāk tā nedarīšu. Onkulīt, lūdzu, piedodiet!

— Vai tev nav ko ieraut! — invalīds lietišķi apjautājās.

— Jūs domājat alkoholu! Man ir mājās, sekcijā, «Rislings», sieva ...

— Tad laižam pie tevis! Citādi es nomiršu, un tu dabūsi atbildēt! Man sirds stājas ... — Invalīds ķēra ar roku pie krūtīm. — Soks ...

— Labi, labi ... tūlīt brauksim. — Kursants bezpalīdzīgi skatījās uz invalīda ratiņiem.

— Iecel mani mašīnā! — invalīds pavēlēja. — Ratiņus piekabini pakaļā!

— Jā, jā__— Kursants iecēla cietušo mašīnā, izrāva no bagāžnieka trosi un trīcošām rokām piekabināja ratus.

Izliecies pa vaļējo mašīnas logu, invalīds pastiepa Daugavas virzienā izslietu īkšķi.

— Malacis! — Notupies laivas dibenā, smieklos rīstījās Niklāvs. — Augstākā pilotāža! Tā taču bija cita mašīna!

Laiva slīdēja uz priekšu, krasta apveidi saplūda, un drīz vien skatienam pagaisa «Žigulis» ar kursantu un apmierināto invalīdu, visapkārt melnēja ūdens, debesīs spulgoja zvaigznes, garām, salīgodams laivu, aizbrauca tvalkonītis ar baržu.

III nu

— Dāma grib dzert, un šampanieti, — monotoni stāstīja zem cepures platajām malām paslēptais viltus Harons, ar smagajiem airiem dāsni šķiezdams Niklāvam sejā likteņupes auksto ūdeni.

— Tas ir, es pats arī gribu. Un es esmu kārtīgs džentlmenis: ja dāma grib, lai dod naudu, un es eju. Sī dod, bet bikses, saka, atstāj, citādi, saka, kāda man garantija, ka tu atnāksi atpaka|! Bikses, saka, kājās, aste — gaisā, mana sūri grūti pelnītā naudiņa kabatā un pie Leontīnes prom! Es esmu

kārtīgs džentlmenis: ja dāma saka, atstāj bikses, es atstāju visu ancuku. Tikai piašķi, saku, iedod, pliks, es saku, neiešu! Šī iedod plašķi, un es eju. Bet uz Mazās Kalna nekā nav. Viss tukšs. Piebraucis kaut kāds abstrakcionists ar smago mašiņu un visu izpircis. Ej kurā mājā gribi, pie Stunbu|a, pie Eglīškun-ga, pie Corta, pie Maškas — un tai nagu vecenei vienmēr kaut kas ir, kaut vai matūdens —, bet Šoreiz — nekur nav! Pie «Dzirnavnieka» atkal visus ņemot pie krāgas, bet man vajag šampanieti! Lec kaut Daugavā, es domāju. Bet kas ir otrā krastā! Ko! — Lietusmētelis sparīgi ierāva airus laivā, pavēries atklāja Niklāva skatienam bālas, rudām spalvām noaugušas krūtis un izslēja gaisā piedurkni, kuras galā kustējās tievs pirksts ar garu, melnas netīrumu svītras vainagotu nagu.

— Otrā krastā! — Niklāvs sarauca pieri, desmitais iecirknis, piemineklis Pavasara Jānim, Marijas dzirnavas ... Kas vēl!

— Vēja iela, lūk, kas ir otrā krastā! — No platmales apakšas izšļācās apmierināta ķiķināšana. — Un es nāku pie Daugavas, un pēkšņi skatos: laiva!

Cik bieži vārdiņš «pēkšņi» glābj cilvēkus, domāja Pēteris, kura stilbus no vienas puses sildīja Rūtas platie gurni, no otras saldēja samitrējušais dēlis. Pēkšņi atskan zvans, bendes steigā sasietais mezgls nesavelkas, lode iesprūst stobrā ...

— Pūt vē-ji-ī-ņī... — Rūta, aizvērusi acis, piek|āva plecu Pētera krūtīm, balss cēlās un laidās pār vi|ņiem liega un maiga kā migla.

Pētera sirds sāpēs iesmilkstējās, viņš te dauzās apkārt pa tumšiem ūdeņiem, virs galvas peld mākoņi, dzelmē mēmi klimst zivis, bet viņš kā allaž ir viens. Kaut arī uz ceļiem Rūta, vienalga viens, mūžīgi viens, mūžīgais vienreizviens ...

— Kū-rū krū-ā-gū ēs īz-dzē-rū ... — Vārdi urdīja Niklāvu. Vienas nepatikšanas, vieni mēsli visapkārt. Darbā šmuce, Dzlrnavielā šuhers, mazā Kalna izdzerta sausa, iekšās sāk kaltēt, nelabums ar katru dziesmas rindu kāpj arvien augstāk kaklā. Pūt, pūt — likteņdziesma tā esot, — Niklāvs nopūtās.

Rūta kopā ar dziesmu pārvietojās uz aizmugures soliņa. Niklāvs plašiem, sparīgiem airu vēzieniem dzina laivu pāri Daugavai, aiz muguras skanēja stāsts par Leontīni un tās slaidajām kājām, Terēzi, kura vadīja nakti divvientulībā ar kādu Izejamo uzvalku un bez šampanieša. Pēteris, iemērcis rokas līdz

elkoņiem ūdenī, medīja dzeltenas, garkātainas ūdensrozes un meta tās Rūtai.

Gar brālīša durvīm aiztecēja strauja upe, gaisā uzskrēja div' dūjiņas, un tad viņi piestāja krastā. Galvenais, ka pie dzīvības, Pēteris, pārmaiņus žņaudzīdams slapjās džempera piedurknes, iekāpa līdz ceļiem ūdenī, galvenais, ka dzīvi!

Netālu gara ielu laistāmo mašīnu rinda laistīja Daugavu, iekārušies kabīņu logos, kā jāņtārpiņus mirdzinādami cigarešu oglītes, šoferi apmierināti nolūkojās, kā platās, veldzējošās ūdens strūklas triecas pret brūno viļņu mugurām.

Sīkais vīrelis īsajā, neiedomājami platajā lietusmētelī, kurā viņš likās pazudis kā puteklis žaketes kabatā, sāka rikšot uz priekšu, aši kā Disneja sivēntiņš cilādams rozā stilbus. Ūdenim kurpēs žļurkstot, papēžus pret asfaltu klabinādami, viņi brāzās aiz tā garām vienstāvīgām un divstāvīgām koka mājelēm, kuras, tūlīt pēc Napoleona karagājieniem no Rīgas nokurināto priekšpilsētu atliekām saslietas, pagrabiem zemē ielīdušas, šķūnīšiem un trušu būdām apaugušas, suņu balsu pierietas, turējās pretī vējam, kurš pūta nedaudz ieslīpi, līda aiz apkakles, ķērās stilbos, purināja matus un Niklāva bārdu, nekautri apkampa Rūtas vidukli.

— Tikai, kad būsim klāt, jūs pa priekšu. Te nav mans rajons, es no forštates. Te mani var atcerēties — ņems vēl un noskalpēs! Jaunībā es biju lauva. Visās ballēs mani zināja, Furnierī un Pufaikā, visur! — Bijušais lauva, zobus klabinot, ciešāk tinās platajā lietusmētelī.

— Pie Millijas neies, tā ir baigā žņaudzēja, un šņabis tur ir atšķaidīts. Marta saviem kundēm dod uz krīta, bet tur jau būs priekšā vesela varza ... — skriedams purpināja Pēteris.

— Pie Marijas!

— Pie Marijas es nevaru, mēs gājām vienā klasē. Kas tas bija par skuķi! Bet tagad! Līdz kliņķim, es jums saku, līdz kliņķim! — Niklāvs ar delnas virspusi izrausa no acs sīku gru-zīti kopā ar jaunības atmiņu sarietināto sentimentālo asaru.

— Pie Frosjas, tikai pie Frosjas! Nebūs šņabja, būs kandža.

bet pa pirmo, laid kaut špicku kiāt, degs! — lietusmētelī tērptā balss izlēma, atmiņas par dāmu, kas gaida šampanieti, tās īpašnieks laikam bija atstājis Daugavas krastā pamestajā laivā.

Visi Frosjas dzīvokļa logi bija vaļā, smagiem vāliem pa tiem vēlās un kāpa debesīs spoža gaisma, piesmakuša akordeona gaudas un skaļu balsu murskulis.

— Cik un ko! — Uz ielas kā aicināts izkūņojās draudzīgi smaidošs stāvs. Frosjai neesot. Izdodot meitu pie vīra, tas nupat no Olaines. Agrāk bijis īstākais droperis — rijis visas aptiekas un

žurku indes pēc kārtas. Tagad saārstēts, ņemot iekšā tikai šņabi. Tā ka Frosja šodien netirgojot, bet šie lai tik nākot iekšā un sēžoties pie galda kā cilvēki. Ka ne — nē, tad lai ejot pie Miķeļa — tā ir firma. Lai arī konkurents, tomēr zelta cilvēks, Frosja šo arī saukusi kāzās, bet nē — darbs paliekot darbs ... Viņš varot parādīt ceļu. Ak, viņi pie Miķeļa jau esot bijuši! Nu, tad viņš paiešot tikai kādus pāris soļus līdzi... izvēdināšot plaušas.

Viņi atvadoties pamāja Frosjas gaišajiem logiem un salīka pret vēju — kā slikti nostiepta bura plandošais lietusmētelis priekšgalā, Niklāvs, brīdi pa brīdim uzgrūzdamies Rūtai, kuru aiz rokas vilka Pēteris, aizmugurē. Viņam blakus, te vienā, te otrā pusē, klupdama un aizķerdamās grambās, tenterēja uzmācīga balss.

— Mans vecaistēvs tirgojās ar šņabi jau pirmā kara laikā, — tā, pazaudējusi ķermeni, rēgaini sīca ausī, — karlīnēm vien, karlīnēm vien! Ņēma dullais un aizlaidās līdzi bermontiešiem, vēl dažus gadus andelējās pa Mēmeli, tad lietuvieši basām kājām ienāca pilsētā, izdzēra visus krājumus, labi, ka pašu nepielika pie sienas, pliks aizbrauca uz Ameriku, pa sausā likuma laiku kļuva par miljonāru. Bet vai tad tur, Amerikā, godīgs cilvēks var dzīvot! Ieiet vecais savā garāžā, skatās — pie šā fordiņa grozās Ai Kapone. Alfons, mans vecais, prasa, ko tu tur grābājies! Bet tas, draņķis, iebāž roku kabatā, izvelk mašīnpistoli un per vecajam tieši vēderā! No slimnīcas, kaut cik salāpīts, ar pirmo kuģi laidies atpakaļ uz dzimteni. Te toreiz bija tā lielā krīze, knapi trīsdesmit latus pensijas izspieda caur slimokasi — un tos pašus ar lielu kukuļošanu un lūgšanos. Labi, ka muterīte ar groziņu pā zaļumballēm pastaigāja: lūdzu, kungi, zelteris un runštiki, un «vai kortelīti aizsargu kungi negribēs dūšas uzpravīšanai»! Un vai siseņi nedzēra! Un Demokrātiskais centrs! Un katoļi) Tā latiņš pie latiņa, un bērnus varēja izskolot. Mans brālis pat, kas tagad Austrālijā, izmācījās par inženieri, un māsa — tā klavieres. Vilks viņu zina, kādu drazu vecais jeņķos bija rijis, nomira vācu laikā ar māgas jēlumu. Bet paps! Tas tik bij' ziķeris! Friču laikā — no leģiona viņš atpirkās — nofraktē vienu mucu antifrīza, izlaiž caur kūdru, piesper klāt zilos graudiņus un — lūdzu! Vēl no «Alhambras» pagrabiem, dzeriet un atcerieties miera laikus! Tā bija manta, nevis kā tas friču miroņūdens — trīsdesmit divi grādi! Vai ar tādu šņabi var noturēt Kurzemes katlu, es prasu! Kas viņam būtu kaitējis, ja būtu palicis te! Bet nē, trīs dienas pirms tā šļura beidzas, ņem un piedzeras, atceras visus tos burlak-romānus, ko «Jaunākajās Ziņās» drukāja, visus tos Tarzānus un Viļus Lāčus, un ... Piedzīvojumus viņam vajag, vecajam mērkaķim! Uzkrāmē uz kuģa divas mucas sava trīskaulu

konjaka un braukšot uz Alpu cietoksni, uz Taiti viņš braukšot, uz Pa-tagonijas pampām... Bet dievs nav mazais bērns, kuģis uzskrien uz mīnas un noiet pa burbuli, vecais, tas atkal piesienas ar striķi pie savām mucām un tik peld, sagribas dzert, paurķē ar nagu vienā mucā, paurķē otrā, padzeras, uzkož kādu strimalu vai akmensbuti un izpeld Grenlandē. Še tev Alpu cietoksnis, še tev Patagonija! Bet mēs ar mammu te gaidām un gaidām ... — Balss, sapinusies spurainā ceriņu krūmā, aprāvās, vēl brīdi Niklāvam ausī skanēja tikai saraustīta sēkšana un krekšķināšana.

Ap Miķeļa māju, kura tumsnēja plašas sētas vidū, slējās augsts dēļu žogs. Milzu suns, bez skaņas plātīdams muti, vilka pa mirdzošu stiepli draudīgi grabošu ķēdi, saimnieks, pavēris vārtos nelielu lodziņu, piespieda tam vienīgo aci un izstiepa platu kā maizes lize ķepu.

— Kol Un fiksi! Naudu pa priekšu!

— Šņabi vai konjaku. Divus, šampanieti — vienu. Un kaut kādu zaci, — Niklāvs pasūtīja un neužticīgi apsedza milzīgo plaukstu ar naudaszīmi.

Roka pazuda, bet pēc mirkļa, nicīgi purinādama divos pirkstos čaukstošo simtnieku, izšāvās uz ielas gandrīz līdz elkonim.

— Tas ir kantoris! Stukači, naudu iezīmējuši. Meklējiet muļķus citur! Sveiki!

Logs aizcirtās, nograbēja bulta, saimnieka mudināts, gārdzoši ierējās suns.

— Sunīt, sunīt, nerej! — Rūta iebāza degunu spraugā starp dēļiem.

Niknās rejas izdzisa dobjā, pārsteigtā ņurdoņā.

— Mēs neesam šitie, kā jūs teicāt, nepavisam nē! Onkulīt, onkulīt! — Rūta sauca.

— Miķel, Miķel, tie nav stukači, gočen! Es viņus atvedu, es! — spalgi piebalsoja krūmu pudurī iesprūdušais lietusmētelis.

— Kas par es! Rādies gaismā! — Vārtu staba galā iekvēlojās, piešķiezdama acis žilbinošām šaltīm, trolejbusu parkā nozagta piecsimtvatu spuldze bez kupola.

Krūmos atskanēja ķērciens, it kā tur kādu žņaugtu:

— Viņš mani pazīs! Bēgam! Bēgam!

Lūza zari, kaut kas smagi gāzās, suns skaļi rēja un raustīja ķēdi, Niklāvs, sažņaudzis vienā rokā naudu, otrā Rūtas elkoni, ar plecu uzgrūdās Pēterim, kurš tik tikko noturējās kājās, un rāvās uz priekšu, suņa reju un negantu lāstu pavadīts.

Tālu priekšā, ātri attālinādamies, plivinājās melnais lietusmētelis, aiz muguras skaļi tusnīja Pēteris, suns tūlīt ieklups papēžos, un saimnieks, vienā rokā cūku kaujamo dūci, otrā

čigānu kančuku, trešajā divstobreni, lādētu ar sāli, ar renku-ļiem, ar dum-dum lodēm, bultām, mērktām izturētā kurāres indē, kā Siva — daudzrokains un visuresošs, visu redzošs un visiem cauri redzošs —, virs galvas vicinādams tepat trolejbusu parkā zagto dzīvsudraba spuldzi, viņš tos ietrieks zemē un no zemes apakšas izkašņās laukā, un viss viena Maskavas forštates izbijuša donžuāna dēļ — Kazanova nelaimīgais, Lovelass sasodītais ...

Viņi skrēja, lēca pāri dzeloņdrāšu žogiem, līda pāri brūkošiem tiltiņiem, krita kurmju rakumos, pinās trušu būdu drāšu sietos, pārbrida kanālu, apauga ūdenszālēm un dēlēm, gandrīz pakļuva zem vientuļa, bez uzraudzības atstāta asfalta ruļļa, kad no Frosjas mājas ar uzvaras kliedzienu: «Panāksnieki! Panāksnieki!» viņiem aiz muguras izbira ar mietiem bruņots bars, daļu no kājām nogāza vējš, otra daļa sapinās kritušajos, gaisā lidoja raķetes un sidrabainas sievietes balss izkliegts: «Ratavo! Ratavo!»

Kā izmanīgi sviests laso «Ratavo» apvija stilbus, un viņi apstājās kā zemē iemieti.

— Tas lietuviski nozīmē: glābiet. Es zinu, man viena vecmāmiņa bija leitiete! — Pēteris sacīja.

— Nē, tas nozīmē — slepkavo. Mans vecaistēvs kalpoja pie Adamaiša! — Niklāvs valodu zināšanā negribēja atpalikt no Pētera. — Vēl es zinu: rādi peili! Tas nozīmē: rādi nazi. Tad visi nobīstas, un Adamaitis savāc muķus. Man vecaistēvs stāstīja, kā tie pigori tikuši taisīti.

— Re, kā mēs tos cilvēkus esam sabiedējuši! — Rūta līdzjūtīgi šūpoja galvu.

— Cilvēkus!! — Niklāvs nikni vīstīja dūres, — tai bandai tikai vecotēvu un Adamaiti, un vēl Kaupēnu uzlaist virsū. Cilvēki tie esot, kārtīgi šņabja tirgotāji, kur skatās milicija!

— Mēs sabiedējuši! — sauca Pēteris. — Labāk ņemsim kājas pār pleciem, citādi šie mūs tūlīt tā sabiedēs, ka nezināsim, cik veci esam!

Kā glābiņš klāt bija dzelzceļa uzbērums un tilts, pār kuru, dzirksteles un tvaika mutuļus gaisā mezdams, no Rīgas puses tuvojās vilciens, cisterna aiz cisternas, kūdras vagoni, vaļējās platformas, refrižeratori... Tas palēninājа gaitu un, sastāvam raustoties kā pirmsnāves agonijā, ietaurējies apstājās.

Kā miglas vāli viņi steberēja gar sastāvu — Niklāvs, Rūta ar dzelteno ūdensrožu pušķi un Pēteris, cenzdamies ar saviem četrdesmit sestā izmēra zābakiem nesamīt divus metrus garos ūdensrožu kātus, kas vilkās pa zemi kā izmirkuša pāva aste. Strunts par šņabi, to jau dabūs, lai par to Niklāvam galva sāp, nauda galu galā pie viņa, bet šie kāti... Nav labi, ka tie velkas pa

zemi! Gandrīz pārvēlos laivas malai, rokas slapjas līdz padusēm ... Es varēju iekrist ūdenī un noslīkt, un tagad tie velkas pa zemi... Kurš tumsā mani atrastu, izskalotu kaut kur pie Roņu salas ar visiem kātiem nozilējušos nagos ... Nē, tā nevar! Pēteris noliecās un sagrāba kātus, pāris soļus nesa tos Rūtai aiz muguras kā pāžs karalienes balles tērpa šlepi, un Rūta bija karaliene, nē, viņa bija princese Gundega, bet Niklāvs — karalis Brusubārda, Blusubārda Niklāvs ... Teātris, visa dzīve ir viens teātris, un viņam tajā atvēlēta statista loma. Ne jau Māris, ne Brusubārda, viens no daudziem, viens pūlī, niecība ...

Dzelzceļa tilta spraišļi režģotiem viļņiem vēlās debesīs, ierējās suns, un atsprāga sargbūdas durvis.

Blāvi dzeltenas lampas izgaismotā četrstūrī iezīmējās sarga siluets ar karabīni, pirmsausmas klusumā skaļi noklikšķēja aizslēgs un kliedziens, kurā bailes jaucās ar draudiem:

— Stāt, šaušu!

Niklāvs apstājās, juta Rūtas apaļo, augsto pieri ietriecamies mugurā.

— Ka ... ka ... ka ... — žagojās Pēteris, spiezdams sulu no apvītušo ūdensrožu kātiem.

— Uz tilta nedrīkst! Atpakaļ! Skaitu līdz trīs. Viens, divi, divi ar pusi... Nu, maitas, būs vai nebūs ... — Sargs pavērsa pret Niklāvu trīcošo stobru. — Atpakaļ, atpakaļ!

Niklāvs atlieca plecus, gribēja atkāpties, bet kājas pēkšņi ieauga zemē, tām bija metru, varbūt pat divus vai trīs metrus garas saknes.

Rūta, cieši piespiedusies viņa mugurai, aizmiedza acis: mīļais Krišna, te taču nav Kurušetras kaujas lauks, dari kaut ko, Krišna, lūdzu, lūdzu ...

Pēteris, bailīgi pabāzis galvu viņai gar plecu, stostīdamies kā papagailis, kas sper pirmos soļus valodas apguvē, kliedza:

— Ka ... ka ... kaka ... karabīnu aizvāc!

— Ak, es ir ģerms! Nu, mirlas! — iebļāvās sargs, no-sprakšķēja šāviens, un Niklāvs nokrita uz ceļiem, noraudams sev līdzi mugurai cieši pielipušo Rūtu. Pēteris pieplaka zemei.

— Vēl gribi! Nākamais būs ar lodi! Marš atpakaļ!

Pēteris, pēkšņi attapies, rāpus veikli paskrēja pāris soļus un, iekrampējies Niklāva piedurknē, drudžaini čukstēja:

— Nu, celies, celies, viņš tikai pabiedēja, laižamies!

Trīcošām kājām Niklāvs slējās stāvus, viņa elkoņos ieķērušies, grīļojās Pēteris un Rūta.

— So ... sa ... SOS! Sotelis slapjš ... — Niklāvs izvilka no kabatas mitro, saburzīto naudaszīmi. — Sotelis apmīzās ...

— Spļauj tu uz to soteli, īdiņ! — Pēteris šņāca.

— Vēl spļaut! — Niklāvs lēni, kā pārpīpējies onnašu, apostīja naudu un iebāza atpakaļ kabatā.

— Lienam apakšā! — Pēteris nometās četreniski, paskatījies starp riteņiem, pielēca kājās un ņēmās stumt Niklāvu zem vagona.

letaurējās lokomotīve, cauri sastāvam kā tālīna pērkona ducināšana vēlās troksnis, un Niklāva trulajās smadzenēs uzplaiksnīja doma: feirāms, tas nelietis ir palaidis vaļā ložmetēju! Asi noraustījies, sakustējās brūnais vagons, un dobja balss tieši no debesīm uzsauca:

— Augšā, nevis apakšā!

Ķeburaini pirksti ieķērās Niklāva apkaklē, kā kaķēnu ierāva viņu vagonā, pastiepās pēc Rūtas, saudzīgi pacēla un novietoja blakus kaut kam lielam, spalvainam un rimti šņākuļojo-šam.

Vilciens uzņēma gaitu, Pēteris skrēja blakus durvīm un, nepievērsdams uzmanību pastieptajām rokām, lēkāja kā šunelis, kas grib tikt saimniekam klēpī. Lēcieni nepadevās, un viņš tikko nepakrita zem riteņiem, «Nemaz kara nevajag, ņems un tramvajs nogriezīs, ko tad!» — smadzenes kā verdošs piķis apsvilināja invalīda teiktie vārdi, un viņš pastiepa rokas, ļaudams sevi kā miltu maisu ieraut vagonā.

— Ko lēkā kā pussprāgusi blusa! — pukojās mēsliem notašķītos gumijas zābakos un platā, zilā uzsvārcī tērpies vīrs, atkāpdamies vagona dziļumā, kur pustumsā grūstījās īsos pakulu striķos pie sienā iedzītām skavām piesiets teļu bars, sīvi oda pēc sen netīrītas kūts un siena, skanēja māvieni un klusas nopūtas.

— Svētās govis! — nočukstēja Rūta, juzdama, kā caur sandaļu siksniņām starp kāju pirkstiem iepeld virca.

— Paiet nu malā, paiet malā! — Augstu izslējis lāpstu, no krēslainā vagona gala izmetās viņu glābējs, pieskrēja pie durvīm un, iebļāvies: «Tas tev par šaudīšanos!», iegāza tās saturu krūtīs tilta sargam, kurš ķiķinādams vēroja kompānijas ierāpšanos vagonā.

Sargs novēlās sēdus, šautene, apmetusi gaisā līganu, it kā pieredzējuša mākslinieka rokas zīmētu loku, izslīdēja starp dzelzs spraišļiem un ar durkli kā vaļu medību harpūna ieurbās viļņu mugurās.

— Sūdubrāļi! — Uztrausies kājās, sargs ar roku rausa no mundiera ar siena smalkmi sajauktos mēslus. — Hipiji nelaimīgie!

Viņš ielīda būdā pēc slotas, šitie govju mēsli noderēs, nav ļaunuma bez labuma, saslaucīs un uzbērs dārziņam, kurš divi reiz divi metri liels slējās būdas aizvējā uz gulšņu kaudzes kā Bābeles zikurāts, akurāts kā Semiramidas gaisa dārzi. Austošās

saules un pilsētas uguņu sārtinātajās debesīs stiepās, Daugavā spoguļodamies, tomātu ceri, stīgoja pusaugu gurķēni, zaļi svītrotos maskēšanās tērpa sānus gozēja sarga cerība un lepnums — no garāmbraucošā «šlāfvāģa» kāda vīrieša labākajos gados izspļautas sēkliņas izaudzēts arbūzēns. Tam tā mēslu pika noderēs — barojies un audz! Lai tā vintene, kur tā vin-tene, gan jau vēlāk ienirs pakaļ!

— Tā tam mūdzim vajadzēja! — tīksminājās Pēteris, dzīviem cilvēkiem viņš šaus virsū! Un ja nu būtu trāpījis! Viens sāpju vaids, un viss ir klusu, tiem abiem vienu kapu rok ... No otras puses — tā lode pieliktu punktu visām problēmām, pārcirstu liktenszirnekļa austo Gordija mezglu, kuru pašam paģirās trīcošiem pirkstiem nekad, nekad neatpiņķerēt...

— Kā ķinītī, uz mata kā kovboju filmā! — Neuzkrītoši taustīdams slapjo bikšu stakli, kautri smaidīja Niklāvs. — Stro-ķis guļ Daugavas dibenā, akurāt kā tu, Rūta, gribēji, un tai maitai nu būs sūdi līdz ausīm, līdz acīm jau ir! Tas bija Čingačguka, Goiko Mitiča cienīgs metiens! Sito atvēzienu, šito šķidro mēslu lidojumu!

Niklāvs noirgojās un pagriezās pret Rūtu. Viņa, vagonam pārmijās šaudoties, ieķērās teļa kaulainajā mugurā, brūnā āda noraustījās līdz pat apaušiem, pār kuru spuraino auklu liela, apsārtusi acs spoži vērās cauri Niklāvam bezgalībā.

— Tas taču ir tas onkulis no bāra, — Rūta čukstēja. — Nu tas...

— Kuņas bērns! — Rūpīgi nostatījis lāpstu pie sienas, iorģēns izkašņāja no pajukušās siena ķīpas alumīnija krūzīti un, apslaucījis halāta stūrī, pasmēla spainī. — Un ja nu būtu sajaucis patronas! Uzreiz var redzēt, ka nav pulveri ostījis, aizmugures žurka, štāba iznirelis ... Tiltu šis sargāšot! Es viņam pasargāšu!

— Bet Jorģēn, — Pēteris, iepletis rokas, zvārojās atvērtajās durvīs, — tas tak ir lopu vāģis!

— Nu ... — attrauca iorģēns, celdams pie lūpām krūzi.

— Kas man par daļu! Ja lopu vāģis, tad lopu vāģis. Visi mēs esam lopi! Visa dzīve ir viens liels lopu vāģis.

— Bet ko tu te dari! — jautāja Niklāvs.

— Paņem acis pirkstos: dzeru vīnu. Man te ir trīsarpus spaiņi. Gribi! — Viņš no jauna pasmalstīja spainī un pastiepa krūzi Niklāvam.

Vagonam šūpojoties un raustoties, krūze sitās pret zobiem, «Agdams», smadzenes pierasti noteica mārku, derētu kaut ko uzkost.

IV

iorģēns, ielīdis vagona dziļumā, novēla no grīļīgas kaudzes

vairākas siena ķīpas un salika ap otrādi apgrieztu mucu, uz kuras mētājās apgrauzts maizes kukulis un konservu kārba.

Brīdi svārstījusies, Rūta abām rokām satvēra Niklāva piepildīto krūzi un lēni dzēra. Garšoja nu tā, ne visai, bet tagad, kad viss tik labi beidzies, zem kājām zelto siens, aiz muguras īd gotiņas un viņi traucas prom no lielpilsētas putekļiem un netikumiem, — viņa neies tēlot apzinīgu idioti, nav jau nekāda pulciņa padomes priekšsēdētāja, iedzers vienkārši tāpat, lai sasildītos, un ļausies straumei, un plūdīs ... iedzers dažus malciņus un brauks. Kopā ar Niklāvu, kurš tik galanti pasniedza krūzi un piebīdīja tuvāk šo burvīgi smaržojošo siena ķīpu, kopā ar Pēteri, kuram ir tik inteliģenta piere un gari mati, un viņš tai saplūca ūdensrozes, un nesa, un nepazaudēja. Mīļais

Pēteris! Un tas onkulis no bāra, jaukais, labais onkulis atbrauca vagonā kopā ar gotiņām un apstājās, un gaidīja viņus ... Un tagad viņi brauks visi kopā, tikai...

— Uz kurieni mēs brauksim! — Rūta jautāja, miegainām acīm vērdamās garāmslīdošajās mājās un krūmu brikšņos.

— Uz austrumiem, — strupi izgrūda iorģēns, dodams Pēterim krūzi.

— Uz Austrumiem ... — sapņaini novilka Rūta, uz Austrumiem kopā ar svētajām govīm, un ne par ko nav jādomā un jāuztraucas, nav jāstrīdas ar māti un jāklausās visas tās runas: ar ko tu esi sapinusies un ko tu vari lasīt tās muļķības, nesēdi un neblenz sienā, ko lai es cilvēkiem saku, cik ilgi tu domā tā dēdēt, jauns cilvēks, met plītī tās blēņas un kaut uz balli aizej, un precies, precies taču vienreiz, cik ilgi vēl es to jūgu varēšu pavilkt, ja tev būtu tēvs ... Un tā no rīta līdz vakaram! To jau pat svētais neizturētu! Māte, nu, protams, māte! Būtu labāk pati apprecējusies. Bet nē! Krāj tikai skapī kremplīnus, dzintara krelles un kurpes uz platformām. Nē, prom! Prom no tā visa ... Viņa brauks uz Austrumiem, tas ir liktenis, un sēdēs sniegotajos kalnos, putni ēdīs no rokas, nāks stirnas, un blakus būs Pēteris ar ūdensrozēm ... Viss būs kā jau Austrumos ...

— Bet patiešām, ko tu te dari! — Vīns bija aizskalojis Pētera pārbīli, atdevis iorģēnam krūzi, viņš taustījās kabatās pēc cigaretēm.

— Nu, kretīns ... — Jorģēns ar vācu durkli grieza vaļā konservu kārbu. — Tu ko, neredzi* Dzenu lopus. Esmu brigadieris.

— Bet tu taču ... nu, to pašu ... šito te ... — Pēteris nenoteikti pavicināja gaisā roku. — Kali! Ko!

— Dzenis kala debesīs! — iorģēns ar durkļa galu izmakšķerēja no tomātu mērces zivs gabalu un iemeta mutē. —

Tā iekalu, ka škandāls pa visu pagastu. Nāku vienvakar no «Skapja»; ragi dūņās, pats par sevi. Nez kas par mendeli aiztrieca uz darbnīcu, pagrābu meiseli un āmuru un pie kapakmens klāt. Velns mani tikmēr dīdīja, kamēr ņēmu un iekalu to nolādēto mīkstinājuma zīmi. Nu, pats jau arī biju galīgi mīksts. Aizvilkos uz dzīvokli un nolūzu, no rīta neko neatceros. Piezvana Kola, saka, viņš esot to akmeni uzstādījis. Viņš man vienmēr uz uzstādīšanu pārniekos — es tik kaļu, šis tik stāda. Darba dalīšana, tā sacīt. Bet pats par to nolādēto mīkstinājuma zīmi neko...

— Kādu mīkstinājuma zīmi! — Rūta miegaini mirkšķināja acis.

— Kādu, kādu! Parastu! — iorģēns paslēja īsu, spēcīgu pirkstu un uzzīmēja gaisā lielu ķeksi. — Pēc dienas radi klāt un nu tik klaigā: nelietis, briesmonis, piemiņas apgānītājs! Uz avīzi aizrakstīja, labi, ka man redaktors pazīstams — kopā esam metuši —, nenodrukāja. Uz Mākslinieku savienību fotogrāfiju aizsūtīja. Ne jau manu, protams, — viņš iesmējās,

— bet akmeni. Ar visu to bižutēriju, ar rozēm, ar štulpēm, uz visu to beztrakāko, kā teica čigāns. Vienā malā vārpas un otrā bērza zariņš, bet pa vidu milzu burtiem: «AMĀLliA PAKAĻA 1901 —1978 Dusi saldi!» Nu tā dirsa dus, bet man te jāmētājas ar lopiem apkārt! Kad vajadzēja, tad jā__tad priekšā un pakaļā, un bez ziepēm; mākslinieka kungs, mākslinieka kungs! Kā jūs pats domājat, un kā jums pašam labāk patīk, un jūs jau pats labāk zināsiet. Mums tikai to labāko, lai visi stāv un brīnās, un skauž. Tieši tā jau neteica, bet domāja gan! Šitie pakaļ... — iorģēns pašķielēja uz Rūtu un ietrieca durkli vagona sienā. — Pakaļpalicēji. Mello marmoru šiem vajagot, paši ņem un pa nakts mellumu atved, vilks zina, kādos baronu kapos nospēruši! Kā tādi čūskas viņi man luncinājās apkārt! Parasti es ņemu tikai avansu, procentus trīsdesmit, četrdesmit, un nodzeru. Pēc tam ķeros klāt, un neviens vēl nav žēlojies: ir ātrums un ir kvalitāte. A šitie! Viņi ņem un samaksā man visu! Kas man! Es ņemu un nodzeru. Visu! Vai tur nevajag laiku! Vai pēc tam vairs var kārtīgi strādāt! Bet šie nāk virsū kā mellā sotņa un sīc kā odu bars uz buļļa sprāgšanu: meistar, meistar, protaties kauna! Mani viņi kauninās, mani! Tas, ka viņi strādā tur un tur, man ir pie vienas vietas! — iorģēns ar plašu rokas vēzienu aizmēza projām visus Amālijas pakaļpalicējus un izslējās. — Es cietos, cietos, un tad es neizturēju! Aizrijieties ar savu pieminekli! Ņēmu un uzrāvu pa divām dienām. Es dragāju kā velis, pašai velia vecaimātel es nebūtu glaunāk uztaisījis. Uz izstādi to blāķi varēja vest, un prīzi dabūt! Tā bija īsta konfekte, Lieldienu ola tā bija,

nevis piemineklis!

Jorģēns pasmalstīja spainī un pārmetoši noskatīja visus pēc kārtas. Pēteris pārliecinoši, kā mākslas padomes priekšsēdētājs, kurš rūpīgi izpētījis pieminekli no visām pusēm un atzinis to par labu esam, pamāja ar galvu, un Jorģēns, pasniedzis viņam krūzi, turpināja:

— Jā, bet kaut kas mani grauza kā tāds tārps. Es domāju, tā bija zemapziņa! — Viņš, kā izgaršodams šo vārdu, nočāpstinā-ja lūpas. — Jā gan, zemapziņa, tā mani tai naktī aiztrieca uz darbnīcu. Tā lika man aut savas kājas, jozt savus gurnus un iekalt to ķeburu. Izlabot, tā sakot, vēsturisko netaisnību. Jo ko tad es īsti izdarīju! — Viņš bargi uzlūkoja Pēteri. — Es atdevu vienai vecai latviešu sievai viņas īsto vārdu, ar kuru tā bija godīgi nodzīvojusi visu mūžu, pati droši vien smējusi un ķiķinājusi, un viņai tas viss nebija traucējis! Bet šitie viņas bērniņi un mazbērniņi, tie negrib būt godīgi latviešu paka|as, tie ēd pie baltiem galdiem un atslaukās ar somu salvetēm, un laupa savai ciltsmātei viņas pēdējo godu! Un man! Man tie savāra tādus sūdus, ka neizstrēbt! Es nežēlojos un nesūdzos, nē! Nu labi, es esmu parādos līdz ausīm: Ko|am par uzstādīšanu, par krānu, vēl šis tas ... Es domāju, kopā trīs četri taukšķi būs, bet es nesūdzos! Nu labi, es te esmu piesiets teļiem pie pakaļas, bet tas vārds, — Jorģēns apklusa, tad ar uzsvaru piebilda, — tā Pakaļa tur stāvēs uz mūžiem, par savu kalumu es atbildu!

— Un par šitiem lopiem es atbildu! — Viņš izplēsa no siena ķīpas, uz kuras sēdēja Niklāvs, nelielu kušķi un svieda tuvākajam teļam, kurš, izstiepis kaklu, cik nu to ļāva īsais valgs, ar pakaļkāju kasīja ausi. — Viens pats atbildu par visiem. Par visiem trim vagoniem, un katrā viņu ir pa četrpadsmit. Bet varbūt sešpadsmit!

Jorģēns jautājoši pagriezās pret Niklāvu, kurš, satvēris divos pirkstos, nicīgi aplūkoja sīku zivteli.

— E, vai nav vienalga! — Jorģēns atmeta ar roku. — Cik jābūt, tik arī Ir.

— Vajag saskaitīt! — Pēteris, atdevis Jorģēnam krūzi, aizlocījās viņam garām un uzlika roku uz brūnās, samtaini mīkstās teļa muguras.

— Viens, — viņš pagrūda dzīvnieku un paspēra soli uz priekšu, kājas iegrima mēslos.

— Divi, trīs ... — Kūts smaka kļuva asāka, teļi neapmierināti snaikstīja atpakaļ galvas un īdēja.

— Nevis viens, bet viena, muļķi! — Jorģēns nokliedza viņam pakaļ. — Tās ir teles. Tikai pašā galā divi bullīši. Es viņus speciāli piesēju tālāk, lai neuzbāztos dāmām.

— Viena, divas, trīs ... — Pēteris iebrida vagona dziļumā.

— Skaiti, skaiti! — Jorģēns purpināja. — Vienalga viņu tur būs tikai tik, cik ir, un par visām man jāatbiid, tāpēc ka tie kretīni, mana brigāde, kā izkāpa vienā stacijā — visi četri —, tā ar galiem. Kad iebraucām Šķirotavā, es uzreiz dispečeram paprasīju, cik ilgi stāvam. Ātrāk par pusnakti nekustēs, šis saka. Nu, es arī tiem saviem tūtiņdreijeriem, vecais mērkaķis, brīvsolis, saku, līdz pusnaktij, tikai iepriekš pamet sienu un aizbīdi ciet durvis, lai lopus neizvazā. Pats uz «Skapi», žvīks pa bundžām, un tieši divpadsmitos atpakaļ. Un te nu es sēžu, bet no šiem ne smakas. Tagad vēl nekas, tikko pietur, aizskrienu uz tiem vagoniem, padodu sienu, kādu spaineli ūdens, izmēžu to lielumu. Bet kad ies cauri tuksnesim! Tur gadās vicot pa diennaktij bez pieturas, karstums tāds, ka roku pie koka nevar pielikt... Tā tak man citos vagonos puse nagus pret sauli saslies. Jau tagad vienam tur, — viņš pamāja uz durvīm,

— blakus vagonā, metru gara mēle izkārusies, knapi dveš. Jūras slimību vai būs dabūjis! Uh, maitas! Visi četri maitas!

— Vienpadsmit! — cauri teļu māvieniem satraukti kliedza Pēteris.

— Kādi vienpadsmit! — Jorģēns nikni uzrausās kājās.

— Četri viņi bija, es tev saku!

— Vienpadsmit, vienpadsmit, es saskaitīju, — Pēteris protestēja. — Deviņas un divi, kopā vienpadsmit. Bet tu: čētr-padsmit, sēš-padsmit...

— Tā jau es domāju! — Jorģēns ar skaļu plunkšķi iemeta netīrumiem aplipušajā spainī krūzi. — Nospēruši! Trīs gabalus ... Tā ka nu es nezinātu, ka uz katru vagonu dod pa četrpadsmit! It kā man viss nebūtu papīros ierakstīts!

— Tūlīt es pats ... — viņš sarāva uz augšu zilā halāta stūrus, iztaustīja bikšu kabatas, pacēla siena ķīpu, uz kuras bija sēdējis, brīdi uzmanīgi aplūkoja dēļu grīdu, it kā cerētu kādā no spraugām ieraudzīt noklīdušos lopus, kuriem vajadzēja tikai uzsvilpt un novicināt pār kārnajām mugurām žagaru, lai tie tūlīt paklausīgi nostātos ierindā līdzās pārējiem.

— Pacel pakaļu! — Jorģēns uzbrēca Niklāvam un, kad tas paklausīgi, ar pūlēm atliecis stīvās kājas, piecēlās, aizvēla tālāk siena ķīpu un noliecās.

— Jorģēn ... — Niklāvs, ar vienu roku pieķēries šķērsām pāri vagonam piesistai nemizota alkšņa kārtij, aizdomīgi ielūkojās Jorģēna uztraukumā sasārtušajā sejā, pār kuru krita iesirmu matu lēkšķes. — Jorģēn, tu domā, viņi ir tur! — viņš pieklusināja balsi un ar acīm norādīja uz ķīpu. — Apakšā!

Jorģēns atliecās, brīdi klusēdams vērās Niklāva izbiedētajā

sejā, tad iesmējās:

— Nu, bērnudārzs! Es tak lukturi meklēju! Jāpaskatās, vai kāds nav norāvies un aizlīdis citiem pie purniem. Sie tur reizēm krustām šķērsām salien.

— Fu, tu velns ... — Niklāva bārda lēni izpletās apmierinātā smaidā. — Bet es domāju, ka tev šitie, — viņš pagrozīja pirkstu pie deniņiem, — melnie uznākuši aiz uztraukuma.

— Un ir ar uznākuši! — Jorģēns savieba seju. — Tu vispār zini, kas tie ir par lopiem! Tie sugas lopi. «Rekords, elite»! Tu zini, cik tādi maksā! No viena līdz diviem taukšķiem gabalā! Ja kāds nosprāgs vai pazudīs, man jāmaksā no savas kabatas. Tas, ka viņi tur, Vidusāzijas tuksnešos, sprāgst kā mušas, staigā gar Kaspijas jūras krastu, rij vecas avīzes un dod pa pieci seši litri piena dienā, tas nevienu neinteresē. Dzen un dzen veseliem sastāviem tieši uz miršanu, bet lai tik pamēģina pa ceļam kāds galus atdot... Pēter! — viņš pēkšņi iekliedzās, atsita vaļā halāta stūrus un, iebāzis rokas bikšu kabatās, lepni, kā tikko noklausījies paziņojumu par Valsts prēmijas piešķiršanu, izslējās.

Pēteris, grīļodamies un raustīdamies taktī ar braucošo vagonu, gar teļu mugurām izplakšķinājās no vagona dziļuma un nostājās aiz Jorģēna.

— Tu šitos pieskaitīji! — Jorģēns, rokas no kabatām neizvilcis, noprasīja.

Pēteris, pastiepies gar viņa plecu, uzmanīgi nopētīja pustumsas rēgaini Izplūdināto vagona galu, kura dziļumā drūmi slējās tricelīga siena ķīpu kaudze, bet tās pakājē, no abām pusēm garām kārtīm iežogoti, mierīgi, purnus vienā virzienā izstiepuši, kājas pie vēderiem pierāvuši, gulēja kā brūni, aiz' puvuši bumbieri trīs teļi.

— Citos vagonos es sienu vienā laidā, — Jorģēns steidzīgi stāstīja, apmierināti atšļucis uz siena ķīpas. — Gar visu sienu. No tā gala, — viņš parādīja ar roku, — gandrīz līdz pat sienam. Atstāju tikai kādu pusmetru, lai pašiem ir kur pagrozīties un lai malējie nepārēdas. Šitādam lopam tak prāta nemaz nav: kamēr barība pie deguna, ēdīs līdz plīšanai. Bet te man ir salons, — viņš viesmīlīgi pasmaidīja. — Te es dzīvoju. Un visi te dzīvo. Kad nāk vairāk uz dienvidiem, atraujam abas durvis vaļā un braucam svilpodami. Uz saviem vagoniem šie iet tikai pārgulēt.

— Kas! — Rūta salīgi tīstīja stilbus paplāno svārku malā. i

— Nu, tak šie ... Ak, tu velns! — Jorģēns uzlēca kājās un, piemeties pie durvīm, cēla kāju pāri kārtij. — Jāiet jāpaskatās, vai kāds nav nosprādzis vai norāvies. Izbirs vēl no vagona!

— Jorģēn, trakais! — Niklāvs uzrāvās kājās. — Vilciens iet, pats Izbirsi!

Jorģēns jāteniski sastinga uz tievās kārts, ieķēries tajā abām rokām, palūkojās uz vienu un otru pusi, tad lēni ievilkās atpakaļ vagonā.

— Kas man patiesībā tur par daļu! Kaut arī brigadieris, personīgi es atbildu tikai par vienu vagonu. Liela muiža, nodošu galā ragus un nagus, kaut kā jau norakstīs. Mutes un nagu sērga, gan kādu kaiti piemeklēs ...

— Tā izturēties pret dzīvību ir nelietīgi! — Rūta uzpurinājās no vieglā snaudiena.

— Bet, mīļo meitēn, es tak viens pie labākās gribas netikšu galā! — Jorģēns lēni atgriezās pie mucas, pacilāja maizes kukuli un, ar zobiem noplēsis no tā prāvu kumosu, aizstūma aiz valga.

— Tas ir briesmīgi! — Rūtas acis iemirdzējās. — Jorģēn-onkul, jūs ta£u tā nemaz nedomājat, jūs tā negribat, jūs taču esat tāds cilvēks ... tāds cilvēks, kas atbild par visu!

— Es!! Es vai! — Jorģēns, košļādams maizi, gandrīz aizrijās, viņš lai atbildētu par visu! Nu, ārprāts! — Nē, es labāk ieeju sevī.

Niklāvs, iesmēlis sev vīnu, ņirdza bārdā, kā tad, kā tad, tikko Jorģēns atbildēja par visu — par to, kas ir un kas nav, kas ir bijis un kas būs. Par visu, pats taču teica, un arī tautas balss apstiprināja...

— Vai ne, Pēter, pušelniek! — Viņš iebadīja ar krūzi Pēterim sānos. — Tā ir dialektika: es atbildu par visu un ieeju sevī.

— Nešļaksties! Skaidra būšana, dzīvība ir svēta ... — Pēteris noīdēja.

Atkal viņš ņirgājas, Rūta sakoda zobus, vienmēr un par visu! Bet viņa pierādīs, viņa ... pati atbildēs par visu!

— Es iešu un kopšu tās dzīvībiņas!

— Malacis skuķis, īsts puika! — Jorģēns mirklī iznāca no sevis. — Un kas tur ar ko neaizbraukt! Nav jau uz Sibīriju, un arī tur daudzi ir bijuši un daži pat atgriezušies. Braucam!

— Sit saujā! — Viņš pastiepa plaukstu, un Rūta sita, gan jau, gan, ganu skuķis birzē gana, bērza galā putniņš zvana ...

— Tiem trīs čaļiem viens meitietis arī bija līdzi. Paga, kur palika ... — Jorģēns izvilka no praķa iekškabatas četras pases, atšķīra vienu, paskatījās uz fotogrāfiju, uz Rūtu un atzinīgi konstatēja: — Nu uz mata līdzīga Dacei Finkelbergai. še, uzmet acis.

Rūta ilgi skatījās svešajā sejā. Kā viņa spēja! Sieviete, kura aicināta radīt un sargāt dzīvību, sieviete, kurai uzticēti šie nesaprātīgie dieva lopi, kas savās nākamajās karmiskajās dzīvēs var kļūt par Einšteiniem! Kā viņa varēja tos atstāt likteņa varā! Bet varbūt caur šo Daci Finkelbergu mirdzošais Krišna tagad pārbauda viņas, Rūtas, lielo mīlu pret visu dzīvo, pret katru

kukainīti, dievgosniņu, gotiņu, teliņu! Krišna, ganu un lopkopju aizbildnis! Jā, viss ir pareizi, viņa ies un izpildīs savu pienākumu.

— Un jūs! — uzmundrinoši paklapējis ar milzīgo ķepu pa Rūtas plecu, Jorģēns pagriezās pret pārējiem.

Niklāvs sadrūma, nupat bija tik labi — viņi brauca nez uz kurieni, bez mērķa, kā vēja dzītas pieneņu pūkas, zem ciskām salmu cisas, blakus vairāki spaiņi ar tīri ciešamu padzērienu, jebkurā vietā var izkāpt un iet atpakaļ vai uz priekšu. Bet tagad! Piesiet sevi pie šiem teļiem, viņam, pilsētas bērnam, kas labi ja tādam lopam purnu no astes var atšķirt, viņam, kam jau tāpat kreņķu bez sava gala! Vai varbūt viņš, Niklāvs Rode, Aļaskas zelta skalotājs, Amazones džungļu orhideju mednieks, vecais kovbojs un traperis, ir kļuvis vecs! Nu nē, jidritvainazīt, tā bodīte vēl nav slēgta!

— Ved mūs, tautas vadoni! — Niklāvs pastiepa roku, un Jorģēns kā dūzi trieca tajā vienu no pasēm. — Mēs izrokam savus tomahaukus! Mēs ejam, Džon Braun! Slava, slava, ālelū-jā ... — viņš iedziedājās.

— Savā svētdienas uzvalkāāā ... — piebalsoja Pēteris.

— Dod man ar vienu! Viss viens ... ja lopi, tad lopi ... Ko tad viņš varēja zaudēt! Savas ķēdes, vai! Jānīšus, to kurinātāja šepti! Nu, būs vēl viens ieraksts darba grāmatiņā, liela muiža! — Ei, Niklāv!

— Tu kļūdies, — Niklāvs atšķīra jauno pasi. — Un mani vecāki ir kļūdījušies. Es esmu ... Va velis! Nikolajs Upīts. Gandrīz klasiķis!

— Bet es, — Pēteris vērtējoši svārstīja rokās atlikušās pases, — es esmu Arčibalds Sūna. Te ir vēl viens Pēteris Mar-kevičs, bet no Pētera par Pēteri taisīties nav nekāda kaifa!

Viņš piecēlās un, piegājis pie tuvākā teļa, bakstīja ar pasi tā mitro, pelēcīgi sārto purnu, mīlīgi dudinādams:

— Mū, mū, mū ... pazīsti! Līdzīgs, vai ne! Tagad es tevi dzīšu uz austrumiem ka putekļi vien kūpēs. Es, Arčibalds Sūna!

Teļš gari noelsās un izstiepa pēc pases garu, asu mēli.

— Paskat, kur nadzīgs! — Pēteris parāva roku tālāk, un dzīvnieks neapmierināti ieīdējās.

— 1-ī, ī-ī ... — Pēteris mēdījās, likdams pasi kabatā. — Ko tu, muļķa lops, saproti no pasēm! Tu vispār zini, kas ir, ja pasi pasēj! Neko tu nezini. Un tu zini, kā pie tādas pases tiek! Nezini, un es arī nezināju. Pase ... cik es biju laimīgs ... es domāju, iedos tā svinīgi, kaut ko novēlēs, ziedi, skaistas meitenes runās pantiņus. Nekā! Lika parakstīties un paņēma divus rubļus. Nu, nekas, toties tagad sāksies tā pieaugušo dzīve, visi ceļi būs vaļā ... Jūs domājat, ka ar mani sāka draudzēties kāda kinoaktrise! Lika

drusku pagaidīt! Pat skolas skuķi turpināja raustīt aiz piedurknes un saukāt par kamieli...

— Nu, tas nav slikti teikts! Tevī, Pēter, tiešām ir kaut kas no kamieļa ... tāda vēsa dižciltība un sejas izteiksme, it kā tev vienmēr sāpētu vēders jeb bikses būtu pilnas. Kaut kas aristokrātisks... Es tos skuķus saprotu! — Niklāvs, piekrizdams saviem vārdiem, domīgi palocīja galvu.

— Tu viņas saproti, bet es ne. Vismaz toreiz, un tagad arī nē. Nu, es domāju, vismaz uz ķinīti varēšu iet un redzēt kaut ko tādu, — Pēteris uz brīdi pieklusa, ļaudams Niklāvam un Jorģēnam pamāt, Rūta pussnaudā piekrītoši klanījās uz ķīpas.

— Neko es tur neredzēju. Neko! Visu viņi bija izgriezuši, salīmējuši kopā un skatījās paši. No rīta līdz vakaram! Līdz nelabumam! Bet man, — viņš iegrūda pirkstu sev krūtīs, — man viņi bija atstājuši visu laiku lielākās un progresīvākās filmas.

— Potjomkinu! — Niklāvs kā peldot vēzēja rokas.

— Ha, ha, ha! — Pēteris noskaitīja. — Neuzminēji! Kubaņas kazakus! Par to laimīgo dzīvi tūlīt pēc kara, kad mana mutere pēc miltu paciņas stāvēja rindā veselu nakti, un tad arī tikai uz augstiem svētkiem. Kazaki! Kubaņa! Zirdziņi! Arbūzi! Dziesmas un dejas! Trīs dienas pēc kārtas es skatījos šito ķinīti, līdz šizai, es jums saku, līdz spazmām! Es vēl šodien varu atstāstīt jums katru kadru.

— Interesanti! — Niklāvs caur zobiem novilka. — Interesanti ... Un tad tu ņēmi un to pasi pazaudēji!

— Pasi! Dzīves jēgu es pazaudēju! Ticību veselajam saprātam, lūk, ko es pazaudēju! — Pēteris iebrēcās un, izdzēris Niklāva pasniegto krūzi, iesmēla un dzēra vēl vienu.

— Un tad tu sāki dzejot! — Niklāvs, izņēmis no Pētera ļengani nošļukušās rokas krūzi, ieprasījās, it kā tas viņu patiešām ļoti interesētu.

— Dzejot! — Pēteris apjuka, paieskāja garos, salipušās lēkšķēs pār pieri krītošos matus, vai tiešām toreiz! — Nu ja, laikam gan . .1

Rūta pavēra acis — Pēteris, labais, mīļais Pēteris, viņš ir arī dzejnieks! —, pasmaidīja un atkal aizvēra plakstus.

Tā tikai mums vēl trūka, Niklāvs žņaudzīja rokā alumīnija krūzi, visapkārt īd ragulopi, ož pēc mēsliem, bet te viens vēl sāks skaitīt dzejoļus, mazs kaķīts, mazs zaķīts, pašā Rīgas vidū piemineklis stalts, sniedziņš snieg un sasnieg lēni, sausā eglē dzenis kaļ, miegu bērniem pele maļ, tagad tikai neaizmigt, tikai nenolūzt, pamošanās būs briesmīga, briesmīgi mēsli tie būs...

— Kā viņi var gulēt paši savos mēslos! — Niklāvs apcerīgi, ar slēptu riebumu novilka. — Tas viss no civilizācijas, visi mēsli ir

no civilizācijas. Meža lopi nekad neguļ savos ekskrementos.

— Tas nav nekas briesmīgs, tas ir dabiski, — Rūta, sarāvusies uz ķīpas, ciešāk pieglauda vaigu ceļiem. — Kad es biju maziņa, vecmāmiņai vienmēr bija gotiņa, un kaimiņiem arī. Mēs ganījām katrs savu dienu, no rītiem vecmamma mani modināja, un mēs ar kaimiņu Edi dzinām viņas uz ganībām, tur bija tāda liela nora un lejā upīte, un lēca saule ...

— Un tu sildīji nosalušās kājas govju p|ekās, — ar mokām pacēlis smago galvu, Niklāvs papildināja.

— Kā tu zini! — Rūta, atpletusi acis, iesaucās.

— Vajag lasīt latviešu klasisko literatūru. Bērnībā es bieži slimoju, lai nav jāiet uz skolu, un visu to esmu izlasījis. Tas bija aprakstīts tik reālistiski un pārliecinoši, ka tagad, tupot te, starp tavām svētajām govīm, man liekas, ka es atkal esmu slims un par visu to lasu. Kur ir mans piens ar medu! — Niklāvs izslējās. — Vienmēr bija jādzer piens ar medu un plēvi virsū! Tā bija maksa, lai varētu neiet uz skolu. Maksa par kompromisu. Un tā visu dzīvi, — Niklāvs, nolaidis galvu uz krūtīm, brīdi domīgi klusēja. — Tikai tagad es vairs nedzeru. Nedzeru pienu ar medu, un bez medus arī nē. Un vispār es nedzeru!

Viņš lepni paskatījās apkārt. Pēteris drūmi blenza vīna spainī, Rūta, sakņupusi uz siena ķīpas, mierīgi šņākuļoja, viņa gāja pa ceļu, *visu* vienos baltos putekļos, garām mārkam, garām vītoliem, sunītis, asti ritenī uz muguras, tecēja blakus, gotiņām ap kaklu pīpeņu vainadziņi, saūjinājās gani, mazā Rūtiņa apsēdās uz celma un adīja bezgalīgi garu zeķi, ap galvu lidinājās un dīca dunduri...

— Pietiek sust! Nāk kāds palīgā! — Jorģēna balss aizmēza projām dzestro vasaras rītu, atstādama tikai silti dvašojošu teļu baru un mēslu smaku. — Saņemiet inventāru!

— Ko, ko! — Niklāvs sarosījās.

— Paredzēto inventāru, es saku, saņemiet! — atburkšķēja Jorģēns, vilkdams zemē no siena kaudzes gumijas zābakus, blāvi zilus, stīvi čaukstošus halātus, virvju rituļus, cirvjus un govju skrāpjus. — Mucas, spaiņi un lāpstas ir jūsu vagonos, lukturi un naglas samestas spaiņos. Kāds lauznis vai armatūras gabals, ar ko dabūt vaļā durvis, būs jānofenderē tuvākajā šķirotavā. Es jau sev dabūju, — viņš norādīja uz īsu dzelzs stieni, kurš mētājās līdz pusei iestidzis apkaltušu mēslu čupā pie puspievērtajām durvīm.

— Lopi jābaro trīs reizes dienā, — Jorģēns ar katru vārdu arvien vairāk iedzīvojās brigadiera lomā, — bet vispār var iztikt arī ar divām. Jādod pa ķīpai uz diviem purniem, bet nekas traks nenotiks, ja uz vagonu izmētās piecas sešas ķīpas. Ar vienu vārdu sakot, cik siena ietaupīsim, tik arī galā pārdosim. Tikai nevajag

pārāk aizrauties, ja baro tikai vienu reizi, naktī nevar aizmigt, šie maun kā aizkautas cūkas. Dzert gan vajag dot ar mēru, lai no pakaļām dzīva virca netek laukā, bet, ja sāk birdināt tabletes, tad arī vairs nav labi. Vārdu sakot, ja saspiei sūdu saujā, tam jābūt mīkstam kā Latgales mālam.

Niklāvs nicīgi sarauca degunu.

— Ko šķobies!! — Jorģēns aizskarts iedegās. — Te tev nav nekāds Soču kūrorts! — bet, sajutis, ka tonis kļuvis pārāk ass un nule savervētā kompānija var pārdomāt, samierinoši piebilda: — Būs jau labi! Būs labi, puiši, nav tak nekāda ķīniešu ābece … Vēlāk ierādīšu, kā jāšķipelē sūdi un kā vieglāk padzirdīt. Galvenais, nelīst šiem klāt klusām, vajag uzsaukt vai paplikšķināt pā pakaļu, citādi pārbīstas un sper kā trakas ķēves.

— Velk nu mugurā! — Viņš rādīja uz halātiem un pastiepa Rūtai četrdesmitā izmēra gumijas zābakus, kuros viņa, gar siena ķīpu apslaucījusi mēslus, iekāpa ar visām sandalēm.

— Tur nu neko nevar darīt, — Jorģēns pētīja atlikušo zābaku zoles. — Bāzē nekad nav mazāku izmēru. Man te vēl ir četrdesmit četri, četrdesmit četri un, oho, četrdesmit seši.

— Dod šurp! — Pēteris pakampa zābaku pāri un, apsēdies uz grīdas, steidzīgi atbrīvojās no savām 1. Maija kurpēm, kuru nošķiebtie papēži un līdz papīra plānumam nodilusī zole stāstīja par dzejnieka dvēseles nevērību pret pasaulīgām lietām un tukšo naudas maku.

Rūta tīstījās halātā, kura stērbeles vilkās pa zemi, Jorģēns tēlotā izmisumā plātīja rokas:

— Nu, ko lai dara, ja nekā cita nav! Gan jau kaut ko sagudros. 5iem tur, tajos vagonos, palika kaut kādas somas, varbūt šis tas no drēbēm noderēs. Ja ne, nogriezīs ar nazi ķitelim stūrus, citādi tiešām … pēc dzīva spoka.

— Mēs esam putnubiedēkļi, — Niklāvs, ar mokām iespīlējis plecus uzsvārcī, vēroja Pēteri, kuram jaunā darbatērpa piedurknes sniedzās tikko pāri elkoņiem. — Tagad mēs visi varētu braukt ar vienu pasi.

— Sūdubrāļi mēs esam, — *smējās* Pēteris un, uzstīvējis biezā džempera piedurknes pāri halātam līdz padusēm, paņēma lāpstu. — Nu, šef, kas jādara! — «Agdams» bija uzjundījis viņā tūlītēju darboties kāri. — Es arī gribu kādam iešālēt aiz vestes!

Pēteris piegāja pie vagona durvīm, kas bija gareniski norobežotas ar divām aploka kārtīm, lai, kā teica Jorģēns, lopi nenobirtu, un, atspiedies uz lāpstas, izbāza laukā galvu.

— Man nāk miegs, — Rūta apsēdās uz siena ķīpas.

— Nevajadzētu gan … — kaunīgi iebilda Jorģēns. — Nav labi apmētāt cilvēkus ar mēsliem.

— Tu domā, ka es netrāpīšu! Domā, tikai tu ar savu trenēto aci... Mākslinieks, ja! Bet es tūlīt pierādīšu! Tūlīt tu redzēsi! — Pēteris aizlīgojās līdz lopiem un ar lāpstu sāka skrubināt mēslu čupu.

— Izbeidz! — Jorģēnam palīgā metās Niklāvs. — Uz tevi taču patreiz nešauj!

— He! — Pēteris nicīgi iespurdzās. — Viņi nešauj tikai tāpēc, ka viņiem nav šauteņu. Līdzko viņiem iedod šautenes, tā viņi šauj. Viņi neko nesaprot no tā, ko drīkst un ko nedrīkst. Viņi nesaprot, ka cilvēkiem ir jādzīvo mierā un saticībā, viņi ir izgudrojuši atombumbu, un par to viņi man tūlīt dabūs. Visi kā viens! Es visu ceļu apmētāšu viņus ar mēsliem, paklau, Jorģēn, cik ilgi mēs brauksim!

— Tas ir «Agdams», es pazīstu ... — Jorģēns uzmeta zīmīgu mirkli Niklāvam.

— Bet es no «Agdama», vispār no viņķeļiem, parasti kļūstu agresīvs, — Niklāvs saberzēja rokas. — Patreiz ar baudu sadotu kādam pa purnu!

— Tu joko ... — Jorģēns nedaudz atkāpās, atcerējies, cik aizrautīgi abi jaunie kompanjoni viņa lekcijas laikā bija strēbuši vīnu — krūzi pēc krūzes —, un te nu bija rezultāts, sāks vēl patiešām vicināt dūres.

— Viņi neko citu nav pelnījuši, šitie gliemji, mīkstmieši, šitās infuzorijas, paklausīgās sliekas, uh! Es viņiem! — Pēteris atvēzējies grūda lāpstu mēslu čupā. — Ko viņi ir izdarījuši ar literatūru! Piegānījuši! Vemt gribas no tās viņu literatūras, visi tik pareizi, taisni riebjas! Un tonis! Pašiem droši vien liekas, ka viņi ir Dostojevski, ka viņi ir Tolstoji! Apvemties tur var! Sitās niecības! Un ambīcijas ... piepūšas kā vardes, kā pūšļi... Skanoši tukšumi, taisnība bija Upītim, simtreiz taisnība! Ko viņi ir izdarījuši ar teātri, par kino es nemaz nerunāju — ar kultūru vispār! Visu piegānījuši, no sākuma līdz galam! Ko viņi vispār saprot no mākslas! Sievišķi, kas tur rokās rudzu kūli, lūk, ko viņi saprot! Un arī tikai tāpēc, ka skolā viņiem ir iestāstījuši, ka tā ir māksla. Tūlīt es viņiem parādīšu ...

— Es viņiem parādīšu sociālistisko reālismu darbībā! — Pēteris ar krūtīm uzgūlās lāpstai, kāts krakšķēdams pārlūza, un viņš uz ceļiem iekrita mēslos.

— Un tagad viņi man salauza kātu ... — Pētera acis pie-vilga asarām kā bērnam, kuru sadzēlusi garāmejoša nātre.

— Drīz viņi mūs visus nolaidīs no kātiem ...

— Cirks! — Niklāvs iesmējās.

Jorģēns drūmi klusēja.

— Jorģēn! — Pēteris uzsvempās uz siena ķīpas un sagrāba

plaukstās galvu. — Jorģēn, tu tikai pasaki man godīgi, lūdzu, nemelo! Es taču esmu kretīns. Tu mani daudz neko nepazīsti, bet to jau uzreiz var redzēt: lūk, nāk kretīns! Kretīnu uzreiz var pazīt, tāpēc ka viņš ir kretīns.

— Neesi tu nekāds kretīns! — Jorģēns pikti attrauca.

— Bet kāpēc tad es neko nevaru! Kretīni nekad neko nevar, un es arī neko nevaru. Es nekad neko neesmu varējis . .. Neko!

— Še, labāk iedzer un nepsiho! — Niklāvs mierinoši pastiepa Pēterim krūzi.

— Es nevaru iedzert, es neko nevaru ... — Pēteris vāri atgaiņājās, tad pārdomājis sagrāba krūzi abās rokās kā laupījumu un, galvu atgāzis, skaļi guldzinādams, steidzīgi izdzēra. Aiz pluskainās bārdas asi noraustījās ādamābols, un Niklāvs, sniegdamies pēc krūzes, iedomājās zooloģisko dārzu un čūsku, kuru viņš, šausmās un riebumā sastindzis, bija vērojis aprijam baltu pelēnu ar tievu, rozīgu asti.

— Es pat no vīna nevaru atteikties, — Pēteris žēlabaini paskatījās uz Jorģēnu. — Tu, Jorģēn, vari iztaisīt kapu pieminekli. Tu esi nāves eņģelis, bet es . . . Es gribēju uzrakstīt romānu, bet pat peldēt neesmu iemācījies, es varu noslīkt... Es nemāku arī slidot. Man mācīja, bet es nokritu un sadauzīju galvu, un pēc tam man matemātikā divus ceturkšņus bija vieni divnieki. Es līdz pat šai dienai neko nemāku aprēķināt. Es mēģinu, es cenšos, bet man nekas nesanāk, allaž kaut kas noiet šķībi un viss sagriežas ar kājām gaisā. Kad pie manis uz mājām pirmo reizi atnāca meitene un vecāki bija kaut kur aizbraukuši, es jau iepriekš visu izrēķināju, bet man nekas nesanāca, jo tai meitenei patika cits. Pie manis viņa bija atnākusi tikai tāpēc, lai es palīdzētu viņai izrēķināt matemātikas uzdevumu. Tā taču ir ņirgāšanās par jūtām! Par dzīva cilvēka jūtām ... Jūs domājat, ka es būtu uzmetis mēslus viņiem uz galvām, ja nenolūztu kāts! Nekas man nesanāktu, es taču atkal ko ne tā aprēķinātu ... Un, ja arī uzmestu, no tā nekas nemainītos. Un tas ir visbriesmīgākais, ka nekas nemainās, itin nekas nemainās šajā kretīnu pasaulē. Var kaut simts gadu viņus apmētāt ar mēsliem, un, vienalga, nekas nemainīsies ...

— Nenokar degunu, mēs taču braucam prom! Mēs vienkārši aizbrauksim no tā visa prom, sēdēsim, kājas griestos sacēluši, un vilciens tikai brauks un brauks ... — Jorģēns mierināja, katram savi mēsli, katram savs dullums uznāk, vai tad viņš pats nekad nav bijis jauns, vai tad viņam nelikās, ka tikai mazliet, mazliet jāpieliek plecs vecajai pasaulei un jāiecej tā atpakaļ eņģēs! Vai viņam nebija savi rasotie rīti, meitenes basām kājām, sapņi par augstām skolām, uz Rīgu viņš brauks, uz Romu, uz Parīzi... Ar

roku pa dibenu, ar veģi pa bruģi, vilcienā uz fronti, kājām atpaka|, labi, ka abas rokas un kājas klāt! Viņš pastiepās un uzsita Pēterim pa muguru:

— Būs jau labi, kaut kā jau būs ...

— Stiklus vajag sist, logu rūtis! Vēnas griezt! — Niklāvs ar skaļu būkšķi cirta krūzi pret mucas dibenu. — Mana mu-tere vienmēr grieza stiklus un sita vēnas, vienmēr! Stiklinieks bija biežs viesis mūsu mājās. Kaimiņos mēs bijām populāri! Es sēdēju gultiņā, es drebēju šausmās, es trīcēju! Bet mutere tikai sita stiklus un grieza vēnas! Es smietos, ja tas nebūtu bijis tik šausmīgi, es skaļi rēktu! Kas var būt vēl smieklīgāk, kad paša mutere ... — Niklāvs sakoda zobus. — Tāpēc uz priekšu, dēliņ, tikai uz priekšu! Sit stiklus, griez vēnas, šķiedies ar asinīm, nav ko rīkot histērijas pa tukšo! Protams, smuki tas nav, labi bērni tā nedara, citiem tas maitā apetīti, bet tu nekautrējies! Rūtiņai jau acis ciet, Jorģēns ne tikai tādus vien cundurus ir redzējis, un es ... Lai nu ko, bet histē-riķus es esmu redzējis miljoniem! Un rakstniekus arī! Tā ka — uz priekšu, nekautrējies!

Pēteris žēlabaini iešņukstējās un atkrita guļus uz siena ķīpām, ar galvu ietriekdamies Rūtai sānos.

— Es taču gribu gulēt, — viņa klusi izdvesa, nošļūkusi sēdus uz grīdas.

Jorģēns satvēra Rūtu aiz elkoņa un garām mierīgi gremojošajiem teļiem aizvilka pie siena kaudzes:

— Lien augšā un ierocies sienā, tur vidū jābūt deķim.

— Paldies! Paldies, Jorģēnonkul! — Rūta uzķepurojās siena kaudzes galā, smagie zābaki novēlās uz grīdas, viņa četrrāpus līda uz priekšu, sataustīja asu vilnas segu, ieķērās tajā abām rokām, vilka pie krūtīm. Bērnība panācās pretī, viņa pati gāja tai līdzi, pa priekšu, asti mētādams, skrēja teliņš ...

Niklāvs pie durvīm smēķēja. Vilciens, neskatīdamies ne pa labi, ne pa kreisi, negausīgi rija kilometru pēc kilometra. Nekādu histēriju, nekādu refleksiju — pie sevis nosmīnēja Niklāvs —, nabaga mamma, varbūt tam tur priekšā, lokomotīvē, mammas nemaz nav bijis, pats nācis pasaulē, bez visādiem hamletiskiem kompleksiem, pirms katra brauciena tiek pārbaudīts, hemoglobīns tik un tik, ar āmuriņu pa ceļgalu, refleksi kārtībā, krāsas atšķir, alkohols asinīs nav konstatēts, viss normas robežās, viss ... Un viņš pats! Tup atvērtās vagona durvīs, kaut kur brauc, garām velkas lauki, meži pamalē, vilcienam priekšā klājas arvien jauni sliežu gabali, pāri upēm tiek pārmesti tilti, kā tur bija Verharnam! Lauki, meži un tā tālāk ... Un tā tālāk, gan jau kaut kā, gan jau pats no sevis nokārtosies, nebūs tā, būs citādi ... Kaut kā jau būs, teica Jorģēns. Kaut kā jau būs ...

— Guļ, — Jorģēns uzlika roku Niklāvam uz pleca. — Ej tu arī atlaidies, es aiztaisīšu durvis. Lai kāds kretīns neielien, — viņš pastūma Niklāvu sānis, aizrāva durvis un aizsēja tās ar ķēdi.

— Es negribu gulēt... — Niklāvs atsēdās uz ķīpas pie mucas, uz kuras skumji drebēja tukšas konservu kārbas, apgrauztā maizes dona kratījās uz malas, grasīdamās novelties zemē, un Niklāvs, nolauzis no tās pusi, izgrūda: — Es vēl dzeršu un uzkodīšu!

Neko neatbildējis, Jorģēns pagāja viņam garām un, uzrausies kaudzes galā blakus Rūtai, ierakās sienā. Otrpus mucai uz divām vilciena kopā sadrebinātām ķīpām, sarāvies kā nedzimis kucēns, krāca Pēteris.

Pa atvērto lūku, durvju spraugām un dēļu šķirbām, šaurajiem logiem siena putekļu un dzīvnieku nemierīgās knosīšanās pilno gaisu šķēla rīta saules stari.

— Jorģēn!

— Nu!

u

— Kas vispār notiek!

— Es nezinu ... to neviens nezina ... — pēc īsa klusuma brīža atsaucās Jorģēns. — Gan jau matīs ...

— Jorģēn!

— Jorģēna nav! Mākslinieka kungs gu|... — Viņš apmetās uz vēdera un iespieda seju elkoņa locītavā, un, kad mākslinieka kungs būs izgulējies un ticis vaļā no šitiem lopiem, viņš aizbrauks mājās, pasūtīs visus tos pasūtītājus uz vienu vietu, ieslēgsies savā šķūnī un veselu gadu kals. Viņš uzkals kaut ko īstu. īstu Heopsa piramīdu — tikai daudz lielāku. Viņš iekals tajā visu savu dzīvi un savas tautas dzīvi, visu cilvēci, kosmosu. Tur iekšā būs Piena ceļš, pirmais un otrais karš un atomsprādzieni, mēris un bads, un sārti ar Džordano Bruno un Zannu d'Arku, Rūta un abi šitie miņķini — vai tad arī viņos nebija kaut kas no Mikelandželo vergu traģikas! Un viņš pats būs Mozus, pātardeķī ietinies, viņš sēdēs un domās, kur vest savu tautu, četrdesmit gadus viņi klīdīs pa tuksnesi, jūra pašķirsies viņiem pie kājām, un viņi pāries tai pāri, sandales ne-samērcējuši, un apsolītajā zemē viņu sagaidīs Jorģēna kaltā piramīda, ka visa tauta nāks un kritīs ceļos, lidojošajos šķīvjos atlidos delegācijas no citām galaktikām un viņu, Jorģēnu, uzņems Mākslinieku savienībā. Viņš atteiksies, tielēsies un niķosies, bet šie, protams, neatlaidīsies, piezīdīsies kā ērces, plēsīs matus, izmisumā gaudos

un tikmēr luncināsies apkārt, kamēr pierunās ... un Jorģēns, mākslinieks Jorģēns, lielais mākslinieks Jorģēns, laizdamies snaudā, laimīgi smaidīja.

Niklāvs, pakāris uz naglas žaketi un iemetis tukšā spainī kurpes, iekārtojās sienā blakus Rūtai un aizvēra acis. Un ripu ripām rit aiz rata rats, viņš skaitīja, lēni grimdams ledaini klusā bezsapņu tumsā.

No saites norāvies teļš piegāja pie mucas, apēda maizes paliekas un, apostījis vīna spaiņus, ievilka no viena krietnu malku. Pacēlis apvainotu, mitru purnu, pārlaida garo, raupjo mēli Pētera bārdai un, ar pakaļkāju iespēris pustukšajam spainim, sāka badīgi plūkt sienu.

V

Drebošām rokām lasīdams no matiem un sejas siena kušķus, Jorģēns uzslējās sēdus. Ielauzies caur šauro logu, pāri kājām klājās lēzens, nekustīgs saules stars, no skaļruņiem, daudzkārtīgi atbalsodamies, garām vagonam vēlās stacijas dispečera nesaprotamie vārdi. Šķirotava, nodomāja Jorģēns, taustīdamies pa dvakojošo vagonu cauri neēdušo teļu prasīgajiem māvieniem. Atbalstījies ar rokām pret mucas malu, viņš iegremdēja ūdenī galvu, brīdi, aizturējis elpu, baudīja vēsumu, tad izslējās un ļāva sīkām strūkliņām, rasojot pār sirmiem rugājiem apaugušo seju, tecēt atpakaļ mucā. Izberzējis ar īkšķiem acis, Jorģēns iemērca rokas ūdenī un, izstiepis lūpas, noliecās — dzenādami izmirkušas siena šķipsnas, mucā peldēja pašķīduši mēslu pikuči.

— Ā-ā-ā! — viņš iebļāvās, izrāva no ūdens rokas un sāka trīt halāta stūrī.

— Jorģēnonkul, kas ar jums noticis! — No siena kaudzes tieši savos zābakos ieslidinājās izbiedētā, tikko pamodusies Rūta. — Jums slikti!

— Ak, tu cūka! Kuņas bērns! — auroja Jorģēns. — Nu tu man dabūsi, sterva! Palaistuve nolāpītā!

Viņš sagrāba pie sienas pieslieto zaru slotu un atvēzējies metās uz priekšu.

— Tikai nesitiet, es jūs lūdzu, tikai ne ar slotu! — Rūta, atlēkusi sānis, lūdzoši izstiepa rokas. — Pažēlojiet...

— Kā nesist! Kāpēc nesist! — Jorģēns apstulbis nolaida slotu. — Par tādām lietām ne tikai sit, bet pie sienas liek! Tu labāk paskaties, kas ir noticis ar manu galvu!

— Jums ar galvu viss ir kārtībā, pilnīgā kārtībā! Jums ir pavisam normāla galva! — Rūta šņukstēja, viņš ir sajucis prātā, kļuvis nenormāls, galva viņam ir nenormāla, un tagad viņš visus te apsitīs. — Tikai nesitiet, es jūs lūdzu ...

— Tā! — Jorģēns novilka un iežmiedza slotu padusē.

— Un ko tad lai es daru! Varbūt paldies pateikt, iet un nobučot uz purna, ko!

— Nevajag teikt paldies un bučot arī nevajag! — Rūta, kāpdamās atpakaļ, paklupa un novēlās sēdus uz siena ķīpas.

— Viss arī tāpat būs labi, tikai nolieciet slotu!

— Nākamreiz ādu pār acīm novilkšu! — Jorģēns aizlidi-nāja slotu pa roku galam un uzmanīgi, ar diviem pirkstiem, pataustīja gaisā saslējušos, pieķepušu matu šķipsnu.

— Kā jūs vispār varējāt pacelt slotu pret neaizsargātu ... — Rūta, izsekojusi ar acīm slotas slaidajam lidojumam, atguva drosmi, — pret vājāku būtni! Un tad vēl draudēt bučot un teikt, ka purns! Ko es jums esmu nodarījusi! Es tikai gulēju, un tagad jūs mani tik briesmīgi lamājat, tādiem šausmīgiem vārdiem, un gribat sist ar slotu! Sievietei! Un vakar vēl jūs man skūpstījāt roku, un es domāju: tāds jauks cilvēks, tik sirsnīgs ... Un tagad! Tagad jūs uzvedaties kā lopu kūtī. Nē, vēl sliktāk! Es nezinu nevienu vietu uz zemeslodes, kur drīkst teikt tādus vārdus. Un pēc kā jūs esat iztaisījies! Jums visi mati pilni ar... ar netīrumiem. Un vispār es nemaz neesmu tas, ko jūs teicāt... — Rūta sastomījās. — Es nemaz nezinu, ko tas nozīmē, bet tas bija tik šausmīgi!

— Bet, mīļo jaunkundzīt, es taču ... — Jorģēns pēkšņi aptvēra notikušo. — Es nemaz ne tevi apveltīju ar šiem briesmīgajiem vārdiem! Tie taču bija adresēti šitam te pretīgajam, es atvainojos, ragulopam, — viņš norādīja uz teļu, kurš, atspiedies pret aizvērtajām durvīm, mierīgi gulēja un, labpatikā pievēris acis, klusi gremoja, — šitai nolādētai cūkai, kas ... kas piegānīja tieši to mucu, kurā es iebāzu galvu!

— Bet kāpēc!

— Ko kāpēc! — Jorģēns ar dūri uzsita pa tuvākstāvošā teļa kārnajiem krustiem.

Dzīvnieks aprāvās, it kā viņa māvienu būtu pārcirtis zibenīgi krītošs giljotīnas nazis, un pameta gaisā pakaļkāju. Ar dobju būkšķi tā atsitās pret aploka kārti.

— Kāpēc jūs bāžat galvu tādā mucā! — Rūta sparīgi sapurināja neķemmētos matus. — Jūs pats iebāžat galvu vircā un pēc tam lamājat visu pasauli! Un, kad jūs vēl pagrābāt slotu, es tik šausmīgi pārbijos!

Jorģēns sabīdīja kopā *papēžus* un, satvēris abām rokām saburzīto flaneļa kreklu, kuram iztrūkušas divas pogas, nolieca uz sāniem galvu — vainīgi un lūdzoši, kā taisnodamies sievai par nodzertu avansu un ar lūpu krāsu notrieptu kaklasaiti.

— Jā! Jā, es tagad zinu, es sapratu, ka jūs nemaz neuzbrukāt man. Es ļoti atvainojos, — Rūta, maigi pieglaudusi rokas krūtīm,

nodemonstrēja Jorģēnam viņa paša indiešu melodrāmas cienīgo pozu un sejas izteiksmi. — Es atvainojos, ka tik slikti par jums domāju. Ka jūs būtu varējis ar slotu mesties virsū sievietei.

— Nekas, nekas, — Jorģēns piedodoši pasmaidīja. — Es jau tikai gribēju mazliet sadot pa sāniem tam preteklim.

— Nē, nē! Tā nerunājiet! Jūs to nemaz negribējāt! Tas bija prāta aptumsums! — Rūtas satrauktā baiss norausa smaidu no Jorģēna sejas. — Nedrīkst taču sist nevienai dieva radībai ...

— Bet kad tāds lops ņem un tīšā prātā ... — Jorģēns, meklēdams daudzmaz pieklājīgu apzīmējumu izdarītajam noziegumam, apklusa un nikni iespēra ar kāju pa mucas apaļo sānu.

— Jūs gribat teikt, ka teļš tīšām nokārtoja savas dabiskās vajadzības mucā! — Rūta jautāja balsī, kādā izmeklētājs pratina apsūdzēto, kad ir droši pārliecināts par tā vainu, un tagad, tikai kārtības labad, vēlas saņemt apstiprinājumu.

— Protams, ka tīšām! Pie tam, — Jorģēns viltīgi samiedza plakstiņus, ļaudams ap acīm savīties zirnekļa tīmeklim līdzīgu grumbiņu ornamentam, — tur taču ir veselas četras mucas. Bet nē! Vajag tak savu znaju, lai ieliktu čupu tieši tajā!

— Tajā, kurā jūs pēc tam iebāzīsiet galvu!

— Nu ja, — Jorģēns, uzskatīdams *sarunu* par izbeigtu, nolīka pār vēl pilnajiem vīna spaiņiem.

— Jorģēnonkul, — Rūta sasita plaukstas, — vai jūs vispār aptverat, ko runājat! Nu, kā tad nesaprātīga dieva radība varēja paredzēt, kurā mucā jūs bāzīsiet galvu!

— Nevajag viņus novērtēt par zemu. Es, mīļo meitēn, jau trešo reizi braucu ar lopiem. Gan tu pati redzēsi, kādas cūcības viņi mums vēl pastrādās! Sitie ir tīrie sīkumi, salīdzinot ar to, ko viņi visu var dabūt gatavu, gan redzēsi... — Jorģēns pasmēla no spaiņa vīnu un izdzēra prāvo krūzi, nokrekšķinājās, apslaucīja lūpas halāta piedurknē, tad piebilda:

— Vispār, es šodien esmu mazliet nervozs ... Vienmēr esmu sev teicis: Ansi, nepieņem nevienu lēmumu, iekams neesi salāpījies. Taisnība ir! Kad es tagad tā mierīgi apdomāju, tad man, protams, jāpiekrīt, ka pats esmu pie visa vainīgs. Vajadzēja vispirms salāpīties, nevis pa galvu pa kaklu mesties pie tās nolāpītās mucas. Ja es būtu pa priekšu ieņēmis vienu kārtīgu malku un tad rūpīgi apskatījies, es būtu to vella lopu smalki apvedis ap stūri. Es būtu iebāzis galvu citā mucā un: še, tev piga! — Jorģēns apmierināti iesmējās un uzplāja ar plaukstu pa ceļgalu. — Nolādētās paģiras! Tās ir vēl briesmīgākas par dzērumu. Mans jaunības draugs kara laikā uz paģirām nošāva pastnieku. Viņš to sajauca ar savas sievas mīļāko. Un viss tikai

tāpēc, ka nebija paguvis salāpīties. Viņu nesamulsināja pat pastnieka soma un «Tēvijas» numurs, kuru nabaga upuris centās pirms nāves viņam iedot, tāpat arī vārdi: «Es esmu pastnieks! Es esmu pastnieks!» Mans draugs tikai pārprasīja: «Ak, pastnieks!», tas — nabadziņš — neko gudrāku nevarēja izdomāt kā atkārtot: «Pastnieks, pastnieks!» Draugs tikai novilka caur zobiem: «Pazīstu es šito amorpastu ...» un salaida visu aptveri nabagam vēderā. Ar vārdiem «Un tomēr pastnieks!» un «Tēvijas» numuru rokā tas arī izdzisa. Nu, lai viņam vieglas smiltis. Sim pastniekam!

Jorģēns domīgi pasmalstīja spainī un sniedza Rūtai pilnu krūzi. Viņa riebumā noskurināja un noraidoši atmāja ar roku.

— Nav labi, Rūtas jaunkundz. Nav labi atteikties iedzert uz mūža mierā aizgājušajiem, — Jorģēns pašūpoja galvu. — Cik daudz smilšu, kūdras un akmeņu es savā mūžā esmu redzējis klājam pār nevainīgu cilvēku kapiem. Cik viņu bija — pastnieku, elektriķu, dzelzceļnieku! Miljoni! Viņi gribēja tikai iznēsāt savu pastu, labot gludekļus, vadīt vilcienus līdz Daugavpilij un atpakaļ... bet viņus piespieda karot, šaut vienam uz otru. Un šāva — pastnieki uz elektriķiem. Un lika pie sienas — elektriķi dzelzceļniekus ... Miljoniem ...

Rūta varonīgi pacēla krūzi un iedzēra, lai tālajā 1944. gada pavasarī nošautajam pastniekam būtu vieglas smiltis. Kurš vairs atceras šo pastnieku! Jorģēns viņu nekad nav redzējis, pat nezina, kā šo pastnieku sauc un kur tas apglabāts, cik viņam bija gadu un kāds viņš izskatījās ... Un es varēju visu mūžu nodzīvot un tā arī neuzzināt... neuzzināt, ka tāds vispār ir bijis ... Tā mēs visi dzīvojam un neko nezinām par citiem. Un Jorģēns neko nezina par manu brālīti, kurš nomira, nenodzīvojis pat vienu dienu, un kuram vārdu iedeva tikai pēc nāves ... Cik dzīve tomēr ir nežēlīga, Rūta nopūtās, labi vismaz, ka ir kāda cerība, ka ir glābiņš — tur, mūžībā mēs visi satiksimies! Tur neviens nesajauks pastnieku ar elektriķi un mazajam Eduardiņam netiks nolaupīta bērnība, viņš sēdēs uz mākoņa maliņas un turēs rokā koši dzeltenu plastmasas grabulīti, kas skanēs dzidri kā zvaniņš, un garām ies pastnieks, noglāstīs Eduardiņam galviņu, parakņāsies savā lielajā somā starp «Tēvi-jām», «Cīņām», «Jaunākajām Ziņām» un izvilks cukurgailīti. Eduardiņš sūkās cukurgailīti, grabinās savu brīnišķīgo grabulīti, un tā tas turpināsies mūžību un nekad nebeigsies ...

Pie vagona durvīm kāds no ārpuses piesita, un sveša balss pārrāva Rūtas kristietisko vīziju, kuru no viņas apziņas nespēja izdzēst neviena austrumu reliģija, jo bērnībā, vakaros aizmiegot, vecāsmātes plānās, cietās lūpas bija uzstājīgi čukstējušas ausī:

Eduardiņš, bērniņ, ir tur augšā — pie mīļā dieviņa. Viņš sēž uz mākoņa maliņas un laimīgi smejas ...

— Ei, jūs tur, apsprāguši vai! Odeni nevajag!

— Vajag, vajag! — atkliedza Jorģēns, sliedamies kājās.

— Ei, puiši, ceļas nu augšā! — Viņš sāka bukņīt Pēteri, kurš gulēja, pa pusei nošļucis uz grīdas starp ķīpām, vienu no tām apskāvis abām rokām, iespiedis bārdu teļa izplūkātajā sienā.

— Kur mēs esam! — sausu muti svepstēja Niklāvs, sažmiedzis plaukstā krūzi, kuru viņam kā gādīgs karalauka hospitāļa sanitārs pienesa Jorģēns.

(Turpinājums sekos)

Sīs sarunas sakuma minēšu dažus Genadija Aigi dzejoļu sāpju punktus:

ATNERS HUZANGAJS

AR DIEVA DVESMU SASKARĪGAIS...»

«Atklāts — tu miesā — līdz prātam! —
šādā — apgriežamā punktā:
te Tunelī — Tautā te salā = Vārda nav»

(No jauna: sākot ar sapni)

«Kas — mana tiesa? bojā ejai iesvētītais: uzticības materiāl:
svešs savai dzimtenei! ar dvēseli kā balsi tik sevi nosakošais! —»

(atkal: veltījumu laiks)

«— kā sava silueta sabrukums — kam asinis sūcas no krokām (papīra caurspīdīgajā spogulī)
un it kā asiņojošiem zariem.....
un — acīs aizkauta upurjēra brūces uguns! —
Vārds — Brūce: verd uz sejas»

(Atkal: tu no beigām)

Vai var uzskatīt, ka šīs atšķirīgās un tikpat kā uz labu laimi ņemtās rindas raksturo poētiskā darba pamatstruktūru, vai šeit dzejnieks pak|aujas kādai konkrētai poētiskās valodas nosacītībai vai atmetis to kā nebūtisku (domāju, šāds jautajums rodas daudziem lasītājiem, kas pirmo reizi tiekas ar Aigi tekstiem)? Būtībā šīs rindas var iztulkot kā **šīs Valsts** dzejnieka traģisko pašapzināšanos, kuru viņš tver «pat ne ar jēgas un skaņas tēlu — drīzāk ar izmisuma idejas telpu!». Tur ir gan ciešanu, sāpju, ziedošanās, bojāejas un sabrukuma motīvi, gan mēmuma bezspēks.

Pierastajā poētiskajā tradīcijā vārdi pilda savu semantisko funkciju, apzīmējot priekšmetus, lai gan var būt nobīdīti pa signifikātu. Bet Aigi ir — cits sakārtojums, cita kārtība. Sajā sakarībā lieti būtu minēt kādu svarīgu Vitebskas domātāja un supremātisma

teorētiķa Kazimira Ma|eviča piezīmi: «Visi vārdi ir tikai atšķirības, un viss. Bet, ja es dzirdu vaidu, — es tajā nedz redzu, nedz dzirdu kādu noteiktu veidolu. Es pieņemu sāpi, kurai sava valoda — vaids, un vaidā nedzirdu vārda (. .) Dzejnieks baidās izpaust savu vaidu, savu balsi, jo vaidā un balsī nav lietu, kaili un tīri tie veido vārdus, un pat ne vārdus, bet tikai burtus. Tajos nav matērijas, bet tīra un patiesa viņa esamības balss, tālab dzejnieks baidās pats no sevis» («Par dzeju»). Aigi dzejas valoda — ir valoda-vārds. Kāpēc un no kurienes šādas sāpes un ciešanas? Iekšēji dzejnieks nevar samierināties ar pašu ideju par nāvi, un viņa balss atminas jau apklusinātās balsis, kā arī sta|inisko represiju upuru un mocek|u balsis. Daudzi viņa dzejoli pēc būtības ir rekviē-mi, kuros dzejnieka dvēsele ar trīsām un līdzsāpi liecina par to laiku: «Kur nevainīgu upuru stāvi plēn tumsā (jau sen tie spoki), kur pats tu — upuris (vien pagaidām dzīvs), — tur: dzimtene (vien tā — dzimtene): mīlestība pret upuriem — lldzsāpe un pats — tu — upuris — starp — tiem. Tik tas: dzimtene. Tik tādai — pieķeršanās. Un **to, tādu** — nevar pamest.»

(Dzimtene — Limbs)

Genādijs Aigi ir čuvašu krievu dzejnieks, kurš vairāk nekā 35 gadus dzīvoja Maskavā un līdz pat 1987. gadam nenopublicēja nevienu rindu no saviem krievu dzejoļiem mūsu valstī. Mazliet labāk veicās viņa čuvašu valodā rakstītai dzejai (līdz šim brīdim izdotas 7 dzejas grāmatas) un tulkojumiem čuvašu valodā (antoloģija «Francijas dzejnieki», «Ungārijas dzejnieki», «Polijas dzejnieki»). Līdz pat šim laikam Cuvašijā viņš bija pazīstams tikai kā pašu dzejnieks Aihi, bet ārzemēs (un šauram cienītāju lokam šeit) kā maskaviešu dzejnieks Aigi (jo Eiropas slavu viņš ieguva ar saviem krievu tekstiem; ir izdotas grāmatas čehu, slovaku, po|u, ungāru, franču, holandiešu un serbu valodās). Dzejnieka divvalodība nevi|us liek domāt par viņa čuvašu un krievu tekstu savstarpējo atbilstību. Taču preststatīt realitātes sfēras, kuras apraksta Aigi čuvašu un krievu valodā, acīmredzot nevar, jo viņš sme|as no vienas un tās pašas invariantas semantiskās telpas, kurai savas īpašības un konfigurācija. Viņa čuvašu tekstus var aplūkot kā krievu tekstu saturu vienkāršotu transkripciju un it kā adaptēšanu čuvašu auditorijas uztveres līmenim, jo tie rakstīti par |oti konkrētiem gadījumiem, adresēti draugiem, saistīti ar tīri čuvašiskām realitātēm un ģeogrāfiskām vietām. Sajā poētiskajā telpā, kas veidojās daudzos vientuļas un sīkstas eksistences gados, iekļāvušies daudzi avoti un tradīcijas, kas veido sarežģītu savstarpēji krustojošos nozīmju poētisku pinumu.

Pirmkārt, to raksturo saikne ar lirisko filozofēšanas veidu, kas raksturīgs Nīčem, Kjerkegoram, vēlāk Kafkam, dzi|š pārdzīvojums un viņu izstrādāto eksistences kategoriju pielāgošana personīgai dzīvei. Otrkārt, krievu XX gadsimta pirmās trešda|as mākslas un poēzijas

pieredzes apguve (Majakovskis, H|ebņikovs, Kručenihs, Božidars, Pasternaks, Ma|evičs u. c.). Arī Eiropas poēzijas nolādēto (poetes maudit) likteņu pārdzīvošana, kuri asi izjuta un attēloja savu traģisko līdzdalību nācijas, valsts attīstības lūzuma punktos. Tie vispirms ir francūži — no Bodlēra līdz Renē Saram, čehs Jiržijs Volkers, rumānis Ilārijs Voronka, po|i — Norvids, Lesmjans, Milošs, Borovskis; ungāri — Aģi, Araņš, Petēfi; vācva-lodas poēzijā — Rilke, Cēlans; čuvaši — Sespels, Mita. Tuva, gandrīz intīma iejaukšanās viņu likteņos un radošā darba sīkākajās niansēs kalpoja Aigi kā garīgs balsts drūmākajos dzīves periodos, kad viņa balss tikai klusi čukstēja, jo bija ievīstīta ciešā **sapņa** plīvurā, kas pasargāja no dienu griezīgās realitātes un grūtībām. Var nosaukt vēl vienu gaišu cerību avotu, kas veldzēja un joprojām bagātina viņa dzeju, — pastāvīga un rūpīga kristiešu kanoniskās literatūras, svētās tēvzemes folkloras pieminekļu, kā arī krievu filozofu ideālistu sacerējumu lasīšana. Tas viss Aigi poēzijā veido vienotu sakausējumu, un ne velti, kad 1987. gadā Ļeņingradas klubs-80 piešķīra dzejniekam Andreja Belija literāro prēmiju, tika pieņemts šāds formulējums «par poētiskā darba vīrišķīgu vientulību, kas pārvarējusi nacionālo čuvašu, krievu un franču valodu nošķirtību un pavērusi savās augstākajās radošā darba virsotnēs skatu uz vienotu cilvēces kultūras lauku».

Pat tik paviršs ieskats avotos, no kuriem veidojās Aigi garīgā pieredze «pēcatkušņa» laikā, kā arī ilgajos sociālā apsīkuma un ideoloģijas sastinguma gados, rāda, ka viņš nekādi neiederējās mūsdienu padomju dzejas kontekstā, bija **citāds** (svešs, nepiederīgs) šā vārda tiešā nozīmē, bet ne tikai pēc ārējiem formāliem viņa dzejas raksturojumiem.

Dzejnieka biogrāfijas sākumu varētu nosaukt par veiksmīgu. Viņa pirmos radošā darba mēģinājumus (līdz 1958. gadam viņš rakstīja tikai čuvašu valodā) atzinīgi novērtēja tādi ievērojami čuvašu dzejnieki kā Elgers, P. Huzangajs, Mita. G. Aigi 1953. gadā absolvēja Batirevas pedagoģisko skolu un tūlīt ari iestājās Maskavas Literatūras institūtā. Viņš mācās kopā ar tiem, kurus nu pieņemts saukt par «sešdesmitgadniekiem», — Ahmadu|inu, Moricu, Vozņesenski, Jevtušenko, latvieti Imantu Ziedoni, burjatu Dondonu Ulzitujevu, marieti Valentīnu Kolumbu. 1958. gadā iznāk viņa pirmā grāmata — «Tēvu valodā». Divdesmit četrus gadus vecā dzejnieka debiju tomēr visai agresīvi sagaidīja ideoloģiskās tīrības pārziņi — čuvašu kritiķis I. Kuzņecovs (bēdigi slavens vēl pēc sava cīniņa ar «čuvašu nacionālismu» 30. gados) un I. Ivanovs, kas ar jezultisku vērīgumu nosauca savu recenziju «Vaidošā balss». Kritiķi izvilka dienas gaismā «ideoloģiski svešo dzejnieku», apvainoja viņu pesimismā, ciešanu kultivēšanā, sekošanā Rietumu dekadentiskās literatūras strāvām. Tajā pašā gadā G. Aigi izslēdza no komjaunatnes un institūta sakarā ar

«Pasternaka lietu», kuram sajūsmu dzejnieks bija izteicis vairākos agrākos dzejoļos. Pirmajā Krievijas Federācijas rakstnieku dibināšanas kongresā, kas notika 1958. gadā, dzejnieks funkcionārs A. Zarovs nocitēja (anonīmi) dažus fragmentus no Aigi diplomdarba (čuvašu poēmām «Sākums», «Sēklot-ne») un šādi traktēja «radošās krīzes» iemeslus: « . . Mani izraisīja šausmas metamorfoze, kas notika ar autoru. Viņu it kā apmainīja ar citu. Dzejoļu parindenis, kuru veica viņš pats, Ildzinājās tulkojumam no jebkuras citas, tikai ne viņa dzimtās valodas. Tajos vairs nebija nedz viņa dzimtā ciema, nedz draugu un draudzeņu. No tiem izkūpēja dzīvā dzīve, pazuda normāli cilvēki, kuru vietā iemājoja kaut kādi nosacīti, histēriski indivīdi, kroplīgi savā kailumā (. .) No kurienes gan vienkāršam, labam padomju puisim

radusies šī svešā leksika, svešā nekauņas un individuālista poza, kas nicina visus, izņemot sevi? (. .) Kurš gan no laikabiedriem pagrūdis uz šo sarežģīto un maldus ceļu mūsu vienkāršo puisēnu? Kurš novedis viņu no īstā ceļa? Tas nav litinstitūts, kurā, jāteic, mums mācās laba, talantīga, gan idejiskā, gan morālā ziņā veselīga jaunatne. Sis puisis tikai apstiprina sakāmvārdu: «Katrā pulkā sava kraupaina aita!» Tiesa, vainīgs ari litinstitūts: tas ar' nepieskatīja. Piecu gadu laikā neredzēja, ka tā audzināšanas darbu pielabo, lai cik dīvaini tas nebūtu, aizvien tas pats izdaudzinātais dzejnieks, kurš nesen kļuva apkaunojoši slavens ar savu ķengu prozu (runa par B. Pasternaka romānu «Doktors Zivago». — A. H.). (. .) Izslēdzām, paldies dievam, no Rakstnieku savienības viņa neaicināto skolotāju, nezinu gan, tieši vai netieši viņš piedalījās jauniešu veidošanā, kas nu novesta līdz radošai katastrofai.»

Literatūras institūtu Aigi tomēr beidza un no 1961. lidz 1971. gadam strādā V. Majakovska Valsts muzejā, kur viņam rodas iespēja padziļināt savas zināšanas krievu futūrismā un avangardā. Paša dzejnieka vārdiem sakot: « . . ritēja darbs, daudz kas bija jāpārdomā «telpā» bez atbildes sauciena un atbalss . .»

Lai gan Aigi hronoloģiski pieskaitāms «sešdesmitniekiem», viņs tomēr stāvēja nošķirti, jo 50.—60. gadu krievu padomju dzejas slavenības pēc sākuma perioda, kam raksturīgs ārējs, estrādes līmeņa spiediens uz auditoriju, pēcāk iestiga kompromisos ar oficiālām nostādnēm kultūras sfērā un rezultātā nonāca pie dekoratīva garīguma. Turklāt ari viņu pašu poētiskā prakse, gan ar retiem izņēmumiem, izrādījās par deklaratīvi pasludināto garīgā sākuma piekritēju noliegumu. Viņi nekļuva par īsteniem krievu poētiskā avangarda mantiniekiem, un laikam precīzs bija čehu kritiķis Zde-neks Mathauzers, kurš vēl 1967. gadā rakstīja: «Taču Aigi — tūdaļ pēc Pasternaka — atklāja avangarda poētiskajā formā kādu iekšēju jēgu un kiusu filozofiju. Viņš uztvēra kaut ko no ta apslēptā avangardistu otas

mājiena, kas pat pēc Oktobra, līdz ar viņu bundzinieku ritmiem un priecīgo ziedošanos ikdienas aktualitātēm, nepārstāja ieskicēt cilvēka dvēseles kontūras.»

Tiesa, Aigi mēs neatradīsim «triecienritmus un priecīgu pašuzupurēšanos» minētajā nozīmē, viņa Vārds — garīga protesta poētika pret cilvēka pazemošanu, patiesas kultūras un valodas vērtību devalvācija, kas stagnācijas periodā bija iežņaugta spīlēs — starp politisko lozungu un oficiozo runu melīgo optimismu un pazemināto vienkāršo ļaužu leksiku, un pilsētas folkloras dzīvellgā-ko žanru — anekdotēm.

60. gados līdz ar «sešdesmitgadnieku» pretenzijām gavaspilsētas augsne brieda arī cita subkultura, kuras pārstāvji dziļi un nopietni apguva krievu avangarda slāņus, no jauna apzinājās nepublicējamos autorus, parlasija memuārus, Gulaga enu valstības liecibas, meklēja saskarsmi ar vēl dzīvajiem, krāja citu pieredzi un spēkus garīgajai pretestībai. Šeit varētu nosaukt daudzus Aigi laikabiedru vārdus, kas veidoja šis subkultūras pamatu, taču laikam nebūtu cilvēcīgi un taisnīgi aprobežoties tikai ar viņu uzskaiti, tālab gribu vien atzīmēt, ka Aigi poēzija ir daudz veltījumu, kas adresēti šiem cilvēkiem. Iespējams, ka tieši pēc XX kongresa tolaik jaunie dzejnieki, mākslinieki un mūziķi vēl cereja uz iespeju brīvi radoši realizēties, taču sekojošā demokratizācijas un atklātības sasaldēšana nolēma viņus darbībai pagrīdes apstākļos. Viņi izvēlējās apzinātas atteikšanās pozīciju no aktuāli dialoģiskām attiecībām pret ikdienas realitāti, viņi deva priekšroku iekšējam un mēmam domas darbam (viņu laiks — tas ir «ņemotiču un ņemiču» laiks, pēc Velimira izteiciena) un lēnai kustībai pretim garīgiem mērķiem. Šīs subkultūras idejisko pamatu es riskētu definēt kā stoicisku estētismu bez ilūzijām, kurš ietver sevī tāda cilvēka traģiskās pieredzes mokošu apzināšanos, kas eksistē sociumā, kurā «Dievs miris», taču mākslā vēl iespējama Viņa izpausme.

Pie mums Aigi poēzijas uztvere allaž sastapusies ar grūtībām. Ilgus gadus viņa vārds praktiski neparādījās žurnālu un avīžu virspusējās kritikas līmenī, neietilpa nekādos grupējumos nedz Čuvašijā, nedz kur citur, un t'ikaī sakara ar viņa tulkotāja darbibu, kad viņam piešķīra prēmijas Francijas akadēmija (1972.) un Ungāru literatūras, teātra un mūzikas aģentūra (1978.), presē pavīdēja dažas rindas. Piesardzīgu attieksmi izsauca ari tas, ka viņa un tautas mutvārdu poētikas nemitīgā propaganda ārzemēs bija guvusi daudzu ievērojamu Eiropas literātu un kultūras darbinieku augstu novērtējumu. Taču Aigi grūto ceļu dzimtajā literatūrā noteica arī viņa poētikas saturs un forma. īpaši individuāla sintakse un punktuācija viņam pakļauta dziļai plastiska ritma pulsācijai un prozodijai, kuru samēru reizēm sarauj ekstātiski izsaucieni, kas pāriet neskaidrā

murmināšanā un pamazām noklust: «bet sākām mēs ar Baltumu — klusumu! —». Sintakses šifri, elipse, darbības vārda formu bezpersoniskums, vairāku vārdu savilkšana (inkorporācija) vienā vārdā, neredzamu garīgu spēku noslēpšana pauzēs. Tas viss piešķir neatkārtojamu seju viņa poēzijas brīvajai vārsmai, kurai nav analogu mūsdienu krievu poēzijā un kas daudz tuvāk stāv-eiropiešu verlibra modifikācijām.

Aigi dzejolis ir ārkārtīgi viengabalains, tas pats par sevi veido īpašu nominācijas vienību, kurā tiek pārvarēta cilvēciskās valodas fiktivitāte augstākas realitātes apstiprināšanas vārdā, un tāpēc viņa tekstos jūtama svinīga svēto tekstu retorika («Dieva hieroglifi»). Arī liriskā plāksnē izteikuma jēgas izpratne parasti nosaka žanra robtžas (intīmā lirika, filozofiskā, oda, elēģija utt.). Aigi dzejoļu žanrisko dabu ir grūti noteikt, taču zināma koncentrācija un kristalizācija ap atsevišķiem viņa poēzijas poliem iezīmējās sen (ar visu nosacītību starp tiem, jo žanru izpausmes bieži saplūst vienā tekstā). Divus no tiem jau nosaucu agrāk: dzejoļi veltījumi un dzejo|i rekviēmi. Bet trešais, iespējams, pats svarīgākais ir epifāniju žanrs, kas veido viņa daiļrades maģistrāli (taču nebūt ne Ziedoņa izpratnē). Drīzāk gan džoisiskā, kas paceļas līdz dievišķam termina tulkojumam. Aigi poētiskā valoda no iegrimšanas patībā, «esmes» dziļumos paceļas līdz Absolūtam, cenšas liecināt par Dieva-radītāja neieraugamo klātbūtni pasaulē. Taču minētais tits noslēpumā, un tāpēc atsevišķi vārdi, indeksi orientēti uz Būtisko sevī un tos ieskauj klusuma vietas.

«Pie tāda pierast klusuma kas tāpat kā sirds nav dzirdams kā tas kas ir dzīve liekas tā zināma vieta un tajā es esmu — kā Poēzija ir un es zinu

ka darbs man ir grūts un tas tikai priekš sevis kā pilsētas kapsētā sarga bezmiegs»

(Klusums)

Tulkojis KRISTAPS KAPARS

NAKTI: NODREBOT

A. M.

Naktī, piepeši,

es, nodrebot, redzu, — starp seju un spilvenu — apbedīta drauga seja:

kā ietinamais papīrs (saturu ir izņēmuši): kā locījumu vietas — vaibsti . . . nav izturamas vairs šīs izkropļotas pēdas! ... —

pašas bēdas ir nedzīvas! — viss — it kā no priekšmeta — arvienu mirušāka ... —

un sāpes — bez pēdām — atmaināmas tik ar jaunām sāpēm: ar

sāpju seclgumu stingo! ... — eksistence — kā darbība? — sagumzīšanās — tā, kas liekas izskaitļots! . .. —

«viss» — kā jēdziens? — eksistēt — kā ie-tinums! ... — lai čaukstētu un samuidzītos . . .

KAROGS PAR TALLINU
tālas druvas un ledāji
meklē kļūt pazīstami
augstā karogā ar zaigojumu krokās
balts smalkums
kā sērdienlbas zīme pāri jūrai mierīgs padevīgs mutes harmoniku motīvam vājš un bāls
tālāk pār lauku
nav padebešu kā papildinājuma vien ilgumilgs baltums kā līdzība nemainīgai zimei

1964

1971

SNIEGS NO PRIEDĒM
AIZBRAUKŠANA
CEĻŠ
no jauna
neatcerēties sākumu! —
un velreiz ieraudzit (it kā tu skaties un ta ari ir tā aizejoša no tik līdz tik dzīve)
kā no priedēm krīt smagsmagi sniega stieņi —
un brūces kupenās līdzīgas
(luk ari jauns
rīts)
karalisku glāžturu Ertlējumu veidnēm —
velreiz
no priedēm kupenās (un ilgumsen) —
mitri un ilgi un čabēšana un vēsma kā burvju akā! —
skaties un tā arī ir
atgriezdamās
(tu - it kā atstats)
dzīve

1958, —1959.

D. D. UN M. N. BURĻUKIEM: UZ ATVADĀM
kā divi blāvi oreoli
tur kaut kur miglā spulgojoši:
no kurienes? un kam? . . .

bet sirdi divi veidoli divas gaismas ligzdas: dē| ve|imiroviskiem vaibstiem un dēļ Otrā Dižā Kaukāza iedeguma:

tādus — katedrāliskus mēs ieraudzījām jūs
īstenības padebesi — aizpeldošā mūsu klātbūtnē:

starp augstuma atspldumiem
1965. g. 27. augustā,
Maskava, viesnīca «Nacionāle»
Aizmirsīsies ķildas, aizbraukšanas, vēstules.
Mēs nomirsim, un paliks
laužu ilgas
pēc viņu sapņus,
viņu dzirdi, viņu nogurumu
atstājuša kāda vi|ņa
tikko jaušamajām pēdām.
Pēc tā pēdām,
kas kādreiz tika saukts
par mums.
Un kadē| apvainoties
uz dzīvi, uz |audīm, uz tevi, uz sevi,
ja aiziesim
mēs kopā vienā vilnī,
atstādami |audis,
kad ne sniegi, ne sliedes, bet mūzika mērīs izplatījumu starp mūsu kapiem.
1958
Kad mus neviens nemīl
sakam
mīlēt mātes
Kad mums neviens neraksta
atceramies
vecus draugus
Un izrunājam vārdus jau vien tādēļ ka klusēšana mums ir baisma bet kustības bīstamas
Bet beigās — nejaušos aizlaistos parkos raudam no želu orķestru žēlām taurēm
1958
SNIEGS
No sniega tuvuma ziedi uz palodzes dīvaini.
Uzsmaidi man kaut vai par to, ka nerunāju es vārdus, kurus nekad nesapratīšu.
Viss, ko es tev varu sacīt:
krēsls, sniegs, skropstas, lampa.
Un manas rokas vienkāršas un tālas,
un logu rāmji
it ka izgriezti no balta papīra,
bet tur, aiz tiem, apkārt laternam kopš pašas musu bērnības virpuļo sniegs
Un virpuļos tikmēr, kamēr uz zemes tevi atceras un runājas ar

tevi.

Un šīs baltās pārslas es reiz ieraudziju īstenībā,

un aizvēru acis, un vairs nevaru atvērt, un riņķo dzirksteles baltas, un apturēt viņas es nevaru.

1959

VIETA: ALUS BARS

A. V.

tu dzerošs — tatad: gu|ošs! —

pats sevi — kā miega mātišķajā materiālā: un savā dedzīgumā: tu — gulošs miegā otrajā:

(bet zināms — to ir — trīs pēc tam būs — trešais):

tu — gu|ošs miegā — paša izvēlētā! —

cik tas ir dziļš! pat tur — kur vieta ir — bez atmiņas

un ka tas ilgst! cik tumšs un slāņains! —

o šis vējš! — no pasaules paglābjošais:

uz laiku — kā pamestus bērnus

1965

ROZES VACLAVA LAUKUMĀ *Jana Palaha piemiņai*

un dagestāniski-baltās karogi-rozes jus neizskaitāmas:

visu laiku rindā o rindā pa visu valsti!

jūs rozes-galvas: ar mirdzēšanu atvērtas! un asiņojat: «es Roze-Prāga! . . .»

«es Roze-Miegs: es uz tavām krūtīm»

1969., 25. janvāri

Atdzejojis PĒTERS BRŪVERIS

15

APRĪLIS

MĀRIS ČAKLAIS

Grants piebriedusī, melnzeme tvīkstošā, samilzis māls.

Izkušana un pāršķelšanās, dzīļu atvēršanās, un ne vārda par debesīm — viss tik neglābjamseksuāls.

Kaut ko savu, ap galvām vēl riņķodams, apgalvo ķē-painais sniegs.

Bet izkausē to uz vietas nepacietīgais silstošās zemes brutālais prieks!

Kabinetkantoru, simpozijbiroju, visādu sadzīves kalibru kolibru tirdziņu piejaucēts Mauglis, cilvēks pavasarī ir ziemas stingumā briedēts, kamēr nobriedēts auglis.

Nenoteiktība pelēkā pelņā pārtop, bēda izvirst parastā drūmumā.

Bet visas šīs rītu pienainās miglas, šie tālumu katli, un

pumpuru spriegums līdz sveķainam iznākumam! . ..

Sekunžnedēļām, minūšmēnešiem perēti, uzrodas nianšu miljoni viedi.

Izbīlis noslīkst pārsteigumā (bet varēja arī parastās bailēs?), — neatliks it nekas cits, kā vien ziedēt.

Vējpūsma pavadu paraus, līdz zirgi brāzmaini aulēkšiem smagu pērkona gaisu saskries, līdz galējā aumaļu atdevē ieskrāpēs zibens zvaigzni debesu vaskā.

Ja atceramies it visu —

ziemas spelgonī tika jau sūtīta ziņa.

Jā. Es to saku tik klusi, cik var — dabu mēs neapiesim. Daba ir mūsu krustmāmiņa.

Ziemā nopūtas divas satikās aiznamos, aizpilsētās — tava un mana.

Un nu vairs neviena elpa — ne tava, ne mana — nav saredzama.

Acīmredzot tu esi tik tuvu. Vēl tuvāk, kā pateikt to var. Tur, kur beidzas jēga un prāts.

Vēiklātāk. Iekšā. Jā. Vienīgi tā.

Svied. Svied savu pavasari. Vēl vienu — vasarā. Līmeni pāršķels kā akmentiņš viņš, pirms nobur-buļos tur — mūžībā.

Un nu vienu vārdu par debesīm. Nenopļaujams tavs brīvības vāls.

Grants, elpa, mākoņi, melnzeme, elpa, debesis, māls .. .

1988

KLĀVA ELSBERGA LIETĀ

Visi — bez izņēmuma — stāvi
(zemzemi ieskaitot)
top par arēnas klajumiem.
Noslēpums
(no — slēpums?)
nenorokams,
lai kādās aktīs rakts.
Un staigā ap tavu māju,
un staigā ap manu māju,
ap mūsu visu mājām
neatšifrētā
Bērtuļa
nakts.

1988

KAD KAUJ TAVU BRĀLI TĀLUMĀ

Aleksandram Topčjanam

kad kauj tavu brāli tālumā ūdens glāzē par asini sārtojas
kāda sarkana dzira atkal ir aizkauts riets

no pergamentiem un grāmatām tecēja asiņu plūdums rāms vienreiz uz visu mūžu dots iereģistrēts iegrāmatots
mēness takā svaiga asiņu laka
līkais zobens nosprūdis debesu miesā
aizkauta nakts
stāv mēness
zobena
bālumā
kauj
tavu
brāli
tālumā
1988

BALĀDE PAR IZLAUŠANOS

Ej kur gribi, lien kaut pasakā, kaut vai pazemē — vidū — istaba.
Klusē visas liecības — kāds tur lejā gaiss?
Dzelzu dūris priekšā?
Dzelzu dūris aiz?
Aizsērējis avots ...
Ūdeni kā saukt?
Lāča balsī aurot?
Vilka balsī kaukt?
Bet varbūt zem sēres vērts vēl tomēr rakt?
Vēl pirms atžilbst acis.
Pirms top balta nakts.
Pacel savus vārtus.
Izlaid jātniekus.
Ledus zirgu plakstos iesācis ir kust.
Bet kur viņiem doties — laukā za|ajā?
Priekšā vēl tā pati — vidū istaba?
Tikai vairs nav jāklausās. Zināms, kāds tur gaiss.
Vai tā dzelzs, kas priekšā?
Vai tā dzelzs, kas aiz?
Zirgi krāc. Un uguns plaiksnās aizgūtnēm.
Un tad pēkšņi nodziest.
Viss top kluss un mēms.
Tikai kaut kur — augšā? lejā? blakus? — irdz ...
Avots? strautiņš? straume?
Varbūt vien tava sirds?
1988

VĒLREIZ PAR VĒSTURI

Kur mežu cērt, tur skaidām ir vienreiz jabeidz vaidēt.
Kad mežs ir gana pletēts, var nākt un interpretēt.
Sev pārāk neuzticies.

Varbūt ka tev vien licies?
Jo: sīka — patiesība.
To — lielu dara griba.
Kā serpentīnu vijas drīz ausīs koncepcijas —
pa kanāliem un vadiem priekš visiem nākamgadiem.
1988 *
Mēnesšoseja? saulestaka? rīta sudrabs? zelta vakars?
Atspīdumus drošus dod ūdeņi atžilbstošie.
Noglāsti manas acis!
Spīdeklis? ūdeņi? varbūt pats sacīji?
Pamošanās spožā visus nīgrumus nožāvēs.
Nenosmakusī daba pacels kā stiebrus slābanos.
Bet augs pāri viļņiem kosas, ja ūdeņi neatjaunosies,
vien spožumi plosīsies ...
1988
TUMSA SABIEZĒJA MELNZAĻA
Tumsa sabiezēja melnzaļa un priedes iekusa tajā
nu tumsas siena ar priežu cijņiem
bet ir
priedes tur ir
jūra nopūtās trīsreiz kopā ar mani
un tagad tas ko ērģeļo viņa ir jau kas cits
jūra nav saredzama bet es zinu viņa tur ir
manas zemes uzrautie mīļie pleci saredzami tikai uz kartes
bet es pieveru acis
un tur viņi ir
apskaujami
piekļaujami
drošināmi
pleci tur ir
zeme tur ir
Tumsa sabiezēja melnzaļa un priedes iekusa tajā
varbūt tas ir viņu jaungads
priežu jūras un zemes jaungads
un varbūt ka tāpat
kā mēs no alvas
viņi lej laimes no tumsas?
droši tas ir arī mans jaungads
jo
dzi
sirds
dun
kā zvans.
1988

ZĪMJU BALĀDE
Odeņu sakustēšanās no nekā.
Rotaļlaukumā piedzimis vējš.
Zivs debesī.
Zvaigzne ūdenī.
Zīmes.
Elpot tev dots.
Redzēt tev ļauts.
Lielām acīm — cauri tiklam.
Tā nevar palikt, un — notiek sacelšanās pret zīmēm.
Neticība vēja izcelsmei.
Nepaklausība
zvaigznei.
Drūp pieminekļi drupinātājā.
(Izskaidrojums ar paskaidrojumu.)
Zivs uz galda, un zvaigzne — uz etiķetes.
(Attaisnojums ar pamatojumu.)
Līdz — pērkons avotu pamatā.
Cilvēku sakustēšanās no nekā.
Vējš dzenā zvaigzni rotaļlaukumā.
Zivs aiziet dzimtā dziļumā
Un zvaigzne luktā paklausīgi kāpj.
Redzīgajiem viņas nekur nevar pazust —
Zīmes.
1988
ANDA KUBULIŅA

REĀLISMS UN VIZMA BELŠEVICA

Reālisms ir virziens, kas tēlo dzivi, kāda tā ir tās dabiskās formās, saprot literatūru kā cilvēka un apkārtnes izziņu, cenšas atklāt esamības procesu būtību un aptvert tos iespējami plaši visās to pretrunās. Reālists rīkojas ar pieredzi, pētnieciski iedziļinās dabas un sabiedrības jautājumos, vēstures gaitā un savā mākslā jūtas kā aktīvs sava laika un dzīves līdzveidotājs, uzrādot puves un vātis tās organismā. Pilnīgi virziens izkristalizējās pagājušā gadsimta sākumā.

Tātad deviņpadsmitais nav tikai romantiķu, tas ir ari reālisma gadsimts, — kā prozā, tā arīdzan dzejā. Blakus žilbajai Aspazijai, Jānim Porukam ir mazāk subjektīvās Rūdolfa Blaumaņa, Eduarda Treimaņa-Zvārgula, Eduarda Veidenbauma vārsmas. Protams, reālisms kā daiļrades metode visspilgtāk un pilnīgāk maniļestējas prozā, — dzejas augstā nosacītības pakāpe to nenoliedzami ierobežo. Varbūt tālab lirikā, ja skatām visas latviešu literatūras attīstību kopumā, aizvien reālisms palicis

romantisma ēnā — gan pētnieku apcerēs, gan ļaužu konkrētajos citējumos, pieminējumos, gan domājot par atstāto stila pēctecību (izņēmums isti ir tikai Veidenbaums, Čaks). Bet — pastāv dibināts ieskats, ka reālismā valda pulka lielāka pretstatu un novirzienu dažādība nekā romantisma mākslā.' Tāpat būtu nekorekti neminēt, ka blakus šim uzskatam eksistē pretējs viedoklis — dzejā, mūzikā reālisms nav iespējams, jo abas tās ir jūtu tiešās izpausmes mākslas, tātad izteikti subjektīvas. Tiesa, pēckara teorijā tā parādīšanos izskaudusi vulgārsocioloģija'[1] *un politiskas denunciācijas, tāpēc tas joprojām figurē galvenokārt kuluāros; pat 80. gados redakciju darbinieki prasīja mīkstināt formulējumus, ja, runājot par padomju laika literatūru, autors iedrošinājās šķirt un pretstatīt romantismu un reālismu kā metodes. Pati pievienojos tiem, kas tomēr pieļauj reālisma pastāvēšanu dzejā un saredz to ari latviešu poēzijā, kamēr novirzienu biežņu skaidroju ar to, ka dzejolī noturēt nepārejošu un bezkaislīgu objektivitāti apstākļu cirtumos un konfliktos svaidītā cilvēka emociju tipizācijai nav viegli, turklāt vienlaikus vēl jārod spilgts, kopts individuālais rokraksts mākslinieciskai izteiksmei, ko arī var, tikai katrreiz no jauna izzinot sava laika jaunās un citādās sociālās jutoņas (laikmetos atšķirīgas nozīmes, savstarpējās sajūdzēs, intensitātē). To mainību nepilnīgi izteiks senāk aprobēti simboli, bet emocionāla aptuvenība, kā zināms, ir dzejoļa nāve.*

Kā agrāk teikts[2]*, reālisms izceļ sociālās jūtas, to dinamiku, dzejoļa tātplānā kārtojot obligāti nepieciešamo eksistenciālo pārdzīvojumu, kas slēpti ieskicē ari svarīgus individuālus pārdzīvojumus. Tātad tuvplāns īsteno metodei piemītošo objektivizāciju, tipizē vairāk nekā pierasts vissubjektīvākajā literatūras žanrā — lirikā.*

Nedaudz pakavēšos pie retajiem tālāk virpinātajiem modeļiem latviešu dzejā. Jo ari reālisms, kā katra metode, latviešu lirikā audzis lēni un noformējies nestāv uz vietas, bet pārvietojas. Jo vairāk tālab, ka Rietumeiropas literatūrās, uz kurām savā sākotnē latvieši atspērās, tad jau ir noformējušies gan klasicisms, gan sentimentālisms, gan romantisms, gan simbolisms, kuri tāpat pauda īstenības sakarības, vienīgi izteiksmē un formās citādi nekā reālisms. Būtu nepareizi domāt, ka svešvalodas zinošie atmodas laika un gadsimta mijas dzejnieki tos nezināja vai neapjauta, ka katram no tiem, ari reālismam, var atrast kādu savstarpēji kopīgu elementu. Teiksim, reālismu ar klasicismu vieno tipizācija (pirmais to izvirza tieši klasicisms) un tēlu dabiskās formas (ko klasicisms pārņem no antīkās mākslas), kas tomēr nenozīmē, ka virzieni izlīdzinātos.

Domāju, tāpēc, apsverot latviešu reālisma izrietu, nebūtu pareizi iedziļināšanos antīkajos autoros saprast galvenokārt kā klasicisma poētikas noteikto virzību. Domāju, dzejniekus interesēja veids, kā tur sakārto estētisko laiku un telpu, ari sakarus ar esamību, kontu-rēja situācijas. Mūsu liriķiem, līdzīgi kā vairumam Eiropas rakstīto literatūru to sākotnē, grieķi un romieši te bija paraugs, ar ko mērot savus pirmos nopietnākos

vigrinājumus, ideāls, pēc kā tiekties (lai atceramies vien Juri Alunānu, Eduardu Veidenbaumu, abl[3]aizravās ar Horāciju). Un tas, manuprāt, nebija tikai spožais stils vai viss poētisko principu kopums, kam viņi tur pielipa, bet — varbūt pat vairāk — pastarpinājuma veids īstenības atklāsmei, tā augstais redzējuma punkts, retorisko jautājumu virzība, kas J. Alunāna, E. Veidenbauma — tautas modinātāju — iecerēm atbilda labāk nekā viņu laika vācu sentimentālismā vai romantismā rodamais. Savukārt Blaumaņa prasme dramatiski spraigi izkārtot sižetu («Tālavas taurētājs») un mīksti sašķeterēt izvērstus dabas priekšstatus ar aprautu mājienu uz psiholoģiskām norisēm («Ziema», «Kā zagšus») liekas tomēr izsecināta citur un atvedināma uz vācu literatūru. Varbūt vienīgi tikko manāmi augšup pavilktie un ironiskie lupu kaktiņi, feļetonista ievingrinātā roka liecina, ka J. Alunāna — reālista — noslieces nav zudušas ērglēnietl bez pēdām: laba satīra vienmēr prasijusi koptu māku tipizēt, objektivizēt un trāpīgi sasaistīt mākslas esamību ar istenības procesiem. Ja, piemēram, dzejoli «Negaidīts vakars» laiskumu R. Blaumanis apsmaida kā tikuma rūsu (līdzīgi tautasdziesmās paustajai ētikai), kam tolaik nav nedz tik plaša un nedz tik dziļa sociālā sakņojuma kā I. Ziedoņa «Sliņķa dziesmiņā», tad «Manu sargeņģeļu» vārsmās slēptais dialogs pauž dzīves taustāmo ietekmi uz cilvēka apziņu:

«Kad biju zeņķis,

Man vaigi tvīka Pēc karstas baudas Tāpat kā tev.

Bet, kā arī grēks Ar zaļganām acīm Pa vakara krēslu Man nerunāja: nāc! —

Es tomēr nekļuvu Nešķists un ļauns.

Jo mani sargāja Nabadzība Un kauns.»

Ari E. Treimaņa-Zvārguļa liriski līdzjūtīgā mazā brāļa aizstāvība tuvāka vācu nekā J. Alunāna tradīcijai.

Ar pavisam jauna noģiduma teorētiskiem postulātiem par reālismu 20. gadsimta pirmajos gadu desmitos nāk Viktors Eglitis, praksē realizē — Edvarts Virza. Vēstulē Valdemāram Dambergam Virza savu pieeju vielai dēvē par apgaroto reālismu[4], kas stingri, galvenokārt episkā, viegli saprotamā vēstījumā tēlo dzivi un dabu, tās baudas, piemēram, «Gadatirgus» fragments:

«Iz vietām attālām un vietām tuvām,

!z Cēsim, Valmieras un mājām, kas starp druvām Un mežiem cauru gadu netraucēti dus —

Ir vedis Labrencis šos lielos ļaužu pulkus,

Kas tirgus kliedzieniem un pelnīšanas alku,

Un vīriem, sievām, bērniem piepildīja Valku.»

Ja rūpīgāk ieskatās šai modelī, var samanīt, ka bez jābūtības iztrūkuma[1'] te izpaliek ari metaforisku pārnesumu biežņa, ar ideālu debesim saistīti simboli, nedaudz vairāk par citiem elementiem noslogots vienīgi epitets, kas tad vārsmās stabilizē dzejnieka tik ļoti pie frančiem,

latiņiem, Aleksandra Puškina un Kristjana Done-laiša milēto skaidrību. Jeb, kā savā korektajā, dziļajā apcerē saka Janīna Kursite[6], — īsteno ļranču 17.—18. gs. klasicisma literāro tradīciju, kas prasīja formas stingrību, vienkāršību un apvaldītu mieru, nepieļaujot kādu vienu elementu izspīlēt uz citu rēķina un garantējot samēru, līdzsvaru starp tiem. Dzejnieka E. Virzas mākslinieciski spilgti piepildītais modelis, kas sociālās noskaņas — no baltu zemnieku kultūras pārmantotos darba ritmus — skata no augsta, tāpēc rāmi episka skatpunkta, top par centrālo 30. gadu «pozitivistiem»: lielāka vai mazāka tā ietekme rodama Jāņa Medeņa, Viļa Veldres, Jāņa Veseļa, pat Pētera Aigara darbos, pozitivistiem, kuri bija sava veida pretstats otram ne mazāk izcilam to gadu reālisma novirzienam Latvijā — Aleksandra Čaka imazinistu garā metajorizētajām un nemierīgajām vārsmām. Ja pozitivisti sociālo noskaņu sacirtes vēroja augstā vispārinājuma pakāpē un rimti, iztiekot bez sastrēdzinājumu asām sacirtēm, tad daļa negatīvistu lirikas (arī tā 30. gados sauca uz pilsētu un tās dzīvi orientētos dzejniekus) tās pievilka tuvu un deva to dinamikas šķērsgriezumu. Lai pārliecinātos par teiktā patiesumu, pietiek atcerēties humorigās P. Aigara, F. Dziesmas žanra gleznas — dzejoļus pretstatā A. Čaka «Manai paradīzei», «Iedomu spoguļiem» u. c. Bet tās savukārt rezultēja to, ka lauku ļaužu vitalitāti, darbaprieku un attieksmi pret dzivi dzeja rādija vērienīgu, viengabalīgu, stipru, kaut dažviet poētiski pasausu, salīdzinot ar A. Čaka fantastiski atraisītajiem daudzpakāpju salīdzinājumiem. Pozitivistu savdabību der atcerēties: minēto pazīmju vienkāršojums slēpj sevī pārejas iespējas uz pēckara (1945. —1956.) gadu bezkonļlikta teorijas prasījumiem, tā ka ne vien latīniskā līniju skaidrība, grandiozums, ko Staļins vēlēja paņemt no klasicisma mākslas, saista pirmskara un pēckara vārsmas. Bet — prātā paturama ari atšķirība: ja 30. gadu paustajām noskaņām segumu īstenībā atrast varēja (tolaik zemniecība Latvijā ir stabila un ar dzīvi kopumā jutās apmierināta, tāpēc stipra), tad to nevar teikt par pēckara laiku. Čekas terora, Litenes notikumu, 1941. gada 14. jūnija izvešanas radītā neizpratne un bailes, kam, karu beidzot, pievienojās vēl jauna izvešana, apcietināšanas un grāmatu sārti samilza līdz mēmu šausmu stingumam. Tāpēc par kādu apvaldītu mieru cilvēku dvēselēs vispār nevar būt runas, lai gan tā esamību centās iestāstīt un apdainot samocītā dzeja[7]. Secinājums: pirmskara lirika tomēr izteica reālas noskaņas sabiedrībā, kamēr pēckara dzejā rādija Staļina, CK[8] un A. Zdanova diriģētos iluzionistu trikus, tālab saukt šī laika literatūru par reālistisku nevar. Bet nesauc par reālistisku, sauc par sociālistiskā reālisma mākslu! — man tūlit uzsauks. Tā tiešām visu laiku formulēja, tikai ši raksta autore pievienojas tiem «Literatūras avizes»[9] oponentiem, kas apšauba sociālistiskā reālisma metodes pastāvēšanu, kaut vai tāpēc, ka tajā par galveno vērtības kritēriju izvirza nevis estētiskas kvalitātes, bet ideoloģisko noderību — «mākslinieciskā vērtība ir tieši atkarīga no šī darba politiskās vērtības un nav ārpus tās. Kas ir politiski

*kaitīgs, tas ir māksliniecisk kaitīgs un nevērtīgs.*V° *Atgriežoties pie reālisma — attīstās ne tikai metode, līdz savam stilam iet ari atsevišķs mākslinieks. To, ka īstam rakstniekam tas ir tomēr sīksts un apzināts sevis izcīņas, turklāt paša izvēlēts ceļš un nevaid vienīgi ārēju apstākļu, varas determinēta lineāra virzība, apliecina Vizmas Betševicas daiļrade. Iesāk viņa, kā visi pēckara jaunieši, godprātīgi pildot ar Kārļa Krauliņa, Valda Luksa u. c. mutēm paustos CK, A. Zdanova formulētos prasījumus: par sava laika, tātad četrdesmito gadu otrās puses, vēsturisku īstenību uzdot tolaik tikai vēlamībā iespējamus sociālus institūtus (teiksim, bērnu sili tikko tapušā kolhozā); atsakās no personīgu pārdzīvojumu analīzes un vispārināšanas, — tas virzot lasītāju prom no revolucionāras attīstības perspektīvas; īstā dzīve ir marša solī un nekad nedziestošā smaida zem lozungiem, katra rezignētāka jūta iraid pesimisma nāves grēks. Teiktais uzskatāmi manifestējas, piemēram, «Mazbērnu novietnē kolhozā»:*

«Dej saules zaķiši uz spodro logu rūtīm,
Kad mātes mundri slieksnim pāri nāk
Un atņem bērnus miegainos no krūtīm,
Lai pašas ietu laukā darbus sākt.
Tur viņi guļ. Mirdz baltās gultas maigi,
Un telpā tikai viegla elpa zuz.
Blāv ūdens ziedu liegumā to vaigi.
Miers mazos ieaijā kā vilnis silts un kluss.

6 J. Kursite. «Edvarts Virza». — Avots, 1988., 9.

7 V. Belševica. Skrūvīšu laiks. — Avots, 1987., 7.

e «Par žurnāliem «Zvezda» un «Ļeņingrad»».— K., 1946., 9. a «Литературная газета», 1988., I. IV u. c. polemikas raksti šai sakarā. 111 K. Krauliņš. Marksistiskās kritikas pamati. — LM., 1947,, 7. 111.

Un, atstājot šo istabu, ik sievai Sirds paļāvības pilna, gaiša, brīva,
Un zūd no viņu sejām rūpju rievas,
Ko gadu gaitā ievilkusi dzīve.
Iet, basām kājām rasas lāses brazdot,
Uz darbu mātes spēcīgas un staltas Kā rudens laikā riekstu smagas lazdas,
Kas zilgmē mazgājas un saules staros baltas.»
1949.

Citāts rāda, ka politiskā izpratnē prasību pēc skaidrības, nepārprotamības, pēc jaunās dzīves mērogu izskaistinātas vērienības dzejnieces pirmais krājums «Visu ziemu šogad pavasaris» (1955.) attaisno, par ko viņu uzteic M. Rudzītis[5], nosaucot to par tuvību dzīvei. B. Saulītis[6], H. Heislers'[7] gan bikli ieminas par zināmu abstraktumu, neprecizitāti no realitātes norakstītajās detaļās, par naivu konflikta tēlojumu, bet iebildumi vērsti tiešām tikai pret detaļām, nevis galveno vaininieku — īstenības falsificē jumiem.

Tāpēc ar jo lielāku apbrīnu un pārsteigumu pēc gada «Zvaigznē»'[8]

ieraugu jauno dzejnieci atmetam visas politiskās pragmatisma prasības un viegli, organiski pārejam uz tradicionāli lirisku un emocionāli patiesu dzeju, kurā ironija mainās ar atklātumu, pazemību, siltu saudzību pret mazo, sīko un nostāda opozīcijā pret abstrakto, nekonkrēto traukšanos tālēs:

«Dabas valdnieki mēs esam lieli, lieli,
Mūsu rokās spēku strauti tek.
Ja mums patiks, — dzidrām jūrām pielīs Tuksneši, kas smilšu svelmē deg.
Debesīs tik augstu celties varam,
Ka no zemes pāri paliek vien Tikai raibi ielāpi un staras,
Izbalojis upes pavediens.
Bet man reizēm gribas saplakt mazai,
Zāļu stiebri lai ap mani zuz,
Un kā ūdens kalniem apiet rasai.
Kas uz platas dadžu lapas dus,
Pulkstenīšu blāvi ļilie zvani Lai pār galvu zelta mēles kar Un lai, garām palidojot, mani Taurenis ar samta spārnu skar.
. . . Savu mašīnu tu iegriezīsi pļavā,
Ātrumu un horizontu dzīts.
Mirstot klusi saļims pēdās tavās Smilgas, zāle, zilais pulkstenīts.
Skatiens tavs, kā vienmēr, meklēs tāles,
Tev vienalga, kas zem kājām, lūst,
Jo tu nezini, kā smaržo sīkās zāles Un kā stiebros zemes sutas plūst.»

Dzejolis ir ass pagrieziens uz reālismu, uz vienotu dvēseles situāciju, az savu stilu. «Kādam cilvēkam» dzejniece ietilpinājusi savā otrajā grāmatā «Zemes siltums» (1959), kurš izvirzīja tam laikam pārdrošu, pēckara dzejā vēl nebijušu estētisku uzdevumu: tēlos atklāt no vienas puses — vīrieša (ideālu abstrakcijas) un sievietes (dzīves konkrētība) pasauluztveres mūžsenās pretešķības, no otras — ideāla (zvaigzne = sapnis; patiesības slapēs; izziņas alkas) un dzīves (ze-me = darbs; daba; vitalitāte) pretstata attiecības un pāreju citam citā. Tagad katrs skolas bērns zina, ka tēliem — simboliem «zvaigzne», «zeme» minētās sēmas ir izsenis aprobētas ne vien dzejā, bet pat folklorā. Piecdesmito gadu beigās pārtrauktas kultūras tradīcijas apstākļos daži no recenzentiem to varbūt patiešām varēja nezināt (kā krājuma vērtējumā godprātīgais J. Plotnieks[9]), kamēr gados vecāko daļa, baidos, ka zināja, tomēr turpināja vicināt ierasto demagoģijas vāli, gan piemērojot dzejai prozas kategorijas un nepamatoti vienkāršojot zvaigznes tēla nozīmi (A. Vējāns), gan liedzot kultūras zīmei (Solveigai) jauna konteksta iespējas (A. Vējāns, V. Labrence[7], J. Kalniņš[10] u. c.). Protams, neuztverts palika arī tas, ka V. Betševicas izvirzītais uzdevums izaudzis no pretdabigām sociālām jutoņām — no demogrāfijas jautājumu samilzuma, no liekulīgas uguņošanas vārdos, izpaliekot konkrētiem, dienišķiem darbiem. Tā patiesībā bija pēckara pirmā grāmata — polemika

ar sabiedrību, kura sev uzdotos jautājumus neuztvēra, — nebija radināta dzejas krājumus vērtēt kā organiski saistītus veselumus.

Kā tad konkrēti izpaudās dzejnieces pirmais solis reālisma virzienā? Vispirms ar dzīvu, poētiski iemiesotu emociju klātbūtni dzejo(os, turklāt tās nevis piejrazējot pēc literatūrā modē nākušiem pieņēmumiem (teiksim, par jūtām saucamas vienīgi tās, kas sakāpinātas līdz galējai robežai un pāraug kaislību speltē vai afektā), bet tēlojot izteikti dabiskās, ikdienišķās izpausmēs, piemēram, «Es mīlu tevi tā, kā priede aug —/ Tik neatturami, tik mierīgi un klusi» (pirmpublicējums «Pad. ***Latv.*** *Sievietē», 1958., 10.). Otrkārt, ob-jektivizējot ne tikai presē uzkurinātās, oficiāli atzītās, bet ari noklusētās noskaņas, teiksim, tādas kā neticiba, ko sēja ieilgušie solījumi kopā ar varas pieprasīto sevis aizliegšanu un neatgriezenisko iztapību («Sirds brīnās», «Mākonis». — Zvaigzne, 1957., 20.), kā amorālā purva plēšanās («Purva driģene»), kā ironija un noraidījums pompozajam ātrumam («Vilciens». — K., 1958., 5.; «Meža taciņas». — Pad. Latv. Sieviete, 1957., 6. — iekļauts krājumā «Jūra deg»). Salīdzinot krājumu ar dzejoļiem, kas palikuši ārpus tā, un tos izanalizējot, uzskatāmi jaušams, ka katru tolaik oficiāli neatzīto sociālo jutoņu dzejniece vispārinājusi tikai tad, kad iekšējā pašizcīņa aptvērusi tās dziļāko cēlonību. Grāmatu veidojot, ārpusē atstāta marša soli uztrenētā gatavība atkārtot priekšā teikto («Mana Dzimtene», «Laime» u. c.), neievietots diemžēl palicis arī mākslinieciski izturētais «Mākonis» (iegājis «Gadu gredzenos»), kas pirmoreiz uzrāda dzejnieces vēlāk iemīļoto paņēmienu runāt analoģijās:*

«Jauns mākonis apveidā saglabā ilgi Tā ezera līčus un vijumus zilgus,
No kura tas miglojot debesis klājis.
Bet sagrābj to vējš, visa jaucējs un skaudējs,
Un mākonis ezera līnijas zaudē,
Pilns nemiera, piespiestas šķiršanās sāpēs.
• Vējš atpūtas nedod, vējš plosa un gaiņā,
Bet mākonis pagurt sāk mūžīgās maiņās,
Grib atgūt pats sevi un agrāko mieru.
Nu skumji tas lūkojas ezerā katrā.
Bet lidzibu savu vairs nejaudā atrast,
Un iztopot padoties vējam jau pierasts.»

«Zemes siltuma» galvenā atziņa — nevis upurēt sevi saukļiem, bet tiesības izdzīvot pilnu tikai vienreiz cilvēkam doto dzivi. Tādas atjautas iemieso vai visa otrā un trešā nodaļa, kas zemes mīlestību konkurē visikdienišķākajās izpausmēs un situācijās, nevairoties pat naivo, samāksloto, biežāk neatbildētu, nelaimīgu nekā laimīgu. Jā, un arī šajā faktā tolaik slēpts sociāls vispārinājums — ir taču laiks pēc kara, kad vīrieši skaitījās «izkauta nācija». Trešķārt, jau V. Belševicas pirmajos reālisma soļos samanāmas viņas simpātijas E. Virzas pieteiktajam modelim: nosliece uz skaidrību, samēribu, uz vērienibu, episkumu un mīļums pret pārnesuma figūru. Iezīmējas ari atšķirīgais — cildeno dzejniece

izteic ar simbolu pretstatiem, kultūras zīmēm («Zvaigzne un cilvēks caur laikiem/iet cīņu un ciešanu gaitāj Nešķirsies viņi nemūžam,/kā nešķiras sapnis undarbs.»), iesāk ar slēptu polemiku, piemērojot tai pat apliecinošos heksa-metrus. Un tā zināmā mērā bija vērsta ne vien pret oficiālā viedokļa apdziedātājiem, bet arī pret Ojāra Vācieša jauneklīgas dedzības sakāpinātajiem, taču bieži arī liriski aptuvenajiem pirmo divu krājumu tēliem. Arī tā izpaudās viņas solis uz reālismu; jau otrā grāmatā V. Belševica rūpējās par redzes asumu dzejā, par savas mājas tīrību, t. i., vainas un vātis rada un uzrādīja tepat savā zemē, bet augstos humānos mērogus atklāja formas elementos, kamēr «Tālu ceļu vējš», «Ugunī» tad vēl degpunktā izbīdīja politiskos konfliktus ārzemēs vai samērā vienkāršotas saduras ar bijušajiem ienaidniekiem karā. Bez «Zemes siltuma» «zvaigznes — zemes» simboliem, bez tur ievilkto morālo kritēriju skaidrības 0. Vācieša koptais un vēlāk uz 30. gadu negatīvistiem, A. Čaku, arī A. Majakovski, balstītais reālisms diezin vai tik strauju pavērsienu ap sešdesmito gadu izdarītu.

Ja «Zemes siltums» ievada, tad trešā grāmata «Jūra deg» (1966) nostiprina viņas reālistes stāju —- notikusi pilnīga atbrīvošanās no nejaušu, naivu, samākslotu emociju attēles, vērojama izteikta tieksme uz aizvien lielāku likumsakarību koncentrāciju, tipizāciju, arī izjūtu zīmējuma precizitāti. Uzskatāmi tas redzams kaut vai dzejoļos «Atteikšanās» un «Līdumnieki». Pirmais, parādoties žurnālā «Padomju Latvijas Sieviete» (1962, 1), sākās ar četrām vārsmām, kuras lirisko situāciju — sievietes sasliešanos pret galigu pakļāvību glāstu varmācībai un prasījumiem pasaules daudzveidību pielidzi-

ls Ar pašizcīņu domāti meklējumi pēc patiesās, nesamelotās vēstures; atbrīvošanās no staļinisma mācībām. Tas jaunajai dzejniecei — ticīgai, godīgai komjaunietei — bija grūtāk nekā dažam citam mazāk ticīgam vai neticīgam. īstenībā, kā atzīst pati V. Belševica, 1956. gads viņai ir bijis šoks, kura iespējamo traģisko iznākumu novērst līdzēja draugi, kursabiedri.

nāt divtuvības modelim — aizmaldina prom no konkrētā dvēseles sastrēguma («Es bēgu no viņa parkos un **saļimstu lapu šūpās,/ Kas līdzīgi Zeva zeltam grimst Danajas drebošās lūpās»** *— pasvītro-jums mans. —* **A. K.j.** *Grāmatā šo četru rindu vairs neatrast, dzejolis sākas, kā tautā teic, ķeroties vērsim pie ragiem. Arī «Līdzinieku» nobeiguma («Ar visiem kopā esmu,/Tā ir laime.») abstraktais «visiem» pārtapis ierobežotajā, tāpēc precīzākajā — «Ar savu baru kopā./ Tā ir laime», kas fiksē 60. gadu sabiedrības principiālās, radošās daļas vienotības, kopības izjūtu, izceļ gudribu — rast domubiedrus, tā ir diža un reta bagātība. Reizē ši emocija kļūst par kritēriju nojēgumam «draugs», kas atzīts par dziļāku, nozīmīgāku neka «mīļotais» un netieši skaidro cēloņus eksistenciālajai vientulībai, smeldzei, ko mūža ilgumā nespēj izslēgt pat visatdevigākā, saskanīgākā mīla. «Jūra deg» ir grāmata, kas maigumu savērpj grodā*

dzīparā ar neatkarības, brīvības dziņu, pazemību pakļauj vilinājuma un briedinājuma saspringtajiem zigzagiem, — tātad mīlu rāda nevis kā gatavu, virieša piespraustu brošu sievietei pie krūtīm, bet gan kā abpusēju un savstarpēju vērtības apziņas atraisīšanu, nostiprināšanu un saudzēšanu otrā cilvēkā. Jātu intensitāti V. Belševica poētiski kāpina, izvedot cauri jaunajiem dzīves saduru un šķēršļu sietiem, līdz tā dabiski pāraug kaislību dramatismā, sievietes — dzīvības devējas — misijas apziņā. Izteiksmē rimtums mainās ar bangainu nemieru, kas savažots un sakārtots pretstatu pāru tīklojumā, tādu kā «kalns — leja», «stūrains — apaļš», «mazais, ikdienišķais — lielais, mūžīgais», «darbs — sapnis», «krasts — tāle», «piesaiste — neatkarība», «seklums — dziļums», «klusums — kliedziens», «uguns — ūdens» u. c. Telpiskie mērogi starp tiem gana lieli, lai stilā nezustu vērienība, tai pašā laikā pretpoli pietiekami uzskatāmi determinēti, lai estētiskajā pārdzīvojumā saglabātos organika. Pretstatījums te ir paņēmiens, kā izcelt ne vien kaismi, bet ari racionālā dominanti, morālo kritēriju skaidrību, kas vārsmas vēlreiz tuvina klasicisma mākslai, tiesa, pa dzejnieces pašas atrastu ceļu un ne vairs pa latviešu dzejā agrāk mītu taciņu. Reālismam, konkrētumam nozīmīgi, ka polārajos simbolos prasts ievilkt mūžīgo vērtību pārbaudes šķautni: piemēram, Prometeja nesavtīgā pašaizliedzība un lepnā izturība pārvērsta šausmu kliedzienā, kad Prometejs ierauga atomsēnes mākoņu mesto indes miglu pār Zemi («Prometeja kliedziens»), Svarigi V. Belševicas reālisma modeļa savdabībai un pilnveidei ir arīdzan tas, ka vietām doti pārdzīvojuma atkailināti tuvplāni (pirmās bezdelīgas vēlāk latviešu dzejā —

0. Vācietis, I. Ziedonis — izkoptajai pašanalīzei), — dinamikas šķērsgriezumā ļauts izsekot jūtu spriedzei un uz žiletes asmeņa nostādītās sievišķās piesaistes — personības neatkarības sacirtei; netiešā mājiena — spivā tiešuma ambivalencei, kā ari sievietes pasaules uztveres īpatnībai («Es svilpoju jūras krastā», «Atteikšanās», «Dzejolis par lakstīgalu infarktu», «Klusums», «Tu biji kails un vēju aplauzts koks», «Lūgšana bākai», «Atvadas», «Vari mani nemīlēt, vari ienīst»). Jā, un paralēli sociālo jutoņu objektivizē-jumam dzejoļos ievelk pa liriskā «es» individuālai rakstura, likteņa līnijai. Bet tendence izvilkt dienas gaismā, tuvplānā dziļi slēptus dvēseles iekšējos konfliktus, domāju, drošināja arī Imantu Ziedoni ieiet sevi, eksperimentējot nonākt līdz savam, pavisam atšķirīgam ka no V. Belševicas, tā no 0. Vācieša, tomēr uz reālismu stipri orientētam modelim.

«Jūra deg» lieluma un patiesuma alkās, turpina aizsākto vitalitātes slavinājumu. Tolaik, 50.—60. gadu mijā, kad tempu uzņēma, pārfrāzējot Imantu Ziedoni, maigā dzimuma ieraušana kopproduktā, atgāds par dabas dotajiem uzdevumiem sievietei joprojām skanēja izaicinoši, polemiski. Lepnais «Es esmu sieviete./ Es esmu klusums» vērsās kā arguments (K. Skujenieks) pret stērķelēto gardiņu mieru, taču pulka vairāk pret tukšu lecību, rosību — fikciju un pašapmanu, kuru vārdā pamests tika dzīvības sējums («— Es aizbraukšu projām . . . projām . . . —/ Un brauks viņa

pasaulei pierādīt,/ Ka vistas prātiņš tai galvā./ Vista klaigā, kad ola perēkli krīt./ Varone neder pat spalvās»). Protams, tām sociālajā esamībā bija dziļa cēlonība (akūtais dzivokļu jautājums, alkoholisms, par ko krājuma detaļas nerunā).

Nākošā krājumā «Gadu gredzeni» (1969) dzejniece atrod (un veiksmīgi lieto) divus jaunus, savstarpēji saistītus formas elementus — analoģiju un apzināto anahronismu, ar kuru palīdzību estētiskajā esamībā iemodelē sociālo cēlonību un kuri turpmāk kļūst par V. Belsevicas stila būtiskiem rādītājiem. Jā, A. Būmanim ir taisnība, kad viņš, recenzēdams grāmatu, saka, ka V. Belševicas stils dinamiski ekspresīvs, bet neatbilst patiesībai viņa vērojumi par nervozitātes, priekšmetiskās kopainas saskaldītību, ko rezul-tējot «kādas vienas izjūtas vai detaļas pacēlums simbolu līmenī».'[10] Gluži otrādi, analoģija, kas grāmatā pāraug tādos simbolos kā vara, vergs, ķeceris, līdzsvaro tēloto māksliniecisko ainu, jo augstais skata punkts ļauj uztvert tās kā mūžsenas, nepārejošas, nepārtrauktā cīņā esošas parādības, tālab pašsaprotama to klātbūtne ari 60.

gadu «plaukstošajā» sociālismā. Bet Romu un staļinisma režīmu analoģijā pārvērš tāda senajai impērijai anahroniska, bet dzejoli poētiski organiski ieaugusi un priekšmetisko estētisko telpu ne-saskaldoša reālija kā dzeloņstiepļu žogi, ko vergi un cilvēki Latvijā visu pēckara laiku pina «no bailēm melnām». Ari sievu nicība, neiecietība pret pārmāktajiem vīriem poēmā «Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām» ir sešdesmitos gados (un ari šobrīd) sastopamas jūtas, kas izaug no bezspēcības, izmisīgi negudriem un sakāvei nolemtiem mēģinājumiem glābt stāvokli, mehāniski pārnesot un vēršot agrāko taktiku un morālās vērtības tur, kur pārspēks, vara, viltus un terors iznākumu tuvākam laikam jau izšķīruši. Jo, redziet, «Ar piķa smailēm arams/Tā Kunga vina lauks pār mūsu kauliem/Un smadzenēm. Ne miņas vairs, ne domas./Un mūsu bojāeja — vēl viens saulriets,/Lai nemaldīgā idejā aust Roma/ /Pār visu pasauli. . .». Vietām analoģiskais satuvinājums ir tik liels un trāpigs, ka teksts šķiet norakstīts no neseniem, tobrīd, sešdesmitos gados, vēl republicētiem dokumentiem par vienotu padomju tautu («Viens dievs un valoda. Un tauta arī viena./Es latvju zemi redzu krusta naglām sistu/Pie tavas svētās lēnprātības sienas»), bet pats šis attīstības tendenču, nedokumentālo likumsakarību uzminējums, pabalstīts ar skarbu, neizrotātu izteiksmi, vēlreiz no jauna izceļ modelī racionālā dominanti. Poētiskās sistēmas vienotam dabiskumam tālab nav mazsvarīgi, ka analoģija nepaliek atrauta no pārejās izteiksmes līdzekļu struktūras, bet tiek prasmīgi pieslēgta sausuma — mikluma sēmu spriegotajam tiklam, kuri V. Belševicas daiļradē sevī satur arī patiesības un melu kategorijas (ilustrācijai, piemēram, poēmas sākumvārsmas — «Sen patiesības akās ūdens rūgts,/Ar meliem sajaukts, nedzesina slāpes»). 60. gadu politiskā, ekonomiskā krīze, apdraudētā tautas pastāvēšana poēmā (neaizmirsīsim,

rakstīta 1968. gadā!) mākslinieciski iedarbīga kļuva gan tāpēc, ka estētiskajā modelējumā ir saite ar sabiedrības dzīvi, gan arī tāpēc, ka analoģija, līdz savam stāvumam kāpjot, iepriekšējos dzejoļos pildās ar iztapības un nepiekāpības, padevības un patstāvības, abstraktuma un konkrētuma, nedabiskuma sacirtēm cilvēkos, agrākos laikmetos, šodienā. Tieši par pēdējo tā satraucās pakalpīgie V. Labrence[2'], K. Krauliņš[11], jo CK plēnumā jau bija runājis J. Rubenis[12], RS partijas birojā un dzejas sekcijas sanāksmē A. Grigulis un M. Losbergd , paceltā toni un apmelojošos mājienos A. Drizulis[13]. Tā režīma sargi uz vairākiem gadiem atņēma dzejniecei publicēšanās un brīvas attīstības iespējas, vienā balsī prasot komunisma svēto ideālu nepārtrauktu apliecinājumu un nevis kaut kādas tur šaubas. Vai neaptverams, ka tā paši lieku reizi apstiprina Indriķa atzinumu noturību?

«Kā greizsirdīga sieva Roma prasa,

Lai ik uz soļa mīlestību zvēr Tai publiski... Un spiegu acīm lasa Starp manām rindām, ka tai nepieder Si sirds, kādreiz tik ļāvīga un naiva.»

Pieļauju, ka aptvēra, tomēr dūres stratēģija paaudzes mūža garumā bija tīk labi visu «pierādījusi», noturējusi pie bezierunu paklausības, turklāt sargāja vēl paša augsto krēslu un materiālo nodrošinājumu, ka domāt par realitātes patiesajiem procesiem, par tautu un tās apdraudēto pastāvēšanu, par cilvēku eksistenciālajām vajadzībām likās lieki. Režīmu un stagnāciju neradīja tikai Staļins un Brežņevs, to aktīvi sargāja neskaitāmi ierindas partijas biedri. Bet Belševicas dzejoļi lika domāt, pat salīdzināt sevi ar Indriķi Latvieti, tāpēc — vajadzēja apklusināt par biedinājumu citiem.

Tomēr — kāds sakars publicēšanās liegumam ar dzejnieces stila attīstību? Visai liels. Vispirms tas iekrita pašā produktīvākajā viņas daiļrades posmā un pārtrauca kontaktu ar domubiedriem, lasītājiem, tā pārgriežot māksliniekam svarīgu impulsu un spēka dzīslu. Otrkārt, administratīvā kārtā novērsa no sociāli orientētajām analo-ģijam uz «meža ceļu kūstošā palejā», ko manifestē nākošais krājums «Madaras» (1976). Grāmata ir klusāka, tēli un situācijās iznestas vairāk dabā, tālab ārēji tā mazāk ekspresīva nekā «Gadu gredzeni». Precīzās, nepārprotamās analoģijas vietā nākusi ne mazāk precīzā, tomēr tropu pārnesumiem pakļautā personifikācija, metanimija. Daļu lasitaju ši nomaiņa maldināja. Arī kritikā palika neizcelts, ka no sociālo procesu analizēs dzejniece iespitīgi neatkāpjas pat ne par mata tiesu, tikai dara to vēlreiz pavisam neierasti, oriģināli: konfrontē trīs vērtību sistēmas — liriskā «es», dabās apriti virzošo un sabiedrībā vērojamo. Ieceri poētiski mērķtiecīgi līdz realizēt izkoptā prasme rīkoties ar pretstatījumu, ar vārdu: konsekventums, zīmējot situāciju; atkal pieaug epitetu īpatsvars. Piemēram, dzejolis «Manam labajam», kas vienpadsmit īsās rindās ietver gan veselu traktātu akseoloģijā, gan liriskā «es» dzīves gudrību:

«Tu esi labs, un tu neprasi, kāpēc es gāju.

Redzi, kā zīmē mūsu bērns:

Cilvēks ir lielāks par māju.
Tu zini, ka biju pie puķes Un kāpēc pie puķes gāju.
Redzi, kā zīmē mūsu bērns:
Puķe ir lielāka par māju.
Un, kad es atpakaļ nāku,
Tu gaidi — lielāks par māju.
Uz galda man noliktas puķes —
Lielākas par māju.»

Izrādās, liriskā «es» klasisko stabilitāti nosaka sabalansētās attiecības starp māju(— fizisko, garīgo), puķi(= dabu) un cilvēku (—sabiedrību, mīļoto), no kuriem puķe, sabiedrība un ģimene ir lielumi, kas katrs savu reizi kļūst lielāki, nozīmīgāki par māju. Neaizmirsīsim: septiņdesmitos gados latviešu dzeja māju pacēla simbola augstumos, ietilpinot tur pavarda, garīguma, kultūras atmiņas sēmas un pretstatot to iepriekšējās desmitgades populārajam ceļa motīvam, kas savukārt ietvēra ātruma, nepiesaistes un attīstības nozīmes. Māja 70. gados bija uzvilkta vērtību skalas pašā smailē. Ne kā Belševicai. Viņai māja ir pakļauts lielums, kas subordinēts dabai, sabiedrībai un atkarīgs no tām («Vai esmu mājās? .. .», «Baltās paslēpes», «Atkusnis Ludzā», «Radības kronis»), tātad pretojās vienpusībai, kurā gan apzināti, gan neapzināti iebēga dzeja pēc 69./70. gada raganu medībām nacionālismā. Pirmā brīdī varētu šķist, ka dzejniece puķes nozīmju konkretizējumu tēlo mūsu lirikai tradicionāli panteiski. Tam var atrast pat apstiprinošus citātus, teiksim, «Un brūnā kūlā baltiem asniem/Tik ļoti gribas zaļiem kļūt,/Ka elpa saldi aizžņaudzas/No asnu ilgām», tomēr, vērīgāk ielasoties, tā vairs nerādās. Dabai «Madarās» ir piešķirta pašvērtība, ko jokaini nopietni aizstāv «Mārsils» — «Es lūdzu, es koks, nevis kaut —/kāda puķīte — un lūdzu attiecīgi pret mani izturēties.», un ko poētiski V. Belševica izteikusi, it kā ar mikroskopu aplūkojot un ievelkot katru matiņu zāles kātā, lai varētu parādīt tā vietu un nozīmi caur personifikāciju zīmētās puķes dzīves situācijā, kura kulminē, noraidot cilvēka nesaprātību:

«Es sacīju mārsilam, — godīgi un starp mums — vienreiz nāks bridis, kad meklēšu stiprāku zaru, un tad atceries, lūdzu, ka tu esi koks, nevis kaut kāda puķīte un tev vajadzēs attiecīgi — izturēt.

Un sacīja mārsils: — Ej karies zalktenē. Tas — nāves koks. Es — dzīvības. Pati zinu. Un neba man tava smaguma bail — es varu resnāko kameni noturēt ar visu medu, kur nu vēl tevi — tukšā plandītāju. Tā tikai tu iedomājies, ka tev ir kāds svars, — sacīja mārsils.»

Daba, nespēdama radit neko nedabisku, to noraida; šai gadījumā dzīvības aprites patvaļīgu pārtraukumu. Dabā saskanīgi un vienkopus sadzīvo kā dzīvība, tā nāve, kā «sīkās bezasiņu lapas», tā mēmais akmens, kā miers, tā kustība. Un tikai cilvēks ar apziņu, ar savu galīgumu parādības abstrahējis nojēgumos un pārvērtis nesavienojamos un izslēdzošos pretstatos. Tieši uz dabas nesaskaldī-tības, nepārtrauktības fona

tad arī izceļas fragmentārisms, pār-trauktība un vērtību sistēmas noškiebums septiņdesmito gadu sabiedriskajā dzīvē. «Cilvēki neuzlika baznīcai jumtu,/Vairs neticot debesu spēkiem./Baznīcā sanākuši koki/Un aizlūdz par mūsu grēkiem./ Aizlūdz saulei un aizlūdz gaisam/Un ūdeņu svētajam garam:/— Zilgme, piedod viņiem, jo viņi/ Nezina, ko viņi dara!» Starp cilvēkiem valda un tūkst slinkums, rupjība, neiecietība, dabas instinktu atmirdināšana un sastingums.

Nākošais krājums «Dzeltu laiks» (1987)[26], ar «Madaru» pieredzes pastiprinājumu daļēji atgriežas pie «Gadu gredzenu» poētiskā skarbuma, vienīgi pretstatos vairāk ieprojicējot folkloriskās sēmas un paturot epiteta īpatsvaru. Bet par to jau rakstīts[2'].

Tātad; Vizmas Belševicas lirika ir izcils reālisma metodes sniegums latviešu dzejā. Modeļa pamatmeta izriets meklējams Edvarta Virzas daiļradē un klasicisma estētikā. Papildināts tas ar dažiem no simbolisma ņemtiem elementiem. Dzejniece pratusi to apaudzēt ar pašas atrastiem un aizlaikus ietiecošamies pretstatiem, ar tālus vēstures laikmetus satuvinošiem simboliem, analoģijām, spēju dot tipiskus un reizē oriģinālus sava laika cilvēku dvēseles sastrēgumus, situācijas. Tieši šie tuvplāni, kuros labi sadzīvo reālisma saasinātā interese par cilvēku savā vidē ar klasicisma interesi par personību un kas savīti ar analoģijām, kultūras zīmēm, zināmā mērā rim-tums un vērienība šķīra viņas un Imanta Auziņa, Vitauta Ļūdēna, Māra Čaklā pieeju vēstures vielai — vēl vienam nozīmīgam 60./70. gadu mijas reālisma strāvojumam mūsu dzejā.

16 «Kamolā tinēja» (R., Liesma, 1981) ir izlase, kurā jaunu dzejoļu nav daudz un stilā tie izmaiņas neienes.

21 A. Kubuliņa. Būtisks mezgls sievietes un tautas liktenī. — Skolotāju Avīze, 1988., 25. V.

28. VIII. I., 13. II. lināšanu Rubenis. ., **I.**

arhīvs, s iedves-

Esmu aborigēns izdrāzu bumerangu un ielidinājis vēsturē izvilināju no tās kādu tūkstoti kuršu karavīru

Vispirms dziedādami un zavēdami

atbrīvojām Ventspili no metanola nitrilakrilskābes

amonjaka

un vēl dažām citām noliktavām

nokūst sniegs

atsedzas tīrumi un netīrumi un miglas ieskautā kārklājā atmaigst vārnas

atmaigst kraukļi un atmaigst

(pirms iekušanas zemē)

ziemas okupācijas vara

dod šurp man manu blumīzeri

uzpūtīšu sīku liesmiņu par

sniegpulkstenīšu pašnoteikšanās tiesībām

tirpu tirpām nokūst sniegs ve|i izbāž laukā savus za|os cekulus puikasl ejam taisīt putnubūrīšus lai pārkliedz pasaules melīgumu dziesmu vara

melns marmors sapņu vietā un puķe netiek ziedā un epopejas vietā viss tā kā caurā sietā

mums gana kraukļus barot un svešās pusēs karot bez pēdām gaisā garot un lejup neatstarot

kam vēl tik daudz to bijis kas dvēseli ir mijis ar nelabo gan rijās gan glaunās ministrijās

Andra Krieviņa foto

samaksājis, viņš cēlās un gāja, gāja uz Arpusprāta pusi (daiļā, sasārtusī pavāriene kā rēta līdz ar maiņas beigām

... bij aizdzijusi),

laukā viņu sagaidīja vakara rasa un neiespējamība nodziedāt serēnu.

tak paņemiet mūs barā uz sava zaļā zara mums netrūkst sava gara bet pietrūkst savas varas

mēs pērkam mantas lētas un piegružojam sētas ai sirdis nolēmētās un valstis nelaimētās

aiz loga aizlijuši ausma kā milzu līnis jēlimēļi zaļgs tam lūpas pūst un smako drausmi bet acī mana mūža apraksts smalks

zivs brīdi pazvalstās tad sastingst un rūtis polāraukstos sviedros svīst un domās iesalst kuģu masti un ledains lietus nākamībā līst

vai atnāks reiz tā laika trīce kas milzu līni spētu aizgrūstīt vai vēlreiz iemācīšos ticēt ka var ar daili varu izmainīt

tu apkapāta kauta un šaujot nenošauta kaut tikai pusatļauta vēl dzieto mūsu tauta

Jaunjelgavā mēs paspējām nodibināt Latvijas ebreju kultūras centru ar tipogrāfiju senebreju tekstu drukāšanai

Rīgā Pareizticīgo katedrālei kuras adrese Brīvības bulvāris 23 atdevām atpakaļ nozāģētos krustus

Beigās sakāpām laivās un īrāmies pretim draudzīgi smaidošiem vikingu pacifistiem

Tad ieradāmies Rēzeknē un sadziedējuši brūces atbrīvojām baltkrievu bērnus no skolu trūkuma

Savukārt Kolkā par valsts valodu pasludinājām līvu mēli

GENĀDIJAM AIGI

uz lūpām kristalizējoties tīrās poēzijas sālij, viņš nolika alus kausu un klusēja:

— lūk, mīlestības fonomorfoloģiskie segmenti, bagātināti ar visvalodu semantisko kontinuumu lūk, daiļās pavārienes līganums, kas piepilda kapilārus ar rumu;

bet — lūk, dzīve aizslīd pa dēļu spraugām,
pa atslēgu un zaru caurumiem,
pa dūmeņiem izkūp,
pa kloākām aizžļadz,
ar vilcieniem aizklab,
ar pazolēm novalkājas,
ar lietavām iesūcas zemē,
ar stikliem saplīst,
ar caurvēju aizcērtas durvīs —

DIVI DZEJOĻI 2EMAI5U DZEJNIEKAM STĀSIM JONAUSKAM

1. Bailes

Viens baidās no Dieva, cits — no imperatora.

Asinis baidās pamest miesu.

Grāmatas baidās no uguns, manuskripti no cenzoriem.

Tautas nebaidās no pašnoteikšanās tiesībām.

Vai kapitālists baidās no komunista vairāk nekā Komunists no kapitālista? To es nevaru pateikt.

Dzērājs nebaidās no šņabja. Bija laiks, kad arī šņabis Nebaidījās no dzērāja. Tagad šņabis ir iedzīts pagrīdē.

Mazāks kuilis baidās no lielāka kuiļa.

Lielāks priekšnieks iedveš bailes mazākā.

Cara tētiņš baidījās no dumpja Tautu cietumā Krievzemē māmulītē.

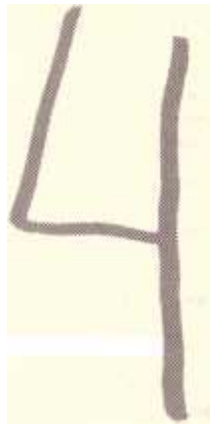

Sēnes nebaidās no lietus.

Dievi nebaidās no ļautiņiem.

Tirānu līķi nebaidās no augšāmcelšanās.

Latvieši mūsdienās bieži nebaidās no mazkulturālības.

Valoda baidās no valodu saplūšanas.

Ir ebreji, kas nebaidās braukt uz Izraēlu.

Leišiem nav jābaidās no latviešiem

Un latviešiem no leišiem. Šovinisms baidās no tautu draudzības.

2. Par kangariem

Latvijas teritorija (neskaitot Pietālavu) — 63,7 t km^2.

Latvijas teritorijā, un it īpaši šīs teritorijas Strutainākajā augonī Rīgā,

Ir pilns kangaru pieminekļiem.

Latvijā tu nespēsi ne pagriezties,

Kad uzgrūdīsies kā galda stūrim kangara plecam vai gūžai.

Mums ir kangarmonumenti un kangarstatujas,

Veselas kangarielas, kangarvielas, kangarspēkstacijas un slūžas.

Paši kangari ir gan mazi kā utes, gan lieli un titulēti,

Un pat nekangaru dvēseļu hoteļos bieži vien

Iemājo kāda ceļojošu kangaru trupa

Vai arī izdīgst mīla pret kangareni zilām kā tinte acīm.

Pa latvieša asinīm kā pa piesārņotām upēm peld karogoti kuģi un

plosti,

Un katrs otrais stūrmanis dzimtajai Sirdsostai domāto humānisma

kravu

Var pārdot pa labi vai kreisi, jo katrs otrais esot pakļauts Kādam kangarības orgānam, piemēram —

LATVKANGAPENDICITSNABGOSSEĻMAS'am.

Par kangaru kļūt var jebkurš —

Pat tas, kurš nav lasījis Pumpura «Lāčplēsi»,

Pat tas, kurš nelasa nemaz, arī tas, kurš ik vakaru

Mīkstā jēra balsī savai meitiņai lasa priekšā «Sarkangalvīti un vilku».

aizsnigusi bērnība

zaķu pēdas ap ābelītēm

spilgti tumšzila rīta krēsla

un mazs laternas citrons

starp apsnigušiem zariem

aiz sniega izolācijas apvilktiem vadiem

virs no zilga filtrpapīra izgrieztiem zedeņiem

no ārpasaules izolēts rīts

klusi un nekustīgi

it kā izdekorētā kartona

slēpjzābaku kārbā (made in Ullummulluma)

visas vārnas vēl guļ visi pastnieki vēl dzer rīta kafiju neviena nāves ziņa vēl nav pienākusi neviens šausmu stāsts vēl nav piepildījies

aizsnigusi bērnība nočaukst pelīte sīpolu mizās satinot miegu atpakaļ kamolā noknikšķ logā

leduspuķei nolūst kāds zieds leduspalmai nokrīt kāds kristāla rieksts iečīkstas durvis pagriežos

uz apledojušā sliekšņa

mazs zaķītis mana mūža burkānu zibenīgi grauzdams bet aiz viņa mazs kaķītis lielu vientulību jau jauzdams

PAVASARIS

uz dārza apaļā galda, sniegam kūstot, atsedzas bērnības krāsainās mantiņas;

ielejā, Ullummullumas upē, iet ledus, vezdams sev līdzi kāda kārtējā

(reiz tik neaizvietojamā, nu jau aizmirstā) nogāztā ķēniņa iedzīvi;

pa palienes pļavām šurpu joņo karapulks, asnu zobenus

vicinādams, dzidro gaisu kā zilgumu kristālā trīcinādams,
bruņucepures kā jaunu šuvējskuķu uzpirksteņus zibinādams;

bērnības mantiņu kaleidoskopam izsijājoties pār fonendoskopiem, kuru caurulītes iesalušas Viņas Augstības Ziemas ledainajās ausīs.

manai mīļajai karmīnsārta blūzīte, sniegoti svārki un karmīnsarkanas getras;

vienmēr un visur viņa man prātā

(gan Kolimas ledos, gan Gambijas svelmē, gan kovboja sedlos, gan Bermudu trijstūra dzelmē), bet nekādi man neizdodas savu mīļoto dabūt pavisam, laikam, lai sagaidītu viņu, mana dzīve par īsu;

ikreiz promskrienot viņa man uzsauc pār plecu;

— gaidi, satiksimies pie Mildas pirmdien

pēc kliņģerlietutiņal un nozūd:

kokos, svecītēs logos, dzejnieku azotēs, operu kroņlukturos, skumjā meldiņā, kurā asaras sajauktas kopā ar dzimtenīti, vecā strēlnieka papiranta oglītē, Burtnieku pils gailī, novārīta vēža spailē, pat nejaušā galvas mājienā, svētku (bēru) gājienā utt.

VIENS DZEJOLIS

Uldis Bērziņš

Tikai celmi man MUhlenbach mutē mēma man mēle š|upst nokostu galu baltas es asinis riju pa izgāztu mežu es nevaru pamelst man celmi un ciņi zem kājām ei

MUhlenbach galotnes sadur man mutē lai mēli kā koku loku lai kā vālodze galotnē sēžu lai kliedzu laikus un dzimtis un lai kož mana mute lai melš ei MUhlenbach saknes man saki tur saukšanas spēka jēga lai sakņu kodīgā sula tek tev caur zobiem ei izrauj man sakni kā zobu no lūpām lai sajūtu vārda sāpes vārda asinis riju dur sakni kā skabargu mēlē lai mute tūkst vārdu lai kož mana mute lai melš ei MUhlenbach valodu dod lai es muldu dod man viscietāko vārdu pārkodīs mana mute pat ja reiz kāja vai nūja man izdauzīs zobus ja paklupis nespēšu kost tad pieber man muti ar gotu un jaunajiem burtiem un visādiem cipariem zīmēm un atkal lai kož mana mute lai melš.

Maģija ir neapzinātās pasaules izskaidrošanas mēģinājums, un tās pamatlīdzeklis ir vārds. Lāstus saukdami un labu vēlēdami, nākotni paredzēdami un pagātni lādēdami, pilis noburdami un pasaulē klīzdami, vienmēr vārdi Ir skaidrojusi pasauli, it kā tā nebūtu radusies ne no zelta olas, ne no ābola avotā, *ne no viļņu* galiem, bet no valodas. Piesauktais paliek liecināt.

Sī dzejoļa mūzika ir kā alķīmijas stunda vai kā Fausta mēģenes burbujošana, kurā vārās dzīvības noslēpums.

Kāds Šķēps var asinis nolaist, kāda roka ticību mainīt, kāda pavēle likt klanīties, kāda vara zemi atņemt, bet tā vēl nebūs pakjauiana, jo nevar pakjaut to, kas vismaz savā valodā nepadodas.

Tādas tās lietiņas, ei Mūhlenbach!

GUNTARS GODIŅS

Ilzes Strekāvinas zīmējumi

JĀNIS VESELIS (1896—1962)

Mūsu gadsimta 20. gadi pēc *19.120.* **gs. mijas ir nākamais** *«lielā* **lēciena» posms, kad latviešu literatūra, balstoties** *uz folkloras* **tradīcijām un** *klasisko reālistu* **un romantiķu pieredzi, modernizējas, ieiedama Viseiropas** *literāro* **un mākslinieciskо meklējumu gultnē.** *Mazās tautas, it īpaši tās,* **kuras Eiropas** *arēnā ienāk vienlaikus novēloti, taču arī paātrināti, pēc* **1. pasaules kara meklē nacionālā un modernā sintēzes iespējas.** *Galvenokārt* **tas izpaužas kā cilvēka** *eksistenciālo,* **harmoniskai un** *aktīvai esamībai* **nepieciešamo pamatvērtību apliecināšana,** *skatot* **indivīdu**

vienotībā ar dabu, kosmosu, laiku un *tautu, nereti* **uzsverot,** *ka ikkatra cilvēka* **dzīve ir arhetipisku** *likumību ietekmēta, 20. un 30.* **gadu** *beļģu, spāņu,* **somu, īru u. c. tautu** *literatūrās tiek aktualizēta* **nacionālā rakstura un dzīves** *veida atklāsme, tiek meklēts un analizēts* **nacionāli** *īpatnais, savdabīgais. Latviešu prozā blakus E. Virzām un* **Aīdai Niedrai šajā** *virzienā (*ieskaitot **J. Medeni, V. Cedriņu un Z.** *Lazdu* **dzejā)** *trešā* **izcilākā figūra ir** *Jānis* **Veselis** *(1896. —1962.).*

to **mākslinieciskās** *apziņas tipu, kuram* **interesē viss stabilais, mūžīgais, līdzsvarojošais, filozofiski noturīgais.** *Otrā* **līnija — indivīda** *iekšējo* **pretrunu,** *psiholoģisko kolīziju tēlojums, bieži vien skatīts kā cīņa starp* **miesu (instinktiem) un garu (emocijām, ētiku). So Veseļa darbu** *centrā doma, kuru* **viņš uzsvēris kādā apcerē,** *proti: «Cilvēka labākās* **domas un cēlākās jūtas ir tikai mīlas un dzimuma izjūtu un pārdzīvojuma tālāks kāpinājums un uzplaukums.» Lielā** *tiesā* **šajos darbos,** *piem., psiholoģiskajā* **romānā** *«Dienas krusts» (1931),* **redzama radniecība ar D. H. Lourensa, Dž. Džoisa darbiem, kuros** *savukārt izpaužas S.* **Freida** *un* **K. G. Junga zinātniskās idejas** *par cilvēka psihi, tās zemapziņas elementiem un* **ētisko** *priekšstatu* **veidošanos un arhetipisko** *būtību.* **Jāpiebilst, ka J.** *Veselis ir viens no* **pirmajiem Dž. Džoisa un D. H. Lourensa darbu apcerēfā/iem un** *popularizētājiem Latvijā (krājumā* **«Rakstnieku** *sejas»* **(1938)** *publicētas 20. gadu* **beigās rakstītās J.** *Vesela* **apceres arī par šiem** *autoriem).* **«Dienas** *krustā» 24 stundu darbības laikā J. Veselis, parādot detalizētu realitāti, atsedz* **cilvēka dzīves pakļautību** *liktenim,* **kosmiskajiem spēkiem, zemapziņas izjūtām. Savukārt senvēstures romānā «Trīs** *laimes» (1931) J. Veselis pēcvārdā uzsvēris, ka* **rakstnieka uzdevums ir** *tēlot «tīro* **cilvēcisko pārdzīvojumu, kas savos dziļākos sakņojumos ir neatkarīgs** *no* **laika un vēsturiskās** *kostimērijas un ko tikai virspusē iekrāso* **laikmetiskie dzīves apstākļi,** *apkārtne un* **kultūras** *pakāpe».* **Daudzos J. Veseļa darbos dominē doma, ka cilvēks ir iracionālu spēku un aicinājumu** *pakļautībā, ka iedzimtie, pat ar-*hetipiskie **instinkti ir spēcīgāki** *par laikmeta* **morāles normām. Pirmajā** *atzarā J.* **Veseļa virsotnes ir romāns «Tīrumu ļaudis»** *(1927),* **kā** *arī 30. gadu vidū iesāktās «Latvju teiksmas»* **(pirmizdevums 1942. gadā). «Tīrumu** *ļaudīs» pirmoreiz* **latviešu** *literatūrā tik* **konceptuālā veidā uzsvērta dialektiskā doma, ka atsevišķi** *cilvēki un paaudzes ir «kā locekli attīstības*

Jāņa Vesela darbu **kopizdevums, ieskaitot** *trimdā uzrakstīto,* **pārsniegtu divdesmit pabiezus sējumus.** *Protams,* **ka ne viss būtu** *ieskaitāms literatūras zelta fondā, it īpaši tie darbi, kuros vairāk runā* **filozofisku ideju propagandētāks vai ētisku** *un* **estētisku problēmu pētnieks, tomēr daudzi J. Veseļa romāni, stāsti,** *esejas, literārās studijas, literārās teiksmas* **pieskaitāmas mūsu nacionālās literatūras** *pamatvērtībām. Sī* **nelielā ievada** *ietvaros* **iespējams tikai ieskicēt**

dažas **būtiskas J.** *Vesela literārās darbības kontūras, uzsverot, ka viņa* **darbu publicēšana un pētniecība ir** *tuvākās* **nākotnes uzdevums.**

J. *Vesela prozā un* **literatūrkritika gandrīz** *paralēli visu laiku iet divas līnijas, nereti arī* **saplūzdamas.** *Pirmā* **— nacionālā** *rakstura un* **latviskā dzīvesskatījuma, mentalitātes atklāsme, cilvēka** *tiecība būt* **harmonijā ar vidi un /aiku. 5ajā** *ziņā 1. Veselis, var teikt, pārstāv* **ķēdē un** *jūt caur sevi* **aizplūstam dzīvības vareno straumi no** *pagātnes uz* **nākotni» (A. Dravnieks). «Latvju teiksmu» izdevumā hitleriešu okupācijas laikā** *ietilpst 17 teiksmas, divu publicēšanu («Arāja* **dēli», «Dievu** *un cilvēku* **kāzas») fašistu cenzūra aizliedza,** *saskatot tajās* **negatīvu attieksmi pret hitlerisma ideoloģiju.** *Savukārt starp 1950.* **un (960.** *gadu J.* **Veseli s, dzīvodams ASV, Kalamazū, sarakstījis vēl 9 teiksmas** *(«Zinta),* **«Mūža draugs», «Ilmārs** *Āboltiņš»,* **«Kara lielskungs», «Pār uguni», «Dzīve svešās tautās», «***Kalna galotnē»,* **«Degošais ezers», «Cīrulis»). Tātad — pilnīgais «Latvju** *teiksmu»* **izdevums (izdots pēc J. Veseļa nāves ASV)** *aptver 28* **teiksmas. Lasītājam,** *kurš audzināts dogmatiska socreālis-***ma** *garā, J.* **Veseļa teiksmu estētika var sākumā** *likties* **pasveša.** *Tāpēc uzreiz jāuzsver* **— «Latvju** *teiksmas» ieskaitāmas* **filozofiskas līdzības** *žanrā, un Veselis cenšas restaurēt latvisko arhetipu pasauli (tāpat kā to darījis* **K. Boruta Lietuvā, S. de Kosfērs** *Beļģijā, F. G.* **Lorka Spānijā). «Latvju teiksmās» J. Veselis dod savu afbi/di jau** *Ausekļa uzdotajam jautājumam par* **nacionālo** *identitāti, par* **nācijas saknēm un** *mentalitāti: «Kas* **mēs esam? Kas mēs būsim laikā?» Jā, J. Veselis neapšaubāmi būvē savu** *latvisko mītu, neapšaubāmi teiksmās ir* **spēcīgs** *dievturu* **ideju** *atspulgs. Un kāds jau* **vīzdegunīgi pasmīnēs par Veseļa vēlmi** *radīt* **latvisko mītu.** *Taču, pirmkārt,* **smīns ir neauglīgs, smīns** *pazemo, jo jebkurai tautai ir nepieciešams izprast savu* **garīgo seju,** *zināt* **savas saknes.** *Manuprāt, Vesela spēks ir tas, ka,* **veidodams** *latvju* **teiksmas kā nacionālās reliģijas atjaunošanas** *versiju, faktiski Veselis ir radījis* **latviešu pasaules** *izjūtas,* **skaistuma** *izpratnes un* **likumības darba un dabas poetizētu kodeksu.** *Otrkārt, un galvenokārt (to* **ļoti labi jau** *uztvēra 40. un 60. gadu kritika), «Latvju teiksmas»* **ir talantīgs, suģestējoši** *uzrakstīts* **mākslas darbs, kas labākajās teiksmās salīdzināms ar K. Skalbes pasakām.**

JĀNIS VESELIS
LATVJU
TEIKSMAS
Viesturs Vecgrāvis
■ **assaa**
JĀNIS VESELIS
LATVJU TEIKSMAS
STRUNKES
ORIĢINALLITOGRAFIJU FOTONOVILKUMI ZIEMEĻBLĀZMĀ

ARAM DĒL/

Pārnācis no līduma dienasvidū, Arājs izdzirda savādas skaņas. Kas tas varētu būt? — viņš brīnījās. Tā nesauca un nekurnēja ne jērs, ne kazlēns, tā nevaidēja pūce, ne ūpis, tā neauro-ja seno purva briesmoņu taures. Arājs atgrūda istabas durvis un iegāja iekšā. Vācelē, ko viņš bija izpinis no lokanām vītola klūgām savāktu graudu glabāšanai, gulēja mazs bērns uz spalvu cisām. Viņš brēca ar atplestu muti, apsveikdams pasauli. Kad Arājs piegāja vācelei klāt un rādīja ar ģīmi jokus, tad arī bērns smējās, kuļāja savas rokas un mēģināja atdarināt tēva vaibstus. Arājs ņēmās ar mazo visu cēlienu, gaidīdams pārnākam sievu. Viņa tomēr nerādījās. Pienāca vakars. Bērns atkal sāka brēkt spalgā balsī. Arājs nezināja, ko ar to iesākt. Viņš iedomājās, ka noslēpumainā sieva rādās tikai tad, kad viņš guļ vai ir projām. Lai pievilktu Māru, viņš apgūlās un aizvēra acis. Pēc brīža atspīdēja spožā gaisma, atnāca Māra un pazīdīja dēlu. Tas gulēja nu klusu.

Savu pirmdzimto Arājs nosauca par Latvi. Viņš bija gaišs, lēns un stiprs. Drīz viņš tekāja laukā un palīdzēja tēvam līdumos un dravās.

Citi dēli tāpat ieradās nemanot. Tie bija Erins, Teuts, Ārijs un Elens. No viņiem cēlās *tautas, kas* vēlāk dzīvoja pret rietumiem, dienvidiem un austrumiem.

Niknu dabu no mazotnes rādīja Teuts. Viņš ķīvējās ar brāļiem, spītēja tēvam un vienmēr taisīja lingas, stopus un šautras. Elens bija

veikls gudrībās un dziesmu dailes. Erins izdomāja lieliskas teikas: milzīgi tēli staigāja pa mākoņiem, un varenas ēnas krita no tiem uz zemi. Ārijs mīlēja karstu sauli, straujus zirgus, un tam patika zibeņu drausmīgās lāsmas. Kad negaisos citi brāļi rāvās namā, viņš vienīgais palika starp zibeņiem, kas šķieda zaļu uguni ap viņu. Rītos viņš apsveica Ausekli un

Ausmu, kas izpeldēja no apvāršņa ar savu Ūsiņa vadīto pajūgu.

Auga staltie arāja dēli, jo viņu tēvs bija pirmais pasaules Arājs un māte — neredzamā Māra, abi dievišķīga dzimuma.

Starp dēliem padevās arī meitas un sava skaistuma dēļ tika iesauktas par Saules meitām. Zeme lāsmoja un laistījās tur, kur viņas pāri gāja.

Kad bērnu pirmā jaunība bija pagājusi, tad Dievs Arāju aizsauca pie sevis, lai to piepulcinātu mūžīgo radītāju pulkam, bet Māru atstāja virs zemes, lai tā ar savu sievišķīgo maigumu rūpētos par savu dzimumu.

Šinīs grūtajās dienās dēli atkal sanāca kopā, lai apspriestu savus darbus un ceļus. Saules meitas dziedāja lielajā pasaules klajumā. Latvis kā vecākais tos uzrunāja tā:

«Apdzīvosim šo zemi, ko mūsu tēvs mums ir atstājis. Būsim viena dzimta, viena cilts, viena tauta. Kamēr mūsu tēvs un neredzamā māte bija ar mums, mums nebija ne par ko jābēdā: viņi mūs sargāja. Tagad neaizmirsīsim, ka apkārt mums plešas ļauna velna un jodu valstība. Turēsimies tikai pie tiem pakalniem, ko Māra svētījusi un Arājs kopis, brālīgi dalīdamies darbā un aug|os.»

Teuts iesaucās: «Ja viss man pieder, tad es dzīvošu brālīgi.»

Drīz viņš parādīja savu ļauno dabu, kad viņu vairs nesaturēja Arāja spēks un gars.

Erins bija apsējis pakalnu ar labību, un, kad graudi bija savākti, Teuts ar nāves draudiem tos savam brālim atņēma. Kad citi brāļi Teutam to pārmeta, viņš pārskaitās un brēca: «Jūs neesat mani pavēlnieki, — pavēlnieks esmu es jums.» Tad brāļi to izdzina no savas zemes. Viņš aizgāja un nometās tālā novadā, pilns atriebības domu un naida.

Tā bija pirmā šķelšanās arāju starpā, par ko līksmoja velns. Svētajai Laimas un Māras zemei viņš drīkstēja tuvoties tikai tad, kad tur vairs nebija vienības un valdīja naids. Velns mācīja Teutam kalt šķēpus, zobenus un citus nāves ieročus, sūtīja to medīt savos plašajos novados, kur bija liela meža zvēru bagātība un sumbri mauroja dumbrājos. Jodi laidelējās pāri mežiem un purviem, un viņu drausmīgās acis kā mēneši zalgoja naktīs.

Arāja novadu vēl sargāja atlikušo brāļu vienība un Māras svētība. Tikai ledainajās ziemas naktīs jodi to apstāja visapkārt un šaudījās kā kāvi debesīs. Rāvās dievu dēlu sirdis no viņu briesmīgās kaukšanas, un

Saules meitas, kurināmas pavardu, jautāja:

«Kā klājas mūsu brālim Teutam jodu zemē?»

1936.

JĀNIS

Lielā Pērkona uguns bija nākusi pār zemi kā liesmaina slota, noslaucīdama mežus un mājas un iztīrīdama zemi un gaisu no ļauna, taisni tai dienā, kad saule uzkāpj debesu kalna visaugstākā vietā, kad viņa raida sprēgājošu dzirksteļu pilnus starus uz zaļo lauku, kad viņa ūdeni iztvaicē, izdzer purvus un dūkstis sausas un upju un ezeru gultnēs atstāj tikai nelielas lāmas. Pērkons izvēdināja satvīkušo gaisu un piespieda sevi cienīt kā Dieva dēlu arī tai sievišķīgai Latvja ciltij, kas bija aizmirsusi vīrišķības augsto tikumu un sievām ļāvusi pārliecīgu varu.

Kad iestājās gada īsākā nakts, tad visu apvārsni ietina degošu mežu ugunssienas, visos kalnos spīdēja, greznojās un plandījās debesu liesmas. Lai gan cilvēki bija pārcietuši lielu postu, bailes un dusmas, tak lieliskais redzējums viņus tā apmāja, tā apbūra, ka viņu dvēsles ietrīsējās neticamu die-vīgu jausmu līksmē, un viņi, šie bēdīgie padeguļi, pulcējās savos apdegušos kalnos un raudzījās uz uguns zīmēm, kas aizveda tālu aiz zemes spraisliem tur, kur saules koks un zelta laiva, no kurienes Dieva dēls Osiņš izvada saules pajūgu, kur aizsaule, kur mājo Laima, Dēkla un Kārta, kur Māra aiziet, kad viņa atstāj šo zemi uz īsu brīdi, kur pats Dievs nemitīgi domā par savas tautas labklāšanos un par jauniem laimīgiem veidoliem, kuros tērpties pasaules vielai un spēkam, un kur pēdīgi aizlido dvēseles, kad tās zemes ceļu nogurušas. Viņi redzēja līgojam un šūpojamies liesmas, jauns spiedās pie jauna, puisis pie meitas, meita pie puiša, un neviļus arī viņu asinis un balsis ielīgojās ritumā un liesmās, ar visu burvīgo un staraino nakti. Sirdis apņēma lielais uguns brīnums, kvēle un kaisle, kas iztrakojas tad, kad saule, uzkāpusi debesu kalna augstākā vietā, dala gadu uz pusēm: pirmā puse — ziemas kailums un pavasara straujums, nākamā — vasaras mierīgais krāšņums un rudens bagātā raža un zelts. Kas bija bēdas un nodegušas mājas siltajā naktī? Nekas, gluži nekas. Cilvēks bija kā Dievs un vienmēr uzcēla no jauna un labāku to, ko daba bija sagrāvusi. Viņi līgoja sava posta un sava prieka naktī, un viņu dziesmas, vēl neskaidras, **bez vārdiem,** aizlīgoja uguns naktī, sasaucās, sajaucās ar citām un tapa pēdīgi viens dziesmu un liesmu vijums.

Teica Pērkons, pamalē nogājis ar saviem zibeņiem, Márai un Laimai, kas viņu aprāja par viņa nedarbiem:

«Tauta nav iznīcināma, kas tā prot priecāties un līgot pat savā

postā un bēdās. Es viņu rūdīšu un kalšu sīkstāku par dzelzi, cietāku par tēraudu, lai paliek tikai balts asmens, kas nezaudē savu spožumu ne grūtos, ne gaišos mūžos un ko nekādas svešas varas nespēj samaitāt gadu tūkstošos.»

Iesmējās Laima un Māra par Pērkona lielību, ko viņš pavadīja sarkaniem rūsas plaiksnījumiem, kas sārti apspīdēja māšu un dievdēlu mūžīgās sejas, un viņi trīs nolēma sūtīt šai naktī piemeklētai ciltij lielu, priecīgu un nebijušu pārsteigumu.

Līgotāji jau bija mazliet noguruši zem smidzinoša lietus, kas pamazām noplacināja un nodzēsa ugunssienu apvāršņus un atstāja tikai melnus mākoņu vaļņus, kad pēkšņi atskanēja šķindēšana un žvadzēšana, un milzīgs jātnieks parādījās virs tālīnā meža, aizņemdams pusapvārsni ar savu spožo kumeļu. Caur mežiem un lietaino miglu spīdēja zelta pieši, pāri mežiem un pat pāri mākoņiem pletās Dieva dēla cepure, zem kuras visa platā pasaulīte brīnumā dusēja. Auļojošam jaunajam Dieva dēlam nāca līdz tāds prieks, tāda līksme, tāds trakums un vējš, ka samiegojušies atkal trūkās augšā un sagaidīja jājēju gavilēm, dziesmām un dejām. Lēca jauns, lēca vecs, un liesmas plandījās ap augumiem, kuros pašos bija vēl negantākas liesmas, pats dzīvības reibums, karstāks nekā debesu ugunis. Jau jauns vārds pinās dziesmās, jaunu Dieva dēlu Jāni daudzināja visas mutes, vīdamas līgotnes.

Viņš pats, šis lielais un milzīgais, visu pasauli ar savu cepuri apklājis, cēla vārtu stabā lielas vara bungas un nu tik gāza, nu tik rībināja pa tām, ka visa zeme skanēja un dimdēja. Pagrabos un apakšzemes dobēs vēl bija paglābušās medus krūzes un alus mucas, un tās nu vēla augšā. Staigāja zarakannas un ragi apkārt, un, kam vēl nebija gana no paša asiņu līgošanas, tam palīdzēja dzērieni, tam palīdzēja līgo, tam palīdzēja trakā nakts, tam palīdzēja līksmais pār kalniem un mežiem atjājušais Dieva dēls Jānis, kura vārds vairs mūžam nerims šinī tautā. Jo pēc posta viņš nesa prieku, pēc iznīcības — dzīvību.

Vectēvs, kas klusi bija raudājis pie savu māju drupām, tagad izveda no aploka melnu zirgu un lūdza Jāni, lai tas apjāj tīrumus. Jānis sēdās kumeļā un apjāja laukus, lai burvji un raganas tos nenoburtu, lai skauģi nenoskaustu, lai ušņas, dadži un nezāles neapaugtu. Viss pulks gāja viņam pakaļ ar dziesmām, bungām un līksmu troksni.

Kad lauks bija apjāts, tad Jānis ielēca laidarā, sasita rupučus, samina ragaiņus, un pēc tam atkal sākās dejas, rotaļas un līksme. Skaistā Iraļa dejot gribēja ar Dieva dēlu. Viņš to paņēma, apskāva cieši, aizveda naktī, vairs nepārnāca, tik tumsā spīdēja viņa zelta pieši, laistījās Iraļas sudraba lindraki kā paparžu lapu burvīgās mirgas.

Nakti maigi lietus lija. Upes pārplūda, tecēja strauti. Uz rīta pusi

ļautiņi brēca: Iraļa kritusi straujupes dzelmē, Iraļa skaistā, maigā un mīļā, aiziet pār tevi ūdeņu viļņi.

Jaunieši visi tumsā jau zuda. Apņēma viņus paparžu smarža, sirdī tiem trakoja dzīvības kvēle. Atļāvās meitas vainagus zaudēt.

Veci vīri sēdēja pie dziestoša gunskura, pārrunāja lēni briesmu dienas, debesu vectēva milzīgās dusmas, jaunā diev-dēla nākšanu naktī.

Viens teica: «Jauneklis, neprātis gluži vēl viņš. Ko tādu Māra sūta mums šonakt? Bez bārdas plika seja tam notaļ, līksmības vējš pa galvu tam danco.»

Otrs iebilda, sacīdams rāmi: «Redzēju savādu es viņu nākam, kad viņa galva mākoņos cēlās, kad viņa rokas kumeļu valdīja. Seja tam domīga, bārda tam gara kā mūsu tēvam un vectēvam arī. Viņš man likās nopietns strādnieks, pūļu un rūpju vagotu ģīmi, laidaru kopējs, pasaules ārā cēlējs no posta.»

«Gluds tas kā kumeļš, kas izskrējis laukā, zvaigā un lēkā viņš neziņas priekā. Paved mūsu meitas uz netiklas ceļiem, puišus reibina, trakulis dzērājs.»

«Vīru kā ozolu redzēju nākam.»

«Jaunekli sārtu un šmaugu kā niedru.»

Tā viņi runāja ilgi un velti. Divas sejas dievdēlam bija, viena pret ziemu tukšajo vērsta, otra — pret vasaru, pilnu ar darbu, bet viņa cepure pārklāja gadu, pārklāja gadus, pārklāja mūžus, pārklāja tautas dzīvības ceļus mūžīgos laikos.

Pērkons bij dedzis sodības guni, rūdījis tautu vīrišķu, cietu, Jānis atnesa līksmības liesmas. No šīs liktenīgās dienas, no šīs līksmās nakts vienmēr, kad saule uzkāpa augstajā kalnā, ugunīs vizēdama, lepna atnāca Jāņa diena. Pagāja gadsimti un gadu tūkstoši, — vienmēr šinī vakarā pateicīgā tauta dedzināja visos kalnos ratu maules un darvas mucas par piemiņu tām ugunīm, ko Pērkons savā bardzībā bija aizdedzis. Un Dieva dēls Jānis spožā kumeļā atjāja allaž, pasauli zem savas cepures ņemdams, atnesa maigu spirdzinošu lietu, mīkstas valgas jāņuzāles, kuru apslēptais spēks dziedēja vainas, deva mīlestību un auglību jauniem ļaudīm. Sai naktī satikās viss, un, kamēr pār kalniem šīs ugunis zvīļo, rūdītai tautai būs mūžīga gaita.

1936.

SLEPENĀ VIEDE

Tajos senajos laikos, kad latvju tauta savā zemē vairs nevarēja'palikt viena un viņai uzmācās austrumu tumšās ciltis, kad ārēji bija jāpieņem sveša ticība ar smagu melnu krusta zīmi, tad sanāca kopā noskumušās sargātājas un glābējas varas latvju

apdzīvojamo novadu viducī Gaiziņa kalnā. Tas bija pašā Jāņu naktī, taču šai gadā latvju tauta negavilēja, jo posts smagi spieda novadus, mājas un dzimtas. Daudzi svešumā aizvesti, daudzi nokauti, nelaime, šī vecā drūmā sieva bez sejas un līdzības ar tautas labāko dzimumu, lodāja pa visām ēkām un brēca tumši kā biedēklis vai klusi, ēnaini parādījās, viesdama drausmas un biedus. Apmākusies debess zemei uzgāzta kā melns katls, un tikai gar malām vīdēja īsās nakts blāzmu strēmeles. Nelija, bet tāli pērkoņi grauda un rūsa lāktīja, it kā vecaistēvs bārtos par Latvijas zemi.

— Kur liksim mēs latvju dziesmu tūkstošus, kur liksim garajā saules mūžā koptos tikumus, viedes un teiksmas? Tās iznāks *un* izgaisīs līdz ar šiem ļaudīm, ko aizved, izkaisa svešās malās un nokauj, un nekur citur pasaulē tās nevarēs nedz celties, nedz rasties, nedz piemiņā palikt, jo vienīgi ar šīs tautas īpatnējo dvēseli sadzīvoja Dievs, Laima, Māra, visu lietu un pasākumu Mātes, Saules meitas un Dieva dēli. Smags Laimas lēmums pār mūsu tautu, —tā guģoja viena sargātāja vara, krēslā sakņupu-si pie zemes kā pieticīgs paegļu krūms. — Ne vien tautas augums, ko Māra darījusi skaistu un tīkamu, bet arī āriskā dvēsele, kas savos tikumos staigājusi Dieva pēdās.

Kā ziedoša ieva stāvēja otra sargātāja vara, krēslā bāli vizēdama.

— Nekas nedrīkst iznīkt, ko āriskās tautas cēlušas, domājušas un viedušas ilgajos mūžos. Arī latvju tautas garīgais sniegums negaisīs, tāpat kā negaisīs viņa pati, ja vien turēsies pie savu gudrību mantnīcām un nemitīgi atjaunos savas nosirmojušās paaudzes ar jaunām un zaļoksnām. Dienvidu ārieši, kas no mums aizgāja, sašķeļoties Arāja dēliem ciltīs un sazarojoties tautās, dibināja veselu vīkšēju un viedēju kārtu, kas no paaudzes uz paaudzi, caur gadu simtiem un tūkstošiem, skaitīja, izmācījās no galvas un saglabāja vārdu pa vārdam, skaņu pa skaņai un burtu pa burtam no dzimtenes atnestās Dieva dziesmas un viedes. Tagad, kad tumšas varas nākušas pār mūsu tautu un visupirms cenšas tās garīgo lepnumu dragāt, mums jānoslēpj mūsu teiksmas un viedes, lai tās neviens ienaidnieks nevarētu atrast un samaitāt. Mēs sakopsim nedaudzu burtnieku, zintnieku un dievreģu galvās visas mūsu dziesmas un gudrību ziņas un noslēpsim tās, kā ziema noslēpj sēklas, lai tās, tautas saulei atkal uznākot augstajā debesu kalnā, augtu un apņemtu tautas dvēseli.

Tagad teica savu padomu trešā sargātāja vara, blāva gaišuma veidā stāvēdama starp abām pirmajām.

— Viss, kas ir vienuviet, viegli atrodams un iznīcināms. Svešinieki, kas nākuši no austrumiem, noārdīs latvju gara mantnīcas un nokaus vientuļos burtniekus. Mēs latvju garīgos dārgumus liksim pašai tautai glabāt. Tas pašas teiksmas par Laimu un Māru, par Dieva dēliem un Saules meitām dziedās kā latgaļu jaunava Sienupes un Odrājas krastos, tā rucavnieks skābaržu birzī un māres zvejnieks, ar

savu vēlavas laivu izbraukdams jomā, ti vidienietis pie šī kalna. Svešinieku acīs šīs dziesmas būs tikai nieku, blēņu dziesmas, — izklaidēšanās un laika kavēklis, mums tā būs slepena viede un dievziņa, kas, no aiz-mūžiem nākdama, satur tautu kopā, glabā tās dvēseli neskartu un nemaitātu. Kad būs laiks pienācis, tad atkal kopos šīs zintis krājumos, atkal tās skandēs dziesmu pulki, — tagad lai gans tās vijā un līgo, lai malēja dzirnakmens vienmuļajai rūkšanai piešķir krāsu un rakstu, lai gaitnieks to dungo, iedams uz darbu. Dziedātāji paši nezinās dziesmu apslēpto jēgu. Tā tam būs notikt.

Gaišums izdzisa augstajā kalnā. Ieva ietinās krēslā, un paeglis vēl vairāk sakņupa pie zemes.

Svešinieki dzirdēja atskanam dziesmas malu malās. Viņi uzbruka burtniekiem:

«Jūs devāt šīs dziesmas, ko tauta dzied?»

«Mēs neesam devuši: tauta pati tās sacerējusi.»

«Lai būtu tā, jums tomēr nokautiem tapt, jo jums jāatbild par to, ko tauta dzied.»

Tauta vēl spītīgāk, vēl neatlaidīgāk dziedāja senās teiksmas, neapzinīgi pauzdama slepeno dievziņu. Tad svešnieki uzbruka pašai tautai:

«Kur tu ņēmi šos māņus?»

«Ai svešinieki, mēs jau dziedam tikai tāpēc, lai darbs veiktos jūsu labā. Kad dzied, tad vieglāk strādāt.»

«Nevajag jums vieglāk, — grūtāk vajag.»

Svešinieki aizliedza dziedāt āriskās dziesmas. Viņu ložņas un spiegi, glūņas un nodevēji skraidīja pa malu malām: vai kaut kur neskanēs līksmā ārisko debesu varu daudzināšana? Dziedātājus un teicējus aizsūtīja uz baigo Sala zemi. Ļaudis nekur vairs skaļi nedziedāja, tikai viņu dvēselēs dūca nemirstīgās meldijas un vārdi par Dievu un Sauli, par Laimu un Māru, tikai viņu dvēselēs glabājās slepenā viede.

No tās izauga tautas kopība, no tēs izauga nesalaužams prāts un griba, no tās izauga spēks un vara.

Neskaitāmas reizes apbraucis Saules ratus ap debesu jomolu, Ūsiņš atkal uzveda Sauli debesu kalna augstākajā vietā. Nāca citi laiki. Atdarījās durvis tautas slepenajai viedei, kas negrozīta, tīra un spodra kā zelts, dzidra kā dzintars iznāca no tautas dvēseles dzelmēm un izskanēja tūkstoš dziesmu daudzinā-jumos. Sēļu zemē un Alūksnes novadā parādījās mīļās Māras, gaišās Laimas un labā Dieva tēls.

Atkal sargātājas varas sapulcējās Gaiziņa kalnā, kur maigs gaišums mita cauru nakti. Nekas vairs viņām nebija jārunā, jo tauta pati runāja viņu vārdā, pati pauda savas teiksmas un zintis. Pulks pēc pulka salasījās no vientuļajām mājām, jo gars spārnoja uz dzīvi, cīņu un darbu.

Slepenā viede bija atkal kļuvusi atklāta.

1942.

DIEVA PAJUMTE

Modris Daiga bija izstaigājis kara laikā tālus ceļus, mazgādamies savos sviedros, asinīs, nogurumā. Svešā sumpurņu tauta, kas ar varu dzina latvjus projām no viņu zemes, neļāva arī viņam ne apstāties, nedz atelpt. Viņš bija nodzīts kā suns pa putekļos saberztajiem lielceļiem, lienot pa krūmiem, biezokņiem, grāvjiem. Spīdēja tikai zilās acis iedegušā sejā, meklēdamas kādu patvērumu, bet patvēruma nebija. Savā īsajā, jaunajā mūžā viņš nevienu nebija nīdis, taču tagad kā biedi cēlās visās pusēs ienaidnieki, pat tie, kas bija uzmetušies par draugiem, laupīja viņa zemi, vajāja viņa tautu. Latvieši cīnījās, ieķērušies zemē, taču ne viņu kaujas spars bija vajadzīgs, bet tas, lai viņus iznīcinātu, lai viņu vairs nebūtu. Viņš redzēja krītam sev blakus Ilgvaru Brūmuzēnu, ar ko bija sēdējis kopā uz skolas sola, prātniecisko jauno, starptautisko dzeju, bet kas tagad, lodes ķerts, saļima dobē, gaiši sārta

NIKLĀVA STRUNKES litogrāfija «Arāja dēli

asins strūkla notecēja pa smalko gareno seju, viņa nebija vairs, tas bija tā, it kā pēkšņi izdzistu visi vārdi, ko viņš vēl būtu varējis teikt, noslāptu visas nedomātās domas, visi glāsti, mīļums, piemiņas. Aizgāja daudzi vēl pēc viņa: jautrais latgalietis Alouzs Bulis, kas pazuda tūkstoš ložu bumbas drausmīgajā vaimanājošā miglā, virsnieks sēlis Caunāns, kura slaiko, stingri sajozto stāvu saplosīja tanka granāta, labais Cukuls, kas ielenkts bija cīnījies, līdz bija atrasts cauršauts.

Daudzi bija tā aizgājuši, biedri ap Daigu bija vairākkārt pārmainījušies, jaunas sejas nākušas, atkal nozudušas, lai tikai kāds krustiņš svešā laukā liecinātu par nedzīvotu mūžu, par latviešu dvēseli, ko Dieva dēli bija aiznesuši Aizsaules pagalmos. Tam Daiga nešaubīgi ticēja, jo naktīs pēc kaujām savādas spīdošas būtnes lidoja gaisā gar viņa nogurušajām acīm, kamēr asinis dunēdamas alka kaut mazu cerību, dvēsele pieķērās stāstiem, notikumiem, domām, ko pati radījusi, lai neizgaistu.

Neminamas varas tiešām likās viņu sargājam, jo viņš izgāja visām ugunīm cauri neskarts, tikai vēl vairāk norūdījies, gaisa upēs mazgāts, saulē kaltēts brūns, skanīgs dvēselē, veikls, sīksts. Taču viņš manīja, ka arī viņa augums sāk grīļoties, ka viņa dzīslas vairs neklausa. Reizēm garos pārgājienos nepasakāma mēma, salda dziņa vilka apsēsties, necelties vairs, lai nāk kas nākdams, lai sabrauc kā smilgu smagie kaujas rati. Viņš atcerējās māti, tēvu, pieminēja Guitānu Gunu — ziedaino meiteni, ar ko viņš bija dejojis pēdējo deju. Vienreiz viņi bija sakļāvušies īsā apskāvienā; nekādu solījumu, nekādu mīlestības vārdu, tikai nerātnu sarkanu lūpu pieskaršanās, kas apdedzināja. Viņš domās atvadījās no viņas, no tēva, no mātes, jo saldā vilcēja dziņa nemitīgi runāja: izdzēs, aizpūt, aizmirsti. Locekļi runāja: mēs vairs nevaram, mēs vairs nespējam. Topi kluss, topi mēms. Zeme silta, mīksta. Mīļas rokas tevi šūpos — nesīs — aizlidos Dieva pagalmos.

Šādos vājuma brīžos vecākais Pēteris Irbītis viņu ņēma pie rokas, sapurināja, vilka līdzi. Neesot latvieša cienīgi tā palaisties, kapā varēšot izgulēties. Atkal viņi soļoja, kamēr visapkārt dunēja šāvieni. Pēdējā nometne viņiem bija Sēlpils novadā, Daugavas krastā, kur Staburags raudāja savas pārlaicīgās asaras. Piekalnē, vecainē starp sīkiem krūmiem, pelēkiem laukakmeņiem viņi nogūlās. Uznāca zvaigžņu pilna nakts. Daiga izgāja uz krasta. Dziļajā lejā plūda tumšā upe; noliecoties tās līmenis atvizēja sudrabaini, izplūda no tumsas, ieplūda tumsā. Veļu Daugava . . . Daigam likās, ka pa to aizplūst viņa kritušo biedru augumi, rēgojas galvas, pavīd pleci, roku pirksti tik dīvaini asi, skaidri, ka bail palikt, it kā tie sniegtos pēc viņa. Taču nav ne mājiena, nedz vaida, nedz kliedziena. Daugaviņa, melnacīte, maigi aiznesa latvju mātes lolojumus no svešās zemes, no robežas, no visām vietām, kur viņi saļima, nesavtīgi ticēdami augstākai pasaules taisnībai. Cik daudz viņu bija? Daugavas ūdens kļuva biezs no viņiem, viņi stūmās, grūdās cits uz cita, slējās stāvus kā pludināmi koki straumē. Daugava urdzēja, dzirkstīja melni sarkaniem viļņiem, kad garām peldēja cita aiz citas melnās veļu laivas kā neskaitāmu karapulku gājiens uz Aizsauli. Daiga vairs neskatīja viņu sejas: tā bija latvju tauta, zēni, jaunekļi, kas tur aizpeldēja.

Atstātās mājās kā sēļu, tā vidzemnieku krastā sāka gaudot pamestie suņi. Sajuzdami aizbraucam garām savus saimniekus, viņi

priecīgi iesmilkstējās, bet smilkstiens atkal pārgāja gari vilktās dzīvnieku raudās, sajūtot aizdabisko notikumu. Tad Daiga redzēja Daugavas līmeni atkal skaidrojamies, tikai reta galva, ēnu pilna melna laiva vēl papeldēja garām. Suņi vairs negaudoja, bet rēja nikni, sirdīgi, it kā viņu mājās lauztos zaglis vai laupītājs. Vidzemes krasts atdzīvojās: starmešu šķēpi krustodamies šķēla debesis, meklējās, taustījās gar mākoņiem. Lielgabali iedunējās dobji, it kā kalna milzis pamostos, bārdamies par traucējumu. Arī šai pusē izcēlās kņada aiz latviešu līnijām: spalgi šāvieni sakusa nepārtrauktā sprakšķēšanā. Daiga vēl nekustējās no savas vietas uz Daugavas krasta, jo visi trokšņi viņam likās kā parādības no viņas pasaules, ko tikko skatījušas viņa acis brīnumu gaidās. Burvība vēl apņēma viņa dvēseli; zemes īstenie notikumi, zemes lietas pazuda aizda-biskos zīmolos.

Zirgi zviedza Daugavā, mežonīgs jodu brauciens tuvojās. Nakts blāzmā izcēlās plīvojošas sarkanas krēpes, nikni jātnieki vicināja līkus zobenus, rēkdami, aurodami, visu tvīkdami samīt zem savu trako kumeļu pakaviem. Abi Daugavas krasti iegrima šāvienu dunoņā, uzliesmoja ugunsgrēki, sarkani atspīdumi mākoņos. Sadega latvju sētas, nebeidzamas bēgļu rindas traucās pa zemes ceļiem projām uz svešumu. Jodu priekšgalā, kaujas pļautuvi vicinādams, jāja vīrs ar noļukušām, pret mutes caurumu grieztām ūsām, tas, kam vārda nav, kas valdīja nevis ar taisnību, labumu, bet ar mokām, iznīcību; briesmīgs kā āmurs viņš dragāja pasauli, sarkanas kā asinis plīvoja jodu zirga krēpes, ietīdamas viņu liesmās. Jodu gājienam nevarēja saredzēt gala, tas piepildīja visus apvāršņus ar savu troksni, ar savu naidu, ar saviem tūkstošu tūkstošiem.

— Nav vairs patvēruma, padvīgas mums nekur, — teica Modris Daiga. Viņš cēlās līdz ar citiem latviešiem augšā. Pa mežiem, pa purviem iedami, visslepenākās dzimtenes tekas mīdami, viņi izvairījās no jodu ielenkuma, sasniedza jūru, apmetās priedēs, uzcēla teltis. Kaut gan viņi zināja, ka arī no šejienes viņus dzīs laukā, tomēr viņi atspērās tēvu zemē, pieķērās tās kokiem, zālēm, turējās sīksti, kā turas kāpu priede, ko nekāda vētra nevar aizraut no tās smiltājiem. Atkal bija mazāks sarucis viņu pulks; viņi sitās kā pret velniem, tā jodiem. Atkal nebija klusuma nedz dienu, nedz nakti. Modris Daiga bija pārvērties kā iekšēji, tā ārēji. Zilās acis, dziļi iekritušas dobuļos, spīdēja cieti, vaigi bija kā bronza. Viņš vairs neticēja nekam, necerēja neko; viņš zināja, ka glābiņš nenāks. Ja cilvēks ir visu pazaudējis, pārdzīvojis dziļu izmisumu, par ko drausmīgāks nekas nevar būt, tad viņš reizēm kļūst bezbēdīgi jautrs. Tāds bija Modris Daiga. Viņš izsmēja savus biedrus, kad tie sacījās dzirdējuši labas vēstis, tos, kas ticēja, ka jūra jau pilna glābēju kuģiem, bet viņš arī uzjautrināja pagurušos, drūmos saviem bezbēdīgajiem jokiem, ar savu nerātno valodu, aicināja tos mazos pārdrošos gājienos uz ienaidnieka nometnēm, nekad

nepārnākdams bez ieguvuma. Viņa dvēselei bija zuduši aizdabiskie redzējumi.

Tad negaidīta pienāca diena, kad pēkšņi nomira karš. Mēms nāves klusums iestājās pār dzimtenes vēl atlikušo malu. Visi steidzās uz jūru, cerēdami vēl pēdējā mirklī glābties, bet Modris Daiga palika. Viņš palika viens neliela ezeriņa malā. Tas vizēja kā gaiša acs pret debesīm. Niedres šalca aizlaicīgu šalku, ievas, alkšņi liecās pār viņu. Kamēr sakustējās jodu pulki, lai ieņemtu atstāto zemi, dažus brīžus valdīja svinīgs miers, klusums, vientulība kā apburtā dārzā. Sājos brīžos Daiga pārdzīvoja neizteicamu laimi. Ja viņš daudzus mēnešus bija vajāts, ja pat dzimtajā zemē nebija cints, uz kā viņš savu galvu varēja nolikt, tad tagad viņš juta, ka ir iegājis lielajā Dieva pajumtē. Ezera acs raudzījās uz augšu, bet kāda aizmūžīga acu zīle likās vērojam viņu no debesīm. Tepat lazdu krūmā likās sēžam draudzīgais, labais, vienmēr tuvais, mīļais, nepasakāmais, kam garām paejot nenokrīt rasa no zāles, tikai nojausmīgi nodreb dvēsele. Dieva jumts nolaidās pār Daigu.

Kad svešinieki pārmeklēja ezeriņa krastu, viņi atrada kādas pamestas drānas, bet neviena dzīvā vairs nebija, jo dzīvais bija iegājis sava Dieva pajumtē, klusēšanas noslēpumā.

1948.

DZĪVE SVEŠĀS TAUTĀS

Laikos, kad līgavu vainagi kārti svešzemju vīru kokainos namos, milzu pilsētas plašumos drūmos dzīvoja melnace latviešu sieva. Mazu to izdzina neganti spēki no savas sētas gaišajām ārēm, birze kur zaļoja saulgozē siltā, sita kur strazdi, cīruļi zvanīja. Augusi bagātā, mīlīgā vietā, saule kur kaisīja riekšavām zeltu, mēness sudrabu devīgi sēja, meitene raudzījās tumsušām acīm: šausmas trakoja ap viņas dzīvi, rēgaini cēlās salti jūras viļņi, šūpojās kuģi, dzelmājos meta. Sprādzieni dunēja, ugunīm šķeļot pusnakšu tumsu ir mānīgo gaismu, paslēpties nebija dvēselei nekur. Pēdīgi Vāczemes krastā kāpjot, māte meiteni izglāba sausu, krācošām bangām putojot jūrā, kas reiz mīlīgi bāliņus sveica, dzintara zīlēm apveltīdama.

«Bālini, zālīte rudeņa laikāI» iesaucās meitene, laukumu zaļu ieraudzīdama. Eciņas zemas kā raganu pilis cita gar citu saslietas stiepās, klādamas tukšu, drūmīgu lauku.—Te man dzīvoti, te augt lielai, — domāja skuķe, nedzēšot prieku, dvēseles līksmīgo, burvīgo varu, laimi no dzimtenes birztalām gūtu. Eciņās mājoja dažādas tautas, sadzītas smagiem verdzības darbiem, bēgušas baigu sarkanu varu. Pūļi no rīta izdzīti tapa, pūlējās elšot zem svinainiem jumtiem, kalnos ieraktās ieroču kaltuvēs. Ieroči plūda bez mitas no alām, piekrauti rati aizbrauca miglā, pusnakšu tumsā uz kauju laukiem.

Ieroči nespēja atvairīt postu: arvien tuvāk briesmīgais nāca, dienu un nakti dunēja gaisi, bumbas gunīgas izsēja nāvi.

Meitene Iza — māte tā viņu sauca — bērns bez nākotnes, sapņiem un ilgām, auga ir brieda jau sešpadsmit metu. Acis tai vērās pelēkās ainās: — Kur savu tautieti gan saskatīšu? — Brālis bij pazudis Kurzemes dangās, tēvu jau laikus sedz kapeņu smiltis. Apkārt blenž svešas vienalgas sejas, saliekti augumi, pagreizi skati. Sevī tad Izai nobrieda lēmums: — Meklēšu tikai garīgos laukos; dzejas, ir mākslas svētajās birzīs klusas dvēseles vēsmas žvīgo, kuras uguņu mīlestības liesmas, apgaismo varoņu tērauda vaigus, gari tur nokāpj mīklainās dzelmēs, mirdzošus dārgumus tautai izceļ. — Raganu pilīs, sīkajās ēkās, atsprāga vaļā gaismoti logi: jaunā paaudze mācīties sāka, gudrības smelties delniņām jaunām. Meitenes smējās, ir čaloja gaiši, viņu vidū klusēja melnace Iza.

Aiz priecīgas čaloņas nebēdu balsīm, aiz segtiem, sargātiem bērnības soļiem pamazām vērās svešumā āres, atbrāza nežēlīgs lielās dzīves vilnis, putodams apšļāca raganu pilis, ielauzās šaurajās mituļu mītnēs, trīsstāvu lažas kur stāvēja cieši, atkailinot cilvēku tieksmes, ir vēlēs. Agri tā Iza dabūja redzēt pirmatnes dziņu vareno spēku, bet viņas dvēsele palika spo-guls: priekšmetu spogus tas ticīgi atmet, pats tas dzidrs, spodrs ir mūžam. Modušās jaunības saucieni kairie dunēja asinīs ar dobju dimu, jaunava staigāja pa dailes ārēm, vientuļa, piemirsta meklētāja, skandēs, ir dainas to valdzināt spēja, ri-tumos gaišos cēla to augšup. Līksmībā lidot saskaņu brāzmās, šūpoties, aizmirsties, satrauktai tapt, atgriezties svinīgā laimī-bas mierā.

Pienāca pavasars, ziedēja ievas aiz raganu piļu pelēkiem vārtiem. Dzīve atkal izjaukta tapa, atkal vāceles piekrautas bija, pošoties izdzītņa tālākām gaitām. Aizbrauca rati ikvienu rītu, aizbrauca draugi, ir draudzenes jaunas, pēdējiem sērīgiem Smaidiem mājot, kuģi jau gaidīja netālās ostās, bēguļu upes ieplūda tajos. I za vēl laiciņu palika gaidot, ziedonis bēdīgu seģeni klāja: jaunības gadi kā kumeļi skrēja, alkusi jaunava raudzījās skumja: kur bija vīrs, kas garā lokans, pilns dziļu domu, mūža spēkus veltījis dailei? Iza viena sev gredzenu mauca: veclaiku sudraba ar sīkām stīgām, —tādu, ko valkājis valdonis Namejs. Sirds īsta prieka nejuta tagad: svešzemē sēri dzeguze kūkoja, skaitīja Izas laimīgos gadus. Sirdi kā gredzens sažņaudza bēdas, tālē tik vīdēja ilgotais veidols.

1956.

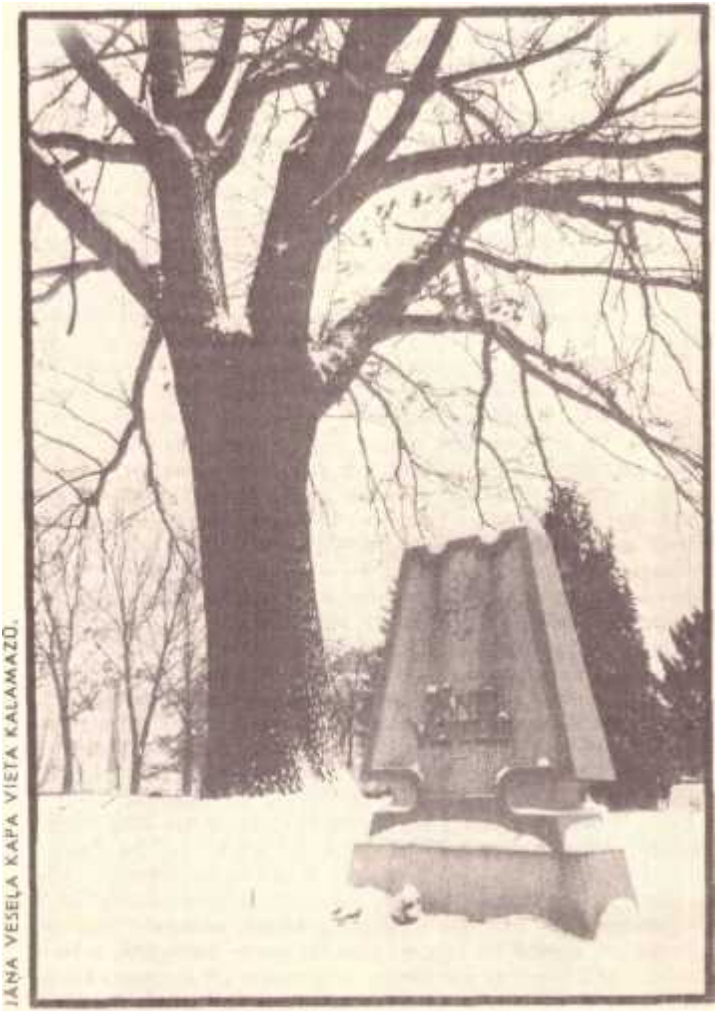

Andra Krieviņa foto

Kas guva mājas svešajos krastos? Darbs dzina dienas, mēnešus, gadus, kūpēja rūpnīcu dūmeņi garie, sanēja riteņu vienmuļās siksnas. Iza agri no rīta cēlās, uzposās cildena, uz darbu steidzās; veikalā milzīgā mākslīgie zīdi, mākslīgās rotas ar spožumu lētu atviza viņas gurušos plakstos. Dvēsele glabāja noslēptās dzīlēs dižuma veidolu, skaistuma alkas, glabāja sapni par mīlestību, par dzidru biržu sudraba šalkām, par pašas mūža blāzmaino ausmu. Nami bij mazi, netīri, pelēki svešās pilsētas plašajos lokos. Lakstīgala sērīgi nesita dziesmu, cīrulis necēlās dūmainās debesīs, aiz loga dunāja skrejoši rati, aiz loga dzīvie drāzās uz priekšu pēc māņu mērķiem, pēc veltiem niekiem.

Kas reiz dvēselē izaudis ilgas, redzējis dižuma veidolu savu, klusi un stingri lolojis sevi, to Laima ved viņam klātu. Tuvojās viņš no tāluma tālēm, iznira kārotie, mīļotie vaibsti, sapnis ieguva mārisku veidu, doma tapa augums, kūsāja ilgas. Pirmoreiz ar cerēto Iza bij

kopā daudzļaužu drūzmā, svinībās spožās. Apkārt mēļoja citu ļaunas mēles, aizskāra slēptos vārīgos asnus, kas bija dīguši klusuma tumsā. Tikai skati ar valgumu maigu nāca no sapņotā mierīguma acīm, glāstīja skaistos tvīkušos vaigus: Iza atkal meitene jutās, atausa viss kā pirmoreiz mūžā, kā jaunas mīlestības sārtajā blāzmā. Dvēseles viļņojums līgani trīsēja, miesa šūpojās Lielas dienas aijās, šķīrās no ilgotā viņa bez vārdu, jaunota šķitās visā savā būtnē, tuvu jauzdama savas laimes brīdi.

Taču dienas, ir mēneši skrēja darbā un rūpēs, sīkdienas gaitās. Pelēks apvārsnis savus lokus vilka ap Izas, melnaces, svešuma dzīvi, slējās kā kvēpainas žogu rindas, kā mēma saltuma draudīgie mūri, kā ratu griezieni atkārtodamies, mūžam to pašu dvēselē metot. Tikai jaunīte skaistāka tapa, iekšēja kvēle augumu tērpa kā ar vizošu ilgainu spozmu: iedegās griba, iekāre svēta vēlēja atrast meklēto draugu. Reizēm nejauši satikās viņi, telpas un laiki vēl biežāk tos šķīra; jau Laimas lēmums kā gredzens ar maigu, slepenu, dievāju varu savilka sirdis, savilka dvēseles, savilka augumus tuvāk un tuvāk. Kad viņi kopā retumis nāca, iedegās acīs starojot līksme, zīmīgi vārdi nobira lūpām, asinis tumši dunēja tīksmē.

Kas es esmu? Kāds ir mans mērķis? Ziedēt un novīst, izgaist bez miņas, kā ir gaisuši pērnajie ziedi, kurus pat atmiņas neglabā vairs? — jautāja Iza tumšu nakšu šaubās, pretim šīm šaubām visa būtne sauca: — Nē, nemūžam man neziedēt velti, jūtos bagāta daiļuma dāņām, pilns ar alkām, līksmi un sapņiem ir mans dvēseles dāvanu pūrs. Mana māte reiz izauga laimīgos laikos, pūru locīja pilnu ar mantām, palagiem, segām, rakstītām sagšām, gluži kā citas jaunavas mēdza, kad viņas tautās kāroja iziet. Nava bēgulei visu šo mantu, nava pat tautu, kur aizstaigāt droši, viss tapa atņemts. Ir tikai viņa pati, ir tikai viņas iekšējā cieņa, zied viņas skaistums, sevī gaida augums vienīgo vīru. — Saukšu es viņu! Iza lēma aši, Dēklas gumdīta dzīties pēc laimes.

Nāca reiz lielais saskarsmes brīdis, augstu kā spārnos līganos cēla Izas, melnaces, augumu skaisto, dvēsele piebira aizmirstām dziesmām, ar biržu šalkoņu no tāltuvās zemes, ar dailes veidoliem, kas mūžībai veikti. Aizgrima pilsētas apvāršņu dūmi, pagaisa ikdienas vienmuļais plūdums, Izai uzausa mirdzošas āres, dzīve, kas īstāka par jutekļos tverto, māriski dievišķā pasaules ēka. Izai tur vienmēr gribējās mājot, skanēt, kā jaunībā skan tikai vienreiz sirds ar līksmi, mīlestības pārņemta. Draugu bij radusi, draugs gāja blakus, ilgi gaidītais, kārotais nācējs, pilnību jaunītei melnacei dodams, ceļu caur svešuma dangām šķirdams.

Notika laikos, kad līgavu vainagi pakārti bija svešzemju vīru kokainos namos.

KULTŪRA

ELIASS KANETI

VADONIS UN VARA

PRIEKSVARDS

XX *gadsimts* vēsturē *ir iegājis kā* visdažādāko revolūciju *laikmets. Taču* vēstures *ironija, šķiet, ir ieviesusi kārtējo korektūru* — šo *gadsimtu raksturo arī* fašisms savās daudzējādās *izpausmēs. Rūgta patiesība ir ietverta Staņislava Leca aforismā «Viduslaiki ir katrā gadsimtā». Un, var gadīties, vienīgā garantija pret «viduslaikiem» ir apziņa, ka tie var atkārtoties. Tikai* daudz *rafinētākā, fascinējošākā un tāpēc vēl briesmīgākā veidā.*

Līdzšinējā *pieredze liecina* — fašismam ir *sīksta dzīvība, tas joprojām ir bīstami aktuāls. Transformētā un pārvērstā* veidā *fašisms joprojām ir sastopams mūsdienu dzīvē. Aktuāla ir arī tā nacionālsociālistiskā varianta izpēte, jo «tūkstošgadīga reiha» izveidošanās, pastāvēšana un sagrāve pēc 12 gadiem lielā mērā noteica kā pēckara sociālekonomisko, tā ideoloģisko sfēru attīstību un* funkcionēšanu. *Tāpēc fašisma izpētei ir ne tikai* vēsturiska, *bet arī praktiska nozīme. Jo vairāk tādēļ, ka šis* fenomens ir *skaidrs tikai caurmērā, savās vispārīgajās aprisēs* — pārāk daudz kas vēl *paliek nesaprasts un neizprotams. Kaut vai tas* — kā samērā *neilgā laikā godprātīgi* |audis *pārvēršas bezpersoniskās būtnēs, kas savas nākotnes* un vadoņa vārdā *ir* gatavi *iznīcināt visu uz pasaules. Arī sevi. Dzīvie miroņi pat* jūtas lepni, veicot šo *cēlo* misiju. Savā *elkdievības svētajā* pārliecībā viņi *tiecas pārmācīt katru, kurš šaubās, nepakļaujas vai domā savādāk. Elku — «fīrera»,* «dučes», «kau-diljo» u. *tml., psiholoģiskā iedaba, neraugoties* uz *ekonomisko un politisko* mērķu *atšķirību, ir* vienāda: terors — neziņa — *verdziska* padevība. *Bet tā* iedabas, veidošanās un *funkcionēšanas mehānismu neizpratne, tā seku un* modifikāciju nesa-redzēšana *nebūt nemazina jaunas fašisma variācijas rašanos. Savu artavu šī problēmloka noskaidrošanai ir devis arī austriešu rakstnieks un zinātnieks Eliass Kaneti, kura publicējamā raksta* vadmotīvs — vadoņa, *kurš iemieso un organizē nacionālsociālismu, varas* realizācija *masificētā sabiedrībā.*

Eliass Kaneti ir savpata un savdabīga *personība vācu rakstniecībā*[1]. *Viņš ir dzimis 1905. gada 25. jūlijā Rusčukā (tagad Ruse, Bulgārija), kas tolaik ietilpst Austrijas monarhijā. Taču* ne vācu, *ne arī bulgāru valoda nav viņa dzimtā valoda, tā ir XV gadsimtā no Spānijas izceļojošo ebreju* valoda. Vācu valodu *Kaneti apgūst kā ceturto valodu, tomēr pazīstams ir tieši kā vācu rakstniecības pārstāvis, izcils eseju un aforismu meistars. 1911. gadā līdz ar ģimeni viņš pārceļas uz Mančesteru, pēc tēva nāves 1916. gadā — uz Vīni.* No *1916. līdz 1921. g. mācās Cīrihē, 1921.— 1924. g. — Frankfurtē pie* Maiņas, *kur gūst atziņas, kas vēlāk izvēršas*

filozofiski socioloģiskā traktātā «Masa un vara» (1960.). 1924.—1925. gados studē Vīnē *ķīmiju, bet 1939. gadā emigrē uz* Londonu. Aktīvā *publicistiskā darbība, publicēto grāmatu*[2] *antifašistiskais un antimilitāriskais patoss gūst progresīvās* sabiedrības *atzinību. 1981.* gadā *E.* Kaneti *tiek piešķirta* Nobela *prēmija literatūrā.*

Lai izprastu un patiesi novērtētu E. Kaneti rakstu «Vadonis un vara» (oriģinālā — «Hitler, nach Speer»), ir jāņem vērā viņa traktāts «Masa un vara», uz *kuru vairākkārt* norāda arī *pats autors, kā arī citi Rietumu pētnieku darbi šajā jomā. Viens no traktāta pamatjēdzieniem ir masa. Masificēta sabiedrība ir individuālistiska, atomizēta, pēc Kaneti ieskatiem, masa ir savdabīga* cilvēku *kopdzīves forma ar tikai tai piemītošām* īpašībām (dažas *tiek minētas* arī *publicējamā rakstā). Masas «centrālais* fenomens» viņa *koncepcijā — «saskarsmes baiļu» (Be-rührungsfurcht)* zudums. *Tikpat uzskatāms ir arī varas «centrālais* fenomens» — izdzīvojušā, *visu pārdzīvojušā «varoņa» triumfs.* Izdzīvojušais *sāk uzskatīt sevi par labāku,* spēcīgāku un *spējīgāku. Ja izdzīvošana ir varas, pārspēka izpausme, tad likumsakarīgi, ka varas pakājē atrodas,* mirušo un *apspiesto masa. šīs masas palielināšana stiprina varu, bet* izdzīvojušais kjūst par varoni, *kura vara un spēks aug līdz ar pārdzīvoto masas pieaugsmi, līdz ar tiem, pār kuriem viņš ir pacēlies un kuru vieta ir viņa slavas pakājē.*

Varu ar masu, pēc Kaneti ieskatiem, saista pavēle. Senākā pavēles iedarbes forma — *baiļu un* šausmu *izraisītā* bēgšana. Taču masā *iesaistītu* būtņu bēgšana dāvā drošības *izjūtu — tās ir saistītas ar masu un dzīvo masas dzīvi, kuru nodrošina kāds upuris. Tādējādi vara sakņojas katras atsevišķas būtnes bailēs, bet masā tā meklē patvērumu un līdz ar bailēm zaudē arī atbildību par savu rīcību. Vara, varenība, spēks (Macht) — tā ir spēja (vardarbība)* iedarboties uz *citu un iespēja pavēlēt. Tās* simbols — *izdzīvojušā triumfs,* spēcīgs, dievdabīgs *varonis vai vadonis pakļāvīgai masai, kura* dievbijīgi *pilda tā pavēles un prasības.*

Savus ieskatus E. Kaneti izvērš tikai varas, nacionālsociālisma fenomenoloģijas jomā. Līdz *ar to būtu absurdi prasīt šo* fenomenu *sociālpolitisko traktējumu. Viņa darbā skan viscil-*vēcisko *vērtību apliecinājums* un brīdinājums *par* masifikā-

cijas, vadonības iespējām un veidošanās mehānismiem. E. Kaneti ievirze liecina par centieniem pārvarēt tradicionālo Ma-kiavelli-Hobsa varas kā opozīcijas hegemonija/pakļautība skaidrojumu. Tā sasaucas ar strukfurālisma *ietvaros izveidoto M.* Fuko *(M. Foucault) «varas mikrofiziku» un cieši ar to saistītajām «jauno filozofu» (2. Delēza (G. Deleuze), F. Gvatari (F. Guattari) u. c.) koncepcijām. Taču kopumā Kaneti nacionālsociālisma elementu un mehānismu skaidrojums* saskan ar *tā saucamā* «psihotiskā kosmosa» *koncepciju*[J]*, kurā koncentrācijas nometnes struktūra un principi tiek attiecināti uz sabiedrības* dzīvi kopumā. Kā piemēru varētu minēt bijušā koncentrācijas *nometnes ieslodzītā* —; *zinātnieka psihoanalītiķa Bruno Betelgeima darbu «Izglītotā sirds»*[1].

Pavadot 3 mēnešus koncentrācijas nometnē (sākumā Daha-vā, vēlāk — Buhenvaldē), Betelgeims sāka saprast, ka pamazām jūk prātā. Viņš pamanīja, ka līdzīgi citiem ieslodzītiem b*rīvbrīžos sāk izturēties pavisam dīvaini. Tā vietā, lai šos mirkļus izmantotu atpūtai — lasīšanai vai gulēšanai, ieslodzītie nemitīgi, nepārtraukti apspriež sekojošas* tēmas: *iespējamās izmaiņas nometnes administrācijā un to sekas ieslodzīto dzīvē,* minējumi par *to, kas* nākošajā dienā *tiks pievests nometnes veikaliņā, starptautiskais stāvoklis. Sī nenormālība ir* acīmredzama: ieslodzīto rīcībā taču nav informācijas par to, ko viņi *tik nevaldāmi apspriež, jo nometnē nekad nekas ne par ko nav zināms. Turklāt šo* sarunu *gaisotne —* viss, kas *notiek, ir uz sliktāko —, tādējādi vēl jo vairāk pastiprina nomāktību. Lai nesajuktu prātā, Betelgeims pieņem lēmumu — izpētīt un izprast, kas* nometnē tiek *darīts ar* cilvēku, lai *pārvērstu to par «ideālu ieslodzīto».*

Viens no šīs metodikas principiem ir bērna psiholoģijas ie-potēšana pieaugušam cilvēkam. Dzīve pusbadā liek nemitīgi domāt par pārtiku, pārspīlēta vērība nometnē tiek veltīta tīrībai, bet sods par pārkāpumu — publisks pēriens visu acu priekšā. Nometnē ir milzīgs skaits likumu, priekšrakstu un instrukciju, pie tam daudzi no tiem ieslodzītajiem nav zināmi, daļa *ir savstarpēji pretrunīgi, tā ka jebkurš solis — pārkāpums, bet ieslodzītais — nogrēkojies bērns, kurš jāpārmāca. Nometnē starp ieslodzītajiem nav stipro, nav pastāvīgas un īstas draudzības. Ieslodzītie izturas kā bērni: te strīdas, te salīgst* mieru, te atkal strīdas; par īpašu nopelnu *uzskata kaut ko nozagt.* Nometne ir *pilna ar brīvprātīgiem ziņu pienesējiem, lai gan viņu rīcība nekādi netiek atalgota.*

Nometnē soda ne *tikai to cilvēku, kurš ir izdarījis pārkāpumu, atbildība par savu rīcību tiek liegta — darbojas kolektīvā atbildība. Ja pārkāpums izdarīts barakā, tad soda visus barakas ieslodzītos, ja darbalaikā —* visu *darba komandu. Līdz ar to paši* ieslodzītie rūpējas par kārtības uzturēšanu nometnēs un neļauj *izdarīt kādu pārkāpumu.* Nometnē *nemitīgi tiek uzturēts «terora fons»: laiku palaikam* visu acu *priekšā kāds tiek pērts, nošauts, nosūtīts uz gāzes kameru.* Un sodīts *tiek tas, kurš kaut nedaudz atšķiras no vienveidīgās masas, kurš vēl ir saglabājis kādu savas individualitātes pazīmi. Cilvēks* pats *sāk* ārdīt savu *personību, lai saplūstu ar šo masu un tādējādi izdzīvotu. Ieslodzītie rīkojas tikai pēc pavēles, jo* nometnē *cilvēkam ir liegtas pat tiesības uz* pašnāvību — par *pašnāvības mēģinājumu soda ar nāvi. Par «ideālo ieslodzīto» cilvēku pāraudzina ar* darbu — ar bezjēdzīgu un nekvalificētu darbu, kuru ir spējīgs *veikt jebkurš ieslodzītais.* Nometnē *neliek darīt vienīgi to, kas tiešām veido cilvēkā cilvēku.*

Koncentrācijas nometņu pastāvēšana atsaucas *uz visas sabiedrības dzīvi. Par* koncentācijas nometnēm zina, *taču* nekāda sīkāka informācija netiek *sniegta, lai* cilvēks nevarētu *kaut kādi tam sagatavoties. Cilvēks pēkšņi pazūd, un viss. Pie tam šeit tik izmantots*

princips — tas *neattiecas uz mani. Vācijā sākotnēji izvērsa ska/u kampaņu pret čigāniem* — visus čigānus *uz nometnēm! Un cilvēks* vadās pēc *tik saprotamā ikdienišķā (un* tāpēc briesmīgā) *principa* — es neesmu *čigāns, tas neattiecas uz mani. Nākošā kārtā* iekļuva *homoseksuālisti, narkomāni,* priekamāju īpašnieki un iemītnieces. Pēc tam sekoja cilvēki, *kuri* atļāvās *pārāk daudz, jo uzskatīja, ka spēlē nozīmīgu* lomu *sabiedrības* dzīvē. *Piemēram, inteliģenti — fiziķi, advokāti, ārsti utt. Jo viņi, lūk, pieprasa brīvu pieeju informācijai, braucienus uz ārzemēm u. tml. Ar viņiem rīkojas vēl vienkāršāk* — pilnīgi patvaļīgi izvēl katru desmito un iesloga nometnēs, *pie tam viņu līderis var arī nemaz neiekļūt sarakstā.*

Sādā veidā pakāpeniski tiek radīta baiļu atmosfēra (sociālā psihoze), kuru uztur kaut vai ar tik vienkāršu paņēmienu kā telefonsarunu noklausīšanās. Un, lai izdzīvotu, cilvēks saplūst ar varu. Viņam pat nevajag vairs *pavēlēt, viņš jau zina, kas viņam ir jādara un ko* no viņa *vēlas. Lai šādā garā izaudzinātu cilvēkus, tiek izveidotas arī* bērnu un jaunatnes organizācijas ar *brīvprātīgiem ziņu pienesējiem. Sim nolūkam kalpo arī vadoņa portreti — griezies kur gribi, visur priekšā Hitlers. Portreti ir domāti tam, lai cilvēks apzinātos, ka visas nelietības norisinās ar viņa līdzdalību, ka arī viņš palīdz realizēt* nacionālsociālisma idejas. Lai cilvēks apzinātos, ka viņš ir nekas, un lai šī *apziņa nekad viņu neatstātu. Bet, ja portreti vairs netiek ievēroti, tad cilvēks ir pārvērties par* «ideālu *ieslodzīto».*

Pēc otrā pasaules kara paši vācieši nereti atbildēja, ka viņi neko nav zinājuši par koncentrācijas nometnēm, ka viņi ir tikai izpildījuši *pavēles*[5]. *Tā ir raksturīga* cilvēka iedabas iezīme — *nezināt to, ko zini, bet ko briesmīgi nevēlies zināt, un visu atbildību* novelt *uz kādu citu, uz* vadoni *(kurš turklāt ir miris).* Tāpēc *nereti uzskata, ka paši* vācieši *nespēj vēl apzināties* un *atbrīvoties no nacionālsociālisma izraisītās traumas, jo tā veidojas ne tikai koncentrācijas nometņu (arī* sabiedrības kā *tās atveides) ieslodzītajiem, bet arī nākošai paaudzei*[6]. *Tā ka*

E. Kaneti darbam par «psihotiskā kosmosa» elementiem, mehānismiem un *paranoidālo iedabu ir īpaša nozīme. Tas skan kā brīdinājums, liek būt piesardzīgam un dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi.*

IGORS SUVAJEVS

[1] Deutsche Dichter der Gegenwart. Ihr Leben und Werk. Hrsg. von Benno von Wiese. Berlin: E. Schmidt Verlag, 1973, S. 195. Sk. arī: Lexikon der Weltliteratur. Hrsg. Gero von Wilpert. Stuttgart: Kröner, 1975; Barnouw D. Canetti E. Stuttgart: Metzler, 1979.

[2] Var minēt sekojošus E. Kaneti darbus: Die Blendung (1936). München 1963, Dramen. München 1964, Der andere Prozess. München 1969, Die Stimme von Marrakesch. München 1967 u. c.

[J] Sk. Psychoanalyse und Nationalsozialismus. Frankfurt a. M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1984, S. 215.

[4] Bettelgeim B. The informed heart. New York, 1960

[’] Sīkāk un par to, ka šādu pavēļu izpildīšanai — noziegumiem, nedrīkst būt noilguma, sk.: Ясперс К. Куда движется ФРГ? М., 1969.

[0] Sk. Psychoanalyse und Nationalsozialismus. Frankfurt a. M. 1984, S. 159 uw., Psychoanalyse unter Hitler — Psychoanalyse heute. In: Psyche. Jg. 40, N5, 1986, S. 423—442 u. c.

ELIASS KANETI

VADONIS
UN
VARA

Lielums un ilgme[1]

Iespējams, Spēra grāmatā[2] atveidotie Hitlera celtniecības plāni ir tās pārsteidzošākā daļa. Tie ir attēloti ilustrācijās, un visvairāk uzmanību piesaista tas, ka tie ir acīm redzamā pretstatā visam, uz ko tiecās to laiku *modernā* arhitektūra. Taču tie ir neaizmirstami katram, kurš uzmet pat paviršu skatienu.

Tomēr apmierināties ar šādu banālu konstatāciju nevar. Nevar paļauties uz ilūziju, ka šādi fenomeni ir vienreizīgi. Tos ir nepieciešams aplūkot precīzāk un noteikt, no kā tie **sastāv,** kas tie īsti ir.

Pirmais, ko nevar nepamanīt — to ir uzsvēris arī pats Spērs — celtniecības un graušanas vienlaicīgums. Jaunās Berlīnes plāni radās miera laikā. Pabeigt tos bija plānots 1950. gadā. Pat Spērām —

brīnumdarim, kurš ar savu celtniecības ātrumu bija guvis Hitlera uzmanību, nebūtu viegli iekļauties šajā termiņā. Kaisle, ar kādu Hitlers realizēja plānus, neļauj šaubīties par ieceres nopietnību. Taču vienlaicīgi tika attīstīts arī grandiozais pasaules pakļaušanas plāns. Solis pa solim, no panākuma uz panākumu atklājās arī šī nodoma apmērs un nopietnība. Nebija domājams, ka to izdotos realizēt bez kara, tādējādi karš tika ierēķināts jau pašā sākumā. Lai cik stipras nebūtu pozīcijas, kuras varētu sasniegt bez kara, beigu beigās TAM bija jānotiek. Impērija, kurai, «privileģējot» vāciešus un varbūt arī visus «ģermāņus», vajadzēja novest pie pārējās pasaules paverdzināšanas, varēja operēt tikai ar bailēm; asinīm bija līt**in jālīst.** Tā Hitlers secīgi «iesaistījās» karā. Celtniecības plānu termiņu sakritība ar iesaistīšanos karā dod pamatu aizdomām, ka ar tiem Hitlers gribēja apslēpt savus militāros *nodomus. Tā* ir iespējamība, kuru apsver arī Spērs, taču viņu šis pieņēmums nevar apmierināt. Spērām ir taisnība, kad viņš, pieņemot abas Hitlera iedabas puses, tās vienu otrai nepakļauj. Gan celšanas prieks, gan graušana Hitlerā izpaužas vienlīdz asi un iespaidīgi.

Tas arī nosaka spēcīgo ietekmi, ko mūsdienu skatītājā atstāj celtniecības projekti. Skatoties šos plānus, apzinies vācu pilsētu drausmīgo sagrāvi. Beigas ir zināmas, un tagad pēkšņi visā pilnībā tiek parādīts, ar ko TAS ir sācies. Sajā vienlaicī-gumā slēpjas konfrontācijas izraisītais satricinājums. Pati kon

frontācija šķiet mīklaina un neizskaidrojama. Taču tajā koncentrējas tas, kas mūs dara nemierīgus viņpus Hitlera personai. Tā būtībā ir visas līdzšinējās «vēstures» vienīgais rezultāts, kurš pastāvīgi atkārtojas un ir neapstrīdams.

Konfrontācija liek vispusīgi izpētīt šo pēkšņo vēstures saasinājumu, par kādu var uzskatīt Hitlera parādīšanos. Nedrīkst riebumā un pretīgumā novērsties, kaut arī tas it kā būtu dabīgi. Tāpat nedrīkst arī apmierināties ar vēsturisko pētījumu parastajiem līdzekļiem. So līdzekļu nepietiekamība ir acīm redzama. Kur ir vēsturnieks, kurš spētu prognozēt Hitleru! Pat ja kādai īpaši «apzinīgai» vēsturei šodien izdotos reiz par visām reizēm izdzīt no savas asinsrites inherento varas apbrīnu, tad, labākajā gadījumā, ta varētu brīdināt par jauna Hitlera iespējamību. Taču, tā kā viņš parādītos citā vietā un arī izskatītos savādāk, brīdinājums būtu veltīgs.

Šā fenomena patiesai izpratnei ir nepieciešami jauni līdzekļi. Tie ir jāierauga, jāatrod un jālieto, lai kur tie atrastos. Pētījuma **metodes** vēl nevar būt gatavas. Zinātnisko disciplīnu stingrība šajā gadījumā

līdzinās māņticībai. Tām iet secen tieši tas, kas ir svarīgs. Paša fenomena nedalīts vērojums ir augstākais priekšnoteikums. Katra *jēdziena* kā *dogmas* pašpārliecināta lietošana, lai kur tas arī būtu pierādījies, ir kaitīga.

Hitlera celtnes ir paredzētas, lai tās saistītu un saturētu kopā lielās masas[3]. Radot šādas masas, viņam ir izdevies nokļūt pie varas, taču viņš zina, cik viegli lielās masas sliecas uz iziršanu. Bez kara ir tikai divi līdzekļi, ar kuriem masai var neļaut sairt. Viens no tiem ir **augsme,** bet otrs — tās regulāra **atkārtošana.** Ar retam doto masas empīriķa atziņu viņš zina gan masas formas, gan tās saglabāšanas līdzekļus.

Milzīgajos laukumos, tik lielos, ka tos ir grūti aizpildīt, masai ir dota iespēja augt, masa paliek atvērta. Tās spriedze, ar ko viņam it īpaši ir darīšana, palielinās līdz ar tās pieaugšanu. Viss, kas vēl ir nepieciešams šādu *masu* izveidei — karogi, mūzika, maršējošas vienības, kas darbojas kā masu kristalizācijas aizmetņi, bet it īpaši ilgā gaidīšana, līdz parādīsies galvenā persona, tas viņam un viņa palīgiem ir labi zināms. Seit detalizēti tas nav aprakstāms. Ievērojot šāda veida celtniecī-

bas plānus, svarīgi ir norādīt uz atziņu par masas atvērtību,i tās iespēju augt.

Nirnberga, 1935. g.
Vārti no Vācu paviljona Vispasaules izstādē Parīzē.
«Vācu nams».

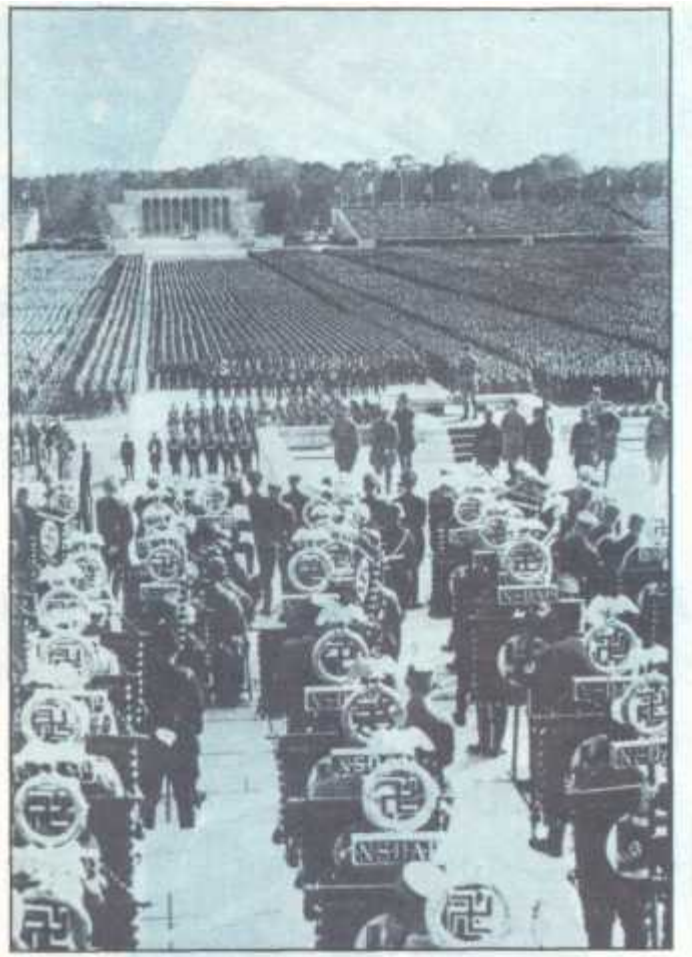

Regulāri **atkārtošanai** kalpo kulta veida celtnes. To paraugs ir katedrāles. Berlīnei plānotajam «Kuppelbergam»[4] tilpumā ir 17 reizes jāpārsniedz sv. Pētera katedrāle[5]. Šādas celtnes galu galā kalpo **noslēgtām** masām. Lai arī cik lielas tās neizskatītos, tiklīdz tās vienreiz ir «piepildītas», masa vairs nevar augt, tā saduras ar robežu. Seit runa ir nevis par masas tālāku augsmi, bet gan par to, lai tie iemesli, kas ļautu tai veidoties aizvien no jauna, kļūtu regulāri. Masai, kura, pametot šādu telpu, sairst, nešaubīgi ir jāredz sevis izveides nākošā iespēja.

Sporta pasākumos masa atrodas vienkopus noslēgtā (vai arī pa pusei noslēgtā) lokā; neskaitāms daudzums sēž viens otram iepretim, masa **redz sevi,** sekojot notikumiem, kuri norisinās tās vidū. Līdzko veidojas divas partijas, rodas divu masu sistēma, kuru uzkurina izvērstās cīņas. Paraugs šai formai radās antīkajā Romā[6].

Cita masas forma, kuru es esmu apzīmējis kā **ilgstošo** formu, veidojas procesijās, maršos un parādēs. Es nevēlos atkārtot to, ko par šo formu es esmu teicis grāmatā «Masa un vara». Bet tās svarīgumu

Hitlers ļoti labi apzinājās. Viņa plānos tai kalpo īpašs 120 metrus plašs prospekts, kas garumā sasniedz 5 kilometrus.

Sīs celtnes un būves, kurām jau uz papīra sava gigantiskuma dēļ piemīt kaut kas auksts un atbaidošs, sava radītāja apziņā ir piepildītas ar masu, kas izturas dažādi atkarībā no aizpildāmās arhitektoniskās tilpnes un ierobežojuma veida. Lai dotu precīzu priekšstatu par procesiem, kuri šeit būtu sagaidāmi, vajadzētu aprakstīt no sākuma līdz beigām kāda masu pasākuma norisi katrā šajā celtnē. Seit tas nevar būt masu uzdevums, ir jāsamierinās, visai vispusīgi izceļot šo celtņu un būvju atdzīvināšanas veidu.

Tā ir atdzīvināšana, kura turpināsies pēc radītāja nāves. «Jūsu vīrs,» viņš svinīgi saka Spēra sievai viņu iepazīšanās pirmajā vakarā, «uzcels man celtnes, kādas nav celtas jau četrus gadu tūkstošus.» Pie tam viņš domā par Ēģipti, it īpaši par piramīdām — to lieluma dēļ, un arī tādēļ, ka šo četru tūkstošu gadu gaitā tās joprojām atrodas savā vietā. Tās nebija nekādi noslēpjamas un nekādi nav nomaskējamas, tās it kā ir uzkrājušas sevī ilgmi daudzos gadu tūkstošos. To atvērtība un ilgme viņu iespaido uz ilgu laiku; viņš varbūt skaidri neapzinājās, ka savas izcelsmes veida dēļ tās kalpo arī par masas simboliem, taču viņam — ar viņa instinktu just visu, kas saistās ar masu — tas bija jājūt. Jo šīs būves, kuras tika sastieptas un uzslietas, pateicoties neskaitāmu cilvēku pūliņiem, ir simbols masai, kura vairs nesairst.

Taču **viņa** celtnes nebija piramīdas, un no tām vajadzēja pārņemt tikai lielumu un ilgmi. Viņa celtnēm bija telpa, kura bija no jauna jāaizpilda katras paaudzes dzīvajām masām. Tās ir uzceļamas no visstiprākā akmens — pirmkārt jau ilgmes vārdā, un arī tādēļ, lai saistītos ar viņa dienu tradīcijām.

5o tendenču izpratne, raugoties no radītāja — Hitlera viedokļa, nesagādā nekādas grūtības. Protams, ilgme vispār ir nedroša lieta un tā laikam vēl būtu labi jāapsver no iedabas un vērtības viedokļa. Taču, ja cilvēks ir pārpilns ar sliecību un ilgmi, bet šis priekšnosacījums visādā ziņā aizliedz jebkuru tā jēgas vai bezjēdzības izpēti, tad pašsaprotami iespējams pierādīt, ka šajos plānos viņš pilnībā izpauž pats sevi!

Pateicoties masu uzbudinājumam, viņam izdodas nokļūt pie varas, masas, arī tad, kad viņa nebūs, vienmēr atkal ir jāvar uzbudināt. Tā kā viņa pēcteči to nevarēs, ko var viņš, jo viņš ir vienreizējs, viņš atstās labākos palīglīdzekļus šā mērķa sasniegšanai — būves, kas kalpos tam, lai uzbudinātu masas. Tas, ka tās ir viņa būves, piešķir tām viņa īpašo auru; viņš cer dzīvot pietiekoši ilgi, lai tās svinīgi atklātu un dažu gadu laikā tās arī piepildītu ar sevi. Atmiņām par viņa dzimtsmasām, paša uzbudinātajām, šajās būvēs ir jāizpalīdz vājākajiem pēctečiem. Iespējams, pat visticamāk, ka viņi šo mantojumu nav pelnījuši; bet šādi tomēr saglabājas vara, kuru viņš

tika guvis, pateicoties savām masām.

Jo runa, galu galā, ir par varu. Turklāt «masas ievietnēm» raksturīgs tas, ko varētu nosaukt par galmiskumu, tuvību varas rezidencei: viņa reihstāgs — viņa pils, un netālu no tās —

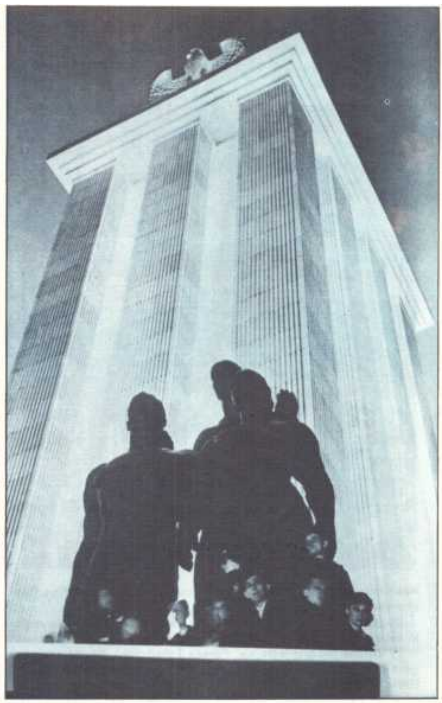

Vispasaules izstāde Parīzē 1937. g.

Pa kreisi — padomju paviljons, pa labi — vācu paviljons.

ministrijas, kas varu saņem no viņa. īpaši labā omā viņš domā par vecās reihstāga ēkas saglabāšanu. Realizēt šādu nodomu vedināja tieši mērogu dažādība — cik mazs izrādīsies vecais reihstāgs līdzās jaunajiem kolosiem!

Viņa Veimāras laika nicinājums, kura vienīgā jēga bija palīdzēt viņam nokļūt pie varas, kļūs skaidrs visiem, kas milzu monumentu ēnā pamanīs niecīgo reihstāgu. Cik mazi mēs bijām, un cik lieli mēs esam

kļuvuši — pateicoties Viņam! Taču šeit piejaucas klāt arī pietāte pret paša vēsturi. Sajā reihstāgā norisinājušās daudzas viņam svarīgas lietas, un tādēļ tas ir iekļaujams viņa kulta vietu skaitā.

Viņa paša attieksmi pret savu augšupeju raksturo māņticīga pielūgsme. Viņam nepietiek ar to, ka katra augšupejas fāze tiek oficiāli atzīmēta, ko viņš kā pašu par sevi saprotamu gaida no verdziski padevīgās vēstures (viņš arī pats par to runā plašākā vai šaurākā sava galma lokā). Par to viņš klāsta stundām ilgi un aizvien no jauna. Nostāsti par viņa grūtībām — viņa laimes pavērsieniem — viņa klausītājiem ir tik labi zināmi, ka citi varētu turpināt stāstījumu, ja viņš apklustu. Dažkārt viņš tiešām apklusa un turklāt iemiga.

īpašu simpātiju viņš izjuta pret savu jaunības pilsētu Linču. Viņš neko nevar aizmirst, viņš atminas arī to, ar kādu nicinājumu pret Linču bija izturējusies Vīnes valdība. Pret Vīni viņš aizvien vēl izjūt dziļu apslēptu naidu, tur viņam bija klājies ļoti slikti. Arī viņa triumfālā iesoļošana 1938. gada martā nesamierina viņu ar Vīni, un, tāpat kā agrāk, šajā pilsētā viņu interesē tikai Rings ar tā krāšņajām celtnēm. Pat to, ka, uzceļot Vīni, Donava palikusi kreisajā pusē, viņš uzskata par nepiedodamu. Turpretī Linčai ir jākļūst par otru Budapeštu ar lieliskām celtnēm abos Donavas krastos. Tai ir jākļūst par viņa rezidenci vecumdienās, un šeit viņš grib ierīkot savas kapenes'. Rezultātā Linča kļūst svarīgāka par Vīni, un tās jaunās impozantās celtnes būs viņa agrāko laiku pazemojumu atriebe. Tas ir viņa mīļākais priekšstats — lai Linča **pārspētu** Vīni!

Tā kā šis vārds ir piesaukts, ir pienācis laiks pateikt, ko Hitleram nozīmē **pārspēšana.** Tā varbūt ir labākā izdevība tuvoties viņa gara mehānismu izpratnei. Katru viņa pasākumu, visas viņa dziļākās vēlmes diktē tieksme pārspēt; viņu varētu dēvēt pat par **pārspēšanas** vergu. Taču šajā verdzībā viņš nekādā gadījumā nav vientuļš. Ja kādam būtu nepieciešams ar vienu vienīgu iezīmi raksturot mūsu sabiedrības būtību, tad varētu norādīt tikai uz šo tieksmi pārspēt. Hitlerā šī tieksme sasniedz tādus apmērus, ka ar to ir jāsastopas nemitīgi. Iespējams, ka šī tieksme, kurai savas grāmatas beigās Spērs atrod ievērības cienīgus vārdus, kaut kādā veidā izskaidro viņa iekšējo tukšumu.

Viss sacenšas un viss samērojas cīņā, un tas, kurš pārspēj, ir nemitīgs uzvarētājs. Priekšstats par cīņas nepieciešamību un uzvaru kā visu veidu pretenziju atrisināšanas pamatotību Hitlerā ir tik dziļi iesakņojies, ka viņš pat nepieļauj savas sakāves iespējamību, bet gadījumā, ja tai tomēr vajadzētu notikt, viņš piekrīt arī sevis paša iznīcināšanai un bojāejai. Stiprākais ir **labākais,** stiprākais un pelnījis uzvaru[8]. Kamēr var, apmānot pretiniekus, viņš izcīna uzvaras bez asinīm. Viņš tās skaidro kā stiprināšanos izšķirošajam lēmumam, kuram jābūt asiņainam, kurš bez asiņu izliešanas nav nekam īsti

derīgs. Par tik ātri lauztajiem Ribentropa lepni noslēgtajiem līgumiem viņš smejas līdz asarām[9]. Līgumus viņš nevar uztvert nopietni jau tādēļ vien, ka tie nemaksā nekādas asinis, un pretinieku politiķus, kuri paļaujas uz līgumiem, viņš uzskata par dekadentiem, jo tie baidās no kara.

Taču sacelšanās un pārspēšanas prieku viņš pierāda ne tikai karos. Ar to viņš ir gluži saindēts, pārspēšana tika praktizēta nemitīgi un jebkurā veidā, tā tiek pielietota visam kā universāls ārstēšanas līdzeklis. Viņš uzskata, ka nepieciešams vienu un to pašu uzdevumu uzticēt diviem dažādiem cilvēkiem, lai tie mēģinātu viens otru pārspēt.

Pasaulē nav nekā tāda, kas, būdams ievērojams, neradītu Hitlerā vēlēšanos pārspēt. Napoleons bez šaubām ir figūra, kas visstiprāk izraisa viņā sāncensību. Elizejas lauki, kas ved uz Triumfa arku, ir 2 kilometrus gari; viņa parādes prospekts būs ne tikai platāks, tas būs arī 5 kilometrus garš. Triumfa arka ir 50 metrus augsta, viņa Triumfa vārti būs 120 metrus augsti. Napoleona mērķis bija Eiropas apvienošana: viņam izdosies to sasniegt uz mūžīgiem laikiem. Ierosmi karagājienam uz Krieviju viņam ir devis Napoleons. Enerģija, kuru viņš izrādīja šai pasākumā, tāpat kā tas, ka viņš, neievērojot nevienu padomu un par spīti jebkuram veselam saprātam, stūrgalvīgi turējās pie Krievijā iekarotajām pozīcijām tad, kad tās vairs nebija noturamas, arī ir izskaidrojams ar tieksmi pārtrumpot Napoleonu. Kaukāzu Hitlers grib paturēt kā bāzi uzbrukumam Persijai, šeit mērķi sasaucas ar Napoleona Indijas plāniem. Tas, ka uz šo pasākumu atkal skubināja Aleksandra Liela slava, apliecina vienīgo — šķiet, neiznīdējamo vēstures tradīciju — jaunu un jaunu censoņu izniršanu, kuri vienmēr tiecas pārspēt.

Ir triviāli sasniegumi, kuri viņu satrauc. Nirnbergas tribīni goda viesiem vainagos figūra, kura par 14 metriem pārsniegs Ņujorkas Brīvības statuju. Nirnbergas «Lielais stadions» uzņems divas līdz trīs reizes vairāk cilvēku nekā Romas Circus Maximus. Hamburgai Todts"[1] ir uzprojektējis pārkaru tiltu, kuram vajadzēja pārspēt Zelta Vārtu tiltu pie Sanfrancisko Berlīnes Centrālajai dzelzceļa stacijai bija jāgūst virsroka pār Ņujorkas Grand Central Station. Milzīgajā Kupolceltnes sapulču hallē vairākkārt ievietotos Vašingtonas Kapitolijs, Romas sv. Pētera katedrāle un daudz kas cits. Pats Spērs nekādā ziņā nenoklusē savu lomu šajā «pārtrumpošanā». Viņu bija, kā viņš pats saka, apreibinājis priekšstats radīt vēstures akmens lieciniekus. «Bet es iejūsmināju arī Hitleru, kad es viņam varēju pierādīt, ka vēsturiski izcilās celtnes mēs pārspētu vismaz lieluma ziņā.» Skaidrs, ka Spēru bija inficējusi lielummānija, un viņš nespēja turēties pretī augošajai uzticībai, kādu viņam dāvāja Hitlers. Bet jau tai laikā viņš izdara atklājumu, kura svarīgums viņam varbūt tikai vēlāk kļuva skaidrs:

«Viņa kaisle uz mūžības celtnēm ļāva viņam pilnīgi neinteresēties par satiksmes ceļu struktūrām, dzīvojamiem rajoniem un zaļumstādījumiem: sociālā dimensija viņam bija vienaldzīga.»

Maniakālā pārspēšanas dziņa, kā es esmu to parādījis grāmatā «Masa un vara», saistās ar **tālākaugsmes** ilūziju. Taču tā-lākaugsme tiek izjusta kā sava veida garantija tālākai **dzīvei",** īstenībā tātad šie, uz daudziem gadiem paredzētie plāni ir uzlūkojami arī kā viņa dzīves pagarināšanas līdzeklis. Bieži šajos gados viņš izsaka šaubas par savas dzīves ilgumu. «Es vairs ilgi nedzīvošu. Es vienmēr domāju — kaut man pietiktu laika realizēt manus plānus. Man tie ir jārealizē pašam!» Sīs īpatnēji ietonētās bailes ir raksturīgas paranoiķiem. Šķietamajā vai patiesajā ķermeņa kritiskajā stāvoklī izpaužas arī citas briesmas, kuras saistās ar nepārvaramo lielummāniju. Srēbera slimības gadījumā[12], kurā paranoja bija attīstījusies vēl tālāk, šī saistība ir pierādāma ļoti pārliecinoši. Sāda veida bailes nepavisam nenozīmē, ka tās kaut visniecīgākā mērā samazinātu lielummāniju. Tieši otrādi, norisinās «derīga» mijiedarbība starp bailēm un māniju. Tā kā par plānu realizāciju baidās, jo laiks, kas atvēlēts, šķiet daudz par īsu, tie saglabā savu lielumu vai aug, lai **piespiedu kārtā** pagarinātu dzīvi. Līdz 1950. gadam, kad jaunās Berlīnes plāni būs kļuvuši realitāte, un vēl dažus gadus pēc tam viņam **jādzīvo,** lai savu vājo pēcteču labā šīs celtnes uzlādētu ar sevi, tādējādi to funkcijām padarot tās mūžīgas.

Starp citu — tas ir pārsteidzoši, ka šādi — ar milzīgu intensitāti realizējami un pārdzīvojami — mērķi ar laiku iedarbojas uz mazāk godkārīgiem cilvēkiem[13]. Ir pieļaujams — ja nebūtu sācies karš, kas Hitlera liktenī iezīmēja pagriezienu uz katastrofu, tad viņš, neraugoties uz visām bailēm un likteņa triecieniem, būtu piedzīvojis savu 1950. gada jauno Berlīni.

Triumfa vārti

Iespējams, no visām celtnēm, kuras Hitlers plānoja Berlīnei, vistuvāk viņa sirdij, līdzās milzīgajai Kupolu hallei, ir Triumfa vārti. Jau 1925. gadā viņš bija uzmetis to plēnu; pēc šīs skices veidotais gandrīz 4 metrus augstais modelis kļūst par Spēra pārsteiguma dāvanu Hitlera piecdesmitajā dzimšanas dienā 1939. gada aprīlī. Pirms pāris nedēļām Hitlera karaspēks bija iemaršējis Prāgā. Laiks šķiet īpaši piemērots, lai pievērstos Triumfa vārtiem! Hitleru šī dāvana dziļi aizkustina. Aizvien no jauna viņš pievēršas modelim, ilgi to aplūko, demonstrē saviem viesiem; fotogrāfija, kas pierāda viņa sajūsmu, ir publicēta

Spēra «Atmiņās». Diezin vai kāda cita dāvana tik ļoti skartu Hitlera sirdi.

Arno Brekers. «Spēks».
Arno Brekers. «Grācija», 1939. g. Skulptūra apdzīvotai zālei jaunajā Reihskancelejā.

Pirms tam starp Hitleru un Spēru bieži bija risinājušās sarunas par Triumfa vārtiem. Tiem bija jābūt 120 metrus augstiem, līdz ar to tiem bija jābūt vairāk nekā divas reizes augstākiem par Napoleona Triumfa arku Parīzē. «Tas vismaz būs cienīgs piemineklis mūsu vāciešiem, kuri krita pasaules karā. Katrs mūsu 1,8 miljonu kritušo vārds tiks iecirsts granītā!» Tie ir Hitlera vārdi Spēra atstāstījumā. Nekur citur Hitlera būtība neizpaužas tik kodolīgi kā šajos vārdos. Sakāve pirmajā pasaules karā netiek atzīta un tiek pārvērsta par uzvaru. To atzīmē ar Triumfa vārtiem, divreiz lielākiem par Triumfa arku, kas tika veltīta Napoleonam par visām viņa uzvarām. Līdz ar to skaidri ir pavēstīts nodoms pārspēt viņa uzvaras. Tā kā vārtiem ir paredzēts stāvēt mūžīgi, tad tiem ir jābūt no cieta akmens. Taču īstenībā tos veido kaut kas daudz vērtīgāks, tos veido 1,8 miljoni cietušo. Katra kritušā vārds tiks izcirsts granītā. Tādējādi viņi tiks godināti, turklāt šādā veidā mirušie ir cieši kopā, daudz ciešāk nekā tas būtu iespējams jebkurā *masā. Ar* šo milzīgo skaitu viņi konstituēs Hitlera Triumfa vārtus. Tie ir nevis viņa jaunajā karā kritušie, kuru viņš vēl tikai plāno un vēlas, bet gan pirmajā karā kritušie, kurā, līdzīgi citiem, piedalījās Hitlers pats. Viņi to ir pārdzīvojis, taču viņš tam ir palicis uzticīgs un nekad to nenoliegs. So kritušo apziņā viņš gūst spēku neatzīt kara rezultātus. Tie bija viņa masa, kad viņam vēl nebija citas, tad viņš jūt, ka kritušie ir tie, kas viņam ir palīdzējuši nokļūt pie varas; ja nebūtu pirmajā pasaules karā kritušo, viņš nekad neeksistētu. Viņa nodoms — savākt tos vienkopus savos Triumfa vārtos — ir šīs patiesības atzīšana, sava parāda atzīšana to priekšā. Taču tie ir viņa Triumfa vārti, un tiem būs viņa vārds. Diez vai kāds izlasīs daudzus no citiem vārdiem; pat ja

patiešām izdotos iegravēt 1,8 miljonus vārdu, to milzīgais daudzums nekad netiks ievērots. Atmiņā paliks tikai to skaits, un šis briesmīgais skaitlis piederēs viņam, tam būs viņa vārds. Mirušo masas izjūta Hitlerā ir noteicošā. Tā ir viņa patiesā masa. Bez šīs izjūtas viņš vispār nav saprotams, nav saprotama ne viņa sākotne, ne viņa vara, ne tas, ko viņš ar šo varu uzsāk un pie kā tā noved. Viņa apsēstība, kas izpaužas baisā dzīvīgumā, ir šie mirušie.

Uzvaras! Uzvaras!

Uzvaras! Uzvaras! Ja Hitlerā ir fatālisms, kas bija sev pakļāvis visu pārējo, tad tā ir viņa ticība uzvarām. Vācieši, līdzko viņi vairs neuzvar, nav viņa tauta. Bez liekām ceremonijām viņš atņem tiem tiesības dzīvot. Viņi izrādās vājāki, tos nav ko žēlot, viņš vēlas to bojāeju, jo viņi to ir pelnījuši. Ja tie turpinātu uzvarēt, kā tas viņam bija ierasts, *tad viņa acīs tā būtu pavisam* cita tauta. Uzvarētāji, kaut arī viņi ir tie paši, ir pavisam citi cilvēki. Tas, ka tik daudzi viņam vēl tic, kaut gan to pilsētas ir pārvērstas drupās un praktiski nekas viņus nepasargā no ienaidnieka gaisa uzbrukumiem, Hitleru nemaz neietekmē. Gēringa neveiksmes pēc tik daudziem tukšiem solījumiem (par kuriem Hitlers bija ticis skaidrībā, jo par tiem viņš Gēringu nolamā) galu galā taču tiek piedēvētas vāciešu masai, jo tie vairs nav spējīgi uzvarēt.

Faktiski ir tā, ka viņš neieredz armiju par katru tai atkaroto zemes gabalu. Cik vien ilgi var, viņš pretojas tam, lai kaut ko atdotu — vienalga, ko tas arī nemaksātu. Jo visu, kas tika iekarots, viņš izjūt kā savas *miesas sastāvdaļu. Viņa miesiskais* sabrukums pēdējās nedēļās Berlīnē, ko Spērs attēlo ļoti pārliecinoši, sabrukums, kas, neraugoties uz to, cik ļoti viņš tam mēģina pretoties, izraisot Spēra līdzcietību, nav nekas cits kā viņa varas sarukšana. Paranoiķa miesa ir viņa vara, kopā ar to viņš zeļ vai sarūk. Līdz pašām beigām viņš ir nodarbināts ar to, lai pasargātu šo miesu no ienaidnieka apsmiekla. Viņš gan dod pavēli pēdējai kaujai par Berlīni, lai cīnoties ietu bojā — viena no vēsturisko grabažu klišejām, ar kurām viņa gars ir pārpildīts. Taču — «es pats», viņš saka Spērām, «necīnīšos, pārāk lielas ir briesmas, ka es varu tikt tikai ievainots un krievu rokās krist dzīvs. Es arī negribētu, ka mani ienaidnieki ņirgātos par manu ķermeni. Es pavēlēju, lai es tiktu sadedzināts.» Laikā, kad citi cīnās, viņš mirs bez cīņas un vienaldzīgs par to, kas notiek ar tiem, kuri cīnās par viņu — viņš rūpējas, lai nekas nenotiek ar viņa mirušo miesu, jo šī miesa ir identiska ar viņa varu. Tā ietver to sevī.

Taču Gebelsam, kurš mirst viņa tiešā tuvumā, izdodas Hitleru vēl pārspēt pat nāvē. Gebelss piespiež savu sievu un savus bērnus mirt līdz

ar viņu. «Mana sieva un mani bērni nedrīkst mani pārdzīvot. Amerikāņi viņus tikai apmācīs propagandai pret mani.» Tie ir viņa vārdi, kā to atstāsta Spērs. Spērām netiek atļauts **vienatnē** atvadīties no Gebelsa sievas, ar kuru viņš draudzējās. «Gebelss neatslābstošā uzcītībā palika pie manis .. . Tikai pirms pašām beigām viņa ieminējās par to, kas viņai ļoti daudz nozīmēja: «Cik laimīga es esmu, ka vismaz Haralds (viņas dēls no pirmās laulības) ir dzīvs.»» Gebelsa varas pēdējais akts irtas, ka viņš neļauj saviem bērniem sevi pārdzīvot. Viņš baidās, ka viņus varētu apmācīt viņa paša amatam — propagandai, tikai šoreiz pret viņu. To, ka pirms nāves viņš vēl sagādā sev **šādu** gandarījumu pārdzīvot citus, nedrīkst pārprast kā vainas izpirkumu par viņa darbību: tā ir šīs darbības kulminācija.

No Spēra atstāsta kļūst redzams, ka vēsturē nav precedenta Hitlera vienaldzībai pret savas tautas likteni, kuras dižumu un plauksmi viņš uzdeva par savas dzīves vienīgo jēgu, mērķi un saturu. Tas ir Spērs, kurš tagad pēkšņi pārņem Hitleram agrāk paredzēto lomu: viņš mēģina glābt to, kas vāciešiem vēl ir glābjams[14]. Ir jārespektē viņa neatlaidīgā cīņa ar Hitleru, kurš no šī brīža ir nolēmis, ka vāciešiem ir pilnīgi jāiet bojā, un kuram vēl ir pietiekoši daudz varas, lai piespiestu izpildīt viņa pavēles. Hitlers nemaz neslēpj savus nodomus. «Ja karš tiek zaudēts,» viņš saka Spērām, «arī tautai ir jāiet bojā. Nav nepieciešams rēķināties ar to, kas nepieciešams vācu tautai, lai tā turpinātu primitīvu dzīvi. Tieši otrādi, labāk pašam iznīcināt. Jo tauta ir izrādījusies vājāka, un vienīgi stiprākajai austrum-tautai pieder nākotne. Pēc šī kara ir palikuši tikai nepilnvērtīgie, jo labākie ir krituši»

Seit uzvara viennozīmīgi tiek pasludināta par augstāko instanci. Tā kā tauta, kuru viņš pats ir iesaistījis karā, izrādās vājāka, tad pat tie, kuri izdzīvojuši, nedrīkst vairs dzīvot. Šādas nostājas dziļākais motīvs ir nevēlēšanās, lai kāds viņu pārdzīvotu. Ienaidniekiem — uzvarētājiem viņš nevar neko padarīt, lai tie viņu nepārdzīvotu. Taču viņš gan vēl var iznīcināt pats savas tautas paliekas. Saskaņā ar pārbaudīto metodi viņš pasludina tās par nepilnvērtīgām, «jo labākie ir krituši». Tie, kas vēl ir palikuši, viņa acīs labākajā gadījumā var kļūt par parazītiem. Taču realizēt līdz galam vērtības noliegšanas procesu nav pat nepieciešams, viņam pietiek ar to, ka tos, tāpat kā agrāk visus garīgi slimos, pasludina par nepilnvērtīgiem. Viss, ko viņš iznīcinājis, viņā ir nomodā. **Noslepkavoto masa sauc pēc tās palielināšanas!**

Iznīcināto neparasti lielo skaitu viņš ļoti labi apzinās: tas, ka pats iznīcināšanas fakts un veids tika turēts slepenībā un bija zināms tikai tiem, kuri paši piedalījās iznīcināšanā, nostiprina viņā pārliecību par tās iedarbīgumu. Mirušie ir kļuvuši par milzīgu masu, kas ir viņa rīcībā, un tie ir viņa noslēpums. Kā jebkura masa tā tiecas palielināties. Tā kā viņš nevar tai pievienot savus ienaidniekus, jo tie

guvuši virsroku, tad viņā mostas vēlēšanās palielināt šo masu ar paša ļaudīm. Cik vien iespējams lielākam ļaužu skaitam — gan pirms, gan pēc viņa — ir jāmirst. Tā kā šo procesu iekšējā saistība daļēji Spērām bija apslēpta, viņam nācās izjust visdziļāko riebumu pret izteikumiem, kuros tas viss izpaudās. Ko nozīmēja Hitlera pavēles par iznīcināšanu, bija skaidrāks par skaidru. Taču to **pamatojums,** ja tām mēģināja pretoties, lika Spērām vēlēties Hitlera nāvi. Šodien ir grūti aptvert, ka ne katrs vācietis, uzzinot par šīm pavēlēm, uztvēra tās un reaģēja uz tām šādā pašā veidā.

Taču mēs visi, kā vācieši, tā nevācieši, uzzinājuši šo patiesību, esam kļuvuši neuzticīgi pret pavēlēm. Mēs **zinām** vairāk, tas briesmīgais piemērs atrodas mums vēl pietiekoši tuvu, un pat tie, kuri vēl spēj ticēt pavēlēm, divreiz tās apdomātu, pirms tām paklausītu[15]. Toreiz tieši Hitlers vēl bija ieaudzinājis saredzēt augstāko tikumu katras viņa pavēles aklā izpildē. Nebija vairs vērtību, kas stāvētu tam pāri, baisā ātrumā norisinājās visu to vērtību devalvācija, kuras ļoti ilggadējā vēstures gaitā bija atzītas par cilcēces kopējo guvumu. Var gan teikt, ka šo vērtību apziņa bija spēks, kas cilvēci vienoja pārsteidzošā koalīcijā cīņai pret Hitleru. Nonievājot šīs vērtības, pietiekami nenovērtējot to nozīmi pat visatšķirīgāko cilvēku dzīvē, Hitlers pierādīja aklību, kurai nav nekā līdzīga. Pat ja viņš būtu uzvarējis, kas ir neiedomājami, viņa vara ļoti ātri sabruktu jau šī iemesla dēļ vien. Visos viņa reiha stūros un nostūros uzliesmotu sacelšanās, un beidzot tām pievienotos viņa paša piekritēji. Viņš, kurš savu pārliecību guva Napoleona uzvarās, nebija spējīgs mācīties no viņa sakāvēm. Viņa dziļākā dziņa bija pārspēt Napoleona uzvaras. Kā jau tika atzīmēts — nav ticams, ka Hitlers būtu pastāvējis uz Krievijas iekarošanu, ja Napoleons tur nebūtu piedzīvojis neveiksmi. Hitlera gars nebija spējīgs pretoties nevienai vēsturē pazīstamai uzvarai. Bet, lai pārspētu savus priekšgājējus, viņam bija jāpārvērš uzvarās arī to sakāves.

Viņš sāka ar Versaļu un sakāvi pirmajā pasaules karā. Cīņā pret Versaļu viņš ieguva savas pirmās masas un galu galā arī iekaroja varu Vācijā. Soli pa solim viņam izdevās mazināt Ver-saļas iespaidu. No tā mirkļa, kad viņš uzvarēja Franciju, kas nozīmēja Versaļas pārvēršanu tās pretstatā, viņš bija **zudis.** Jo tagad viņš bija pārliecināts, ka **katru** sakāvi, arī Napoleona sakāvi Krievijā, var pārvērst uzvarā.

Strauji pieaugošo skaitļu saldkaisle

Viņš ir gatavs uz visu un nebaidās no grūtībām, ja **viņš** to dara, tad arī grūtākajam ir jāizdodas. Runa turklāt ir par izšķirīgiem lēmumiem, pārsteigumiem, slepenību, prasībām, draudiem, svinīgiem

solījumiem, līgumu laušanu, īslaicīgu neuzbrukšanu, visbeidzot par kariem, taču runa ir arī par sava veida viszinību, it īpaši speciālajās jomās.

Viņa skaitļu atmiņa ir kaut kas īpašs. Salīdzinājumā ar pārējiem cilvēkiem viņa dzīvē skaitļiem ir citas funkcijas. Tajos ir kaut kas no masas, kas strauji palielinās. Sī stiprā kaisle attiecas uz vāciešu skaitu, kuri apdzīvos viņa reihu. Kaislā pieķeršanās strauji pieaugošiem skaitļiem, saldkaisle viņa runās ir uzkrītoša. Labākais līdzeklis, kā uzbudināt masu, ir radīt mānīgu priekšstatu par tās pieaugsmi. Jo lielāks ir skaitlis, kas tai sasniedzams, jo dziļāk tas iespaido masu. Turklāt tai jāliek arī asi izjust to, kā šo skaitli sasniegt. Jo vairāk, jo lielāks uzbudinājums. 60, 65, 68, 80, 100 miljoni vāciešu! Bez miljoniem nevar iztikt, šī skaitļa iedarbīgumu viņš ir pieredzējis pats. Viņam izdosies tos visus savākt vienkopus. Masa, skaitļu pārsteigta, pārdzīvo to kā acumirklīgu pieaugumu. Sādā veidā tās intensitāte sasniedz augstāko iedomājamo pakāpi. Neviens, kurš ir bijis tās varā, iekšēji no tās vairs neatbrīvosies. Tā kļūst par viņa nepārvaramu tieksmi arī ārēji atgriezties šajā stāvoklī.

Citi līdzekļi, kuri šādos gadījumos tiek likti lietā, ir zināmi. Pašlaik ne par tiem būs runa. Tomēr ievērības cienīgs irtas, cik labu instinktu savas karjeras sākumā pierādīja Spērs, plānojot milzīgus karogus un to īpašo izvietojumu.

Taču, kas attiecas uz Hitlera lielo skaitļu māniju, tad tā no cilvēkiem tika pārnesta arī uz daudz ko citu. Ar lielu prieku viņš raudzījās uz savu Berlīnes celtņu pārmērīgajiem izdevumiem. Viņš grib, lai tie būtu tik lieli, cik vien tas iespējams. Bavārijas Ludviga 11 piemērs [16] viņu nebiedē, tieši otrādi, tas viņu valdzina. Viņš iedomājas, ka kādreiz amerikāņu tūristi varēs brīnīties par miljardu, ko ir izmaksājis viņa Berlīnes Kuppelbergs, viņu ielīksmo doma, ka, lai tiem izpatiktu, summu varētu palielināt līdz pusotram miljardam. Skaitļus, ar kuriem kaut kas tiek pārspēts, viņš iegaumē īpaši labprāt, tie ir viņa mīļskaitļi.

Līdzko karā iezīmējas lūzums, viņam jāsaskaras ar citiem skaitļiem. Tā kā no viņa neko nedrīkst slēpt — viņš patur monopoltiesības uz katru pārskatu, tāpat kā uz katru lēmumu —, par viņa ministru pienākumu kļūst iepazīstināt viņu ar pretinieku produkcijas skaitļiem. To lēcienveidīgajā pieaugumā ir fatāla līdzība ar viņa paša skaitļiem, kurus agrāk viņš mēdza izmantot saviem mērķiem. Tie viņu baida, un viņš atsakās ar tiem iepazīties. Atri augošo skaitļu dzīvīgums viņam ir ļoti labi pazīstams. Tā kā tagad tie vēršas pret viņu, tad viņš izjūt to naidīgumu un cenšas izvairīties no inficējošās saskares, neliekoties par tiem ne zinis.

Atteiktās vizītes

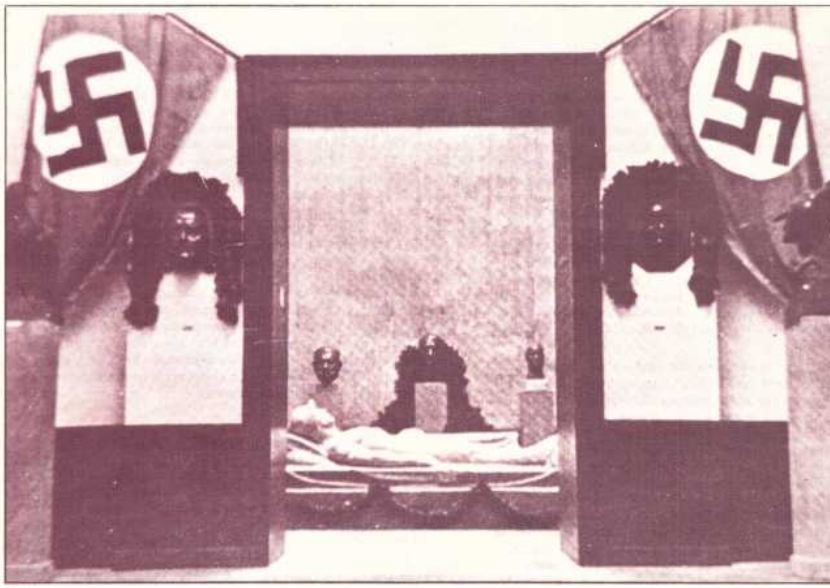

No izstādes «Spēks un forma». «Spēka veids», Minhene, 1936. g.

Kad lielās vācu pilsētas viena pēc otras nogrima drupās, Špērs nebija vienīgais, kurš uzskatīja par ieteicamu, pat nepieciešamu, lai Hitlers apmeklētu šīs pilsētas. Čērčila piemērs bija visu acu priekšā. Čērčils nemitīgi ieradās pie kara upuriem, kuri nebija tieši piedalījušies cīņās. Viņš pierādīja tiem ne tikai savu bezbailību, viņš pierādīja savu līdzdalību. Neraugoties uz daudzo uzdevumu radīto pārslodzi, Čērčils atrada laiku, lai ar savu klātbūtni parādītu, cik ļoti ar viņiem rēķinās, cik daudz no viņiem ir atkarīgs. Viņš prasīja no civilajiem iedzīvotājiem daudz vairāk, bet tādēļ viņš arī izturējās pret tiem nopietni. Iespējams, ka laikā, kad angļi vieni paši stāvēja pret ienaidnieku, kurš bija stiprāks un visur uzvarēja, bez šīs Čērčila izturēšanās angļu morāle būtu cietusi milzīgus zaudējumus.

Hitlers turpretī stūrgalvīgi liedzās ļaut sevi redzēt sabom-bardētās pilsētās. Grūti iedomāties, ka viņam — vismaz šo notikumu pirmajā stadijā — būtu pietrūcis fiziskas drosmes šādam lēmumam. Viņa karaspēks bija okupējis Eiropas lielāko daļu un viņam nemaz neienāca prātā atzīt sevi par uzvarētu. Taču viņš, neskaitot cilvēkus, kuri no viņa gaidīja tiešas pavēles, un tos nedaudzos, kas veidoja viņa šauro galmu, bija pieradis rādīties tikai masām, un tās bija pavisam noteikta veida masas.

Viņš prata rīkoties ar apsūdzībam. Viņa augšupejas gados apsūdzības bija viņa īstenie līdzekļi, lai no cilvēkiem radītu masu. Kad masa bija palīdzējusi nokļūt pie varas, dažus gadus viņš darīja visu iespējamo, lai piepildītu šīs masas cerības un nodrošinātu sev tās priekpilnās simpātijas. Tas bija viņa triumfālo braucienu laiks pa Vāciju, spontānas līksmes laiks, kuras gaisotne nebija vairs tikai mākslīgi radīta. Sīs gaisotnes iedarbību uz viņu pašu ir attēlojis Spērs: viņš uzskatīja sevi par tautas visiemīļotāko cilvēku visā vācu vēsturē.

Kopš Lutera nav bijis neviena, pie kā no visurienes spontāni plūstu zemnieki. Gan šajā faktā, gan savos organizatoriskajos priekšdarbos Hitlers smēla spēku, lai sāktu uzbrukumus. Sākās vieglu uzvaru virkne, kuras tika uztvertas jo vairāk kā brīnums tādēļ, ka tās tika izcīnītas bez asins upuriem. Viņu uzskatīja par triumfatoru, pirms bija atskanējis pirmais šāviens, un viņš palika tāds, kad skanēja pirmie šāvieni. Viņam likās dabīgi ovācijas piešķirt sev kā uzvarētājam. Ovācijas turpināja tieši to masas veidu un noskaņojumu, pie kā viņš bija pieradis jau no vadīšanas sākuma. Masa, kas pateicās savam vadonim, bija kļuvusi stiprāka, taču tas bija tieši tas pats masas veids, kuru viņš bija radījis, ar kuru viņš vienmēr bija operējis.

Sī masa noteica viņa priekšstatu par sevi, un nebija viņa spēkos stādīties priekšā cita veida masai. Viņš nevēlējās, viņš uzskatīja to par kaitīgu, lai tēls, kas par viņu pastāvēja sabiedriskajā domā, kaut reizi mainītos vai paplašinātos. Līdzīgi tam, kā viņš uzmanīja, kādas viņa fotogrāfijas tika izplatītas, kā turēja slepenībā Evas Braunas eksistenci, lai nezaudētu vācu sieviešu simpātijas pret sevi kā vientuļu vīrieti, tāpat viņš nevēlējās būt saistīts ar sagrautajām vācu pilsētām. Mūžīgā uzvarētāja tēls tostarp būtu cietis, būtu zudusi ticība viņa spējai panākt galīgu uzvaru. Ne ar vienu nekontaktējoties, viņš atzina par pareizu saglabāt savu iepriekšējo tēlu, neļaujot skart to postījumiem, viņa reihā[17].

Nav viegli spriest, vai viņam, raugoties no viņa paša ierobežotā viedokļa, nav bijusi sava taisnība. Ticība brīnumieročiem, kuru viņš saglabāja līdz beigām, arī saistījās ar neskartu viņa — mūžīgā uzvarētāja, tēlu. Kamēr viņš neatzina Vācijas sagrāvi, kamēr viņš tai it kā neļāva tuvoties savai personai, tikmēr šķita, ka Vācija, kura atbilstoši viņa apmātībai bija iemiesojusies viņa personā, ir neuzvarama.

Taču jāsaka arī, ka viņš nebija spējīgs apmeklēt cilvēkus, kuriem bija patiess pamats bēdām un vaimanām. Ar kādiem vārdiem viņš varētu vērsties pie tiem? Viņam nebija līdzjūtība ne pret vienu, izņemot — pēdējā stadijā — pret sevi. Kam viņš varētu ticami pierādīt savu līdzdalību nelaimē? Viņš nebija ne reizi spējīgs nospēlēt «vājās» jūtas, kuras viņš nicināja, nemaz jau nerunājot par to, lai tās izjustu. Trūkstot visam, kas patiešām veido cilvēku, trūkstot vēlmei un spējai bez mērķa un bez aprēķina, bez domām par panākumiem un ietekmi tuvoties citam, arī nepazīstamam cilvēkam, — šim patiesajam trūkumam, šim drausmīgajam tukšumam vajadzētu viņā izraisīt bezpalīdzību un bezspēcību. Viņš nekādā gadījumā nepieļauj domu kaut mirkli atrasties šādā situācijā!

Noslēpums, un viens vienīgais

Hitlera tuvākā sabiedrība Augšzalcbergā[1]"— tikai daži cilvēki, kuru vidū viņš pavada lielāko daļu sava laka — ir pārsteidzoši šaura. To veido sen pārbaudīts fotogrāfs, šoferis, sekretārs, draudzene, divas sekretāres, diētpavāre un, visbeidzot, viens pavisam cita veida cilvēks — viņa leibarhitekts. Visi, izņemot šo vienu, ir izmeklēti pēc visprimitīvākās noderības principa. Tie ne tikai ir pilnīgi atkarīgi no viņa, bet nekādā ziņā nav arī spējīgi spriest par viņu. Starp tiem viņš vienmēr jūtas drošs par savu neizmērojamo pārākumu. Tie neko nezina par to, kas patiesībā viņu piepilda, par plāniem un lēmumiem. Viņš var dzīvot tikai savam noslēpumam, kura garantija viņam ir augstākā eksistences nepieciešamība. Tas ir lielās valsts noslēpums, par kuru vienīgi viņš ir noteicējs, un pats sev viņš var ļoti viegli attaisnot absolūtas noslēpumainības nepieciešamību. Viņš diezgan bieži piebilst, ka neuzticas nevienam, sievietēm jau nu nekādā gadījumā. Tā kā domājošām sievietēm viņš neļāva sev tuvoties, viņam bija pavisam viegli turēties pie sieviešu nicinātāja ieskatiem. Sajā vidē, kur neviens viņam netuvojas, viņš jūtas labi, šeit viņš netraucēti dzīvo kā Vienīgais, par kādu viņš sevi uzskata. Tā kā nevienam nav tiesības uz viņu, viņš jūtas pasargāts no apžēlošanas lūgumiem, kas varētu viņu sasniegt. Savu veselumu viņš redz savā stingrībā. No saviem priekšstatiem par varu viņš neatkāpjas, viņš ir uzsūcis sevī visu savu vēsturisko prototipu varu, un tās konsekventā saglabāšanā viņš redz savu panākumu pamatu.

Taču viņam ir skaidrs, ka ir neiespējami realizēt varu bez to nedaudzo palīdzības, kuri bija piedalījušies viņa augšupejā, kuri ir attaisnojuši cerības. Tiem viņš atļauj daudz, kamēr viņam kalpo un katru viņa lēmumu pieņem bez iebildumiem. Savu padoto dažādās vājības, kas sniedzas līdz korupcijai, viņš vērīgi patur prātā. Kamēr viņš tās zina, kamēr nekas no tām viņam nav apslēpts, viņš tās pacieš, viszinība attiecībā arī uz tām pieder pie viņa kardinālajām prasībām. Viņš rūpējas par to, lai saglabātu šo viszinību, kamēr citu tiesības uz varu viņš stingri sadala. Viņam, un nevienam citam, ir jābūt informētam par visu. Katram palīgam piešķiramo uzdevumu sadalē viņš sevi uzskata par meistaru. Viņš gādā par to, lai tie ilgstoši neatrastos viņa tuvumā, jo citādi viņi varētu uzzināt vairāk nekā viņš tiem ir atzinis par labu zināt. Sēdi Hitlers demonstrē savā ziņā pareizu instinktu, jo vienīgais, kurš vienmēr ir viņa tuvumā — Bormans, būdams sekretāra postenī, daudz zina un reizē ar to patiešām arī iegūst varu.

Rodas iespaids, ka Hitleram tieši vajag, lai tiem, kuriem viņš ir piešķīris daļēju varu, piemistu vājības. Tā viņš tos ne tikai labāk tur savās rokās, bet nav ilgi jāmeklē iemesls, ja viņš tos vēlas atstādināt no amata. To vidū viņš izjūt morālu pārākumu. Viņam ir nepieciešamība varēt teikt sev, ka no ikdienišķām vājībām —

mantrausības, alkatības, iedomības, visa, kas pieder parastai «mazai» dzīvei, viņš ir brīvs. To, ka viņš kontrolē jau savu sabiedrībai demonstrējamo ārējo izskatu, viņš var pamatot politiski. Viņu māc bažas, ka viņš varētu pieņemties svarā, taču tam nav nekāda sakara ar iedomību: vadonis nevar būt ar vēderu. Viņa milzīgajām celtnēm jāietekmē un jāpadara piekāpīgākas citas iespaidīgas personas. Taču galvenokārt, kā viņš saka, tās ir domātas mūžībai: celtnēm jāstiprina viņa tautas pašapziņa, kad viņa vairs nebūs pasaulē. Viss, ko viņš uzsāka, arī vispārmērīgākais, kalpoja viņa uzdevumam, un viņš neatrod sevī neko, ko viņš nevarētu pārliecinoši attaisnot kā citu, tā savās acīs, jo viņš, būdams paranoiķis, ir bagātīgi apveltīts ar spējām rast pamatojumus.

Nekaitīgajā šaurajā lokā viņš var brīvi izsacīties par saviem rokaspuišiem, to viņš dara, vārdus neizmeklējot, un lasīt Spēra grāmatā šos izteikumus ir amizanti, taču tie atsedz arī būtību. Gēringu viņš izsmej par tā medību kaislību: cik tas ir viegli — iztālēm nošaut dzīvniekus. Nogalināt dzīvniekus ir miesnieka uzdevums. Par cilvēku nogalināšanu viņš neizsakās. Vai patiesi viņaprāt tā uzskatāma par bīstamāku? Rozenberga «filozofija» viņam šķiet nesaprotama[19]. Viņš nav augstās domās par to, taču rodas iespaids, ka viņam skauž Rozenberga grāmatas milzīgā tirāža un izplatība. Viņa paša grāmatas tirāža ir daudzkārt lielāka, taču viņam nepatika viss, kas kaut kādā jomā viņam tuvojas un kaut vai attāli skar viņa vienīgumu. Himlera ģermanofilisms viņam krita uz nerviem. Vai pasaulei ir jāatgādina, ka ģermāņi kā Romas impērijas laikabiedri mājoja māla būdās? Viņš, šķiet, kaunējās par šiem senajiem ģermāņiem, kuri dzīvoja bez mākslas un kultūras. Viņš, kuram ir nojēga par Grinceru[211] un Vīnes Ringu, jūtas daudz pārāks par tiem. Diezgan asi viņš izsakās par Himleru, kad tas Kārli Lielo[21] nosauc par saksoņu slepkavu. Viņš piekrīt saksoņu apslepkavošanai, jo kultūrai Vācijā ir jānāk no franku zemes. Tas, ka viņš piekrīt ģermāņu—saksoņu slaktiņam, it kā ievēsta viņa vēlāko vienaldzību pret vāciešu likteni. Bet pārmest Kārlim Lielajam Hitlers neļauj jau tādēļ vien, ka viņš to traktē kā savu priekšgājēju. Ģermāņus pārsvarā viņš respektē, tikai sākot ar Svēto Romas impēriju, uz viņu, kurš gatavojas izveidot savu pasaules impēriju, neatvairāmi iedarbojas impēriju pievilcība.

Viņa attiecības ar Spēru būtiski atšķiras no visām pārējām attiecībām. Spērā, kā viņš pats ir atzinies, Hitlers redz pats savu jaunību. Saskarsmē ar Spēru viņa jaunības celtniecības godkāre radīs ne tikai pilnīgu piepildījumu. Saskarsmē ar Spēru viņš atkal gūst kaut ko no tās jūsmas, kas toreiz vientulībā viņu pārpildīja. Iespējams, ka viņš atjauš arī kaut ko no šo agrīno gadu relatīvās tīrības, no uzcītīgi bezcerīgo skiču laika, kurā izpaudās apbrīns par citu, jau esošo. Domājams, ka viņš neko tik ļoti neapbrīno kā «grandiozo arhitektūru».

Taču viņš nebūtu spējīgs atzīt to, ka, realizējot šīs skices, viņš iznīcina sava apbrīna vienīgo vērtību — tanī ietvertos sapņus un pielūgsmi. «Realizācija» tagad ir ieguvusi pār viņu negantu varu, un viņš pakļauj tai katru sevī saglabāto dzīves dziņu.

Iznīcināšana

Paranoiķiem raksturīgā divdabīgā tieksme uz ilgmi un graušanu detalizēti ir apskatīta «Srēbera gadījumā». Pret asi izjusto un nepārtraukto paša personas apdraudētību tiek izvērsta divējāda pretdarbība: izplešoties pār ļoti lielām telpām, kas, tā sakot, tiek «iekļautas» pašā personā, un — iegūstot «mūžīgo» ilgmi. Pilnīgi attīstītās paranojas gadījumā formula «tūkstošgadīgais reihs» nav uzskatāma par pretenciozu. Viss, kas nav pats, tiek izskausts vai pakļauts, turklāt pakļaušana tiek uzskatīta tikai par pagaidu risinājumu, kas viegli pārvēršas pilnīgā izskaušanā. Jebkura sacelšanās viņa varas teritorijā tiek izjusta kā nepanesama: sacelšanās, saka Spērs, varēja aizkaitināt Hitleru līdz baltkvēlei. Tikai tur viņš vēl nav sasniedzis absolūtu varu, viņš ir spējīgs pielāgoties, jo šeit vēl ir runa par procesiem, kas attiecas uz varas iegūšanu. Reihs savā izplatībā ir viņa paša vairs neapdraudamā persona, un tādēļ, kamēr tā neizplatīsies pār visu zemi, viņš patiesi nevar būt mierīgs. Seit kā paši par sevi saprotami pieder arī nolūki ilgmes jomā. Liecību gan par vienu, gan par otru Spēra «Atmiņās» netrūkst.

Hitlera Berlīnes Kuppelberga pašā augšā, 290 metru augstumā, ir jāatrodas ērglim. 1939. gada vasaras sākumā Spērām viņš par to izsakās: «Ērglim šeit vairs nav jāstāv tikai virs kāškrusta, šeit tam jāpakļauj zemeslode! Sīs pasaules vislielākās celtnes kronim ir jābūt ērglim, kas izpleties virs zemeslodes!»

Jau divus gadus agrāk, 1937. gadā, apspriežot Lielā Stadiona projektu, viņš it kā starp citu saka: «1940. gadā Olimpiskās spēles vēl notiks Tokijā. Bet pēc tam tās uz visiem laikiem radīs mājvietu Vācijā.»

Grāmatas, kurām viņš pievēršas vislabprātāk, ir par karu vai par arhitektūru. Tās — viņa mīļākā lasāmviela. Sajās jomās ar savām precīzajām zināšanām viņš pārsteidz pat speciālistus. Ņemot vērā fenomenālo atmiņu, viņam nenākas grūti šāda rakstura sarunās tos sakaut. Viņa arhitektūra ir saprotama, tikai ņemot vērā viņa nolūkus «mūžīgās» ilgmes jomā, viņš ienīst to, kas nav akmens, un stikls, aiz kura nevar paslēpties, un turklāt trausls, — šāds materiāls lielajām būvēm izraisa viņā visdziļāko riebumu.

Savu graušanas tieksmi sākumā viņš slēpa labāk, tādēļ jo briesmīgāk tā iedarbojās, kad sāka izpausties. Ap 1940. gada jūnija

beigām, trīs dienas pēc pamiera iestāšanās Francijā, viņš kopā ar Spēru un dažiem citiem apmeklē Parīzi, kur viņš vēl nekad nebija bijis. Trīs stundās viņš apskata Lielo Operu, izrādoties par pamatīgu tās pazinēju («Redziet, cik labi es šeit orientējos!»); Madlēnas baznīcu, Elizejas laukus, Triumfa arku, Eifeļa torni, Invalīdu Namu, kur viņš Napoleonam parāda savu godbijību, Panteonu, Luvru, Rue de Rivoli un, visbeidzot, Sacre Coeur Monmartrā. Pēc šīm trim stundām viņš saka: «Tas bija manas dzīves sapnis, redzēt Parīzi. Es nevaru izteikt, cik laimīgs es esmu, ka sapnis ir piepildījies!»

Tajā pašā vakarā, atceļā uz galveno mītni, kādas zemniek-mājas mazā istabiņā, viņš uzdod Spērām atsākt celtniecības darbus Berlīnē un piemetina: «Vai Parīze nebija skaista? *Taču* Berlīnei ir jākjūst daudz skaistākai! Agrāk es bieži apsvēru, vai Parīze nebūtu sagraujama; taču, kad Berlīne būs pabeigta, Parīze būs vienīgi tikai ēna. Kāpēc mums tā būtu jāiznīcina?» Spērs ir apjucis, ka Hitlers tik lielā mierā, «it kā runa būtu par pasaules pašsaprotamāko lietu», runā par Parīzes sagraušanu. Seit parādās pārspēšanas un graušanas tuvums. Pārspēšana nozīmē uzvaru, un, kad tā izdodas ātri, iznīcināšana tiek atlikta. Vieglā uzvara pār Franciju uz laiku izglābj Parīzi. Parīzei vēl ir jāpaliek, lai kalpotu par ēnu jaunajai Berlīnei.

Drīz pēc tam, tajā pašā 1940. gadā, Spērs piedzīvo, kā, vakariņojot Reihkancelejā, Hitlers aizrunājas līdz pat «pieaugošam graušanas reibumam»! «Vai jūs esat kaut reizi redzējuši Londonas karti? Tā ir tik cieši apbūvēta, ka pietiktu ar vienu *pašu ugunsgrēku,* lai *iznīcinātu visu* pilsētu, *kā jau tas vienreiz* bija vairāk nekā pirms 200 gadiem. Gērings grib ar bezgaldau-dzām pavisam jaunas iedarbības degbumbām radīt dažādās Londonas daļās ugunsgrēkus, ugunsgrēkus visur. Tūkstošiem ugunsgrēku. Tad tie apvienosies vienā milzīgā ugunsgrēkā. Sajā ziņa Gēringam ir vienīgā pareizā ideja: sprāgstošās bumbas neder, bet ar degbumbām var to izdarīt — totāli iznīcināt Londonu! Ko gan viņi paveiks ar saviem ugunsdzēsējiem, kad tas vienreiz ies vaļā?

Seit darbojas nekaunīgs 8 miljonu pilsētas graušanas prieks, un tieši šo cilvēku skaits varbūt sekmēja šī prieka kāpinājumu. Tūkstošiem ugunsgrēku apvienošanās vienā milzīgā ugunsgrēkā izpaužar kā masas veidošanas paveids. Uguns bieži kalpo kā masas simbols — graujošas masas simbols. Hitlers neapmierināts ar simbolu, viņš atkal to pārvērš īstenībā, kuru tas simbolizē, un izmanto kā masu Londonas iznīcināšanai.

Sis «graušanas reibums», kurš vispirms radās Hitlera galvā, uz Vāciju iedarbojas divos dažādos veidos. Tas, ko viņš bija plānojis attiecībā uz Londonu un kas tur neizdevās, vācu pilsētās ir kļuvis par īstenību. I znāk tā, it kā Hitlers un Gērings būtu pavedinājuši un pierunājuši savus ienaidniekus lietot ieroci, kuru paši izdomāja. Bet

otrais, un ne mazāk šausmīgais, bija tas, ka Hitlers bija tik ļoti pieradis pie totālas graušanas idejām, ka tās vairs nevarēja viņu pietiekoši dziļi ietekmēt. Visšaušalīgākais viņam vairs nebija pārsteigums, viņš pats bija to izdomājis un izlolojis. Veselu pilsētu iznīcināšanas sākās viņa galvā un bija jau kļuvušas par jaunu kara tradīciju, kad tās nopietni vērsās pret Vāciju. Tagad tās, tāpat kā viss cits, bija «jāiztur». Viņš liedzās personīgi pārliecināties par to, kas notiek, un ne Hamburgas, ne Berlīnes sagraušana nebūtu varējušas viņu pārliecināt atdot kaut pēdu no Krievijas iekarotās zemes.

No tā izrietēja situācija, kas šodien šķiet briesmīga — laikā, kamēr viņa reihs aptvēra vēl krietnu daļu Eiropas, Vācijas lielākās pilsētas viena pēc otras gruva drupās. Viņa personas ne-ievainojamība šaurākā nozīmē bija nodrošināta. Lielā persona pastāvēja savos apmēros.

Par graušanu, kas notiek paranoiķa galvā, nevar izveidot pietiekamu priekšstatu. Viņa pretdarbība, kas kalpo viņa apmēru un mūžības palielināšanai, vēršas tieši pret šo infekciju ar graušanu. Taču tā *ir viņā, jo tā ir viņa* sastāvdaļa, un, ja tā pēkšņi izpaužas ārējā pasaulē, vienalga kurā pusē, tad tā nekādi nevar viņu pārsteigt vai radīt izbrīnu. Notikumu straujums viņā pašā ir tas, ko viņš pasaulei uzspiež kā vīziju. Viņa gars var būt tik nenozīmīgs kā Hitlera gars, viņš, tā teikt, nevar parādīt gluži neko, kam bezpartijiskas instances priekšā būtu kāda vērtība — viņa iekšējo graušanas norišu intensitāte liek viņam uzstāties kā misionāram vai pravietim, kā atbrīvotājam vai vadonim.

Divīzijas, vergi, gāzes kameras

Kara laikā Hitlera prieks par atrašanos uzbudinātas masas vidū strauji mazinās. Viņš ir pieradis ar radio palīdzību vērsties pie vislielākās viņam iespējamās masas, parasti — pie visiem vāciešiem. Viņam arī vairs nerodas izdevība runāt par mierīgu vāciešu skaita pieaugumu. Viņš ir nodarbināts ar karu, kuru, līdzās arhitektūrai, uzskata par savu tiešo nodarbi. Tagad viņš operē ar divīzijām. Tās ir noformētas, un viņš tām var pavēlēt, ar tām viņš var rīkoties un izrīkoties kā vien pats vēlas. Viņa galvenais mērķis tagad ir neizlaist no savām rokām ģenerāļus. Tagad tie ir kara speciālisti, kuri viņam ir jāpārliecina. Sākotnēji viņam izdodas tos padarīt padevīgus ar pārsteidzošām *un* vieglām uzvarām. Uzvaras, uz kurām viņš agrāk ir aicinājis masas, un sakarā ar uzvaru apsolījumu viņam patiesi izdevās izveidot masas, tagad kļūst par īstenību — nākošo stadiju.

Nekas viņam nav tik svarīgi kā tas, lai, neraugoties uz speciālistu šaubām, viņam būtu taisnība. Katrs piepildījies paredzējums kļūst par

viņa pašapziņas inherentu sastāvdaļu. Paranoja, kurai ir divas sejas, atmet vienu, pagaidu, — vajāšanas — seju un tagad sastāv vienīgi no lieluma.

Viņa galva nekad nav brīva no masām, taču to sastāvs un funkcija ir mainījusies. Savus vāciešus viņš ir pakļāvis, tagad viņš iekaro vergus. Tie ir nederīgi, un to būs vairāk nekā vāciešu. Bet, līdzko karošana sastopas ar grūtībām, tātad — Krievijā, un līdzko viņa paša pilsētas apdraud bombardēšana, viņā kļūst akūta cita masa — iznīdējamie ebreji. Viņš ir tos savācis, tagad viņš var iznīcināt. Viņš jau agrāk ir pietiekoši skaidri pateicis, ko nodomājis ar tiem darīt, bet, kad viņš nopietni ķeras pie iznīdēšanas, tad rūpējas par to, lai tas paliek slepenībā[22].

Varēja *atrasties tik tuvu varas avotam kā Spērs un* tieši *ne*konfrontēties ar šo iznīcināšanu. Seit Spēra liecība man šķiet īpaši nozīmīga. Par verdzības, piespiedu darba stadiju viņš ne tikai zināja, bet arī iekļāva to pats savā jomā. Viņa plāni daļēji bija uz to balstīti. Par iznīdēšanu pirmo reizi apzināti viņš uzzina daudz vēlāk — laikā, kad karš jau šķiet zaudēts. Ar pilnu patiesību par nometnēm viņš sastapās pašās beigās, kad Spērs bija iesaistījies cīņā pret Hitleru, bet vispilnīgāk ar to sekām — pirmo reizi Nirnbergā. Tas ir ticami jau tādēļ, ka tas Spēru rosināja postulēt vadības kolektīvo vainu. Viņa noteiktā izturēšanās grūtos apstākļos — viņš uzstājas pret tiem, kas apsūdzēti līdz ar viņu un kuri viņu uzskata par nodevēju, viņa izteikumu atklātība, viņš neko neizskaistina, viņa galvenais pasākums — gadiem ilgā savu atmiņu rakstīšana cietumā, kas tika mērķēta, lai darītu neiespējamu leģendas izveidi par Hitleru, — tas viss ir vēlā atmaskošanas šoka priekšnoteikums.

Tātad Hitleram caurmērā izdevās apslēpt no lielākās vāciešu daļas savu briesmīgo pasākumu — iznīcināšanu gāzes kamerās. Bet *viņa* apziņā tas tādēļ bija vēl jo iedarbīgāks. Līdz ar to jebkurš ceļš atpakaļ viņam bija slēgts. Viņam vairs nebija iespējams noslēgt mieru. Atlika viena vienīga izeja — uzvara, un, jo neiespējamāka tā šķita, jo vairāk tā kļuva par vienīgo izeju.

Apmātība un īstenība

Hitlera dzīvē apmātību ir grūti atdalīt no īstenības, tās nemitīgi pāriet viena otrā. Taču še viņš diezin vai atšķiras no citiem. Atšķirība ir apmātības spēkā, kas pretēji *citu* cilvēku lielākajai daļai nav mierā ar maziem gandarījumiem. Hitlera apmātība viņa noslēgtībā ir primārais, un viņš nespēj upurēt nenieka no šīs apmātības. Viss, kas ir īstenībā, attiecas uz apmātību kā veselumu. Tās būtība ir tāda: tā ir barojama tikai ar vienu — ar panākumiem. Neveiksme nevar Hitleru

skart tieši; tai ir viena vienīga funkcija, tā skubina uz jaunām panākuma receptēm. Savas apmātības neapšaubāmību viņš izjūt kā savu stingrību. Viss, ko viņš vienreiz ir uzsācis, paliek tāds un nekas nesairst. Nevienai būvei, ko viņš ir nodomājis uzcelt, nav tik stipri pamati kā viņa apmātībai.

Viņa apmātība nav tāda, kas ļautu atkāpties sevī un dzīvot līdzās pasaulei: Hitlers ir veidots tā, ka viņam šī apmātība ir jāuzspiež savai apkārtnei. Piemēram, izgudrotāju vai īpaši apsēstu cilvēku ceļš, kuru tie iet, protams, tikai šķietami radniecīgos gadījumos, atsevišķu cilvēku pārliecināšanas vai darbu

A. Hitlers

radīšanas ceļš, kuram viņi, tā teikt, uztic pārliecības realizāciju, nav viņa ceļš- Sis ceļš būtu ne tikai daudz par garu, tas neatbilst arī viņa apmātības saturam. Kopš pirmā pasaules kara beigām viņa apziņa ir pārpildīta ar kritušo vācu karavīru masu, kuri, viņaprāt, nav varējuši krist veltīgi un tāpēc kaut kādā veidā, kas piemīt tikai viņam, paliek dzīvi. Viņš vēlas tos pārvērst tajā iepriekšējā masā, kura pastāvēja pirms kara izcelšanās. Sī masa ir tas, kas konstituē viņa spēku, ar kuras palīdzību, nemitīgi uz to atsaucoties, viņš spēja radīt jaunas masas un savukārt tās ap sevi. Viņš ātri apzinās šī spēka iedarbību, un, nerimtīgi vingrinoties un pilnveidojoties, viņš attīsta sevi par masu meistaru. Ciktāl runa ir par šī spēka iedarbību, viņš pārliecinās, ka ir pilnīgi iespējams pārvērst savu apmātību īstenībā. Viņš, tā teikt, atklāj īstenības vājo punktu, tās daļu, kura ir visplūstošākā, kas atbaida lielāko daļu no tiem, kas bīstas no masas.

Hitlera kalnu māja Augšzalcbergā. Lielā darba halle ar skatu uz kalniem.

Hitlers Parīzē.

Viņa respekts pret citu — statisko īstenību tādēļ nekļūst lielāks. Vara, kas pārtiek no masām, vara tās jēlstāvoklī ilgu laiku ir vienīgais, pār ko viņš ir noteicējs, un, kaut gan tās ātri aug, nekādā ziņā tās nav tas, ko viņš patiesi vēlas — viņa apmātība pieprasa absolūtu politisko varu valstī. Līdzko viņš to sasniedzis, viņš var nopietni ķerties klāt īstenībai. To viņš spēja ļoti labi atšķirt no savas apmātības. Viņa realitātes izjūta, kuru viņš ļoti ņem vērā, pastāv varas realizācijā. Turklāt vara tiek izlietota savas apmātības satura pakāpeniskai uzspiešanai apkārtnei, saviem varas izpildītājiem. Kamēr viss izdodas, viņi nespēj, un arī nav vēlams, lai viņi saskatītu šīs struktūras himē-

risko raksturu, kurā tie ir iesaistīti un kurā tie darbojas. Tikai līdz ar neveiksmēm uzkrītoši skaidri kļūst redzams negrozāmais sastingums, proti — viņa pasākumu maniakalitāte. Bezdibenis starp apmātību un īstenību paplašinās, un Hitlera ticības sev nostiprināšanās viņa laimes laikā tagad kļūst par Vācijas nelaimi, tāpat kā sākotnēji tā bija visas pārējās pasaules nelaime.

Viņš arī turpmāk pastāv uz savām tiesībām pareģot. Vienīgi viņš un neviens cits drīkst pareģot, kas notiks. Viņa pareģojumu pareizība ir pierādījusies pietiekami bieži. Nākotnes īstenība pieder viņam, viņš to ir iesaistījis savas varas sfērā. Brīdinājumus viņš izjūt kā traucējumu savai nākotnei. Tie viņu sanikno, pat ja tos izsaka viņa uzticamākie palīgi. Viņš tos noraida visā bardzībā kā vienu no subordinācijas pārkāpuma veidiem. Viņa pareģojumi viņa paša acīs tagad ir ieguvuši pavēļu raksturu. Ar pareģojumiem viņš dod pavēles nākotnei.

Gaišredzība, kas vienlīdz raksturīga kā paranoiķiem, tā varasvīriem, sāk izrādīt savu maniakālo iedabu. Gaišredzība bija vajadzīga ienaidnieka novērtēšanai. To nodomus viņš spēja saskatīt jau tad, kad tie vēl bija pilnīgi apslēpti. Ar to un ar viņa pareizajiem pareģojumiem saistās viņa «sestais prāts». Tagad,

HARALDA ELCERA fotoreprodukcijas

kad viņš ir spaidīgos apstākļos, izrādās, cik aplama var būt viņa gaišredzība. Desantu Normandijā viņš ilgu laiku uzskata par viltus manevru, patiesajam desantam jānotiek Kalē apvidū[23]. Pasākumus, kurus viņš uzsāk pret ienaidnieku, noteic šī aplamā raišredzība, no kuras neviens nespēj viņu atrunāt, pie kuras viņš nesatricināmi turas tik ilgi, līdz ir jau par vēlu.

20. jūlija neveiksmīgā atentāta sekas ir pēdējais iedarbīgais viņa varas izjūtas kāpinājums. Viņš kā par brīnumu ir izdzīvojis. Tas tiešām IR brīnums. Par viņa paraugu šoreiz kļūst Staļins. Viņš atzīst to, ka Staļins iznīdē krievu ģenerāļus, un, kaut gan viņam faktiski nekas nav zināms par to nodevību, viņš pieņem, ka tiem jābūt vainīgiem, jo viņš nīst pats savus ģenerāļus. Viņš dod rīkojumus to visnežēlīgākajai vajāšanai un liek tos sodīt ar nāvi vispazemojošākā veidā. To sodīšanā ar nāvi viņš gūst visprimitīvāko varas veida izpausmi — ienaidnieka pārdzīvošanu. Filmas par šīm eksekūcijām izraisa viņā baudu, un viņš liek tās demonstrēt savā intīmajā lokā. Taču viņš pataupa upurus arī vēlākam laikam un laiku palaikam, atkarībā no situācijas un savām vajadzībām, izdod pavēles par jaunu upuru sodīšanu ar nāvi.

1945. gada 12. aprīlī, 18 dienas pirms viņa nāves, Spērs tiek steidzīgi izsaukts pie Hitlera. «Viņš ieraudzīja mani un ar viņam retu dzīvīgumu kā apsēsts metās man klāt, turot rokās avīžu ziņojumu: «Seit, lasiet! Seit! Jūs negribējāt ticēt! Seit!» Viņš runāja aizgūtnēm: «Seit ir tas lielais brīnums, ko es vienmēr tiku paredzējis. Kam nu ir taisnība? Karš nav zaudēts. La

PIEZĪMES

[1] llgme (Dauer) — apjomīgs un semantiski bagāts nojēguma apzīmējums vācu valodā. Dauer — ne tikai *tas, kas* ilgst telpā un laikā, *ne* tikai pats ilgsta-mības process, bet arī esamības iezīme un cilvēka priekšstats par to un ilgas. Un vienlaikus ilgme ir kaut kas aicinošs un valdzinošs, kas izplešas esošajā un raksturo ne tik daudz mūžību, cik aizmūiīgo. Sk. arī Гачев Г. *Д.* Европейские образы пространства и Времени. — Культура, человек и картина мира. М., 1987, стр. 198—227.

[2] Alberts Spērs (1905.—1981.) — viens no nacistiskajiem noziedzniekiem, pēc specialitātes — arhitekts. 1 931. gadā iestājas fašistiskajā partijā, drīz vien kļuva par vi nu no Hitleram tuvākajiem cilvēkiem. Savu «galma» arhitekta karjeru sāka, pārbūvējot impērijas kancelāriju un ceļot tribīnes nacistu saietiem Nirnbergā. Speciāli viņam tika izveidots «reiha galvaspilsētas ģenerālinspektora» amats. Pēc otrā pasaules kara sākuma vadīja veselu virkni lielu militāru uzņēmumu celtniecību, no 1942. g. — militārās rūpniecības un bruņošanās ministrs. Viens no iniciatoriem Vācijas pārejai uz «totālo karu». Pēc Starptautiskā kara tribunāla Nirnbergā (1946. g.) sprieduma 20 gadus pavadīja cietumā. 1969. gadā nopublicēja savas atmiņas (3) un saviem arhitektoniskajiem projektiem veltītu albumu. Pēc konteksta var domāt, ka E. Kaneti padomā galvenokārt ir šīs grāmatas. 1981. gadā A. Spērs publicēja grāmatu «Vergu impērija».

[J] Sīkāk par masas veidiem, to izveidi un uzturēšanu sk. E. Kaneti grāmatā «Masa un vara» (1). Sk. arī Reich W. Die Massenpsychologie des Faschismus. KölnIBerlin: Kiepenheur & Witsch 1971.

[4] Kupolu hallē, pēc Hitlera un Spēra ieceres, bija jāietilpst 150 tūkstoš cilvēkiem, tai jābūt 290 metrus augstai. Sākoties karam, Hitlers pieprasīja, lai projekts kļūtu vēl grandiozāks.

[5] Galvenais katoļu baznīcas templis (Roma, XVI gs.), tā augstums 130 metri. Sv. Pētera katedrāles celtniecību vadīja tādi slaveni renesanses arhitekti kā Bramante, Rafaels, Perucci, Sangallo jaunākais, Mikelandželo.

[0] Sīkāk sk., piem.: Лосев А. Ф. Эллинистически-римская эстетика. М., 1979, стр. 45—55.

[7] E. Kaneti min A. Spēra versiju. Pastāv norāde, ka savas kapenes Hitlers ir cerējis uzbūvēt «kustības galvaspilsētā» Minhenē. Minhenes izbūvē izpaudās Hitlera gigantomānija. šeit bija iecerēts uzcelt pieminekli nacionālsociālistu kustībai (212 metrus augstu) un staciju (128 metrus augstu). Salīdzinājumam: Vašingtona obelisks (ASV) — 170 metri, Heopsa piramīda — 146,6, Vandoma kolonna (Parīze) — 50,2, Panteons (Roma) — 45,6.

[8] Raksturīgs izteikums no Hitlera «Mein Kampf»: «Cīņas ideja ir tikpat sena, cik pati dzīve, jo dzīvību saglabā tikai tas, kurš sabradā

cita dzīvi. [. .] Cīņā uzvar veiklais, bet neveiklais, vājais zaudē. Cīņa ir visa tēvs. Ne jau pēc humānisma principiem dzīvo cilvēks un valda pār dzīvnieku pasauli, viņš to pakļāvis ar visnežēlīgākās cīņas palīdzību.» Sk. 4.

[y] Sk., piem., līgumus starp Vāciju un PSRS (Akten zur Deutschen auswärtigen Politik 1918—1945. Sevie D. Bd. VIII (1961), Bd. XI. I (1964)) un to Hitlera/Ribentropa interpretāciju — E. Jäckel. Hitlers Hevrsehaft. Vollzug einer Weltanschauung. Stuttgart, 1986.

[10] Nacistu inženiera F. Todta izveidota pusmilitāra celtniecības organizācija (1938.—1945.). Būvēja ceļus, aerodromus un citus militārus objektus (arī «Vilku midzeni»).

[11] Ciešā saistībā ar E. Kaneti centrālo varas fenomenoloģijas momentu — izdzīvojušā, pārdzīvojušā (Überleben) triumfu. «Izdzīvošanas mirklis ir varas mirklis. Šausmas par nāves skatu izbeidzas apmierinājumā, jo pats neesi mirušais. Sis guļ, bet izdzīvojušais stāv. Ir tā, it kā būtu norisinājusies kauja un it kā mirušais pats būtu kritis. Izdzīvošanā katrs ir citam naidnieks, apsverot šo elementāro triumfu, visas sāpes ir niecīgas. Taču svarīgi ir tas, ka izdzīvojušais viens pats stāv pretī vienam vai vairākiem mirušajiem. Viņš redz siet! Rūzvelts ir miris!» Viņš nepavisam nevarēja nomierināties.»

Kara paildzināšana līdz šim brīdim šķita pamatota. Septiņgadu kara beigu notikums, kad Fridrihu no vislielākajām briesmām paglāba viņa ļaunākās naidnieces nāve, šķita atkārtojamies[24]. Nekas tik stipri nesekmēja pilnīgi bezjēdzīgo kara paildzināšanu kā ideja par šādu vēsturiskā likteņa pagriezienu. Fridrihs Lielais bija viens no paliekošajiem Hitlera paraugiem — beigu beigās viņš bija vienīgais paraugs.

Savā bunkurā, kuru Spērs salīdzina ar cietumu, gruvešiem sev visapkārt, ar krieviem pie Berlīnes, no kuras maz kas ir palicis, Hitlers spēj cerēt uz to, ka viņa personīgā naidnieka nāve ir pagrieziens karā. Līdz pat beigām pasaules īstie notikumi, viņaprāt, norisinās starp dažiem, pavisam nedaudziem varasvīriem un ir atkarīgi tikai no tā, kurš no viņiem kuru pārdzīvos. Nekas skaidrāk nerāda viņa gara postījumus, kurus panāk priekšstats par varu un viņa atkarība no šī priekšstata. No tā paša Rūzvelta, kuru viņš ir izsmējis un nievājis kā «paralītiķi», izzušanas tagad ir atkarīga viņa pēdējā cerība.

Kas attiecas uz vēsturisko paraugu ietekmi, to joprojām vēl *neaptveramo* briesmīgumu, tad būtu ieteicams šo Spēra vārdiem atveidoto scēnu bunkurā ievietot visās pasaules mācību grāmatās. Pagaidām mums nav dots nekas vairāk kā iespēja veidot pilnīgi patiesus tēlus pret fatālu paraugu nevājināto ietekmi. Kauns par šādu situāciju, atziņa par tās negodu, aplamo vīziju būtība — viss šeit savienotos nesagraujamā iespaidā.

sevi ka vienīgo, viņš jūt sevi kā vienīgo, un, kad runa ir par varu, kas šajā mirklī viņam piešķirta, tad nedrīkst aizmirst, ka tā atvedināma no viņa vie-nīguma un tikai no tā» (I, 259). Rakstā «Überleben» pārsvarā tulkots «pārdzīvot».

[12] Sk. I. 500—533.

[13] Par mākslu trešajā reihā sk.: Die bildende Künste im Dritten Reich. Hamburg 1966; Literatur und Dichtung im Dritten Reich. Hamburg 1966; Hartung G. Literatur und Ästhetik des deutschen Faschismus. Berlin: Akad. — Verl. 1983; Loewy E. Literatur unterm Hakenkreuz. Fischer Taschenbuch Verlag. Bd. 4303; Prieberg F. K. Musik im NS-Staat. Fischer Taschenbuch Verlag, Bd. 6901.

[14] Spērs apstrīdēja un sabotēja Hitlera pavēles par Vācijas rūpniecības sagrāvi (4, 196 u. c.). Sk. par to arī Neumann F. L. Behemoth. Struktur und Praxis Nationalsocialismus 1933 bis 1944. Köln: Europäische Verlagsanstalt 1977.

[11] Par pavēlēm un valodu trešajā reihā sk. 4 un Klemperer V. LTI. Notizbuch eines Philologen. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun. 1987. Sk. arī: H. Scholtz. Erziehung und Unterricht unterm Hakenkreuz. Göttingen: Van-denhoech RuDrecht, 1985.

[16] Bavārijas karalis Ludvigs II (1864.—1886.) nokļuva finansiālās grūtībās sakarā ar savu celtniecības kaisli.

[17] Nacistiskajā Vācijā tika iespiesti četri Hitleram veltīti fotoalbumi: «Hitlers, kādu neviens viņu nepazīst», «Hitlers ārpus ikdienas», «Hitlers savos kalnos», «Jaunatne un Hitlers» (sīkāk sk. 4, 102—103). Pēc nākšanas pie varas Hitlers centralizēja propagandu un pārņēma to savās rokās. 1933. g. 13. martā tika izveidota Propagandas un tautas izglītības ministrija ar Ge-belsu priekšgalā.

[18] Kalns Bavārijā, Hitlera mītnes vieta.

[19] Domāta A. Rozenberga grāmata «XX gadsimta mīts», pirmizd. 1930. g. Ap 1943. gadu «Mein Kampf» tirāža sasniedza 9 480 000 eksemplāru, bet Rozenberga grāmata — gandrīz miljonu eksemplāru.

[20] Edvards Grincers (1846.—1925.) — Vīnes mākslinieks.

[21] Kārlis Lielais (742.—814.) — franku karalis (vēlāk imperators), kurš karoja ar sakšiem un pakļāva tos.

[22] Sk. par to grāmatā «Nāves *impērija*». «. . «kacet» (koncentrācijas nometne. — Tulk.) ir nacistu izgudrojums; tās varēja izveidot, tikai balstoties uz tā saucamajiem «pasargājošiem arestiem», t. i., balstoties uz preventīviem arestiem, nevis uz nozieguma izdarīšanu, bet gan uz politiskiem «rasiski bioloģiskiem» un citiem motīviem. Pie tam balstoties uz arestiem, kuri veikti bez jebkādām juridiskām formalitātēm, pēc teroristiskā aparāta ierēdņu patvaļas» (5, 242).

[23] Domāts angļu un amerikāņu karaspēka desants Francijas teritorijā, otrās frontes atklāšana 1944. g. 6. jūnijā.

[24] Septiņgadu kara gaitā Prūsija atradās uz katastrofas robežas.

Taču 1761. g. 25. decembrī nomira imperatrise Elizabete, un krievu troni guva Pēteris III, kurš nekavējoties noslēdza ar Prūsiju mieru un atlīdzināja zaudējumus.

LITERATŪRA

1. Canetti E. Masse und Macht. Hamburg: Claassen Verlag 1960.

2. Canetti E. Die gespaltene Zukunft. München: Carl Hanser Verlag 1972.

3. Meļņikovs D., čornaja L. Noziedznieks numur I. Rīga: Avots, 1985.

4. Мельников Jl., Черная Л. Империя смерти. М.: ИПЛ. 1987.

Tulkots:

Canetti E. Hitler, nach Speer. — Canetti E. Die gespaltene Zukunft. München, 1972. S. 7—39.

Tulkojis **IGORS SUVAJEVS**

IV. KONSPEKTĪVAS PRETENZIJAS MAŽORA.

NORMUNDS NAUMANIS

Vērtējot rokoperas vizuālo izpausmi, pieķēru sevi pie domas, k.a veseluma iespaids, kuru «Lāčplēsis» rada, savā ziņā ir fenomenāls. Proti, — katrs atsevišķs numurs būtībā ir vienkāršs, pat elementārs — tiklab no horeogrāfiskā, kā režisoriskā (organizatoriskā) viedokļa. Mūsu acu priekšā izrādes veidotāji operē ar pazīstamām, zināmām teatrālām zīmēm. Te nav pretenziju uz jaunatklājumiem un īpaši oriģinālām mizanscēnu mežģīnēm. Iespējams, ka tieši tas arī veido pieklājīguma, «latviskā korektuma», jā, — labi padarītā darba iespaidu. Zīmīgi, ka pozitīvas atsauksmes par «Lāčplēsi», kuras dzirdam, skan arī no t. s. konservatīvās paaudzes puses, kurai taču apriori «riebās pat doma par Lāčplēsi rokmūzikā». Arī šādā veidā var izpausties mākslas — cilvēku vienotājas ideja —, vērojot visraibākās publikas konsolidēšanos kaut kādā labsirdīgā sajūtā, kopju-toņā, kas valdīja Sporta manēžā. Protams, būtu interesanti uzzināt muzikālo ekstrēmistu un teātra «feinšmekeru» domas «Lāčplēša» sakarā.

Kaut vai — par kora un Teicēja funkcijām un izmantojumu izrādē.

Vai par krāsu (balts—sarkans—melns) nozīmi «Lāčplēša» idejas materializācijā, par šo krāsu dramaturģiju.

Vai Uģa Rūķīša (tērpi) un Mārtiņa Mīlbreta (rotas un citi metāla aksesuāri) veikumu.

Un, bez šaubām, «sieviešu muzikālo sastāvu».

Visi tikko nosauktie «Lāčplēša» «komponenti» man šķiet diskutējami.

1) Zēl, ka neveiklais un neizdevīgais kora izvietojums skatuves aizmugurē, nišā neļauj tam kļūt par aktīvu darbojošos personāžu — kas, starp citu, izrādē ienestu papildu jēgu — kaut ko no antīkā teātra Kora lomas. Vēl mani mulsināja tas, ka «Daugaviņu», neraugoties uz mikrofoniem, bija grūti sadzirdēt.

Par sieviešu lomu tēlotājām un dziedātājām varu piebilst: «nav lielu un mazu lomu, ir tikai lieli un mazi aktieri». Diemžēl, bet atmiņa ir selektīva, manējā palikusi vien Mirdza Zīvere, Maija Lūsēna un balsis no «Skandiniekiem» un «Uģiem».

2) Teicējs — Jānis Skanis — rokoperā, kā likās, bija ienācis no teātra «labākajās latviešu tradīcijās»; patoss un mentorais tonis, daudznozīmība, kas maz ko nozīmēja . . . Nedomāju, ka tā būtu aktiera vaina. Jo režisora uzdevums taču ir kontrolēt, lai tēls (aktieris), kuram lugā atvēlēta komentētāja un ainu sasaistītāja loma, par varītēm necenstos k|ūt par nozīmīgāko figūru izrādē. īpaši skumji bija tad, kad Jānis Skanis centās pārkliegt visas trīs roka grupas — finālā, turklāt ar tādu optimismu un «komunisma rītausmas»

apsolījumu balsī, ka tas nonāca vēl vienā kliedzošā pret-

' Nobeigums (sakumu sk. «Avots», 1989., nr. 1., 3). LJG— «laimīgu Jauno gadu» vai «lai jums gavilējas!».

runā ar notikušo uz skatuves (tikko Lāčplēsim kārtējo reizi nocirstas ausis!). Sī, man šķiet, ir ideoloģiska kļūdiņa izrādē. Turklāt — labojama, vai ne? Jo nevajag solīt to, kam īsti netic vai par ko šaubās visa izrāde, tās dzīvā būtība.

3) Uģa Rūķīša — tērpu modelētāja darbošanās man allaž atgādina tādu bistamu planēšanu starp kiču un avangardu (apģērba dizainā). Tā arī šoreiz — lidojums ir efektīvs! Tomēr — starp . . . Stilizējot nacionālo, lietojot «absolūti abstraktās» formas (zaļie un baltie apmetņi) un vēl pavalkājot autentiskos tautas tērpus ***a*** la TDA, viegli var zaudēt humora izjūtu un stila vienotību. Rūķītim steidzami jākonsultējas ar Goltjē un Verzači.

Un vēl . . . «Lāčplēsis» ir kārtējais pierādījums tam, ka labai idejai vajag labu naudu. Jā, no tālākajām skatītāju rindām var ari neredzēt «Marles princeses». Un vēl — cerams, ka aprīļa izrādes notiks pilnā sarkano dejotāju formas tērpā: ar militārajām cepurēm, kuras kādam šķita pārāk aizdomīgas (?).

4) «Metāls», kura nebija mūzikā, papilnam un kilogra-miskā izteiksmē bija «uz mūziķiem». Asprātīgi un spoži šķita masoņu organizāciju atribūti melno spēku rokās. Ne-asprātīgs bija auseklītis (precīzāk — auseklis) uz Jāņa Sproģa vēdera.

5) Vienojošas «krāsu koncepcijas» ideja teātra pasākumam ir laba, ja tā nav . . . pārāk skaidra un uzkrītoši nolasāma. Krāsa tomēr ir mistiska, tā slēpj sevī iedarbības tiešumu un nenoformulējamo dažādību: es te domāju krāsas simboliku dažādās kultūrās. Saprotams, ka «Lāčplēsis» nav izrāde par vai priekš ķīniešiem. Bet! Mums, dabiski, viss ir skaidrs, — gan tas, kāpēc Latvija un latvieši ir balti, gan tas, ka ļaunums ir melns un sarkans utt. Pat tas, kāpēc Kok-nesis ir zaļš, bet Ziemeļmeita — violeta! Taču (un kāpēc es še to vispār pieminu) — kā mēs izskatītos starptautiskajā show — biznesa tirgū, piemēram, Tokijā? Kāda japāņu haiku vēsta: baltā krāsa — nāves krāsa. Sarkanā ir dzīvība.

Bet ne jau tikai mums saprotamā krāsu simbolika un krāsas politizācija «Lāčplēsī» nositīs cenu, teiksim, rokoperas videoversijai un komercijai tās sakarā. Mani biedē tas, ka «internacionālā» gultiņa (visiem saprotamais un pieņemamais popkultūras līmenis), kurā ieguldīts mīļais latvietis Lāčplēsis («tikai nacionālais» — pamēģiniet iztulkot libretu jebkurā svešvalodā un bez paskaidrojumiem, kas ir Līkce-pure, Lielvārdis, Staburadze utt., iedodiet to turkam vai jaunzēlandietim apsmadzeņošanai — ?!), šī nacionālā rokoperas žanra gulta var izrādīties cietuma kamera nāvinie-kiem. Vientuļam, «citu» nesaprastam.

«Tikai latviešiem» — rakstīts uz kameras durvīm.

Bet tās jau nav tikai šī «Lāčplēša» autoru problēmas. Tās ir «mazo kultūru» problēmas, tās ir kultūradaptācijas problēmas, par ko nācās domāt internacionālo informācijas apmaiņas procesu kontekstā. Pagaidām politika Baltijas valstīs ir sensācija «viņu» avīžu priekšlapām. Politika, ne kultūra. Biedrs Lāčplēsis vēl nav Elviss Preslijs. Runā, ka pēdējais esot dzīvs.

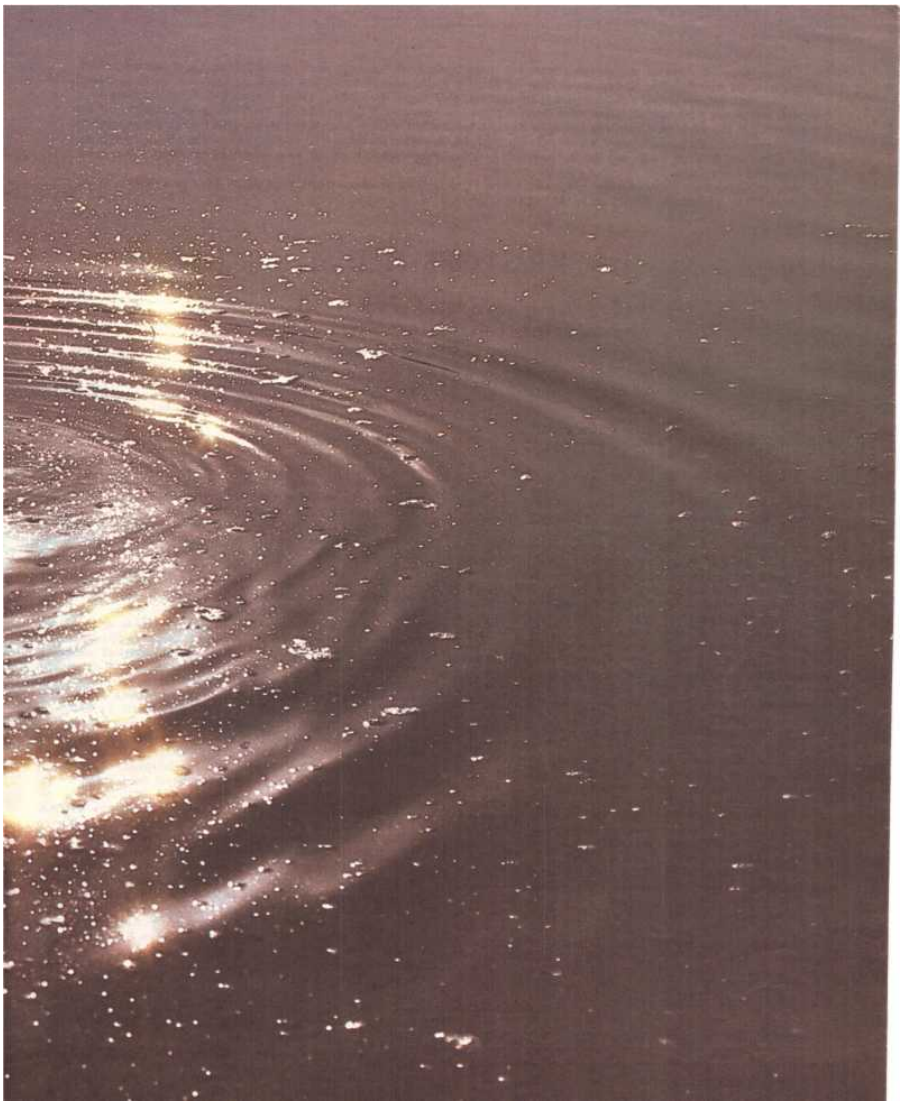

Kristofs Heins ir viens no patiesi talantīgākajiem austrumvācu rakstniekiem, kurš nav emigrējis. Lasot šo runu, liekas, tam var atrast pamatojumu. Nodomāju — daļa no Kristofa Heina demokrātiskajiem ideāliem man vairs neliekas sevišķi drosmīgi, taču tas nav manas politiskās brīvības rezultāts, gluži vienkārši lozungu saturs ir mainījies. No šī viedokļa liekas interesanti sajust VDR demokrātijas problēmas. Un tomēr — cenzūra ir pretcilvēciska, nelikumīga un sodāma. Un nav izlokāma par taisnāku. Neinformētam lasītājam nevajag iedomāties vienīgi mūsu Glavļitu, cenzūra ir sabiedrisks institūts, kas caurauž sabiedrību no nomenklatūras līdz izpildītājam, no čekas un čekas līdz apzinīgam darbabiedram, līdz pašam cenzējamajam. Cenzūrai vairs nav tiesību pastāvēt, jo atļaušanas metode ir pilnīgi visu rakstnieku un visu lasītāju nebrīvības priekšnoteikums.

Kristofs Heins runā par konkrētām izdošanas lietām un to saistību ar demokrātiju. Viņa domu gaita un valoda man vēlreiz parādīja, ko nozīmē domāt un runāt vāciski.

ULDIS TĪRONS

KRISTOFS HEINS:

«Cenzūra ir savu laiku pārdzīvojusi, nevajadzīga, bezjēdzīga, anticilvēciska un antitautiska, nelikumīga un sodāma.»

\ ļ Nodotais lasītājs

I «

. . iespaidi ir, kā atzīmēja Imanuels Kants, ne tik daudz atkarīgi no «ārējām lietām», šajā gadījumā — grāmatas, cik no patērētāja, lasītāja stāvokļa. Literatūras iedarbība gandrīz vienmēr ir pārsteidzoša un bieži vien — neparedzama. Pēc grāmatas iedarbības par to (grāmatu) var spriest visai nosacīti, taču pavisam noteikti var runāt par lasītāju. Piekrišana vai noraidījums, pacilātība vai garlaicība, morālie vai politiskie vērtējumi visai maz atklāj par grāmatu, taču vienmēr dod informāciju par spriedēju. Literatūra izsauc iespaidus, taču tie pirmām kārtām liecina par lasītāju, sabiedrības stāvokli. (. .) Sie iespaidi ir pakļauti dažādām ietekmēm, tos modificē masu informācijas līdzekļi, mode, valstiski un sabiedriski pasākumi, kas kaut ko vienu ceļ augšup, bet kaut ko citu — vēlas neredzēt, tomēr tādēļ un tieši tādēļ literatūra un iespaidi par to vienreizējā veidā apgaismo sabiedrības un tās pilsoņu iekšējo stāvokli.

Patiešām, grāmatas nodod savus autorus; daudz vairāk par savu priekšmetu literatūra atklāj savu autoru. Literāti ir ekshi-bicionisti: nav iespējams rakstīt un vienlaicīgi — palikt «apsegtam». Seit sakņojas viens no literatūras iespaidiem: jūtās un garā mēs apzināmies radniecību ar rakstnieku, publicēts darbs padara mūs par uzticamības personu mirušam autoram.

Grāmatām ir savi likteņi, un tie balstās tikai uz izraisītajiem iespaidiem. Grāmatu likteņi stāsta par lasītāju, par viņa drosmi un viņa gļēvumu, par viņa uzskatu stingrību vai oportūnismu, viņa mākslas izpratni, viņa kultūru un izglītību. (. .) Salīdzinājumā ar citiem masu informācijas līdzekļiem tik neuzbāzīgās grāmatas atkailina savu lasītāju. (. .) Tāpēc jo pārsteidzošāka ir vientiesīgā, vieglprātīgā apiešanās ar tik ļaunprātīgu lietu kā grāmata, kas bez žēlastības un ar sevis pašas izraisīto lasītāja pašatkailināšanos pārliecinoši un neapgāžami denuncē lasītāju. Autori var būt līdzjūtīgi,

vientiesīgi, draudzīgi un iecietīgi, grāmatas — ne. Tās nodod savu radītāju, un tās nodod — caur sevis izraisītajiem iespaidiem — savu lasītāju.

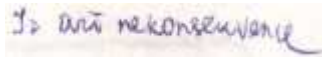

Par musu izdeveju krēsliem

Tradicionāli mūsu izdevēji sēž uz saviem grāmatvedības rēķiniem. Tas ir pārbaudīts, drošs, visādā ziņā stabils sēžamais. Raugoties no tā, attiecības ar autoru veidojas bez problēmām: ienākumi un zaudējumi pārsvītro vai apgāž jebkādu estētiku. (. .) Un līdz ar Rietumu pasaulē jau aizsākušos izdevniecību izzušanu dažos tirgu pārvaldošos grāmatu koncernos grāmatvedība kļūst ne vien par izdevēju troni, tā kļūst arī par vienīgo

iesniegto manuskriptu vērtētāju. Tādējādi ar šo jautājumu vecajā grāmatu izdošanas lietā neoanalfabētisms gūst negaidītu pastiprinājumu.

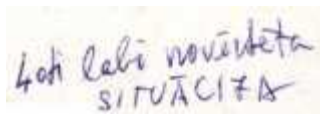

Mūsu izdevēji savos krēslos sēž citādāk. Viņi gan arī sēž uz citiem krēsliem.

Es pārsteigts ievēroju, ka mūsu izdevēji sēž uz grāmatu kaudzēm. Sīs kaudzes sastāv nevis no pārpalikumiem, neejošas preces — produkcijas noiets ir mūsu izdevēju mazākās rūpes —, tās sastāv no ejošas produkcijas.

Grāmatu kaudze ir ļoti neērts un nedrošs sēžamais. Tā ir nestabila, un nav jābrīnās, ja mūsu izdevēji, kas uz tās sēž, nejauši sagrīļojas un —arī tā atgadās — ņem un nogāžas zemē no šīm grāmatām. Man šķiet, ka mūsu izdevniecību direktoru stāvos vajadzētu būt stabilākiem sēžamajiem, ja iespējams, vajadzētu nevis grozāmus sēdekļus, bet — veselīgākus, kas stiprina un taupa mugurkaulu.

Sakarā ar darbu man ir iznākušas darīšanas ar vairākiem mūsu valsts izdevējiem. Ne ar visiem esmu varējis labprātīgi vienoties, un gadījās, ka ar vienu vispār nespēju vienoties. Taču viņi visi ir cilvēki, kas savu lietu zina, ar sirdi un dvēseli strādājot savu grāmatu labā, cīnoties un aizstāvot tās. Viņu vidū nav neviena paša, kam būtu nepieciešama uzraudzība. Par to es lieku roku ugunī, un esmu pārliecināts, ka vairākums no maniem kolēģiem, varbūt pat visi, arī liktu.

Atļaušana vai aizliegšana, valstiskā uzraudzība, īsāk un ne mazāk skaidri sakot: cenzūra, izdevniecību un grāmatu, autoru un izdevēju

cenzūra ir savu laiku pārdzīvojusi, nevajadzīga, bezjēdzīga, anticilvēciska un antitautiska, nelikumīga un sodāma.

Cenzūra ir savu laiku *pārdzīvojusi.* Tai bija savs attaisnojums gados pēc otrā pasaules kara, kad vācu fašismu bija iznīcinājuši sabiedrotie, bet garīgā kauja par Vāciju, par vācie šiem vēl nebija izšķirta. Toreiz cenzūrai, tāpat kā pārtikas kar tiņām, bija uzdevums ieviest kārtību vispārējā juceklī, novērst haosu un padarīt iespējamu atjaunošanas darbu. Turklāt cenzūras pastāvēšanu veicināja toreizējā vēsturiskā situācija, tātad tas, ko mūsu jaunākajos vēstures apcerējumos cenšas drīzāk aizklāt, nekā nosaukt: «trīsdesmito gadu traģiskie notikumi Padomju Savienībā», «atsevišķi partijas dzīves ļeņinisko normu pārkāpumi». Cenzūrai vajadzēja izzust kopā ar pārtikas kartiņām piecdesmito gadu vidū, vēlākais 1956. gada februārī.

Cenzūra ir *nevajadzīga.* Tā nevar novērst literatūru, ļaunākajā gadījumā tā var traucēt literatūras izplatību. Turklāt mēs visi zinām, ka grāmatas, kuras šodien mums vēl nav pieejamas, piemēram, daži Stefana Heima vai Monikas Maronas darbi, vienalga vēlāk iznāks VDR izdevniecībās.

Cenzūra ir bezjēdzīga, jo tā darbojas tieši pretēji saviem nolūkiem. Cenzētais objekts nepazūd, tas vienkārši kļūst neredzams, uzpūšas par politisku lietu, lai gan grāmata un autors «lietai» nav domāti, un visi gaida un cer kaut ko citu. Cenzūra tad parādās tikai kā izdevniecības aģitācijas daļas aizsarg-iedoma.

Cenzūra ir anticilvēciska, naidīga pret autoru, lasītāju, izdevēju un pašu cenzoru. Mūsu valsts pēdējo desmit gadu laikā ir pazaudējusi daudzus rakstniekus, neaizstājamus cilvēkus, kuru darbu mums pietrūkst, kuru mierinājums un neapmierinātība mums bija pieejama un palīdzēja. Sie rakstnieki atstājuši VDR dažādu iemeslu dēļ. Vienu no iemesliem es zinu: jo, kā saka angļi: *«You can take the country, but* you *can't take the country* out of the boy», — vienu no iemesliem sauc cenzūra.

Un autors, kuram savā darbā neizdodas atbrīvoties no viņu vajājošās cenzūras, pret savu gribu un jau rakstīšanas laikā kļūst par tās upuri: viņš nodarbojas ar pašcenzūru un «nodod» tekstu vai raksta pret cenzūru un arī tad izdara nodevību pret tekstu, jo viņš negribot un, iespējams, neapzināti pārvērš savu patiesību.

Cenzūra ņem lasītāju savā aizbildniecībā. Lasītājam tai jāseko, jāakceptē ierobežojumi vai pret tiem jāvēršas, un tad tai savukārt jāpatērē vairāk pūļu, lai netiktu lasītas neatļautās grāmatas. Jebkurā gadījumā lasītāja izvēle ir atkarīga no cenzūras.

Cenzūra grauj izdevēju, tā grauj viņa autoritāti, uzticēšanos viņam. Tā neļauj izdevējam būt par izdevēju, jo tā neļauj viņam pašam noteikt savas izdevniecības programmu. Ar kādu īpašu gudrību iezīmēti tie ļaudis, kuri dod vai nedod atļauju kaut ko drukāt, kā tie

uzdrošinās ievērojamam un apdāvinātam cilvēkam dot priekšrakstus? Cenzūra apcērp izdevēja vārdu krājumu, tā noīsina to par svarīgo vārdu «nē». Izdevējam jābūt tiesībām pateikt «nē». «Nē» manuskriptam, «nē» ar viņa izdevniecību nesavienojamai programmai. Taču tik ilgi, kamēr pastāvēs no izdevēja neatkarīga un viņu nosakoša cenzūra, izdevēja «nē» ir aizliegts.

Un cenzūra iznīcina pašu cenzoru. Vissmalkākais cilvēks, nodarbojoties ar atļauju vai aizliegumu izdalīšanu, kļūst par tiesas sulaini. Viņa redzeslauks, viņa sajēga sašaurinās pūliņos atrast nepieņemamo. Un es, tāpat kā daudzi mani kolēģi, esmu piedzīvojis, kā šis sašaurinātais redzesloks nodarbojas ar bezjēdzīgu interpretāciju, producē absurdas aizdomas un divdomīgus pārpratumus, samainot viennozīmīgu izteikumu jēgu.

Cenzūra *ir antitautiska. Tā* ir noziegums pret tik bieži pieminēto un slavināto tautas gudrību. Mūsu grāmatu lasītājs ir pietiekoši patstāvīgs, lai spriestu pats. Priekšstats, ka kādam ierēdnim jāizšķir, kas tautai «ir» un kas — «nav» derīgs, atklāj paša ierēdņa uzpūtību.

Cenzūra ir nelikumīga, jo tā ir antikonstitucionāla. Tā nav savienojama ar VDR pastāvošo konstitūciju, ir pretrunā ar daudziem tās pantiem.

Un *cenzūra ir sodāma, jo* tā lielā mērā kaitē VDR prestižam un līdzinās «atklātam pazemojumam».

Atļaušanas un aizliegšanas metodēm, cenzūrai visdrīzākā laikā neatgriezeniski jāizzūd, lai novērstu zaudējumus mūsu kultūrai, lai tā nekaitētu mūsu atklātumam, mūsu godam, mūsu sabiedrībai, mūsu valstij.

Mūsu izdevējiem uzraudzība nav nepieciešama. Ierēdņu palīdzība viņiem vajadzīga, lai atrastu brīvu papīru un iespiešanas jaudas. Viņiem jākļūst par suverēniem savu izdevniecību vadītājiem, jāstrādā atklātībai un jākļūst atklāti kritizējamiem. Tiem jādod iespēja kļūt par īstiem izdevējiem, lai viņiem nevajadzētu gadu pēc gada pie katras satura un formas ziņā jaunas grāmatas drebēt par savu krēslu.

Krlstofs Helns pievēri uzmanību tam, ka Rietumu valstīs saimniecisku apsvērumu dēļ notiek izdoianas un grāmatu tirdzniecības koncentrācija. Izdevniecības sāk aizvietot neliels skaits Internaciontlu grāmatu koncernu, grāmatu tirgotavas aizvieto lielveikaii ar bestselleru mentalitāti, izmirst Izdev6|l, ko aizvieto grāmatveži, un izmirst literatūra, ko aizvieto rokasgrāmatas un bestselleri, iet bojā būtiska Rietumu kultūras da|a, brīdina Krlstofs Helns, un nekapitāllstlskām valstīm ir pienākums sargāt So kultūras daļu, kura nepietiekoša izdevīguma dēļ tiek Iznīcināta.

Tomēr Kristofu Heinu uztrauc, ka VDR, gan citu iemeslu dēļ, notiek izdevniecību koncentrācija.

Vairākas izdevniecības tika savienotas, citas — likvidētas. Es

nešaubos, ka tur bija svarīgi, šķietami saimnieciski pamatojumi. Taču tikpat nešaubīgi, ka šī koncentrēšana reducēja mūsu izdevniecību ainu un līdz ar to — mūsu literatūras valstību. Izdevniecības kļuva smagnēji, grūti pārskatāmi monopoli, murgu nakts izdevējam, kam izdevniecība bez savas programmas nav iedomājama. Autoru iespējas izvēlēties izdevniecību kļuva vēl ierobežotākas. Viņi gandrīz vairs nespēj noturēties pret izdevniecību, jo viņiem reti kad ir alternatīva.

Pateicība presei

Es pateicos mūsu presei un mūsu masu informācijas līdzekļiem par to, ka viņi lielā mērā padara iespējamu mūsu darbību.

VDR tiek saukta par lasītāju zemi. Kad iepazīstas ar izdevumu un tirāžu skaitļiem, kad redz arvien pārpildītās grāmatu tirgotavas un ātri tukšojošos plauktus, jāsliecas piekrist šādam vērtējumam. Tomēr, neraugoties uz zināmu kvalitāti, tas nav mūsu literatūras nopelns, literatūra ir ne sliktāka un ne labāka kā citās valstīs. Un arī lasa pie mums ne mazāk un ne vairāk kā citur. Daudz vairāk pie mums lasa grāmatas. Korekts apzīmējums tāpēc būtu: grāmatu lasītāju zeme.

Par to jāpateicas mūsu presei, mūsu masu informācijas līdzekļiem. Tās reportāžu nokavējošais raksturs un uzticamā viedokļu saskaņošana novedusi pie tā, ka diez vai ir kaut viens mūsu valsts iedzīvotājs, kurš nodarbotos ar tām ilgāk par dažām minūtēm. Lasītājs ar jaunākajām ziņām ir aizņemts tikai īsu laika sprīdi un var atkal atgriezties pie mūsu grāmatām, no kurām cer uzzināt ne vien par notikumiem un gadījumiem, bet arī par jaunumiem un patiesību.

(■■)

Taču tas, ka mūsu prese nav ziņu vai tās ir tikai uzticami pavalstnieciskas, ka trūkst atklātu diskusiju par atklātām lietām, kavē un iznīcina mūsu valsts politisko kultūru. (. .) Presei jābūt ne vien ziņu sniedzējai, tai jābūt pārnesuma siksnai tiklab starp augšu un apakšu, kā apakšu un augšu, starp sabiedrību un valsti, starp masām un izvēlēto vadību. Ja šī pastarpinātība ir vienvirziena, tā vispār vairs nav starpniecība, tā vairs nedarbojas nekādā virzienā.

Aģitācija un propaganda, kas masas cer tikai pamācīt, bet nav spējīga no masām mācīties, paliks bezrezultatīva. Kas nesaprot, ka jāuzklausa, tas atradinās arī padarīt saprotamu. Kad lēmumi tiek pieņemti aiz aizslēgtām durvīm, tiem nav jārēķinās ar aiz durvīm atstātās publikas viedokli. Ja nenotiek atklāta diskusija un netiek ņemta vērā tautas gudrība, tad labākie un optimālākie lēmumi tiek uzņemti ar neuzticību, grūti. Vienpusīgi orientēta prese, prese, kura runā tikai par vēlamo realitāti, kura pastāvošajā uzskatu dažādībā un sabiedrisko problēmu un jautājumu risinājuma variantos meklē vienīgi

oportū-nismu, laupa sev iedarbīgumu, rada neuzticību pret aģitāciju un propagandu, var iedarboties paradoksāli. Avīzes slavinājums kļūst grāmatai iznīcinošs, bet grāmatas nokritizēšana izraisa grāmatnīcu sturmēšanu.

Arī mūsu sabiedrībā, dabiski, pastāv dažādi pretrunīgi viedokļi un uzskati par dažādām sabiedriskām parādībām. Nodot šos viedokļus atklātībai, publiski apspriest tos, visiem palīdzot pieņemt labāko lēmumu, — tas palīdzēs lēmumu akceptēšanai un kalpos mūsu sabiedrības attīstībai. Aizslēgtas durvis ir ne vien pietrūkstoša atklātuma simbols, tas neglābjami ir arī iznīcināta atklātuma, ierobežotas sabiedrības zīme.

(■ •)

Vecā dziesma: literatūrzinātne un kritika

(• ■)

Atjaujiet man atsaukties uz Fīmana runu VII kongresā, uz viņa 27 tēzēm par kritiku. Es gribētu pievienot tām divus punktus.

1. Autori zina, ka viņi, lai ko un kā arī rakstītu, vienmēr raksta par sevi. Ar savu skatienu uz aprakstāmo viņi atklāj pirmām kārtām paši sevi. Pēc mana novērojuma, kritiķi izvairās atzīt, ka viņi, tāpat kā autori, gribot negribot stāsta paši par sevi. Literatūras, mākslas kritikai par mūsdienu darbiem, kā zināms, nav jābūt zinātnei. Zinātnei ir savas normas, pamatnolikumi, pār-baudāmības kritēriji, neapgāžamu patiesību sistēma, kuras drīz te, drīz tur tomēr tiek apgāztas. Visa tā, izņemot pēdējo, nav, aplūkojot jauno, topošo mākslu. Ja šeit būtu noteikts zinātnisks aplūkošanas veids, varētu izveidot attiecīgu likumīgu kopumu, nodot to kompjūteram un atstāt mākslas produkciju tā ziņā. Taču šo likumību *un* kritēriju mums *nav, tādi ir* tikai attiecībā uz agrāko laiku mākslas darbiem, no kuriem mēs tos esam izveduši un no kuriem mēs arī vienīgi spējam konstruēt ekstrapolējumus.

Nav droši, ka jaunās, topošās mākslas iztirzāšana būs zinātne. Mūsdienu darbu priekšā kritiķis ir bezpalīdzīgs, un savu bezpalīdzību viņš kompensē ar spriedumu straujumu. Tas, ko viņš pasludina, ir un nevar būt nekas vairāk kā vienīgi viņa viedoklis. Un šis viedoklis var mums šo to pastāstīt par mākslas darbu, *taču* vienmēr tas vēsta par *personu,* par kritiķi. Uzpūtīga, dumja kritika vienmēr kalpo par kritiķa atklāšanās liecību. Gan pēc satura, gan pēc stila viņš pirmām kārtām stāsta pats par sevi. Līdz šim kritiķis, atšķirībā no rakstnieka, to negrib atzīt.

2. Pēdējos desmit gados pie mums publicētajās kritikās duras acīs, ka kritika nodarbojas gandrīz vienīgi ar recenzējamo darbu saturu. Kritikas, kurās būtu ņemta vērā arī forma, ir rets izņēmums. Taču

jauniem darbiem ir arī jauna forma, un, ja tas netiks ņemts vērā, tas katrā ziņā *veicinās kļūdas satura* interpretācijā. Izvilkumi no satura un tos noslēdzoša morāle ir iespējama, taču tā nav recenzija. Tas, ka darba forma ir grūtāk uztverama nekā saturs, ir veca patiesība, tomēr šīs grūtības neatbrīvo kritiķi no pienākuma vismaz meklēt šo formu.

Pēdējo nedēļu laikā es izlasīju divas recenzijas par padomju filmu «Grēku nožēlošana». Abos gadījumos acīm redzamā filmas groteskās formas neizprašana noveda pie visas filmas nesaprašanas. 5iem kritiķiem pietrūcis visvienkāršāko viņu amata instrumentu. Un tas pasliktina jau tā slikto kritikas stāvokli, ja sapratne tiek aizvietota ar apzīmējumiem «vēsturiskais pesimisms», «ētiskais nihilisms», «vilšanās pasaulē», «denunciācija», «fatālisms», tātad ar to, pat ko Heiners Millers teica: «nevarīgu cenzoru iemīļotais vārdu krājums, no kuriem šodien tāpat kā vakar rekrutējas akadēmiskie žurnālisti». Kritika pati ķļūst groteska, kad tā šajā filmā neredz tieši to, kas tajā ir, proti, pienākumu, atbildību par sabiedrību, sociālistisko humānismu, patiesi komunistisku pieeju mūsu vēsturei. Tik nepielūdzami precīzi un nešaubīgi var strādāt tikai mākslinieks, kurš, neskatoties uz Staļina laika noziegumiem, nav pazaudējis cerību komunismam kā vienīgajai humānajai alternatīvai.

Iespējams, ka varētu uzlabot mūsu kritikas apmācību. Es domāju, ka tas nav godu aizskaroši, ja kāds nespēj būt par kritiķi, — ir taču citi amati. Katrai saimniecībai vajadzīgs savs āzis, tikai to nedrīkst likt par dārznieku.

Un es ceru, ka filma drīz tiks parādīta mūsu kinoteātros, jo ne visiem bija iespēja un ne visi gribēja noskatīties to rietumvācu televīzijā, un ne visi, tā kā es, varēja noskatīties to Padomju kultūras namā. (. .)

Mūsu sabiedrībai ir bijis un ir grūti sadzīvot ar pretrunām, akceptēt tās. Parasti tiek atzītas tikai neantagonistiskas pretrunas, tātad tādas, kas, tiklīdz tām pieskaras, pabēg zem tepiķa. Pēdējos desmit gados tomēr arī filozofija ir pamanījusi to, kas tautai ir bijis zināms vienmēr: arī sociālistiskai sabiedrībai kā jebkurai sabiedrībai ir savas neatrisināmas pretrunas, kuras ir cieši saistītas ar sabiedrības formu un kuras var tikt atceltas, tikai pārveidojot sabiedrību. Mums jāmācās iet kopā ar šīm pretrunām, paciest to kustību, vēl vairāk: šīs daļēji sāpīgās pretrunas izmantot mūsu sabiedrības attīstības interesēs.

Laikam gan attiecības starp literatūru un literatūras kritiķi, starp autoru un kritiķi visās sabiedrībās pieskaitāmas antago-niskām pretrunām. Šķiet, ka vēsture to parāda. Iespējams, ka mums jāmācās dzīvot kā sunim ar kaķi. Un iespējams, mums ar šīm šaubīgajām, taču iespējamajām attiecībām ir jābūt mierā. Jo, ja mēs nesadzīvosim grūti, nesadzīvosim kā suns ar kaķi, tad mums paliek tikai viena iespēja: sadzīvot kā kaķim ar peli. Tas ātri atrisinās visas pretrunas. (. .)

Vēl viena no Kristofa Heina uzstāšanās daļām bija veltīta kritiskajam stāvoklim VDR teātros. Pat ja luga saņēmusi cenzūras piekrišanu, tad luga tiek samaitāta teātros. «Iedomājieties,» saka Kristofs Heins, «ja jūsu grāmata pēc iznākšanas katrā apgabalā, katrā pilsētā pirms laišanas tirdzniecībā tiktu vēlreiz pārbaudīta.» Un ja rakstnieki prasa iznīcināt cenzūru pavisam, tad dramaturgi pagaidām prasa vienīgi cenzūras pakļaušanu kontrolei. Kristofs Heins netic, ka cenzūru iespējams uzlabot.

Last and least: autors

Literatūras iedarbība un atpakaļiedarbība uz autoru ir daudzveidīga un pretrunīga. Tā izraisa iespaidus un kļūst par jebkādu iespaidu beigām, jo daudzi autori *atzīst* tikai to pasaules daļu, kura ir gatava uztvert viņus pašus; tā izraisa pašapziņu un šaubas par sava darba vērtību, koleģialitāti un skaudību, dod pamatu lepnumam un pastāvīgi — neattaisnojamai uzpūtībai. Taču tāda iedarbība literatūrai ir gadu simtiem un par to mums navˆrunā, turklāt lielais Karls Krauss to izteicis dusmīgajos un visiem rakstniekiem mierinošajos vārdos: «Kad kādam darbam ir panākumi, par to priecājas tikai viens — autors —, bet, kad ir neveiksme, priecājas visi.»

Iepriekš es runāju par to, ka VDR ar zināmām tiesībām varētu saukt par grāmatu lasītāju zemi. Citās zemēs lasa daudzreiz vairāk, un dažbrīd tā vien liekas, ka tikai avīzes un žurnālus. Tikai ļoti retas valstis, kā patlaban Padomju Savienība, var tikt nosauktas par valstīm, kur lasa gan avīzes, gan grāmatas. Padomju Savienībā acīm redzami kaut kas ir mainījies, ko kāds augsts Maskavas ierēdnis aprakstījis ar vārdiem: «No rīta es atveru avīzi un nezinu, kas tur būs.»

Rakstniekam tā ir abpusīgi griezīga lieta — dzīvot zemē, kur lasa tikai grāmatas. Lietas skaistā puse ir skaidra — salīdzinoši lielās tirāžas, pastāvīgi un ātri izpirktās grāmatas, rakstītāju augstais prestižs, nepārtrauktā — vismaz *masu* informācijas līdzekļos — saruna par grāmatu un tās tēmām.

Problemātiska ir lielā un, kā man liekas — pārāk lielā nozīme, kādu piešķir mūsu zemes autoriem. Tos cenšas pacelt uz postamenta. Bet uz postamenta nav iespējams strādāt, jo līdz turienei nenonāk nekādi iespaidi, bez kuriem mūsu darbs nav iespējams.

Jo rakstnieki, kā es domāju, ir hronisti. Dabiski, ka tā ir rakstnieka hronika, tā nav objektīva, taču tā ir vēl kaut kas vairāk: tā ir enerģiska, reālistiska, maģiska, fantastiska, līdzīga poēzijai. Hronika, kas stāsta par kādu cilvēku, par rakstnieku un viņa pasauli, un tikai tad un tikai tāpēc ir interesanta. Tās priekšnoteikums ir pieredze. Un 20. gadsimtā postaments vai tronis ir iespaidiem

nepiemērots, līdz kuram pieredze nonāk labākajā gadījumā pastarpināti.

Postaments, par kuru es runāju, sastāv no masīviem pamatiem, kurus nojaukt jau ir nokavēts. Viens no tiem ir preses tukšums un slavinošais raksturs, kas veicina to, ka publika dzīvei pietrūkstošo gaida no rakstnieka. Prasība aizpildīt šo tukšumu, iespējams, ir literatūrai pagodinoša, taču nepieņemama. Literatūrai nav jāaizvieto un tā nedrīkst aizvietot publicistiku.

Cits pamats ir cita prese, kas pārtiek no virsrakstiem un tāpēc — jo kopš preses izgudrošanas ir tikai divi virsraksti: «Karalis ir miris!» un «Lai dzīvo karalis!» — rūpējas tikai par kronēšanu un galvu ciršanu. Un, vai autoram tas ir patīkami vai draud ar nāves briesmām, — presei ir vienalga. Tronis no avīžu papīra un mediju kabeļiem līdzinās ešafotam.

Trešais masīvais pamats ir neapgaismotais lasītājs, kas omulīgi iekārtojies savā kaunīgajā nepilngadībā un kam rakstnieks nepieciešams kā kora vadītājs un mentors, kā pajumte un paspārne. Taču, ja mēs gribam atklātu kultūru, atklātuma kultūru, tad mums jāmācās atsacīties no tādām dzīves gudrībām kā «ej tu pa priekšu, es pēc tam».

No vienas puses, paslēpties aiz kāda dzīva vai miruša autora, bet, no otras, prasīt atklātumu — tas nav savienojams. Problēma izpaužas citēšanā: citēšana, svešu domu izmantošana liecina gan par izglītotību, kultūru un lasīšanu, gan arī par garīgo flegmatismu. Citātam mūsu viedoklis jāpastiprina vai jāpierāda, tam jāpalīdz mūsu vājajam mugurkaulam, taču citāts ir arī pastāvīga garīga panākuma, paša un atklāti izvērstas darbības noliegums.

Tālākas piezīmes par literatūru un tās iedarbību man ir iespējamas saistībā ar to, ka manas valsts pilsoņiem sākušas normalizēties ceļojumu iespējas uz Rietumiem. Līdz šim sasniegtie, atļautie vai izcīnītie izņēmumi — lielā mērā māksliniekiem, rakstniekiem — ir privilēģijas, kas tie vienmēr arī ir bijuši. Un privilēģijas sociālistiskā sabiedrībā—tās ir vēža metastāzes, jo tās rada šķiras, kas viena no otras atšķiras ar izņēmumiem. Sīs īpašās tiesības neatļauj tām saprasties. Privilēģijas iznīcina atklātumu, kas ir nosacījums ikviena mākslinieka darbam. Reizē tās iznīcina arī mākslas darba ietekmi, tādējādi iznīcinot arī mākslinieku pašu.

Tagad, kad šīs privilēģijas beidzot sāk izšķīst vispārējās tiesībās, jārunā par kādām citām briesmām mūsu literatūrai — par provinciālismu. Ne visiem ir dotas spējas un spēks kā Imanue-lam Kantam aptvert pasauli savā mazajā ICēnigsbergā. Viņiem jātiek pasaulē, lai to izzinātu, lai to varētu aptvert, lai ar savu mākslu varētu to padarīt jutekliski satveramu. Tam par kavēkli ir dažādi ierobežojumi, arī un ne pēdējā kārtā — ekonomiski. Neskatoties uz

šiem ierobežojumiem, Rakstnieku savienībai jāmeklē visas iespējas, lai sūtītu rakstniekus pasaulē. Tiesībām ceļot jāpārvēršas par pienākumu ceļot.

Kristofs Heins savu uzstāšanos nobeidz ar pārdomām par mākslas mecenātiem. Tieši mecenātiem mums bieži jāpateicas par tādu izcilu mākslas darbu rašanos, kuri ir pretrunā ar attiecīgā laika valsts ideoloģiju. Šodien kapitālistiskajās valstīs mecenāti ir izzuduši vai deģenerējušies par naudas ieguldītājiem mākslas darbos. Un Kristofs Heins atkal aicina sociālismu uzņemties mecenātisma kā kultūras sastāvdaļas radīšanu. Šādā gadījumā būs iespējams saglabāt nākošajām paaudzēm darbus, kurus mūsu paaudze, mūsu sabiedrība vēl nav spējīga objektīvi novērtēt.

1987. XII

Kristofs Heins, dzimis 1944. gadā, dzīvo Austrumberlīnē, dramaturgs, scenāriju, stāstu autors, novele «Pūķa asinis», romāni «Svešais draugs», «Horna beigas» u. c.

OLGA HRUSTAĻOVA

Šis raksts tika uzrakstīts vairāk nekā pirms gada un, kā bija norunāts, aizgādāts uz avīzi «Ļiteraturnaja gazeta». Kritikas nodaļā to izlasīja, tomēr iespiest rakstu par nepublicēto literatūru atteicās. Pēc tam raksta eksemplārs tika iedots žurnāla «Junostj» kritikas nodaļai. To izlasīja un atdeva «20. istabai». Tur to ari izlasīja un nolēma drukāt nekavējoties, 7. numurā (1987. g.). Neizdevās. Vēlāk attiecīgi — 8. un 9. numurā. Neizdevās. Kamēr raksts nokļuva līdz 12. numuram, tas saruka apjomā. Sešdesmito gadu audze no «Junostj» (taču ne no 20. istabas) nosprieda, ka labāk zina, KĀ jārunā manai paaudzei, KO tā nedrīkst aizskart (tekstā samanīja apvainojumus B. Okudžavam) un par ko tai nav jāprāto. Citāti no T. Ščerbinas dzejoļiem tika izsvītroti, kā man paskaidroja, tāpēc, ka dzejas nodaļas vadītājs N. Zlotņikovs izjutis pret tiem antipātiju. Visi šie Isinājumi salikti kursīvā.

LEONĪDAM 2UHOVICKIM, KURŠ IR NO PAAUDZES, KURAS NAV

«Jauna rakstniece no Ļeņingradas, kura vēl nav publicējusies galvaspilsētā, atbrauca uz Maskavu un sacīja, ka gribot uzrakstīt asu, diskutablu rakstu. Pat ne rakstu, bet savas paaudzes manifestu.

šī ideja man likās perspektīva: pēdējo gadu laikā iesācēji literāti nāk ar kritiskiem rakstiem, bet manifesti ir liels un pastāvīgs deficīts. Tomēr izrādījās, ka debitantei vajadzīgs nevis atbalsts, bet gan konkrēta palīdzība.

— Vai jūs varat piezvanīt uz «Ļiteraturnuju gazetu» un apvaicāties, vai manu rakstu drukās?

— Bet raksta taču nav.

— Principā. Lai nepūlētos velti. . . .

Es piezvanīju, debitantei apsolīja vislabvēlīgākos apstak-ļus, un viņa sēdās rakstīt.

Nu ko, viss ir saprotams: pat tik jauns profesionālis negrib ņemt spalvu rokā bez garantijas.

' Jo interesantāk būtu saprast to literātu psiholoģiju, kuri nez kāpēc neievēro šo prātīgo likumu . . .»

Ar šim rindām Jūs iesākāt rakstu «Vai vajadzīgas garantijas» žurnāla «Junostj» desmitajā numurā (1986). Bet tagad paskaidrosim lasītājam (jo mēs taču zinām, kāda dāma slēpās aiz kārts anonīmās puses), ka debitante biju es, bet saruna mums risinājās apmēram pirms pusgada. Jūs to atcerējāties, vēl vairāk — atstāstījāt ar apskaužamu precizitāti. Un ne jau aizvainojums par privātas, draudzīgas (vai ne?) sarunas atstāstījumu lika man tagad (un tikai tagad — manifesti taču tiek rakstīti citiem, sev izklāstīt paša programmu nav nepieciešamības) sēsties pie galda. Jūsu vārdos es sadzirdēju pārmetumu savai paaudzei, lai ari netieši izteiktu «tiešā» prasībā: «publicējiet!», garantiju vēlējumies — prasībā, kas droši vien nav sveša ari jums, sešdesmito gadu paaudzei. Bet, apžēlojieties, kāpēc tik tieši un atklāti! Vajag būt taču ari delikātam. Galvenais — izcīnīt tiesības uz publicēšanu, kā to izcīnījāt Jūs! Un kaut kā nepiedienīgi ir domāt, lai vēl publicētu. Vajag domāt par augstākām sfērām — vai ne? — par augstākām! Un par to ari runāt — tā? — vajag runāt par augstākām sfērām! Bet «publicēties» — par to, ziniet, skali runāt kaut kā nepiedien. Nu, pie sevis, teiksim, var. Bet skafi!. . .

Spēlēsim šo jauko spēlīti — atklāsim kārtis! Vai Jūs atceraties, kā izbrīnījāties par manifesta ideju, jo, Jūsuprāt, nekādas «trīsdesmitgadnieku» paaudzes, kā pašlaik mēdz sacīt, nepastāv. Kad Jūs (plašākā nozīmē—literāti), kas uzaudzināti 60. gados un kurus audzināja 60. gadi, noplātāt rokas un pat neviltotā neizpratnē sakāt, ka neredzat sev apkārt jaunos literatūras pārstāvjus, Jums zināmā mērā ir taisnība. Un lai gan vaļsirdība nav atkarīga no redzes asuma, lai gan jums apkārt drūzmējas divi vai pat trīs desmiti jauno vārda mākslinieku, pēc Jūsu domām, nekādu jauno rakstnieku nav. Ar jaunību Jūs saprotat paša atmiņas par ***to*** un, ja neatrodat to pašu naivitāti, sociālo entuziasmu, atklāto uzticību, kurai neizbēgami ir plaši atplestas acis uz pasauli, un izsaucienu «fantastika!», tad ar vienkāršāko siloģismu secināt, ka nav nekādas jaunās paaudzes, kas ienāk literatūrā.

Par jaunatni var domāt, runāt, rakstīt, cik tīk, taču līdz 25 gadu vecumam. Šie motorizētie rokeri, raibie panki, brutālie metālisti — sociālās iekārtas jaunie protestanti — Jūs nebaida. Viņi ir Jūsu miesīgie bērni, tāpēc ka ir uzlādēti ar sociālās izpausmes lādiņu tāpat

kā Jūs, lai gan varbūt arī nesaprot to. Jā, viņi ir līdzīgi Jums, tiem, kas izauga «atkušņa» periodā, jo, galu galā, kāda ir starpība, kā impulsīvi sociālie pirmsākumi izpaužas: tūkstošu pūļos, kas saplūduši pie Majakovska pieminekļa un alkaini rij vārdus, vārdus, vārdus vai vairāku simtu baros stadiona tribīnēs, kas skandē: «Spartaks! Spartaks! Spartaks!» Viņi ir atklāti, viņi neko neslēpj. Viņi ir tuvāk un labāk saprotami nekā mēs. Pateicoties viņiem, var apraudāt kultūras zudumus, jaunatnes neticību mūsu sociumam, par dīvainiem ideāliem un mazums vai par ko! Viņi ir līdzīgi, jo viņi ir kopā. Arī viņi mēģina «sadoties rokās» un kliegt par to, ko pieņem vai ko nepieņem. Vienā no televīzijas pārraidēm Jūs teicāt, ka pats, iespējams, dvēselē esat metālists. Gribētos noticēt.

Mēs neesam metālisti. Mēs esam citi. Mēs nekliedzam, hesadodamies rokās. Bet mūs neuzskata par paaudzi, neuzskata (jau) par jaunatni, neuzskata ne par ko. Kaut kas neapmierina paaudzē, kas piedzima 50., izveidojās 70. un tagad, 80. gadu beigās, iznāk literatūras arēnā. Varbūt atbaida sociālās amnēzijas trūkums, par agru attīstītā uzskatu skaidrība un pamatotība, kas bieži tiek traktēta kā neticība, ideālu trūkums, cinisms. Tā ir tik maz līdzīga, tik atšķirīga (bet Jums taču gribētos, lai nebūtu atšķirīga un būtu līdzīga), ka pat noticēt tās esamībai nav nekādas iespējas.

Tomēr tie, kas papūlējās noticēt, meklē tai raksturojumu. ***Un Ļeņingradas vecākās paaudzes kritika runā par «kluso» un «nerunīgo» paaudzi (tiesa, nevienam, neienāca prātā pavaicāt, par ko tad tā klusē?),*** prese visā skaļumā apgalvo, ka tā ir aizturētā paaudze, bet Ļevs Aņņinskis mūs sauc par «•klusuma bērniem».

' «Klusuma bērni», «nakts pilsoņi» — nakts bērni, mēs tiešām esam dzīvojuši naktī gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. «Valstiskā mijkrēšļa» laiks vērsa mūsu skatus no 60. gadu sociālisma dziļumā, personīgās dvēseles tumšajā iekšienē. Noliedzot mijkrēšļa dienas dzīves pelēko drūzmu, mēs radījām sevi naktī pie apziņas žilbinošās gaismas refleksijas, domas. Dzīve pārvērtās priecīgi smaidošā, nedzīvā maskā. Šīs maskas otro — traģisko pusi zināja visi (vai gandrīz visi), bet īpaši asi to sajutām mēs, kas sajuta nepieciešamību atrast sevi, savus ideālus un dzīves virzību. Ticēt sociālās dzīves realitātei nebija pamata, tāpēc ka pārāk ilgi (jauniešu tapšanas periodam) mēs eksistējām Prutkova situācijā, kas, izgriezta uz otru pusi, visur aicināja ticēt uzrakstam «Bizo-nis» pie ziloņa būra.

Slimīgā fikcijas izjūta izplatījās arī uz tiem, kas bija blakus, kas kaut ko gribēja, būvēja, par kaut ko rakstīja un runāja, bet tas viss bija neīsts kā marionetes kustības, iztēlojot sevi par brīvu cilvēku. Bet mēs neticējām dzīves leļļu teātra īstumam. Toties savos personīgos sapņos un cerībās, no mākslas darbiem izaugusī un tās audzēta, dzīve parādījās kā spilgta, redzama īstenība. Mēs bijām (un esam) grāmatu

paaudze (šķiet, pēdējā tik'grāmatniecisRaĶ kas izaugusi uz «otrās realitātes» nevis tāpēc, ka tā bija sliktāka vai labāka, bet tapec, ka ta oija realitātē. MnsU' nabaga vecāki nezināja, ka mes pa naKtim lasam līti ko mēs lasām pa naktīm, bet mēs lasījām. Visu, ko nezināmi censoņi kserokopēja, fotografēja, pārdrukāja tāpat kā mēs lasīja — par spīti tam, neskatoties uz . . . Jā, mēs naktīs lasījām grāmatas, kas mums atvietoja visu — dzīvi, draugus, vecākus, un mākslas likumus mēs zinājām labāk nekā dzīves likumus. Katrs atsevišķi mēs bijām ieslodzīti, ar neizpratni un meliem, bērnu istabā, mēs bijām tie, kas raudzījās uz pūļa drūzmu Majakovska laukumā, un izsaucieni mums gandrīz nebija dzirdami. Tomēr attēls ar cilvēkiem, kas cits pie cita spiedās kā spiets, kas gribēja no kāda dzirdēt pravietojumu, nemēģinot to atrast sevī, savā dvēselē, iespiedās atmiņā uz ilgu laiku, ja ne pavisam.

Jā, jā! Dzirdu, dzirdu! Dzirdu šo prātīgo iebildi, jo runāt visas paaudzes vārdā ir bezjēdzīgi, arī starp tiem, kas veidojās 70. gados, ir Jūsu tiešie mantinieki, kuri līdz šim svēti ticējuši 60. gadu lozungiem, un citi, kas nekam neticēja, un trešie, un desmitie ... Es runāju to vārdā, kuriem garīgā dvēsele ir un paliek vienīgais atskaites punkts, kas nevis pārbauda sevi ar sociālo kursu, bet sociālo kursu pārbauda ar sevi. Es runāju to vārdā, kam svešas ir bailes (ja nu vienīgi — bailes no bailēm sevī) un kurus tāpēc nevar nopirkt, nevar angažēt, nevar pievilināt ar komfortu, labumiem, slavu, sociālo stāvokli, pat publicēšanu.

Tāpēc ka, lai arī kāds gadsimts būtu aiz loga, iekšējais viņiem nosaka ārējo un nevis otrādi. Tāpēc ka atbilde uz jautājumu «Kas es esmu?» automātiski atrisina un pat atceļ trīs klasiskos — «Kas vainīgs?», «Ko darīt?», «Ar ko sākt?».

Tāpēc, ka cilvēka iespējām nav robežu, sociums ir ierobežots. Domu un jūtu formas ir bezgala daudzveidīgas, tāpat kā daudzveidīga ir valoda, kas to adekvāti transformē (vai mēģina transformēt), bet sociā 1ās dzīves formas ir pabeigtas, atkārtojamas, modulējamas. Tāpēc ka, iekšēji mainoties, cilvēks maina savu apkārtējo dzīves formu — mākslu. Un krievu sakāmvārda: «Kāds mācītājs, tāda draudze» jēga nav zudusi, jo izteic sociālās izteiksmes formas atkarību no iekšējā satura.

Katrai tautai, patiesi, ir tāda valdība, kādu tā pelnījusiˆ ***Ari pārbūve sākās tāpēc, ka izmainījāmies mēs, izmainījāmies tik ļoti un tik daudzi no mums, ka dzīves formas vairs\ neizturēja iekšējo saturu, kas sarāva šīs formas, kuras jau{ bija kfuvušas par pašparodiju. (Vai ne tādēf757. gados šis žanrs zēla vienkopus ar anekdoti — parodijas paradoksālo formu — un publika, kurai vienmēr ir taisnība tās apziņas j «Sibīrijas rūdu» dzīlēs, mīlēja ārējās karikatūras apstiprinā-j lajus. _ Parodi ja bija glābjoša.)***

Tādē| man ir par maz izlasīt kārtējo (sabiedriski, bez šaubām, vērtīgu un derīgu, sociāli apgaismojošu funkciju pildošu) romānu par Staļinu, represijām, radošās iniciatīvas no-galēšanu, taisnības samīdīšanu. Par maz (un ne tādēļ, ka tas viss ir lasīts vēl 70. gados), jo, kamēr Jūs sajūsmina fakta patiesīgums, drosme runāt skaļi to, ko visi jau tā klusībā zina, un seku konstatācija, mēs domājām par cēloņiem un pirmavotiem, gaidot no jaunrades pavisam ko citu. Bet tā literatūra, mūsu literatūra, kas pauž un atspoguļo apziņas iekšējo pārbūyi, jau notikušo, Jūs neapmierina ne formas, ne satura ziņā. Ja manas paaudzes dzeja ar asiņojošām amputācijām un tikai tās Jums pieņemamākā daļa vēl kaut kā izlaužas līdz publicēšanai, tad proza — nekādā ziņā. Vai arī tā sociālā kristāmtrauka aizstāvju izrediģēta, ka patiešām labāk nebūtu drukāta. Tādēļ, ka nekādu vēlmju pēc sociālām garantijām manai paaudzei nav. Nav taču publicēta pat simtā daļa no tā, kas guļ manas paaudzes galdu atvilktnēs, šī literatūra netika publicēta un, iespējams, netiks publicēta — vai nu paaudze, vai emīrs, vai arī ēzelis nomirs.

Tādēļ mana «garantiju» vēlme (ne rakstnieka vēlme, bet — tomēr — kritiķa) tikai izriet no sapratnes par jaunās literatūras iekšējām tiesībām un rašanās ārējo nepieciešamību, kura stāstīs man par mani, kurā mākslas formas savienosies ar manas iekšējās dzīves formām. Publicēt šo literatūru nevēlas ne jau tādēļ, ka šie sacerējumi «nevelk» līdz vidējā līmeņa pēdējo gada divu laikā drukātam vārdam, bet tādēļ, ka pārsniedz to. Jūs neapmierina pasniegšanas forma, un, kā izteicās viens no «jūsu» kritiķiem V. Kurbatovs jaunās dzejas apskatā: «. . tas, ka mūs kaitina jauno dzeja, var būt arī vēl tādēļ, ka viņi nevēlas domāt dzejas rindā vai kaut atsevišķā pantā (?) un to neērti citēt (?!); viņi dala pasauli lielās vienībās un piespiež (!!) saprašanai pilna teksta publicēšanu.» Jā, mana paaudze nedomā ar lozungu rindām vai

aicinājumu atsevišķiem pantiem. Jā, jums nākas piespiest sevi saprast, jo vēl arvien skrienat pa dzīvi sociālā eiforijā (mācēdami «trīs diennaktis so|ot, trīs diennaktis negulēt dēļ dažām rindiņām avīzē», bet aizmirsdami, ka solot un negulēt vajag ne jau rindiņu dē| . . .) bez iespējas apstāties un atskatīties atpaka|. Tādē| ka atskatīties dzi|umā, sev dvēselē, Jūs, šķiet, nemākat, jo visu laiku atkārtojat kā buramvārdus: «lai katrs pa vienam nepagaistu»[14]. ***Tāpēc ka vienatnē jūs — mulstat***... Un vēl es vēlos piedāvāt Jums padomāt par to, ka pēc dažiem gadiem lielākā sabiedrības daļa izlasīs visus pašlaik sensacionālos romānus un teiks: «Nu, un ko tālāk?»

Un atkal jūs rakstīsiet par to, kas notika pirms divdesmit gadiem. Un tā tālāk, līdz bezgalībai. Bet par galveno pateiksit — ne Jūs. Tādē| ka tas, ko pašlaik (neoficiāli — plaši, bet, oficiāli — piesardzīgi) dēvē par «alternatīvo» vai «neformālo» kultūru, attīstās un pieņemas spēkā. Un es baidos (par Jums), ka saturs no jauna pārveidos formu, un tas,

kas pašlaik sastāda publikāciju galveno masu, k|ūs tikai par piedevu tai pašai straumei, kura plūst pazemē. Jo — atteikdamās no sociāliem panākumiem, koncentrējoties nakts klusumā, mana paaudze raksta to patiesību, kas bija iegūta ciešanās desmit, piecpadsmit gados savas personīgās dzīves viennīcā, kad paļauties varēja tikai uz sevi un iekšējā talanta spēku. Mana paaudze zina, ka vienatnē bojā neaiziet. ***Tādēļ, sniedzot roku citam, tādam pat vienpatnim, to dara, necerot uz atlīdzību. (Jo lozungā «Draugi, sadosimies rokās, lai vientulībā nepagaistu» ir savstarpējas atkarības nianses, un tad — ari iekšēja nebrīve . . .)***

Ķad vientulības sajūta un nevēlēšanās saraut tās loku, lai iekļautos šķietamā kolektīvā, kļuva par galveno, pasaulē, kas tapa daudzkārt sarežģītāka, dzima jauns, reāli jūtams un jūtami reāls lielums — individualitāte. Personība kā iekšējā «es» apzināta izteiksme. Šī indikatora, skaitītāja nolasījumus var pārbaudīt, tikai griežoties pie cita tāda paša indikatora, skaitītāja, kas uz dvēseliskā displeja atspoguļo tēlaini pārstrādātu informāciju, kura pienāk no ārienes: Mūsu elektroniskajā barokā, kur gaisā — daļiņas, nianses, zīmes, melnbalti redzošu suņa aci man gribas, tai gaismu saredzētu, izraudot tumsai acis.

Lai zinātu, kurp tiekties rit,
lai kaut ko vienu paturētu prātā,
lai neiestātos ne sektā, ne spēlē,
ne cunftē, ne klubā, ne bandā, ne ordā.

Tādēļ mana paaudze tā ciena citu atšķirību, svešu realizēšanos, cita individualitāti. Ciena jo vairāk, jo spilgtāk izpaužas atšķirība. Bet līdzība tomēr ir.

Ja pūlī Jūs ieraugāt jaunu cilvēku, kas ne ar ko sevišķu neizceļas, izņemot ironiski atsvešinātu skatienu, — ziniet, tur iet mana paaudze. Ja Jūs dzirdat — «Mana paaudze skatās lejup, mana paaudze klusē stūrī», — ziniet, tur dzied mana paaudze. Ja Jums uzdod jautājumu: «Kādai filozofijas skolai jūs dodat priekšroku?» — ziniet, jautā mana paaudze. Ja Jums palaimēsies redzēt daudzus šokējošo izrādi — hepeningu, kas saucas «Populārā mehānika», kur zālē met noplūktu kautu vistu, uz skatuves tiek uzvilkts āzis, bet simfoniska grupa «dragā» Mocartu, elektroģitārām akom-ponējot, ja līdz Jums nonāks baumas par izrādēm «Smiekl-bēres» un «AIDS mēra laikā» — ziniet, tur pasaules kultūras krātuvē ar muzikālo, teatrālo un literāro stilu krāsainajiem stikliņiem spēlējas mana paaudze!

Ir līdzība daiļrades augstskolas cenzūrā, kuru apgūst individuālā veidā, lasot dažādas grāmatas un iegūstot dažādus iespaidus, izglītība, kuru atšķir mana paaudze un kas nav informētības līmenis (daudzveidīgas zināšanas par daudz ko un galvenā nezināšana — kam tev ši informācija), bet ir tieši izglītība — tēla veidošana no

esošām zinībām un iemaņām.

Ir kopēja tieksme pēc polistilistikās jeb, ja vēlaties, apzinātas eklektikas, kas rada jaunu sintēzi, jo galvenais jau pasludināts tajā pašā sākumā — redzes leņķis, kas formē, savāc, sakausē vienkopus gan dzives, gan mākslas daudzveidīgās parādības vēlmē atveidot neviennozīmīgo dzīves matēriju.

Ir līdzība — nevēlēšanās pakļaut personību sociālajai maskai, tās sociālās drāmas pasaules sagraušanā, kuru sekmīgi spēlēja pēdējo desmit gadu literatūra. Ir līdzība ārējā patosa nepieņemšanā, kaut iekšējais varbūt, cik vien vēlaties, augsts, tādēļ ka nepieņemami — lozungi, bļaušana, uzbļaušana, iebļaušanās.

Tādēļ, ka ir nepieņemams aizliegums estētiskajā sfērā. Tādēļ, ka mana paaudze tāpat kā Aleksandrs Bloks varētu atkārtot: «Tā es gribu. Ja liriķis zaudē šo lozungu vai apmaina to pret jebkuru citu, — viņš pārstāj būt liriķis. Dzejnieks ir absolūti brīvs savā daiļradē, un nevienam nav tiesību pieprasīt, lai zaļas pļavas tam patiktu vairāk nekā publiskie nami.» Bet mana paaudze ir tieši liriķu paaudze (ko arī viņa nerakstītu — dzeju, prozu, dramaturģiju, kritiku), tikai ne tajā fiziķu liriķu sapratnē, kas raksturīga 60. gadu mantiniekiem, bet subjektīvi individuālā, kur jebkurš radošs darbs ir manu un tikai manu personīgo prieku un bēdu atspoguļojums, kur pasaule tiek uztverta un novērtēta, izejot no iekšēja punkta, kas atrodas dziļi dvēselē. Tā runā par sevi un savu. Un tieši par tik, cik tas ir talanta un profesionālās prasmes (***viens bez otra tie ir vai nu nesakarīgi, vai tukši)*** apgaismots, tas atsaucas otra dvēselē, kas cenšas atbildēt uz jautājumu: kas es esmu pasaulē un kāpēc šī pasaule tik ļoti neatbilst maniem iekšējiem ideāliem.

Mana paaudze nerunā par sirdsdomām, cenšoties tās pasniegt māksliniecisķās formas veidā. Tādēļ, ka zina, cik ātri izbāl un nolietojas lozungi (tiešā un pārnesta nozīmē). Tādēļ, ka patiesība, pasniegta kā lozungs tiešā runā, pārstāj būt patiesība, zaudējot dziļumu un elpu ceļā līdz tai.

Ak, šī nevērība pret valodu, kam kā sekas — domu ne-vīžīgums! «Pelēko» valdīšanas laikā vārdu «sašķiroja» pēc sociālā pasūtījuma, izsūca no tā estētiskās pašvērtības asinis, to vispār nemīlēja, ir taču potenciāli iespējami ielikt tajā daudznozīmīgu jēgu. Virs publicistiskās literatūras darbiem gaisā lidinājās tēze: «pasaka — tie meli ir (pasakas, kas aprakstīja dzīvi, patiešām bija meli un iedarbīgi meli), mājiens tur ir slēpts (par mājienu tika uzskatīta visiem pazīstamā trīspirkstu kombinācija)». Vārds kļuva līdzīgs funkcionālam uzgrieznim. Un tagad mēs meklējam tā patieso jēgu, meklējam vārdnīcās, pārbaudām un vēlreiz pārbaudām, liekam uz zoba un skatāmies pret gaismu, jūdzam vienos ratos ielas frazeoloģiju un augsto stilu, lai sagrautu pielietošanas stereotipus, lai tiktu pāri

uzspiestajam sociālajam, un tikai sociālajam, kontekstam. ***Jūsu konteksts, kas «tamborē» katru valodas semantisko vienību stingrā sociālā nozimētībā. Un tā vietā piedāvājam intek-stu — tekstu ar vārdu, kura daudznozīmība principiāli ir nesadalāma, kura jēga tiecas gan uz ārpusi, gan iekšieni. Teksts — kā pašvērtība un sevi piepildošs, bet, pilnigi iespējams, bezjēdzīgs (jo tam nevar tikt piemērota tekošā momenta «lietderība») un nesaprotams (jo tā jēga — traukšanās nezināmajā, jaunu teritoriju iekarošana mākslai) no sociālā redzes punkta:***

Vārdu valdinieki, no ši mirkļa mēs atņemam jums vārdu krājumu visu,

lai teikt jūs neteiktu: mēs saprotam visu, un tātad — kāda jēga uzdot jautājumus un atbildes gaidīt. Nu, un visbeidzot. Pieradis gadiem ilgi spēlēt «durakus» un uz labu laimi, Jūs, šķiet, pats sev esat iestāstījis, ka iezīmēto kārti neviens neievēros un noticēs bez pierādījumiem, ka profesionāls publicists, kāds Jūs esat, patiesi, pilnā nopietnībā neredz un nesaprot atšķirību starp mākslas darbu, kura vērtība ar gadiem nevis zūd, bet pieaug, — un manifestu — «sabiedrisku organizāciju, politisku partiju vai literāru grupu rakstnieku griešanos pie sabiedrības ar savu uzskatu, programmu, ieteikumu un lēmumu izklāstu».

Bet kur tad ir manifests, jautāsit Jūs? Un tad es demonstrēšu manas paaudzes iemīļotu žestu — izstāšos no spēles. Spēlējieties pats! Pats ar sevi. Labāk.

(Teksta izlietotas Tatjanas ščerbinas dzejas.)

Tulkojis E. Cīrulis. T. Ščerbinas dzejas atdzejojis J. Z.

(1. turpinājums.)

PUBLICISTIKA

JOZS URBŠIS

LIETUVA, LIKTENĪGIE 1939.-1940.

No lietuviešu valodas tulkojis PĒTERIS VANAGS

Lietuvas valdība paziņoja Padomju Savienības valdībai caur tās pārstāvi Kaunā Pozdņakovu, ka vēlētos nosūtīt uz Maskavu savu ārlietu ministru apspriesties par Viļņas pilsētas *un novadu atdošanu* Lietuvai. Pozdņakovs apsolīja dot Maskavai ziņu.

Apmēram septembra beigās Padomju Savienības Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs un ārlietu tautas komisārs V. Molotovs uzaicināja Kremlī Lietuvas sūtni Lādu Natkevi£u un, pat neieminēdamies par Vi|ņu, pateica, ka Padomju Savienības valdība vēlētos, lai Lietuvas premjerministrs vai ārlietu ministrs ierastos Maskavā.

«Sajā atbildīgajā brīdī Padomju Savienība gaida no Lietuvas īpaii draudzīgu izturēšanos», — apmēram šādiem vārdiem Molotovs nobeidza savu paziņojumu.

MASKAVA

1939. gada 3. oktobrī Lietuvas ārlietu ministrs izlidoja caur Rīgu uz Maskavu.

Maskavas lidostā, kura šai sakarā bija izgreznota ar Lietuvas un Padomju Savienības karogiem, Lietuvas pārstāvi sagaidīja un apsveica ārlietu tautas komisāra vietnieks, vecāka gadagājuma cilvēks, uzvārdā Lozovskis, ja pareizi atceros, un citi. Tai pašā vakarā ar Lietuvas sūtni Maskavā Lādu Natkeviču tikām uzaicināti uz Kremli.

Atbraukuši neilgi pirms 22°°, iestājāmies auto rindā, kas gaidīja, kad tos ielaidīs pa Krem|a vārtiem. Automašīnu kustību regulēja drošības dienesta ierēdņi formās.

Pie valdības nama durvīm mūs sagaidīja ierēdnis armijas formas tērpā, kurš stādījās priekšā, teikdams šādus vārdus: — Strādnieku un zemnieku pils komandants.

Sasveicinājāmies, komandants pieveda mūs pie lifta un uzcēla otrā vai trešā stāvā. Ģērbtuvē virsdrēbes pieņēma pavecs šveicars, tipisks šādām vietām.

iegājām uzgaidāmajā telpā. Tur sēdēja viens vai divi jauni, atturīgi, gandrīz bargi, vīrieši civilās drēbēs. Visapkārt bija telefoni.

Viņi paziņoja par mūsu ierašanos un, *atvēruši durvis,* ielaida tālākā telpā.

Plaša zāle. Labajā stūrī (raugoties no durvīm) liels, bagātīgi ar

telefoniem apgādāts rakstāmgalds, kreisajā — atvērtas durvis uz tālāku telpu. Gandrīz taisni pret šīm atvērtajām durvīm atrodas garš sētu galds. Tas ir Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja un ārlietu tautas komisāra V. Molotova kabinets. Tur mūs gaidīja Molotovs, ārlietu tautas komisāra vietnieks Potjomkins un Padomju Savienības lietu pilnvarotais Lietuvā Pozdņakovs. Apsēdāmies pie sēžu galda tā tālākajā galā netālu no atvērtajām durvīm. Tajās drīz parādījās Sta|ins.

Iesirmi, diezgan biezi uz augšu saķemmēti mati, kuplas ūsas, padrukns augums; līdz kaklam aizpogāta smilškrāsas jaka ar atlocītu apkakli, no kuras izlīdusi šaura balta josliņa; tādas pašas krāsas bikses, kas pēc zemnieku paraduma ielaistas mīkstos melnos paīsos zābakos.

Paskatījies tuvāk, redzēju, ka šīs it kā ierindas cilvēka drēbes un zābaki bija gan no laba materiāla, gan arī labi pagatavoti.

Sākās divu līdztiesīgu suverēnu valstu sarunas, valstu, kuru draudzīgās attiecības bija, kā redzējām, stipri pamatotas ar svinīgi parakstītiem, spēkā esošiem līgumiem.

Lieliska iespēja parādīt pasaulei sociālistiskas valsts morālo pārākumu un uz mūžiem pakļaut nelielas, bet cēlas tautas sirdi.

Vārdu ņem Staļins un bez aplinkiem paziņo, ka Padomju

Savienība vienojusies ar Vāciju (ar to hitlerisko, fašistisko!), ka lielākā Lietuvas daļa pienākas Padomju Savienībai, bet šaura tās pierobežas josla — Vācijai.

Izklāj uz galda Lietuvas karti un rāda tajā iezīmēto Padomju Savienības un Vācijas «īpašumus» nošķirošo līniju neatkarīgās Lietuvas valsts teritorijā.

Tad, lūk, ko, vienojies ar Ribentropu, domāja Molotovs, kad teica Natkevičam, ka gaida no Lietuvas sevišķi draudzīgu izturēšanos.

(šeit noderēs, citiem *avotiem* pie rokas neesot, iekavās norādīt, ko par šo divu vareno darbiem pie vārda Lietuva raksta franžu enciklopēdija LAROISSE DU XX SIECLE:

«1939. g. Hitlers brutāli atrauj no Lietuvas Klaipēdu, pēc tam, uzbrucis *Polijai,* piedāvā Lietuvai savukārt soļot uz tās sen pieprasīto galvaspilsētu Viļņu. Lietuva noraida šo piedāvājumu 1939. gada

11. septembrī, bet 17. septembrī Vi|ņu Ieņem Sarkanā Armija. Pirms tam, 23. augustā, Rlbentrops parakstīja ar Molotovu vienošanos, pēc kuras Krievija iegūst Austrumpollju, Latviju un Igauniju, bet Vācija — Lietuvu. 28. augustā šīs vienošanās punkts, kas attiecas uz Lietuvu, tiek izmainīts — tā tagad arī tiek nodota krievu rokās.

tikai bez dienvidu pierobežas joslas, kura ar jaunu vienošanos 194t. gada 10. janvārī arī tiek atdota Krievijai par 7 500 000 dolāru lielu kompensāciju».)

Taču atgriezīsimies pie sarunām.

Mēģinu protestēt pret šādu neatkarīgas valsts sadalīšanu. Saku, ka lai nu no kā, bet tikai ne no draudzīgās Padomju Savienības Lietuva varēja to sagaidīt. Gan runāju, gan savaldos — acu priekšā Viļņa, pilsēta un novads, kurus Lietuvai atgūt Lietuvas valdība mani šeit sūtīja.

Staļins skaidro, ka Padomju Savienība nebūt nevēlas šādu sadalīšanu, ka to joslu Lietuvas pierobežā prasījuši vācieši, un, ja viņi no savas prasības atteiksies, tad arī šī josla paliks pie Lietuvas.

— Var tūlīt pat, — teica Staļins, — uzaicināt Vācijas vēstnieku (on Sulenburgu un ar viņu šo jautājumu apspriest.

Molotovs saka:

— Jebkura imperiālistiska valsts ieņemtu Lietuvu, un viss. Mēs to nedarām. Mēs nebūtu boļševiki, ja nemeklētu jaunus ceļus ...

Vārdi liktos it kā mierinoši, ja zinātu, ka šie jaunie ceļi iznākumā nesakritīs ar sen iebrauktajiem ...

Staļins konkretizē:

— Mums jāparaksta ar jums divi līgumi: viens — par Viļņas atdošanu Lietuvai, otrs — par savstarpēju palīdzību.

Izklāj uz galda otru Lietuvas karti. Tā rāda lietuvieša sirdij patīkamāku ainu. Tajā novilktā līnija rāda, ka Viļņa un zināma teritorijas daļa uz austrumiem no tās tiek nodota Lietuvai. Līnija iet

pavisam netālu no galvaspilsētas. 5ī teritorija ir krietni mazāka par to, kura ar 1920. gada 20. jūlija līgumu tika atzīta Lietuvai.

Saku Staļinam, ka Lietuvas valdība, sūtīdama mani uz Maskavu, domāja tikai par Viļņas lietu un tikai šajā lietā pilnvaroja mani runāt ar Padomju Savienības valdību.

— Savstarpējās palīdzības pakts, — turpinu savu domu tālāk,

— ir jauna lieta, neesmu pilnvarots to apspriest un tāpēc man būs jāatgriežas Kaunā, lai paziņotu savai valdībai par to, ko dzirdēju no jums. Taču, lai mans ziņojums būtu konkrētāks, būtu labi uzzināt piedāvājamā pakta saturu.

Padomju valstsvīri saka, ka rīt mums pasniegs šī pakta projektu.

Rītdiena, patiesību sakot, jau bija sākusies, jo mēs ar Natkeviču atstājām Kremli krietni pēc pusnakts.

Atgriezušies sūtniecībā, ilgi tur neuzkavējāmies — telefona zvans atkal uzaicināja mūs uz Kremli.

Aizbraucām ap diviem naktī. Mūs gaidīja tās pašas personas. Viņi pasniedza mums divu līgumu projektus: vienu par Viļņas un Viļņas novada nodošanu Lietuvai, otru — par Lietuvas un Padomju Savienības savstarpējo palīdzību. Otrā līguma projekts paredz Padomju Savienībai tiesības ievest Lietuvas teritorijā un visu laiku tur turēt, neatceros precīzi cik, bet ne mazāk par 50 000 savu karavīru.

Iepazinies ar šo projektu, teicu:

— Bet tā taču ir Lietuvas okupācija!

Staļins ar Molotovu pasmaidīja. Pirmais pateica, ka līdzīgi sākumā runājusi arī Igaunija. Padomju Savienība nedomājot apdraudēt Lietuvas neatkarību. Gluži pretēji. Lietuvā ievestais Padomju Savienības karaspēks būšot Lietuvai patiesa garantija, ka Padomju Savienība to aizstāvēšot, ja kāds tai uzbruktu, tādā veidā šis karaspēks kalpošot pašas Lietuvas drošībai.

— Mūsu garnizoni palīdzēs jums apspiest komunistisku sacelšanos, ja tāda Lietuvā notiktu, — piebilda Staļins un pasmaidīja.

Varbūt sajutis, kādu nospiedošu iespaidu mums ar Natkeviču atstāja šie Staļina vārdi, Molotovs sāk skaidrot, ka Padomju Savienība paliek, kā bijusi, draudzīga Lietuvai un savstarpējās palīdzības paktu piedāvā, vēlēdama tai labu. Ar Igauniju taču arī šāds pakts jau esot parakstīts, un Igaunija par to nesūdzas. Arī ar Latviju tas tikšot drīz parakstīts. Vai tad nu Lietuva gribētu bojāt visu aizsardzības sistēmu)

Staļins piekrīt samazināt Lietuvā ievedamā padomju karaspēka kontingentu līdz 35 000. Viņš, lūk, neesot zinājis, ka Lietuvai esot tik mazs karaspēks, taču saprotot Lietuvas nevēlēšanos, lai padomju garnizoni būtu lielāki par pašas karaspēku. Jo mēs, pretodamies garnizonu ievešanai, starp citu, argumentējām arī, ka karaspēks, ko vēlas ievest Lietuvā, būtu vairāk nekā divas reizes lielāks par mūsu pašu karaspēku.

Atcerējies, ka esošās instrukcijas neļauj man risināt sarunas par padomju garnizonu ievešanu Lietuvā, ka runāju par to hipotētiski, vēlēdamies tikai iegūt elementus, kuri palīdzētu man, atgriežoties Kauņā, sniegt izsmeļošāku ziņojumu savai valdībai, jautāju, vai kontingents nevarētu būt samazināts līdz 20 000 un izvietots tikai jaunatgūtajā teritorijā, atstājot veco teritoriju neaizskartu.

Staļins stingri saka, ka garnizoniem Ir jābūt arī noteiktās vecās teritorijas vietās. Uz Kauņu viņš tomēr nepretendējot, jo saprotot, ka valdībai būtu nepatīkami, ja tis atrašanās vletS būtu citas valsts karaspēks. Daļa karaspēka tikšot Izvietota arī Viļņas novadā, protams, arī ne pašā galvaspilsētā, bet, teiksim, tādā Naujoji Viļņā. Par galīgo skaitu vēl būšot iespējams runāt.

Viss it kā noskaidrots. Ceļamies ar Natkeviču, lai ietu. It kā jokodamies gaužos par savu nelaimīgo likteni — tikko kā nācās saņemt sitienu no Vācijas, kas atņēma Klaipēdas novadu, tagad atkal tāds sitiens ...

Staļins tūlīt reaģē:

— Vācija jums atņēma teritoriju. Mēs, pretēji, dodam. Kāds var būt salīdzinājums!

— Es nebūt nesalīdzinu, — saku, — Vācijas izmantotās metodes ar Padomju Savienības metodēm. Es esmu pat ļoti pateicīgs, ka šādu Lietuvai smagu jautājumu jūs apspriežat ar mums sarunu atmosfērā.

Molotovs mums piedāvā saistīties ar savu valdību pa telefonu un tādā veidā saņemt nepieciešamās pilnvaras.

Atbildu, ka nav iespējams šādu lietu apspriest pa telefonu. Staļins man piekrīt.

Interesanta sakritība. Kad Ribentrops iesniedza ultimātu par Klaipēdas novada atņemšanu un kad es pateicu, ka man jādodas uz Kauņu paziņot par to savai valdībai, tad, līdzīgi kā tagad Molotovs, valdības pilnvaras ultimāta pieņemšanai Ribentrops piedāvāja saņemt pa telefonu.

VIĻŅA! GARNIZONI . . .

Tajā pašā rītā lidoju caur Veļikije Lūkiem un Rīgu uz Kauņu. Vedu divu līgumu projektus un divas Lietuvas kartes, vienā no kurām atzīmēta Lietuvai atdodamā Viļņas novada daļa ar galvaspilsētu Viļņu, otrā — līnija, kas nogriež Lietuvas pierobežas joslu par labu Vācijai.

Viena līguma projekts apmierina lietuviešu tautas ilgas — atdod galvaspilsētu Viļņu, ko Polija bija atņēmusi Lietuvai, kopā ar daļu tās teritorijas, ko Padomju Savienība atzina Lietuvai ar 1920. gada Miera līgumu.

Otrs līguma projekts nometina Lietuvā Padomju Savienības karaspēka garnizonus, Damokla zobenu tās neatkarībai.

Ir sācies lielais karš, kura pirmsnegaisa viesulis jau sāpīgi aizķēris Lietuvu — 1939. gada 22. martā Vācija tai atņēma Klaipēdas novadu.

Lietuvai tad bija jāatkāpjas spēka priekšā un jāgaida, ko izlems starptautiskās situācijas rītdiena, kas oda pēc pulvera.

Tagad karš Eiropā jau plosās, visas pasaules uzmanība pievērsta tam.

Padomju Savienībai, vienojoties ar Vāciju par Lietuvu, pēdējās kā valsts liktenis kļuva atkarīgs tikai no Padomju Savienības, no tās labas vai sliktas gribas. Ja Padomju Savienība turēsies — kamēr lidojam, galvā griežas optimistiskas domas, — ja tā patiešām turēsies pie savstarpējās palīdzības līguma pantiem, cienīs Lietuvas neatkarību un agrākos līgumus, neiejauksies Lietuvas iekšējās lietās — šādu neiejaukšanos paredz arī jaunais līguma projekts, — tad šie desmit gadi (pirmajā projekta līgumā termiņš bija desmit gadu), tad šie desmit gadi, — teicu sev, — uz kuriem Lietuvā tiek ievesti Padomju Savienības garnizoni, ātri aizskries, pa to laiku beigsies karš, kas varbūt atdos Lietuvai arī Klaipēdu, bet, karam beidzoties. Padomju Savienībai var likties nelietderīgi uzturēt Lietuvā kara bāzes, garnizoni pārcelsies uz savu zemi, un Lietuva turpinās tālāk savu neatkarīgo dzīvi.

Bet Viļņa!

Neatkārtojama iespēja to atgūt! Varbūt pat vienīgā!

Atgūstama, tiesa, ar lielu hipotēku, bet, ja pēc desmit gadiem šī hipotēka tiks likvidēta, tad Viļņa paliks Lietuvai tīra! Hipotēka, risinoties Eiropā tādam karam, ir diezgan saprotama un pat attaisnojama. Ja, protams, tā neslēpj viltīgus nolūkus. Ja ...

Ar to pašu lidmašīnu no Maskavas lidoja Somijas sūtnis Padomju Savienībā Pāsikivi ar sievu. Vēroju viņus no malas. Izskatījās mierīgi, labā noskaņojumā. Laimīgi cilvēki, laimīga zeme! Viņiem acīmredzot tādu rūpju nav ...

Nākotne parādīja, ka arī viņiem to pietika.

Padomju Savienība, izvietojusi savas kara bāzes Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, kāroja, lai tās būtu arī Somijā. Taču Somija atsakās parakstīt tai piedāvāto līgumu. 1939. gada 1. decembrī starp PSRS un Somiju izcēlās karš, kas beidzās ar miera līgumu, kuru parakstīja

1940. gada 12. martā. Pēc šī līguma Somija atdeva Padomju Savienībai Karēlijas zemes šaurumu ar Vīpuri (Vīborgas) pilsētu un iznomāja uz trīsdesmit gadiem Hanko pussalu.

Kauņā referēju valdībai par stāvokli. Tikmēr Latvija Maskavā parakstīja savstarpējās palīdzības līgumu, protams, ar padomju garnizoniem savā teritorijā. Berlīnē Ārlietu ministrijas darbinieks, kad mūsu sūtnis tam vaicāja par Vācijas vienošanos ar Padomju Savienību piešķirt sev noteiktu Lietuvas teritorijas joslu, atbildēja, ka Vācija atmetot ar roku tai lietai (Lässf diese Sache unfer den Tisch f *allen)*.

Ja iepriekš citētie franču enciklopēdijas dati ir precīzi, tad hitleriskā Vācija par šo atmešanu ar roku, tas ir — par atteikšanos no

minētās svešas teritorijas joslas, saņēma no Padomju Savienības septiņarpus miljonu dolāru lielu atlīdzību.

Lietuvas valdība nolemj piedāvāt Padomju Savienībai noslēgt savstarpējas palīdzības paktu bez padomju garnizonu ievešanas Lietuvas teritorijā miera laikā. Sis pakts tomēr paredzētu abu zemju ciešu militāro sadarbību miera laikā, lai, izceļoties karam, būtu iespējams uzreiz kopīgiem spēkiem sagaidīt ienaidnieku.

Tātad pēc Lietuvas valdības koncepcijas tiek noslēgti divi līgumi:

1. Līgums par Viļņu— tāds, kādu piedāvā Padomju Savienība;

2. Līgums par savstarpēju palīdzību — bez iepriekšējas Padomju Savienības garnizonu ievešanas Lietuvas teritorijā miera laikā, bet kas paredz abu valstu ciešu militāro sadarbību.

Tiek paplašināts delegācijas sastāvs sarunām Maskavā. Tagad tajā ietilpst arī premjerministra vietnieks Kazis Blzausks un karaspēka pavēlnieks Stasis Raštеķls. Vadīt sarunas tiek pilnvarots ārlietu ministrs (J. Urbšis. — Tulk. piez.). Piedalās, protams, arī pilnvarotais ministrs Maskavā Lads Natkevids.

MOSU VARDI — KA ZIRŅI PRET SIENU

7. oktobra pievakarē delegācija caur Rīgu Izlidoja uz Maskavu. Apmetās «Nacional» viesnīcā.

Tai pašā vakari Lietuvas pārstāvji tika uzaicināti uz Kremli. Tur viņus pieņēma Molotovs, Potjomkins, Pozdņakovs.

Visu ceļu no Kauņas uz Maskavu lauzīju galvu, kādiem vārdiem uzrunāt Maskavas valstsvīrus, lai viņi sajustu un saprastu, ka padom|u karaspēka ievešana Lietuvas teritorijā, kad ne viena, ne otra valsts nekaro, būtu kaitīga ne tikai Lietuvai, kuras suverenitāte un tautas gods tiktu pārkāpti, bet ari pašai Padomju Savienībai. Jo taču cik reižu Padomju Savienības vadītāji dažādos gadījumos ir paši publiski nosodījuši kara bāzu izveidošanu ne savās teritorijās, kvalificēdami to kā suverenitātes pārkāpšanu, kā pastāvīgus draudus tām valstīm, kuru teritorijās bāzes tiek izvietotas, un līgumus par to izveidošanu — kā nelīdztiesīgus.

Kādiem vārdiem uzrunāt viņus, lai viņi sajustu un saprastu, ka pēc brīvas gribas noslēgts, līdztiesīgs savstarpējas palīdzības pakts, bez sveša karaspēka savā teritorijā miera laikā, dotu abām zemēm daudz lielākas drošības garantijas, jo tam būtu visas tautas atbalsts.

Tātad atkal Kremlī. Sēžam ar Molotovu pie garā sēžu galda viens otram pretī, netālu no iepriekš pieminētajām va|ējām durvīm uz nākamo telpu. No manis pa labi — Bizausks, Natkevičs, Raštiķis. Pa kreisi no Molotova — Potjomkins, Pozdņakovs. Galda gals tukšs.

Sāku izklāstīt savas satraukuma pārpilnās domas. Atgādinu Lietuvas pagātni, pasvītroju, ka tā nav nekāds jaundarinājums, ka lietuviešu tauta jau senatnē dzīvojusi neatkarīgi, ka tā mīl brīvību, ka šī brīvības mīlestība tautā nekad nav iznīkusi. Atgādinu cara laikus,

rakstu aizliegumu, izturēšanos pret lietuviešiem Lietuvas zemē kā pret viszemākajiem cilvēkiem. Atgādinu 1920. gada 12. jūlija Miera līgumu, kas balstās uz Oktobra revolūcijas izcelto tautu brīvas pašnoteikšanās principu, līgumu, ko abas zemes bija bez jebkādiem varmācības elementiem, brīvi noslēgušas uz mūžu mūžiem.

Tālāk izklāstu, kāda svētīga ietekme bija šādai brīvai un cēlai Miera *līguma* noslēgšanai uz Lietuvas un Padomju Savienības attiecībām, kuras no šī līguma parakstīšanas līdz pat pēdējām dienām ir bijušas vislabākās. Lietuvā ir liela labvēlīgu jūtu rezerve pret Padomju Savienību. Padomju Savienības paustās idejas par tautu mierīgu līdzāspastāvēšanu, par nepieciešamību balstīt starptautiskās attiecības uz tiesībām un likumību bija un paliek mums tuvas. Lietuva vienmēr ir bijusi lojāla pret Padomju Savienību, nekad nav piedalījusies nekādās pret to vērstās starptautiskās intrigās.

Nonāku pie savstarpējās palīdzības pakta. Saku, ka pēc Lietuvas valdības pārliecības Padomju Savienības garnizonu ievešana un izvietošana Lietuvas zemē tai laikā, kad ne Lietuva, ne Padomju Savienība ne ar vienu nekaro, iesētu neuzticības sēklu starp abām valstīm, nospiestu mūsu tautu un nostādītu to pret Padomju Savienību, jo lietuviešu tauta šādu karaspēka ievešanu nevarētu sajust citādi, kā okupāciju. Izveidotos pastāvīgas nesaprašanās avots starp karaspēkiem, kā arī starp ievesto karaspēku un civiliedzīvotājiem. Starptautiskā arēnā sveša karaspēka atrašanās Lietuvas teritorijā degradētu Lietuvu līdz atkarīgas valsts stāvoklim.

Ne Padomju Savienības, ne Lietuvas drošībai tāda, ne ar kādiem redzamiem iemesliem neattaisnota, vienas valsts karaspēka ievešana otras valsts teritorijā nekā laba nedotu. Abu valstu drošība) daudz labāk kalpotu brīvs abu suverēno valstu aizsardzības līgums...

Molotovs, redzu, klausīdamies māj ar galvu it kā piekrizdams. Sirdī rodas cerība — varbūt tomēr... Kā vēlāk stāstīja, to pašu ju-. tuši arī citi mūsu delegācijas locek|i.

Atvērtajās durvīs, kas atradās gala sienā, parādījās Staļins. Drūms pienāk pie sarunu galda. Varēja domāt, ka viņš ir klausījies sēdes gaitā no otras istabas. Piecēlāmies, lai sasveicinātos.

Saku *Staļinam:*

— Jums neesot klāt, izklāstīju priekšsēdētāja kungam (rādu ar acīm uz Molotovu) Lietuvas valdības viedokli par apspriežamo lietu. Ja jūs atļausiet, es īsumā atkārtošu savus argumentus.

— Labi, — viņš atbild, — sēdieties.

Apsēžamies, tikai Staļins paliek stāvam.

Koncentrēti atkārtoju, ko biju teicis. Runādams skatos paceltām acīm uz Staļinu, kurš izrada nepacietību, traucē ar replikām. īsinu. Bet arī manu saīsināto runu Stajins pārcērt kā ar cirvi:

— VI sļiškom mnogo dokazivajeķel (Jūs pārāk daudz pierādāt!)

Rezumēju:

— Lietuvas valdība pieņem domu par savstarpējās palīdzības paktu, taču piedāvā savu līguma projektu, kurš nepārkāptu valstu neatkarību, bet, pēc valdības pārliecības, būtu patiesāka drošības garantija. Būtiskā atšķirība starp jūsu un mūsu projektu Ir šāda — Padomju Savienība neved savu karaspēku Lietuvas teritorijā, kamēr Eiropas kara galta nepadara to par neizbēgamu.

Ne Staļins, ne Molotovs neizrādīja ne vismazāko Ieinteresētību par Lietuvas projektu. Garnizoniem ir jābūt ievestiem. Vēlreiz atgādināja, ka jebkura kapitālistiska valsts šādos apstākļos vienkārši Ieņemtu Lietuvu. Skaidroja, ka Padomju Savienība nekādā gadījumā nedomā pārkāpt Lietuvas neatkarību un Iejaukties tās iekšējās lietās...

Nākamajā dienā (tas laikam bija 8. oktobris), sapratis, ka argumentiem nav nekādas nozīmes, lūgšus lūdzos Staļinu, lai viņš Lietuvas un Padom|u Savienības draudzības vārdā atteiktos no savu garnizonu ievešanas Lietuvas teritorijā.

Viņš īsi un stingri atbildēja:

— Het! (Nē!)

Tad paziņoju — uzskatu, ka manas pilnvaras Izbeigušās, jo Lietuvas valdība bija mani pilnvarojusi parakstīt ar Padomju Savienību savstarpējas palīdzības paktu bez pastāvīgiem padomju karaspēka garnizoniem Lietuvas teritorijā. Tā kā Padomju Savienības valdība tam nepiekrīt, tad mūsu delegācijai būs jāreferē savai valdībai par radušos stāvokli un jālūdz tai jaunas Instrukcijas. Atkārtoju jautājumu, kuru biju uzdevis pirmajā tikšanās reizē, proti, vai — gadījumā, ja Lietuvas valdība vispār piekristu padomju karaspēka Ievešanai Lietuvas teritorijā — Padomju Savienība neapmierinātos ar savu garnizonu turēšanu tikai jaunatgūtajā Lietuvas teritorijā, tātad Viļņas novadā.

— Garnizoniem ir jābūt gan tur, gan tur, — saka Staļins.

7. vai 8. oktobrī Maskavas laikraksti publicēja ziņojumu ar fotogrāfijām no tobrīd Padomju Savienības varā esošās Viļņas par tur notikušajiem mītiņiem un demonstrācijām. Tā kā man pašlaik nav šo laikrakstu, nevaru pateikt, ko šīs manifestācijas pieprasīja. Domāju, ka galīgu pievienošanu pie Padomju Savienības vai, kas ir līdzvērtīgi, padomju iekārtas izveidošanu, jo citāda satura mītiņi nebūtu varējuši notikt. (Pārrakstīdams šīs savas atmiņas no jauna, no kāda padomju vēsturnieka uzzināju, ka minētie mītiņi un demonstrācijas prasījuši Viļņu pievienot Baltkrievijai.)

Sā vai tā, Molotovs 8. oktobrī vērsa Lietuvas delegācijas uzmanību uz šiem laikrakstu paziņojumiem un piebilda, ka Padomju Savienības valdība nevarēs ilgi mierināt Vijņas darbaļaudis un neievērot viņu prasības.

— Būtu labi, ja jūs vēl šodien saņemtu pilnvaras savstarpējās

palīdzības līguma parakstīšanai, — viņš nobeidza savu brīdinājumu.

PARAKSTISANA

9. oktobrī premjerministra vietnieks Kazis Bizausks un karaspēka pavēlnieks Stasis Raštiķis devās uz Kauņu, lai paziņotu valdībai par sarunu gaitu.

Lietuvas valdībai bija šāda Izvēle:

1) vai nu tā paraksta Padomju Savienības pieprasīto savstarpējās palīdzības līgumu, kas dod Padomju Savienībai tiesības turēt noteiktās Lietuvas vietās saskaņota lieluma garnizonus, un atgūst Vijņu ar Viļņas novada teritorijas daļu;

2) vai šo līgumu neparaksta un tātad nedabū Viļņu, un nonāk pazudinošā konfliktā ar Padomju Savienību. Kādu Izpausmi varēja iegūt šis konflikts, skaidri parādīja vēlākā Somijas pieredze, kura tika pieminēta jau iepriekš.

Lietuvas valdība, saprotams, izvēlējās pirmo variantu.

10. oktobrī Bizausks ar Raštiķi atgriezās Maskavā ar šo valdības lēmumu.

Visa delegācija atkal ieradāmies Kremlī.

Likās, ka tagad, kad Lietuvas valdība pieņēmusi Padomju Savienības prasību, grūtību vairs nebūs. Taiu patiesībā tā vis nebija.

Kremlī mūs pieņēma Molotovs, Potjomkins, Pozdņakovs. Staļina nebija.

Molotovs paziņoja, ka Padomju Savienības valdība ir nolēmusi divus sākotnējos līgumu tekstus (Vijņas atdošanas un Savstarpējās palīdzības) apvienot vienā — «Vijņas un Vi|ņas novada nodošanas Lietuvas Republikai un Lietuvas — Padomju Savienības savstarpējās palīdzības līgumā». ′

iepazīdamās ar šo jauno projektu, Lietuvas delegācija ievēro, ka arī līguma termiņš ir pagarināts līdz 15 gadiem. Taiu šis termiņš attiecas tikai uz II—Vil pantiem, kas nosaka savstarpējās palīdzības saistības. Viļņas un Viļņas novada nodošanas pants (pirmais) — beztermiņa, t. I., mūžīgs.

Skaidrojot tālāk, uzzinām, ka ievedamā karaspēka kontingents arī ir palielināts. Mēģinām izteikt neapmierinājumu ar šīm izmaiņām, bet Molotovs īsi paziņo, ka tā izlēmis pats Staļins, un tāpēc neko vairāk izmainīt neesot iespējams. Viņš liek atnest veco redakciju, kurā ar Staļina roku ierakstītas izmaiņas.

— Redzat, — viņš teica, rādīdams šo superargumentu.

Saku Molotovam:

— Mēs vēlētos atgriezties sūtniecībā, lai apspriestos.

— Apspriedieties šeit, mēs dosim jums atsevišķu istabu.

— Mums ērtāk būtu sūtniecībā.

Pārbraukusi sūtniecībā, mēs meklējam istabu, kur būtu «visdrošāk» apspriesties.

Sūtniecības nams tiek nomāts no Padomju Savienības valsts māju fonda, ieit ierodas padomju meistari, kad vajag ko salabot. Sūtniecības darbinieki ir gandrīz droši, ka telpās ierīkoti slepeni mikrofoni. Nu, ko tad ... Varbūt tiešām Molotovs zināja, ko saka, kad piedāvāja apspriesties turpat, Kremlī.

Konstatējuii, ka, visviens, neko labāku neizkaulēsim, «nolēmām» izmaiņas pieņemt.

Atgriezušies Kremlī, bez Molotova, Potjomkina, Pozdņakova mēs ieraugām arī vecāka gadagājuma virsnieku, Sarkanās Armijas vadības pārstāvi.

— Štābs, izrādās, nav sev atzīmējis vāciešiem nododamās joslas līniju. Iedodiet viņiem to karti, kuru iesniedzām jums pirmajā tikšanās reizē. Viņi šo līniju tūliņ atzīmēs un karti atdos, — pateica Molotovs.

Izņēmu no portfeļa karti un pasniedzu virsniekam, piebilzdams:

— Tikai, lūdzu, neaizmirstiet atdot.

— Protams, protams, nozīmēsim un atdosim.

Tik vien mēs šo karti arī redzējām ...

Atnāk Sta|ins. Molotovs viņam saka:

— S ļitovskimi druzjami vsjo uie ulaženo. (Ar lietuviešu draugiem viss jau nokārtots.)

— Ja tā, — atsaucas Staļins, — kamēr kanceleja visu sagatavos, mēs varam šeit visi kopā nedaudz iestiprināties. — Starp citu, — vēl piebilst, — mums tagad vajag nozīmēt Lietuvā pilnvaroto ministru. Pozdņakovs pēc Karska atsaukšanas strādāja tikai kā pilnvarotais lietvedis.

— Kā jūs domājat, ko! — viņš vēršas pie Molotova.

— Jāpadomā, — tas atbild.

Tā kā jautājums tika izteikts mūsu klātbūtnē, tad arī es smaidīdams iestarpinu:

— Kāpēc tālu jāmeklē, jums taču ir Pozdņakova kungs, kurš jau labi pazīst Lietuvu.

Pozdņakovs, nedaudz apjucis, neskaidri ko pasaka, izdzirdēju it kā vārdu «nogurums».

— Kas tad nu, vai cietumā sēdēji! — Staļins diezgan rupji viņam jautā.

— Nē, bet... — un Pozdņakovs piemin kaut kādas savas ģimenes nelaimes.

Sarunu galda otrā galā atnes aukstas uzkodas, dzērienus.

Atnāk Vorošilovs un Zdanovs, vairākas dienas neskuvies.

Cienājamies, pļāpājam.

Staļins Izsmej Polijas vēstnieku (uzvārdā, šķiet, Giibovski), kas iedomājies, redziet. Izteikt protestu pret Padomju Savienības karaspēka iesoļošanu Polijas teritorijā 17. septembrī; nosoda Ridzu-Smigliju, ka tas aizbēdzis no Polijas, atstādams nelaimē savu tautu. Te

tev nu bija vadonis!

Vorošilovs joko:

— Mēs piedāvājām Ribentropam, lai Vācija ar Japānu pieņemtu mūs Antikominternes paktā.

Vorošilovs vispār likās cilvēks ar humora izjūtu.

Atnāk kaut ko pajautāt neliels vīrelis — laikam no kancelejas. Staļins ielej viņam pilnu tējas glāzi ar degvīnu un saka:

— Dzer!

Vīrelis nedaudz pavaibstās. Staļins viņam:

— Pej, pej, ņečevo tut! Russkij čelovek vipiķ ļubit. (Dzer, dzer! Nav ko te! Krievu cilvēkam patīk iedzert.)

Vīrelis paceļ glāzi un izrauj līdz dibenam. Ar roku noslauka muti. Staļins piedāvā viņam kaut ko uzkost.

— Paldies! Nevajag! Kāpēc!

Ierēdņi paziņo, ka līgums ir sagatavots parakstīšanai. Visi ejam pie Molotova lielā rakstāmgalda. Ielaiž divus fotogrāfus. Parakstāmies, Molotovs un es, pašlaik tikai krievu tekstu. Lietuviešu teksts vēl nav sagatavots, to parakstīsim rīt divi vien ar Molotovu.

Tagad mūsu parakstīšanos iemūžina fotogrāfi. Aiz galda stāv arī Staļins, Vorošilovs, Zdanovs, Potjomkins, Pozdņakovs. No mūsu puses — Bizausks, Raštelķis, Natkevičs.

Līgums parakstīts. Atgriežamies pie cienasta. Vēl pasēžam. Tā kā jau būtu laiks iet. Pieceļamies ...

— Nē, nē, sēdieties! Iesim vēl uz kino, — Staļins nelaiž.

Un patiešām pēc neilga brīža velkam virsdrēbes, braucam ar liftu lejā un izejam Kremļa pagalmā. Vēsais nakts gaiss atspirdzina. Ejam ar Staļinu pa priekšu. Mūsu priekšā parādās veca neliela, it kā sakumpusi, baznīciņa. Pagriežamies uz tās portālu.

— Caur to ir staigājis Ivans Bargais, — saka Staļins. Pakāpieni ved lejup, it kā pagrabā.

Modernā iekšpuse izkliedē ārpuses radītās senatnes reminiscences.

No ekrāna pareti Izvietoti soli — varbūt kādi astoņi. Apsēžamies atsevišķos solos — Staļins ar Bizausku, Vorošilovs ar Raštiķi, es ar Ždanovu. Molotovu baznīcā neatceros — laikam jau bija palaists mājās un pazudis. Pa labi no mums — niša, visticamāk bijušais sānu altāris. Tajā atrodas galds ar saldumiem un dzērieniem.

Ekrānā — fizkultūriešu parāde. Gara, citos apstākļos varbūt pat tīri jauka filma. Galu galā parādās: «Beigas.» Vai jau mājup — uz viesnīcu! Nē!

Staļins liek rādīt citu filmu. Tagad ekrānā, šķiet, «Volga, Volga». Laikam pa šo upi peld kuģis, pilns ar jauniešiem. Līksmiem. Dzied. Spēlē. Zdanovs čukstus jūsmo, slavē, skaidro man. Taču tas viss tik tikko sasniedz manu apziņu. «Kaut taču reiz beigtos .. .»

Beidzās.

Bija jau pāri septiņiem no rīta, kad beidzot izbraucām no Kremļa uz viesnīcu. Gulēt! Negulēt! Jau gaišs. Zvanu oficiantam. Atnāk pieklājīgs, vēl diezgan jauns vīrietis, ģērbies baltā blūzē. Sasveicināmies. Jautāju, vai nevarētu dabūt šīrīta laikrakstus un kafiju.

— Kafiju — jā, bet laikrakstu vēl nav. Šodien nez kāpēc kavējas. Būs laikam kas īpašs, — viņš saka.

Laikraksti parādījās tikai ap pusdienas laiku. Pirmajās lappusēs — mūsu nakts darbs, parakstītais līgums ar parakstīšanās attēlu.

Pulksten divos Kremlī divatā ar Molotovu pabeidzam nakts darbu — parakstām līguma lietuviešu tekstu. Molotovs — uzsvērti laipns un draudzīgs.

Ieminos par prombraukšanu. .

— O, nē, nē! Mēs savus draugus tā vis prom nelaižam. Mums vēl jūs jāpacienā.

PIEŅEMŠANA

Ap pulkstens septiņpadsmitiem Kremlī, Jura zālē, tiek rīkotas svinīgas pusdienas. No padomju puses, atceros, piedalījās Staļins, Molotovs, Mikojans, Vorošilovs, Kaganovičs, Bulgaņins un citas, mazāk pazīstamas, personas, no Lietuvas puses — Lietuvas delegācija un sūtniecības personāls. Galda centrā, viens otram pretī sēž Staļins un Mikojans. Es sēžu pa labi no Staļina, no viņa pa kreisi — Molotovs, tālāk — Natkevičs. Galda otrā pusē pa labi no Mikojana — Bizausks, tālāk — Bulgaņins. Pa kreisi no Mikojana — Vorošilovs, tālāk — Raštiķis. Staļinam priekšā stāv atsevišķa pudele, viņa glāzē lej tikai no tās. Uzsaucam nenozīmīgus tostus, pļāpājam. Mikojans no galda otras puses man saka:

— Kādu brīnišķīgu pilsētu mēs jums atdodam! Kura cita valsts tā rīkotos!

Staļins uz to:

— Viļņo im prinadļežit po prāvu. (Viļņa viņiem pieder likumīgi.)

Un mudina Mikojanu runāt. Viņš pieceļas un dedzīgi saka apmēram tā:

— Ar draugiem mēs mākam būt draudzīgi. Draugiem mums nekā nav žēl. Bet, — arvien vairāk iekarsdams un rādīdams uz sirdi, — bet uz krūtīm līdzās sirdij mēs turam asu dunci tiem, kuri mūs pieviļ.

Kaganovičs sēž no manis pa labi. Viņš saka, ka Viļņa nav Lietuvas pilsēta, jo tās iedzīvotāji lielākoties nav lietuvieši.

Arī uz to Staļins reaģē, teikdams, ka pilsētās vēsturisku apstākļu dēļ bieži pārsvaru iegūst sveštautieši un ka ir jāskatās nevis uz pašu pilsētu nacionālo sastāvu, bet uz novadu, kurā pilsētas atrodas. Pilsētu iedzīvotāju sastāvs ātri mainās.

Vorošilovs pateica kaut ko, kas Staļinam nepatika. Ko viņš teica, nesadzirdēju, tikai ievēroju, ka Staļins viņu apsauca. Vorošilovs

vainīgi paskatījās uz Staļinu, bet viņš, pagriezies pret mani, sacīja:

— Mi eķih veļikoģeržavņikov poščolkaļi ņe malo, poščolkajem i ješčo. (Mēs tos lielvalstniekus esam diezgan skaldījuši kā riekstus, paskaldīsim vēl.)

Ierunājāmies par savienoto republiku tiesībām. Vaicāju Staļinam, vai republikas, ja vēlētos, patiešām var izstāties no Padomju Savienības!

— Jā, var, ja vēlas, bet katrā no tām tāpēc arī ir Komunistiskā partija, lai tās nekad to nevēlētos.

Laikam šajā pašā sakarā es painteresējos par viņa tautību.

— Jā, — atbildēja Staļins, — pēc izcelsmes esmu gruzīns, bet jau divdesmit piecus gadus dzīvoju Krievijā un tagad jūtos vairāk kā krievs, nevis kā gruzīns.

Tai pašā vakarā ar vilcienu izbraucām uz dzimteni. Baltkrievijas stacijā mūs pavadīja Molotovs un citas augstas padomju amatpersonas ar militāro godasardzi.

Braucam, vezdami Viļņu un sveša karaspēka garnizonus Alītai, Prieniem, Gaižūniem un Naujoji Vilnai.

Ar vienu roku dod, ar otru ņem.

Vai pie rīkles!

Nākotne parādīs.

Aiz loga Krievijas meži un tukši rudenīgi līdzenumi, mierīgi un snaudoši. Nemiera pārņemtajā sirdī šis miers rada disonansi.

«Mani smagi nospieda kontrasts starp diženo mieru dabā un dziļajām skumjām dvēselē» (E. Herriot. Episodes 1940.—1944.).

Tā Francijas parlamenta priekšsēdētājs atcerējās ceļojumu no Parīzes uz Luvru, kad, vāciešiem ieņemot Parīzi, vajadzēja atstāt galvaspilsētu. Labi, ka bija vēl, kur atkāpties ...

(Turpinājums sekos.)

ILMĀRS KNAĢIS

Izsūtīts 1941. g. 14. jūnijā no Jēkabpils. 1947. g. novembrī atgriezies Latvijā. 1949. g. augustā apcietināts un nosūtīts pa etapu atpakaļ uz ziemeļiem. 1962. g. atgriezies Latvijā, 1964. gadā autora tēvs (pēc nāves), māte un pats autors reabilitēti.

ATGRIEŠANĀS

Jau kuro nakti es sapņos esmu ziemeļos. Klupdams, krizdams es skrienu pa akmeņaino Jeņisejas krastu. Kājas, kā jau parasti sapnT, kā sapītas. Viss bezkrāsains, drūms un auksts.

Tas atkārtojas katru nakti kopš atgriešanās no ceļojuma pa manām «atmiņu takām» ziemeļos.

Nebiju domājis, ka ūdenstūrista gailas kādreiz aizvedīs mani vietās, kur pagāja daudzi bērnības un jaunības gadi.

Mēdz teikt, nevajagot atgriezties vietās, ar kurām saistītās sāpīgas atmiņas. Nav tiesa. Es jutu dziļu gandarījumu, vēlreiz tās izstaigājot. Daļēji gan varbūt tādēļ, ka mani, kā daudzus, kas kādreiz dzīvojuši ziemeļos, visu mūžu kaut kāds spēks vilina atkal uz turieni. īpaši, ja tev toreiz bija 16 gadi, ja tu biji salasījies Džeku Londonu, Semptonu Tomsonu, Bianki.

Augusta pirmajās dienās mēs, četri ūdens-tūristi no Rīgas, nolaidāmies Igarkas lidostā.

Mūsu maršrutam bija divi mērķi. Pirmais — ūdenstūrisma maršruts. Ne pārāk sarežģīts sportiskā ziņā, bet, ņemot vērā rajona reto apdzīvotību un ziemeļu specifiku, ar nenoliedzamu riska faktoru.

Otrs un galvenais mērķis bija, cik iespējams, un ja to atļaus atmiņa, apmeklēt vietas, ar kurām saistīt daudzu latviešu likteņi.

Sastādot ceļojuma plānu, orientējamies daļēji arī uz mana jaunības dienu drauga Leopolda Baranovska (dzīvo Igarkā un tagad ir šīs pilsētas Goda pilsonis) palīdzību. Izrādījās, šī palīdzība bija daudz lielāka nekā cerēts un, pateicoties tai, ieplānotā 250— 300 km maršruta vietā veicām apmēram 450 km un redzējām arī to, ko nebijām cerējuši un plānojuši.

Leopolda sagādātais kuteris mūs izsēdina Jeņisejas labajā krastā 35 km uz ziemeļiem no

Igarkas. Otrā krastā Nosovaja. Kādreiz tur bija kādas 20 mājas, veikals, skola. Tagad palikušas tikai dažas pussagruvušas mājas.

Vietā, kur mūs izsēdina, kādreiz atradās būda, viena no maniem mednieku gaitu mitekļiem. Būda sabrukusi, netālu uzcelta jauna, bet ne tik pamatīga kā vecā. Nakšņojam teltī upes krastā, cik iespējams tālāk no moskītu pilnajiem krūmiem.

Pēdējās gaišās naktis. Jau jūtama rudens un ziemas dvesma. Kamēr spīd saule — vasara, pēc saules rieta — rudens.

Naktī mūs uzmodina lāča rēcieni. Vakar redzējām lāča pēdas un netālu krūmos uzmeistarotās lāču lamatas. Un vajadzēja tā gadīties, ka tieši šonakt, kad mēs te nakšņojam, tajās iekrita lācis. Visā apkārtējā taigā atbalsoja rēkoņa. Tikai uz rīta pusi tā apklusa. Zēl zvēra, bet ko darīt? Nolādētie malu mednieki! Vakar vēlu viņi te atbrauca ar

motorlaivu. Krietni vien iedzēruši. Parbaudīja lamatas.

. . . Nāk prātā 1944. gada vasara, kad mūs Bedovaja ezerā lāči bija burtiski apsēduši. Kādi četri vai pieci. No rīta eju uz upīti mazgāties, otrā krastā lācis. Saslienas pakajkā-jās un rēc. Upīte metrus piecus plata. Ne vienu vien reizi lāči saplēsa mūsu tīklus. Vecais Košeļevs reiz, vērdams va|ā durvis, iebukņīja ar tām lāci. Zivju apstrādāšanas nojumē Zaķa kundze, noliekusies pār mucu, kārtoja tajā zivis, bet dažus metrus tālāk, palīdis zem galda, lācis tiesāja zivju ķidas. Laikam vienlaicīgi pamanījuši viens otru, Zaķa kundze un lācis ar briesmīgu troksni metās katrs uz savu pusi.

Mēs ar Košeļevu pēc tam uztaisījām lamatas, tā saukto «kujomu», bet, paldies Dievam, neviens lācis tajās neiekāpa. Man liekas, ka nogalināt lāci ir tas pats, kas nogalināt cilvēku. Šķiet, neviens dzīvnieks nav tik līdzīgs cilvēkam kā lācis.

No rīta liekam mugursomas plecos un dodamies meklēt taku uz ezeriem. So taku man nevienreiz vien nācās mērot četrdesmitajos gados, bet ar katru noieto kilometru jūtu, kāda starpība ir iet pa šo taku jaunībā un tagad — sešdesmit gadu vecumā ar spieķa palīdzību. Atrodu vēl vienu piemērotu koku un ņemu to otrā rokā. Kad katrā rokā pa spieķim, tomēr ir vieglāk. Mani ceļabiedri paņem katrs pa mazumam no mana nesamā. Jā, šis pārgājiens laikam ir mana «gulbja dziesma» lielajā tūrismā. Ja jau pats vairs netieku galā ar savu kravu, tad tādiem grūtiem un tāliem ceļojumiem jāvelk krusts pāri.

Kājas līdz puslieliem grimst sūnās, pinas pundurbērziņos. Vietām brienam pa purvu līdz ceļiem. Ap mums odu un knišļu mākonis. Karsti. Galva reibst no saulē sakarsēto vaivaru smaržas. Sviedri plūst straumēm.

Nezin kādēļ pārgājienos vienmēr iznāk tā, ka karstā un sausā laikā, kad būtu tik labi sēdēt laivā, jāsoļo ar smagu mugursomu plecos pa krūmiem jeb krasta akmeņiem. Bet aukstā laikā, kad pūš vējš, līst lietus, jāairē pa upi vai ezeru. Šis «nelietības likums» bija spēkā arī šoreiz.

Sviedros mirkdami, nostaigājām pa taigu un tundru vairākas dienas. Ogas gan paēdāmies — zilenes un lācenes, bet krietni vien ar savām asinīm pabarojām arī vietējos cilvēkēdājus — odus un knišļus.

... So taku mēs ar māti pirmoreiz mērojām 1943. gada pavasarī. Toreiz mūs, lielāko daļu Jeņisejas zvejnieku, no bagātās

Jeņisejas, kur vismaz vasarā varēja paēst zivis, izmētāja pa ezeriem, kur zivju bija maz un tās pašas lētas. Ne pašiem, ne valstij — nekāda labuma. Viens no tiem idiotismiem, ar kuriem tik pārpilna izsūtīto dzīve. Pie ezeriem mūs sagaidīja 16 aiz bada tikko dzīvas latvietes un brigadieris Koše|evs, kurš gan neizskatījās badā novārdzis — no vaigiem tauki pilēja. Seit es pavadīju vairākus gadus. Dzīve šo inteliģento un izglītoto cilvēku sabiedrībā man toreiz zināmā mērā kompensēja grāmatu un skolas trūkumu.

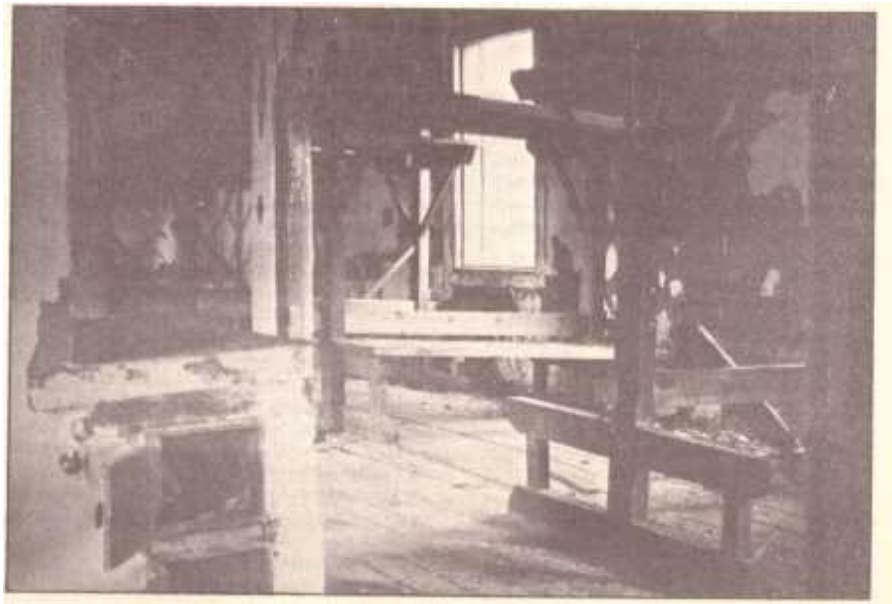

Kad atkal iznākam pie Jeņisejas, tā mūs sagaida ar stindzinošu ziemeli.

Gatavojam savu floti — divus katamarānus un dodamies ceļā pret vēju, kurš arvien pieņemas spēkā. Viens sēž uz katamarāna un stūrē, otrs iet pa krastu un velk braucamo virvē. Spēcīgie viļņi brīžiem met katamarānus krastā.

Garām slīd Jeņisejas krasti. Kādreiz šinī laikā — rudenī, visas krastu pļavas bija pilnas ar siena kaudzēm. Pavasarī zāle šeit aug gandrīz acīm redzami.

Tagad šo bagāto nostūri ir piemeklējis tāds pats liktenis kā daudzus citus. Vecie ļaudis apmiruši, jaunie, neredzot nekādas perspektīvas, pametuši Jeņisejas krastus. Vai, labākajā

gadījumā, pārcēlušies uz Igarku, Dudinku, Noriļsku, bet lielākā daļa vispār atstājusi 'emeļus. Agrāk ik pēc katriem 10—20 kilonetriem Jeņisejas krastā varēja sastapt zvejnieku ģimeni jeb mazu artelīti. Ik pēc 40—50 km bija liels ciems. Vecā Igarka, Nosovaja, Plahino, Karasino . . . No visa tā vairs atlikuši tikai apdeguši baļķu gali. Kam vajadzēja to visu iznīcināt?

Tagad zvejo sezonas strādnieki. Viņiem par zivīm maksā 15—20 reizes vairāk nekā kādreiz maksāja mums.

Lopkopība šeit Jeņisejas krastos vispār ir aizmirsta. Dudinkas govīm sienu vedot no Krasnojarskas. Laikam, lai atdzīvinātu Jeņisejas krastus, uz šejieni atkal jāatsūta daži desmiti tūkstošu latviešu . . .

Apmēram 90 km uz ziemeļiem no Igarkas Jeņisejas kreisajā krastā ir Sopočka. 1942. gada Jāņu dienā šeit no baržas izsēdināja dažus desmitus latviešu sieviešu un dažus pusaudžus. Starp tiem biju arī es. Toreiz augstajā krastā stāvēja liela baļķu māja, kādas cara laiku tirgotājas faktorija. Tepat netālu viņa arī apglabāta. Te bija mūsu pirmais miteklis ziemeļos. Tagad no šīs ēkas vairs nav ne miņas. Ir tikai kails paugurs. Un vientuļš obelisks. Tas vēsta, ka 1974. gadā šeit traģiskā nāvē bojā gājis kāds lietuvietis.

Šeit sākās manas zvejnieka un mednieka gaitas. No šejienes mēs ar Šiliņu Janku vētrā, kad pat neviens vietējais nelaidās upē, nočiepuši mātēm palagus burām, laidāmies pāri Jeņisejai aplūkot ledus blāķus un klintis pretējā krastā. Visa Jeņiseja skanēja no mūsu dziesmām: «.. . mēs esam latvju pļunduri, mums nekož krievu dunduri!» Bet koda jau gan. Un briesmīgi! Koda odi, koda dunduri, bet it īpaši knišļi, tā sauktās moškas. Tie varēja cilvēku patiešām padarīt traku.

. . . Šeit, no augstās kraujas, es toreiz raudzījos uz garām peldošajiem kuģiem. Jo tuvāk nāca ziema, jo mazāk palika cerību uz atgriešanos dzimtenē. Kuģi mirdzēja uguņos, uz tiem spēlēja jautra mūzika, tur brīvi cilvēki ceļoja, kurp gribēja. Un sirds sažņaudzās izmisumā un bezcerībā. Vajadzēja paiet vēl vairākiem gadiem, lai es saprastu, ka Staļina impērijā brīvība bija tikai relatīvs jēdziens un ka bija tikai laika un dažu cilvēku iegribas jautājums, kurā pusē žogam katram atrasties.

Bet šeit arī pirmā ziemeļblāzma lika elpai sajūsmā aizrauties ...

Sopočka notika pirmie kontakti ar vietējiem iedzīvotājiem, kuriem par mums bija sastāstītas briesmu lietas: atbraukšot latviešu fašisti, gandrīz vai sumpurņi ar divām galvām un astēm. Kam tas bija izdevīgi, kam tas bija vajadzīgs! Kā zināms, līdzīgi latviešus reklamēja arī vācieši okupētajos Padomju Savienības apgabalos.

No Sopočkas uz ziemeļiem vairākus kilometrus stiepjas smilšains krasts — Kosa. Tā bija mūsu zvejas vieta. Šeit mēs zvejojām pat vēl vēlā rudenī, kad tīkli sasala ragā, bet mēs basām kājām. Pa 12—16 stundām dienā, slapji līdz ādai no lietus un viļņiem. Diendienā. Tagad grūti noticēt, ka kaut kas tāds varēja notikt.

Desmit kilometrus uz *ziemeļiem* no So-počkas ir Plahino. Kādreiz te bija liela sādža, kolhoza «8. marts» centrs. Te bija skola, klubs, kādas 50—60 mājas. Tagad tikai no dažām mājām ir palikušas kaut kādas nožēlojamas paliekas. Vietā, kur kādreiz bija kapi —tajos apglabāti arī latvieši, aug puķes cilvēka augumā, bērzi un alkšņi. Grūti

saskatīt kapu vietas. Izgatavojam krustu *un* ierokam kapos.

Ar Plahinu man saistās daudz atmiņu, šeit dzīvoja radists Seļezņevs, atbraucis uz ziemeļiem no Ļeņingradas ar komjaunatnes ceļazīmi. Viņš bija *pirmais,* kurš, ja tā var teikt, mūs ar Janku apsildīja. Viņš deva mums lasīt grāmatas. Krievu valodu mēs vēl zinājām slikti un sapratām sākumā labi ja piekto daļu, bet uz pavasara pusi es jau pieveicu «Pēteri I». Kad mūs ar Janku ziemā norīkoja par medniekiem, Seļezņevs bija vienīgais, kurš mums kaut ko iemācīja, lai gan pats vēl zināja gaužām maz. šo cilvēku es vienmēr esmu atcerējies ar dziļu pateicību un cieņu. Pavasarī viņu iesauca armijā.

Vēlāk normalizējās arī mūsu attiecības ar vietējo iedzīvotāju lielāko daļu. Iedraudzējāmies ar zēniem, kurus gan citu pēc cita iesauca armijā. Lielākā daļa no viņiem krita. Kad es

1944. gadā teicu mūsu komandantam, ka gribu iet karot, saņēmu atbildi, ka mana vieta esot cietumā . . .

12 kilometrus uz ziemeļiem no Plahinas Jeņisejas labajā krastā, netālu no Hantaikas ietekas Jeņisejā atrodas mūsu ceļojuma pats tālākais punkts ziemeļos — Agapitova — Nāves sala, kā mēs šo vietu saucām toreiz.

.. . Seit vientuļā akmeņainā krastā 1942. gada rudenī izsēdināja 600 vai 700 cilvēku. Noteiktu skaitli tagad neviens nevar pateikt. Tur bija Pievolgas vācieši, Ļeņingradas apgabala somi jeb karēļi un latvieši. Sievietes un bērni. Starp vāciešiem un somiem bija arī pa kādam vīrietim. Līdz pavasarim izdzīvoja nepilni divi simti. Līdz janvārim viņi dzīvoja lielās teltīs pa 100—150 cilvēku. Telts vidū krāsns — benzīna muca. Līdz janvārim — pateicoties galvenokārt somu vīriešiem, uzbūvēja 4 vai 5 zemnīcas. Mazie bērni un vecie cilvēki apmira jau pirmajos mēnešos. Tā gāja bojā veselas ģimenes. Ja nomira māte, bērni bija nolemti bojāejai, ja nomira bērni, māte zaudēja dzīves jēgu. Arī Leopolds Bara-novskis ir viens no šīs Nāves salas kādreizējiem iemītniekiem. Vēf 4 vai 5 cilvēki no viņiem dzīvo Rīgā un Jūrmalā.

Mēs, kurus uz ziemeļiem atsūtīja pavasarī, pa vasaru pieradām pie ziemeļu klimata, mums, vismaz jau no paša sākuma, bija jumts virs galvas. Starp mums nebija ne mazu bērnu, ne pārāk vecu cilvēku. Bet tie, kurus atveda rudenī, bija nolemti iznīcībai. Viegli jau nebija arī mums. Salām un mirkām ūdenī, bet vismaz vasarā gluži badā nebijām. Zivis, kaut arī zagtas, ēdām. Visu vasaru ziemeļu upes un ezeri skanēja no latviešu dziesmām, un, liekas, dažs labs tur «augšā» sašutis domāja: «Ak, jūs vēl dziedat!! Parādīsim jums dziesmas! Latviešu dziesmas ziemeļos vairs neskanēs!»

Zeme vaid ne tikai Buhenvaldē un Osvenci-mā, Salaspilī un Audriņos, bet arī Agapitovā, Ļebeģas sādžā, kuru savā dienasgrāmatā aprakstījis O. Mednis. Vaid Jeņisejas un daudzu citu Sibīrijas upju

krasti un ziemeļu ezeri.

Šī ceļojuma laikā manī iedegās karsta vēlēšanās kādreiz šajās vietās savākt kopē visus tos vēsturniekus, juristus, valsts *un* partijas darbiniekus, tos ultrapatriotus, kuri vai no ādas lien ārā, lai attaisnotu tās ļaunprātības, kuras nodarītas latviešu tautai kaut kādu augstu ideālu vārdā, kuri ir pārliecināti, ka vienai tautas daļai jāiet bojā, lai atlikusī dzīvotu laimīgi.

Visus pirmos trimdas gadus mēs dzīvojām no tenkām, baumām *un cerībām.* Cerībām uz vāciešu uzvaru un mūsu atpestīšanu. Uz ko gan citu mēs vēl varējām cerēt? Vai gan mēs bijām vainīgi, ka vajadzēja cerēt uz vāciešu uzvaru? Mums, latviešiem, kuriem ar mātes pienu bija iebarots naids pret mūsu gadsimtu ienaidniekiem — vāciešiem. Idiotismsl Mans tēvs izkaroja visu pilsoņu karu Sarkanās Armijas rindās un man tagad bija jāgaida uz šīs armijas sagrāvi kā manis un arī tēva atpestīšanu! Es toreiz vēl nezināju, ka tēvs jau

1941. gada beigās gājis bojā Kirovas apgabalā — Vjatkas nometnēs.

No Agapitovas nav pāri palicis nekas. Redzamas tikai zemnīcu bedres, daži apdeguši baļķu gali. Mežā visapkārt laukumam, kurā atradās zemnīcas, kapi. Tos vēl var manīt. Atradām arī dažus satrunējušus krustus. Tie no vēlākiem laikiem — to pirmo rudeni neviens par krustiem nedomāja. Glabāja pa 10—20 vienā kapā. Novārgušajiem cilvēkiem nebija spēka kalt sasalušo zemi. Mirušos krāva grēdās citu uz cita. Tur tie gulēja, dažreiz vairākas dienas zem klajas debess.

Grūti stāstīt par to, bet notika lietas, par kurām pat rakstīt baismi.

Norunātajā dienā aiz zemesraga parādās kuteris. Jau pa lielu gabalu var saskatīt vējā plīvojošo balto Leopolda bārdu.

Kamēr mēs novācam teltis un sametam mantas uz kuģa klāja, Leopolds uz dažām minūtēm uzkāpj kalnā. Seit viņš ir piedzīvojis visbaismīgāko ziemu savā mūžā. Šeit apglabāta viņa mazā māsiņa, kuras kapu vairs neviens nekad neatradīs. Viņa jaunākais brālis bija miris ceļā uz šejieni.

Aiz muguras paliek vieta ar nosaukumu Agapitova. Pliks laukums Jeņisejas krastā. Tāds pats kā Sopočka, kā Plahina. Un nekas vairs neliecina par traģēdiju, kura te risinājās 45 gadus atpakaļ. Es domās redzu šeit kādreiz uzcelto milzīgo krustu. Tieši krustu, jo lielākā daļa no šeit bojāgājušajiem bija ticīgie. Pievolgas vācieši bija ļoti reliģiozi, gados vecākie latvieši arī. Šim krustam jābūt redzamam no kuģiem, kuri peld garām. Un katram kuģim šeit būtu jādod skaņas signāls un kādam jāizstāsta pasažieriem par to, kas šeit kādreiz noticis.

Mēs šeit atstājām divus bērza mizā iegrieztus krustus un sauju dzimtenes smilšu no kādreizējās Agapitovas iemītnieces Nellijas Zaķes.

Vējš tagad pūš no dienvidiem un grūti pat iedomāties, kā mums

tagad ietu, ja vajadzētu pašu spēkiem tikt atpakaļ uz Igarku.

Atkal braucam garām Plahinai, Kosai, Sopočkai. Netālu no Fiļkina salas ieraugu vietu, kur 1947. gadā uzbūvēju būdu. Tā bija ceturtā un pēdējā manis cirstā būda ziemeļos. Izkāpt krastā nav iespējams. Krasts ir akmeņains, viļņi lieli.

Uz vakara pusi tālumā parādās Igarka. Vēl naktis ir gaišas. Bet, ja Igarkai tuvojas pa upi vēlāk rudenī, iespaids ir tāds, it kā tur būtu milzīga pilsēta. Jo ne tikai pati pilsēta, bet arī visa gatavās produkcijas noliktava, kas stiepjas 5 km garumā *starp veco un* jauno pilsētu, mirdz laternu un prožektoru gaismā. Ostā desmitiem apgaismotu kuģu. Ļoti iespaidīgi un skaisti.

Igarka! *Kas zināms par šo* pilsētu mūsu zemes iedzīvotājiem? Arhangeļska, Murman-ska, pat Kamčatkas Petropavlovska, jā — par šīm ziemeļu pilsētām vai katram ir kas zināms. Bet Igarka?

1929. gadā vientuļā Jeņisejas krastā izkāpa pirmie celtnieku desmiti un sāka būvēt cehu no augšas pludināmo baļķu zāģēšanai. Pēc četriem mēnešiem Jeņisejas ziemeļu industrializācijas pirmdzimtais sāka dot produkciju.

Sākās kolektivizācija, kulaku iznīcināšana, un pa Jeņiseju uz ziemeļiem peldēja baržas ar lētu darbaspēku. Tā kādreiz no Āfrikas krastiem uz Ameriku peldēja kuģi ar melnajiem vergiem.

Nav šaubu, ka visu Padomju Savienībā veikto deportāciju iemesls bija ne tik daudz kāda noteikta iedzīvotāju kontingenta izolācija, bet gan lēta darbaspēka nepieciešamība dotajā momentā.

Četrdesmito gadu sākumā pa Jeņiseju atkal peldēja baržu karavānas un visus četrdesmitos gadus ziemeļi tika apgādāti ar lētu darbaspēku. Tie galvenokārt bija arestanti un specizsūtītie. Putorānu kalnos uz arestantu kauliem auga polārais brīnums — Noriļska, daudzu Latvijas armijas virsnieku pēdējā dzīves vieta. Man šķiet, nav jēgas tagad strīdēties par to, cik Latvijas armijas virsnieku iznīcināja kara sākumā Litenē. Pietiekami daudzi no viņiem tika iznīcināti Noriļskā.

Četrdesmitajos gados Igarka un tās apkārtne pārvērtās par īstu Bābeli. Latvieši, Pievolgas un Ļeņingradas apgabala vācieši, somi, moldāvi, grieķi, kalmiki, lietuvieši. Lietuviešus atveda 1949. gadā. Trīs tūkstošus. Savus mirušos viņi glabāja atsevišķi. Mēs apmeklējām šos kapus. Nekāda ceja uz turieni nav, lauzāmies cauri īstiem džungļiem. Iespaidīgs skats. Lieli 3—4 metrus augsti krusti. Var redzēt, ka dažus kapus vēl tagad šad un tad apkopj. Dažreiz šeit ierodas kāds no Lietuvas. Lietuva taisoties šo kapsētu ņemt savā aprūpē.

Četrdesmito gadu beigas Igarkas un visu polāro apgabalu vēsturē ieņem sevišķu vietu. Manā biogrāfijā arī.

1947. gadā iznāca NKVD rīkojums, ka bērni, kuri 1941. gadā, kad viņus izveda no Baltijas republikām, bijuši nepilngadīgi, drīkst

atgriezties dzimtenē. Gada beigās es atgriezos Rīgā. Nerakstīšu par saviem piedzīvojumiem ceļā uz Rīgu un Rīgā, 1949. gada beigās, drusku pasēdējis Rīgas, Maskavas un Krasnojarskas cietumos, es atkal atrados Igarkā.

Toreiz Igarka piedzīvoja savus ziedu laikus. Līdz šim galvenā Igarkas rūpniecības nozare — kokmateriālu sagatavošana eksportam, — atvirzījās otrā plānā, bet pirmo un galveno vietu ieņēma dzelzceļa būve.

Bija paredzēts, ka jaunais dzelzceļš savienos Polāros Urālus, Vorkutas dzelzceļa līniju ar Ziemeļsibīriju, pēc tam ar Tālajiem Austrumiem. Citiem vārdiem, savienos Salehardu pie Obas ar Igarku, pēc tam ar Aldanu un Kolimu. Bez tam atzarojums uz Noriļsku. No Sale-hardas līdz Igarkai ir apmēram 900 km. Tundra, purvi, daudz upju un strautu, ezeri. Mūžīgais sasalums ar visu, kas no tā izriet. Ja paskatās Sibīrijas kartē, nerodas šaubas par šī dzelzceļa nepieciešamību, un esmu pārliecināts, ka pēc dažiem gadu desmitiem tas noteikti tiks būvēts. Bet sākt tādu būvi tūlīt pēc kara, kad simtiem pilsētu gulēja drupās, kad tauta dzīvoja skrandās un pusbadā, tāda ideja varēja rasties tikai tādu ciļvēku smadzenēs, kuriem nebija ne mazākās jēgas par ziemeļiem un kuri pilnīgi nerēķinājās ar cilvēkiem.

Lai veiktu tādu būvi, nepieciešama tehnika, kādas mums nav vēl šodien. Tehnika uz gaisa spilveniem, dirižabļi, speciāli materiāli un daudz kas cits, par ko pagaidām varam tikai sapņot un pilnībā nevaram pat paredzēt.

Toreiz visu plānoja galvenām kārtām uz darbaspēku, kurš strādā tikai par balandu viras bļodu. Visa tundra starp Salehardu un Igarku bija piedzīta pilna ar arestantiem. Tikai pēc oficiāliem, nesen publicētiem datiem, šis dzelzceļš izmaksāja apmēram 50 miljardus rubļu. 50 miljardi rubļu aprakti purvos! Un arī cilvēku . . .

Patiesības labā gan jāpiebilst, ka šī dzelzceļa būvē ieslodzīto apstākļi bija labāki nekā iepriekšējās Staļina laika celtnēs. Tas galvenokārt bija paša celtniecības priekšnieka Barabanova nopelns. Atsauksmes par viņu toreiz bija ļoti labas.

Jāatzīst arī, ka šī celtniecība atstāja lielu iespaidu uz Igarkas kultūras līmeni. Uz Igarku un apkārtējām apdzīvotām vietām atsūtīja simtiem politisko izsūtīto. Tos, kuri bija palikuši dzīvi pēc trīsdesmito gadu Staļina koncentrācijas nometnēm un čekas cietumiem. Ar daudziem no tiem sastapos jau Maskavas cietumā, ceļā uz ziemeļiem un pēc tam Igarkā. Visi viņi bija nosēdējuši savus 10 gadus, padzīvojuši brīvībā pusgadu, gadu — kā nu kuram laimējās, kad 1949. gadā viņus atkal apcietināja. Visi viņi bija lieliski cilvēki, inteliģenti, izglītoti.

Dzelzceļa celtniecības inženiertehniskais korpuss sastāvēja no izsūtītajiem un ieslodzītajiem.

Uz teātri, kurš bija Maskavas un Ļeņingradas teātru līmenī, aktierus no zonas veda konvojs . . . Restorānā varēja dzert spirtu un uzkost stori pie Ļeņingradas profesora C. vijoles skaņām.

Tā jau agrā jaunībā es kļuvu ne tikai par savas, bet arī par daudzu citu tautu traģēdijas liecinieku. Jo katra šo cilvēku dzīve bija traģēdija.

Ziemeļos izgāju īstu internacionālisma skolu. Tādos apstākļos nokļuvušos cilvēkus apvienoja un tuvināja vipirmām kārtām tīri cilvēciskas īpašības. To cilvēku vidū, kuri bija tur, nesastapu nevienu ultranacionālistu vai šovinistu.

1952. gadā Jeņisejas kreisajā krastā, 100 km uz dienvidiem no Igarkas, gandrīz tieši uz paša polārā loka izauga jauna pilsēta — Jermakova un turpināja augt līdz 1954. gadam. Visa kūsājošā lielās dzelzceļa celtniecības dzīve no igarkas pārcēlās uz šejieni. Sajā vietā dzelzceļam bija jāšķērso Jeņiseja. Tam nolūkam bija paredzēts īpašs prāmis. So ārzemēs būvēto prāmi atpludināja uz Jerma-kovu pa Ziemeļu Ledus okeānu. Tas saucās «Poļarnij». Tagad tas pārceļ dzelzceļa vagonus pāri Kerčas šaurumam un saucas «Južnij».

1953. gadā, tūlīt pēc Staļina nāves, dzelzceļa būvi pārtrauca. Likvidēja nometnes. Sākās vispārēja amnestija. Cits pēc cita uz mājām devās politiskie.

Kad es tagad atceros 1953. gada pavasari, man liekas, ka visu laiku spīdēja saule. Beidzot bija pienākusi atpestīšanas diena visai tautai.

Visu atlikušo 1953. un 1954. gadu strādāja likvidācijas komiteja. Ņēma nost sliedes, kuras bija uzliktas jau gandrīz visā trases garumā. Arī vilcieni jau kursēja visā trases garumā, bet tikai no upes līdz upei. Uz daudzām upēm balsti jau bija uzbūvēti, bet salaiduma posmus, kuri bija pārsviesti pāri, nonesa pirmie palu ūdeņi.

Tagad tundrā un purvos stāv pamestas staciju ēkas, depo, vagoni un lokomotīves. Uzbērumu aprijuši purvi.

-Šo dzelzceļu savā dokumentālajā romānā «Mirušais ceļš» aprakstījis pazīstamais ģeodēzists Pobožijs. Romānu 1962. gadā publicēja žurnāls «Novij mir». Tas bija uzrakstīts to laiku atjautības robežās.

Pasta kuteris mūs izsēdina krastā pie Jermakovas.

Desmitiem māju. Dažas vēl ciešamā stāvoklī. Dažas nodedzinātas, daudzas nojauktas un aizvestas. Daudzas pamestas pusizjauktas.

Kā jau parasti tādos gadījumos, norakstītais ir jālikvidē. Likvidkoms visu norakstīja, bet iznīcināt nepaspēja. Nebija vairs pa spēkam. Pat, lai visu to izjauktu, iznīcinātu, bija vajadzīgs darbaspēks.

. . . Milzīga jaunu kirzas zābaku kaudze. Vecis ar cirvi rokā ņem no kaudzes zābakus, liek uz bluķa un — šņāks! — zābaka galva uz pusēm. Simtiem tūkstošu jaunu zābaku. Tāds pats liktenis piemeklēja

vatētās jakas un bikses. Un tas notika laikā, kad miljoniem cilvēku nebija, ko aut kājās un ģērbt mugurā!

Dodamies meklēt nometni, kurai jābūt kādus 8—10 kilometrus no Jermakovas. Atrodam dzelzceļa uzbēruma paliekas un ejam pa tām. Lokomotīvju depo, diezgan labi vēl saglabājies. Pussagruvusi, drīzāk gan pussagrauta pirts. Līdzās pirtij milzīga apaļa metāla tvertne ar durtiņām sānos. Iekšā vairākās rindās metāla āķi. Mani ceļabiedri nevar saprast, kas tā par ierīci. Es šajā virzienā esmu vairāk izglītots un noprotu, ka šeit bijis atutošanas punkts, tā sauktā prožarka. Uz āķiem sakāra drēbes un tvertnē ielaida pārkarsētu tvaiku. Utis bira zemē kā pupas.

Krūmos ieaugusi, stāv lokomotīve. Tālāk vēl viena — apgāzta. Trešā jau daļēji sagriezta ar autogēnu.

Kādu simts metru garumā vēl saglabājies sliežu ceļš. Vietām satrunējušas «ļižņov-kas» — no biezām plankām taisīta autoceļa paliekas.

No uzbēruma gandrīz nekas nav palicis pāri. Grūti pat iedomāties, ka šeit kādreiz jau gāja vilcieni.

Un pēkšņi aiz līkuma — nometne. Augsti torņi, kurus sākumā noturējām par sargtorņiem, bet izrādās, ka tās ir kaut kādas milzīgas rūpnīcas ventilācijas caurules. Krūmos guļ nogāzts skurstenis. Tā diametrs ir I m, garums — 25 m. Sākumā netiekam gudri, kas tā bijusi par rūpnīcu. Beidzot nākam pie slēdziena, ka tā ir bijusi ķieģeļu rūpnīca.

Sēta, kas kādreiz apjoza nometni, vairs tikko manāma. Stabi nogāzušies, dzeloņdrātis sarūsējušas. Tikai viens sargtornis palicis stāvot.

Laužamies cauri īstiem džungļiem. Kā kādreiz maiju un inku pilsētas, viņu senā kultūra, aizauga ar džungļiem, tāpat šeit Staļina «kultūra» ieaugusi Sibīrijas džungļos.

Visas barakas diezgan labi saglabājušās. Apmetums no iekšpuses un ārpuses. Katrā telpā pa vidu ķieģeļu krāsns. Divstāvu nāras. Katrā barakā apmēram 120 vietas. Tādas barakas saskaitījām kādas 12. Liels klubs, kinozāle. Blakus virtuve. Milzīgā plītī iemūrēti 8 katli metru diametrā.

Redzams, nometne būvēta tā, lai kalpotu gadu desmitiem. Tagad tikai mazliet pielabot un tā atkal varētu uzņemt jaunus iemītniekus . . .

Vai starp Obu un Jeņiseju vēl saglabājušās citas tādas nometnes? Es zinu, ka Rīgā ir vēl cilvēki, kas šo dzelzceļu būvēja no pretējās puses — no Salehardas. Kaut kur pusceļā starp Salehardu un Igarku — Urengojā latvieši tagad būvē ceļus naftas atradnēs. Vairs ne ieslodzītie. Vai viņiem zināms par šo mirušo ceļu?

Laukums iepretī kluba durvīm noklāts ar biezām, tagad jau pilnīgi

satrunējušām plankām. Tepat Goda dēlis — tīri labi saglabājies.

Laužamies tālāk caur alkšņiem, bērziem un puķēm. Viss vienos sarkanos un violetos ziedos.

Kādā barakā atrodam latviešu avīzes driskās. Vienā pusē Staļina portrets, otrā — ziņojums par viņa nāvi. 1953. gads.

Spīd spoža saule. Mēs guļam zālē barakas pakājē. Visapkārt puķes. Virs mums, piestiprināts pie barakas pakša, vējā pland sarkanbaltsarkanais karogs.

Mūsu ceļojums ir galā. Ziņa par Staļina nāvi un sarkanbaltsarkanais karogs pār kādreizējo koncentrācijas nometni — tāds ir mūsu ceļojuma simboliskais nobeigums.

Mēs stāvam uz prāmja, kurš pēc dažām minūtēm pārcels mūs uz salu, kur atrodas lidlauks. Mēs ar Leopoldu apkampjamies. Tad viņš nolec no prāmja un, atpakaļ neatskatīdamies, lieliem soļiem kāpj stāvajā krasta kraujā. Pēdējais Igarkas latvietis. Igarkas Goda pilsonis. Bet kas viņš bija un vēl ir viena otra vēsturnieka un Latvijas valdības acīs? Tautas ienaidnieks? Piecpadsmit gadu vecumā izvests no Latvijas!

Viņš kāpj kalnā neatskatīdamies. Baltie mati un bārda plīvo vējā. Man it kā kamols iestrēdz kaklā.

Lidmašīnas iluminatorā pamirdz Igarkas ugunis un izzūd. Zem mums plešas purvi un tundra, kurā guļ ne viena vien latvieša kauli. Mirušais ceļš . . . Pēdējā Staļina celtne. Viens no Staļina «sociālisma» Sīzifa akmeņiem. Ceļš uz nekurieni . . .

VILNIS ZARIŅŠ

LAUPĪTĀJU FILOZOFIJA

(nacionālsociālisma ideoloģija un propaganda)

6. RASISMS

Piederība pie vācu tautas, vācu valodas prašana, vācu kultūras apgāšana, izcili personīgi sasniegumi un darbs vācu tautas labā, pēc vācu fašisma ideologu uzskatiem, vēl nebūt neradīja pamatu, lai to vai citu cilvēku varētu uzskatīt par pilnvērtīgu vācieti. Daudz svarīgāks faktors par darbaspējām, nopelniem un cienījamām rakstura īpašībām hitleriešu izpratnē bija asinis, kas pulsē cilvēka dzīslās. Ja viņam bija tā saucamās āriskās asinis, viņam pienācās dažādas priekšrocības, kaut ari viņam nebūtu nekādu personīgu nopelnu.' Ja turpretim viņa asinis bija noteiktas kā neāriskas vai nepietiekami āriskas, neraugoties uz viņa personīgām spējām vai

veikumiem, viņu bija jāiznīcina.

Rasisms nav nacionālsociālistu izgudrojums. Gandrīz vienmēr un visur, kur sociālā apspiestība savijusies ar nacionālo, valdošās aprindas kultivējušas tā vai cita veida rasismu. Tas izpaudās senās Indijas kastu dalījumā, grieķu un romiešu attieksmēs pret barbariem. Viduslaikos rasisms vērojams normandiešu attieksmēs pret sakšiem Anglijā 11. gs. beigās un 12. gadsimtā, vācu feodāļu, pilsētu patriciešu un kaut kādā ziņā arī birģeļu attieksmēs pret rietumslāvu, prūšu, senlatviešu un igauņu ciltīm un tautām, arābu feodālu attieksmēs pret Kaukāza tautām un nēģeriem, Spānijas monarhu rīcībā pret mauriem 16. gs. un neskaitāmos citos gadījumos.

Jaunajos laikos rasisma politiku līdz pat genocīdam praktizējuši Eiropas kolonisti Amerikā, Austrālijā, Dienvidāfrikā un citos pasaules rajonos.

Rasisms daudzkārt izpaudies nacionālu minoritāšu grautiņos — ebreju grautiņos Rietumeiropas pilsētās viduslaikos, Ukrainā 17. gadsimtā un cariskajā Krievijā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā, armēņu un grieķu grautiņos Turcijā pirmā pasaules kara laikā un pirmajos pēckara gados, ķīniešu grautiņos vairākās Indonēzijas pilsētās 1965. un 1966. gadā.

Tomēr nekur rasismam nav bijusi tik liela ietekme uz politiku un ideoloģiju kā fašistiskajā Vācijā.

Jauno laiku rasisma teoriju nodibinājis franiu aristokrāts grāfs Gobino. Viņa grāmata «l'Essai sur l'inégalité des races humaines» — Esejas par cilvēku rasu nevienlīdzību —, kas iznāca 1854. gadā, centās visus vēsturiskos notikumus izskaidrot ar dažādu rasu savstarpējām attiecībām, cīņu un nevienlīdzīgām spējām veidot kultūru. Gobino rasu teoriju plaši izmantoja Eiropas valstu valdošā aprindas, lai attaisnotu koloniālos iekarojumus un citu tautu paverdzināšanu. Salīdzinot Gobino grāmatu ar A. Rozenberga*

20. gadsimta mītu, var konstatēt zināmu līdzību materiāla izklāstā, sevišķi jautājumos, kas attiecas uz senās Persijas, Grieķijas un Romas vēsturi, kaut gan nevar runāt par tiešu plaģiātu.

Hitlers, kā norāda laikabiedri, diezin vai lasījis minēto grāfa Gobino darbur Šādam pieņēmumam ir pamats. Tik paviršam lasītājam, kāds bija Hitlers, diezin vai varēja būt pacietība urbties cauri diviem bieziem sējumiem, kas turklāt sarakstīti smagā stilā un nepavisam nebija domāti plašām lasītāju aprindām.

Jāpiezīmē, ka, neraugoties uz to, ka Gobino darba pamatdoma bija pilnīgi aplama, ka savu apgalvojumu pamatošanai — piemēram, lai pierādītu, ka baltās rases ciltstēvs bija Ādams' —, viņš daudzkārt atsaucies uz Bībeli un citiem avotiem, Gobino neapšaubāmi bija cilvēks ar plašām zināšanām un lielām darbaspējām, kas no savas kļūmīgās koncepcijas viedokļa bija izskatījis lielu daļu 19. gadsimta

vidū zināmās zinātniskās literatūras antropoloģijas, etnogrāfijas un valodniecības jautājumos. Vācu fašistu domāšanas veids un argumentācijas metodes bija gluži citādas. Turklāt jāņem vērā, ka Gobino rasisms visumā nebija antisemītisks. Lai gan semītus viņš savā rasu augstvērtības skalā ierindoja nedaudz zemāk nekā ģermāņus, tomēr pieskaitīja tos baltajai, tātad visaugstākajai rasei, kamēr, piemēram, somus ierindoja krietni zemāk — pie dzeltenās rases.'

Hitleriešiem nevarēja būt pa prātam arī Gobino apgalvojumi, ka franiu rasiskās īpašības esot labākas nekā vāciešiemka dažādu rasu jaukteņi mākslā parasti esot apdāvinātāki nekā tīru rasu pārstāvji".

Vēl mazāk vācu fašistiem varēja būt patīkama sajūsma, ar kādu Gobino un viņa mācības popularizētāji Vācijā rakstīja par seno feniķiešu un ebreju izcilajām īpašībām, kas devušas tiem iespēju klinšainā krastā un tuksnesī radīt ziedošus dārzus un bagātas pilsētas[1], jo nacionālsociālisma ideoloģijā rasisma galvenais saturs bija antisemītisms.

Par nacionālsociālistiskā rasisma ciltstēvu pētnieki pamatoti uzskata pārvācoto angli Hjūstonu Stjuartu Cemberlenu. Hitlers par Cemberlena teorētisko darbību vienmēr atsaucies ar lielu cienību Cemberlens bija viens no pirmajiem vācu imperiālisma ideologiem, kas vācu neveiksmes I pasaules karā centās izskaidrot ar to, ka Vācijas politiskā dzīve atrodoties bioloģiskā ziņā nepilnvērtīgu un nesimpātisku ļaužu rokās.[1]

Neviena rasu teorija nav zinātniska. Vēsture daudzkārt pierādījusi, ka jebkuras rases un tautas piederīgie var sasniegt cilvēces kultūras virsotnes un piedalīties tās attīstīšanā, ja vien pastāv labvēlīgi apstākļi viņu fiziskajai un garīgai attīstībai jau no agras bērnības. Iedzimto faktoru lomu cilvēka dzīvē, protams, nav pamata ignorēt. Tajā vai citā darbības nozarē izcili spējīgi bērni visbiežāk dzimst šajā nozarē apdāvinātiem vecākiem. Taču ikvienā rasē un ikvienā tautā sastopami gan ļoti apdāvināti, gan maz apdāvināti cilvēki.

Vācu fašistu uzskati par rasēm balstījās uz rupjiem faktu viltojumiem, tāpat kā DAR valdošo aprindu nostāja šajā jautājumā mūsu dienās. Nacionālsociālisma ideoloģijā bija falsificēts pats rasu teorijas izejas punkts, jo cilvēku rases tika iztēlotas kā atšķirīgas bioloģiskas sugas. Daba, apgalvoja Hitlers, tiecoties pēc tīrām sugām un rasēm un neciešot bastardus.[lu] *Bastardi vairumā*

gadījumu ejot bojā vai arī mirstot, neradījuši pēcnācējus."

Šādas falsifikācijas labākais atspēkojums ir fakti. Rasiskā ziņā vissajauktākais ģeogrāfiskais reģions mūsu dienās ir Latīņamerika. Laulības starp dažādu rasu piederīgajiem, resp., dažādu grupu metisiem, te ir ikdienišķa parādība. Iedzīvotāju dabīgais pieaugums

gadā uz 1000 iedzīvotājiem te ir daudz augstāks nekā rasiski samērā viendabīgajā Eiropā. Protams, šī parādība ir sociāla, nevis bioloģiska rakstura, taču tā pilnīgi atspēko augšminēto Hitlera apgalvojumu.

Rases — apgalvoja nacionālsociālisti — daloties augstākās un zemākās. Rasu sajaukšanās gadījumā no liela skaita bastardu ļoti ilgā laikā varot veidoties jauna rase, taču tās līmenis vienmēr esot zemāks par augstākā komponenta līmeni.'[2] Rases saskaņā ar nacionālsociālistu koncepciju it kā atrodoties nemitīgā cīņā par sevis saglabāšanas un vairošanās iespējām. Visas politiskās un ideoloģiskās sadursmes esot vairāk vai mazāk maskētas rasu cīņas izpausmes." Rasu cīņa varot būt godīga, ja to atzīstot un neslēpjot, vai arī negodīga, ja to noliedzot un cenšoties šo cīņu pārnest uz kādu citu novadu, kas ar rases jautājumu šķietami nemaz nav saistīts, kā arī, ja maskējot šo cīņu ar tā sauktā «pasaules uzskata» aizsegu.[14] Dabisks stāvoklis esot, ja stiprākais valdot, nevis sajaucoties ar vājāko.'"

Vācu fašisti nav izvirzījuši nekādu objektīvu kritēriju rasu iedalīšanai augstākās un zemākās un arī tālākam iedalījumam šajās viņu izdomātajās pamatgrupās. Tas ir labi saprotams, jo tādā gadījumā vēl skaidrāk kļūtu redzams, ka visa viņu teorija balstās uz dažiem patvaļīgiem apgalvojumiem, kas formulēti noteiktu politisku mērķu sasniegšanai un kas neatspoguļo objektīvās likumsakarības.

Jāatzīmē, ka šāda patvaļīga doktrīna, lai cik ērta tā arī nebūtu amorālas rīcības attaisnošanai un šķietami zinātniskai pamatošanai, bija pilnīgi bezspēcīga, tiklīdz saskaņā ar to vajadzēja risināt kādu praktiskās dzīves jautājumu. Tādēļ paralēli oficiālajai ideoloģijas fasādei, kam visi fašistiskās Vācijas praktiskie darbinieki liekuļoja sajūsmu, līdzīgi galminiekiem Andersena pasakā «Ķēniņa jaunās drēbes», pastāvēja empīriskas praktisko jautājumu risināšanas metodes, kas balstījās uz ierēdniecības un ģenerālštāba virsnieku gadsimtu gaitā firstu patvaļas un ekstravagantu apstākļos radušamies tradīcijām un kastas garu, bet kas ar oficiālo ideoloģiju rēķinājās tikai tik daudz, cik nepieciešams, lai nenonāktu kādā skandalozā konfliktā ar to. Mēģinājumi sastādīt rasu pilnvērtības hierarhisku tabulu būtu sagādājuši fašistiskajai Vācijai nebeidzamus ārpolitiskus sarežģījumus, īpaši tādēļ, ka savā cīņā pret citām Eiropas valstīm, piemēram, Angliju, kuras iedzīvotājus nacionālsociālisti bija kvalificējuši kā vērtīgus rasiskā ziņā", Vācija bija noslēgusi savienību ar Itāliju un Japānu, kuru iedzīvotāju rasiskās īpašības nacionālsociālisti kvalificēja kā daudz mazvērtīgākas.

Apzinādamies vai izjuzdami, ka centieni izdarīt rasistiskus secinājumus zinātniskas indukcijas ceļā nevar būt sekmīgi, jo fakti tos neapstiprināja, ka jebkāda teorētiska konsekvence šajā

jautājumā novestu pie absurda vai arī sagādātu bezgalīgas praktiskas neērtības, nacionālsociālisti centās izņemt rasu jautājumu no racionālās domāšanas kompetences un pārnest to instinktu sfērā.

Rasisma teorētiķis Adolfs Ginters atzīmēja, ka varot būt domāšana par rasi (um und über die Rasse), kas neizslēdzot zināmu distancēšanos no rases jēdziena un pieļaujot tīri teorētisku un pat kritisku nostāju šajā jautājumā.

Nacionālsociālisms turpretim prasot domāšanu rasē (in der Rasse) — lai rasi konstatētu nevis prātā, bet izjustu asinīs un lai šī domāšana rasē kļūtu par darbības motīvu. Sīs mistiskās, neizskaidrojamās rases izjūtas trūkumu Ginters salīdzināja ar aklumu, ko nespējot kompensēt nekāda teorētiska izglītība-[1']

Par vienīgo rasi, kas spējīga veidot kultūru, vācu fašisti uzskatīja āriešus.'" Faktiski šādas rases pasaulē nav un nekad arī nav bijis. Ja āriešus uzskatītu par sinonīmu eiropeldajam cilvēku tipam, kā dažreiz to var secināt no nacionālsociālistu darbiem, jānorāda, ka šis cilvēku tips radies, sajaucoties vairākām rasēm, un antropoloģiskā ziņā nav viendabīgs.

Āriešu vidū kā sevišķi izcilu nacionālsociālisti minēja Ziemeļu jeb nordisko rasi, taču bieži vārdus «āriešu» un «Ziemeļu rase» lietoja arī kā sinonīmus. Hitlers parasti lietoja vārdu — «āriešu», Rozenbergs un Darrē — «Ziemeļu rase». Augstvērtīgās iedzimtās īpašības esot ļāvušas šai rasei kļūt par visu laikmetu un visu pasaules daļu kultūras radītāju.[1*]

Visa pasaules zinātne, māksla, tehnika un atklājumi, mācīja vācu

fašisti, esot nedaudzu tautu un droši vien sākotnēji vienas rases jaunrades produkts. No āriešu tautām esot atkarīga arī šīs kultūras pastāvēšana, un to bojāejas gadījumā kapā nogrimtu viss, kas pasaulē skaists.[2U]

Ārietis, saskaņā ar Hitlera uzskatiem, esot cilvēces Prometejs, no kura gaišās pieres visos laikos lēkušas ģēnija dievišķās dzirkstis, vienmēr no jauna iededzot to uguni, kas kā atziņa apgaismojusi klusējošo noslēpumu nakti un cilvēkiem ļāvusi pacelties pāri citām būtnēm, kļūt to valdniekiem." Citas rases, piemēram, japāņi, labākajā gadījumā varot pārņemt un uzturēt āriešu radīto kultūru, taču bez pastāvīgas iedarbības no āriešu tautu puses Japānas attīstība ātri apsīktu.[22]

Āriešu, kā norādīja vācu fašisti, esot slaidi, spēcīgi, taču ne pārmērīgi muskuļoti, gaišmataini ar zilām acīm. Jānorāda, ka vadošie nacionālsociālisti ļoti maz atbilda šim rasiskajam ideālam, jo Hitlers bija tumšmatains, Gērings ļoti resns, Gebelss maza auguma un fiziski nevarīgs. Rozenberga uzvārds bija ļoti daudzām ebreju ģimenēm. Ne velti franču publicisti trīsdesmitajos gados ironizēja,

ka, gadījumā, ja apvienotu Hitlera blondumu, Gēringa slaidumu, Gebelsa fizisko spēku un Rozenberga uzvārdu, varētu iegūt ideālu ārieti.[2']

Lielos sasniegumus kultūras attīstībā ārieši esot guvuši, izmantojot pakļautus zemāku rasu cilvēkus, kā arī pieradinātus dzīvniekus.[21] Zemāku rasu cilvēku pakļaušana, saskaņā ar Hitlera uzskatiem, esot notikusi pirms dzīvnieku pakļaušanas.[25] Tieši tur, kur ārieši pakļāvuši zemākās rases un padarījuši tās par tehniskajiem instrumentiem savas gribas izpildīšanai, esot radušās pirmās kultūras.[20]

l/isi *šie izteicieni atspoguļoja elementāru vēstures jautājumu nezināšanu vai ignorēšanu, jo vairums mājlopu pieradināti jau ilgi pirms šķiru sabiedrības veidošanās, un vergturi un vergi parasti piederējuši pie tās pašas rases. Senie ģermāņi, ko nacionālsociālisti centās iztēlot kā cilvēces labāko īpašību kvintesenci, ar Vidusjūras baseina tautu kultūru vispirms nonāca saskarē kā vergi un pēc tam kā šīs kultūras postītāji.*

Centieni iztēlot svešu rasu un tautu pakļaušanu un verdzināšanu kā kultūras attīstības obligātu priekšnosacījumu bija cieši saistīti ar vācu imperiālisma plāniem pakļaut vai iznīcināt citas tautas. Ar pseidozinātniskās rasu teorijas palīdzību nacionālsociālisti centās novērst masu uzmanību no reālajiem saimnieciskajiem un politiskajiem jautājumiem. Rasisms bija viens no līdzekļiem, ar kura palīdzību nacionālsociālisti masu apziņā centās iepotēt briesmu situācijas psiholoģiju. Viņi centās iestāstīt tautai, ka tā saucamā āriešu rase un līdz ar to visa cilvēces kultūra esot nopietni apdraudēta un tikai stingra disciplīna un virkne ārkārtēju pasākumu spējot tās glābt no bojāejas.

Āriešiem, apgalvoja nacionālsociālisti, esot gan ļoti labs raksturs — viņi neesot egoisti un vienmēr gatavi uzupurēties vispārības interešu labā un pakļaut tām savu dzīvi.[21] Taču šādas īpašības slēpjot sevī lielas briesmas. Pārmērīga iecietība pret zemākām rasēm un nepietiekama norobežošanās no tām esot novedusi pie āriešu asiņu sagandēšanas, tām sajaucoties ar zemāku rasu asinīm.[21'] Bēdīgs piemērs šajā ziņā esot Indija, kur pēc āriešu sajaukšanās ar tumšādainajām rasēm esot izbeigusies jebkāda kultūras jaunrade.[2"]

Arī Eiropā palikušie ārieši, resp., Ziemeļu rases pārstāvji, esot daudz zaudējuši no savas kādreizējās rasiskās augstvērtības, jo sajaukušies ar mazvērtīgākām rasēm. Āriešu rasisko pasliktināšanos esot apzināti veicinājuši ebreji, izplatīdami Eiropā liberālisma idejas un apkarodami aizspriedumus pret laulībām dažādu rasu starpā. Tipisks piemērs, kā vācu fašisti izmantoja rasismu, lai sabiedrībā izplatītu briesmu situācijas izjūtu, ir A. Rozenberga pesimistiskie

izteicieni par Ziemeļu rases nākotni. Rietumu kultūras nesējiem — apgalvoja Rozenbergs, — jānāk pie drausmīgās atziņas, ka viņi atrodas izšķirošas un galīgas izvēles priekšā. Vai nu viņi virzīsies augšup, atjaunodami un padarīdami cēlāku mūžseno asiņu plūsmu (durch Neuerleben und Hochzucht des uralten Blutes), *kāpinādami cīņas gribu un attīrīšanos, vai arī pēdējām ģermāniski rietumnieciskajām vērtībām, kas spējīgas radīt kultūru un valstiskumu, nāksies nogrimt lielpilsētu netīrajā ļaužu straumē, sakropļoties uz bestializētas necilvēcības kvēlojošā neauglīgā asfalta, vai arī sublimēties* (versickern) *kā slimīguma ierosinātājiem dīgļiem bastardizētajos ieceļotājos Dienvidamerikā, Ķīnā, Holandes Indijā, Āfrikā.*[M]

Nacionālsociālistu propagandētais rasisms sevišķi asi bija vērsts pret ebrejiem. Arī šajā ziņā viņi nebija oriģināli. Antisemītiskas rīdīšanas kampaņas un ebreju grautiņi gluži tāpat kā ikviena nacionāla naida kurināšana daudzkārt devuši iespēju Eiropas reakcionāriem novērst masu uzmanību no sociāliem jautājumiem un novirzīt to enerģiju no revolucionārās cīņas.

Nacionāla naida kurināšana pret citu valstu iedzīvotājiem varēja viegli novest pie ārpolitiskiem sarežģījumiem un valdošo šķiru interesēm atbilda galvenokārt tikai starptautiska saspīlējuma apstākļos un karu gatavošanas periodā. Turpretim iespēja sarīkot kampaņu pret ebrejiem gandrīz vienmēr atradusies reakcionāru valdību un politisku grupējumu valdīšanas paņēmienu arsenālā un masu pastiprinātas politiskās aktivitātes periodos izmantota gan kā Dreifusa lieta Francijā, gan kā Beilisa lieta Krievijā, gan organizējot neskaitāmus grautiņus dažādās zemēs.

Šī raksta uzdevumos neietilpst ebreju tautas vēstures un antisemītisma sociālo vai psiholoģisko cēloņu noskaidrošana. Jānorāda vienīgi, ka Eiropā, tāpat kā daudzos pasaules rajonos, sevišķi viduslaikos, sabiedriskajā darba dalīšanā sociālās atšķirības bieži savijušās ar nacionālām vai reliģiskām. Vairākās amatniecības nozarēs, tirdzniecībā, finansu un naudas aizdošanas darījumos, svarīga loma bija ebreju kopienām, kas daudzās Eiropas pilsētās pastāvēja kopš māsu ēras sākuma. Daudzu gadsimtu ilgās tirgotāju un augļotāju tradīcijas, starppilsētu un starptautiskie sakari, sena kultūra, solidaritāte un stingra disciplīna kopienas ietvaros padarīja ebrejus par svarīgu faktoru Eiropas saimnieciskajā dzīvē, it īpaši kapitāla pirmatnējās uzkrāšanas periodā.

Ebreji nav vienīgā minoritāte, kuras pārstāvji specializējušies starpniecības darījumos. Pirmskapitālistiskajās formācijās un kapitālisma agrīnās attīstības periodā tirdzniecības un finansu darījumu koncentrēšanās vienas vai dažu nāciju pārstāvju rokās ir parasta parādība. Vidusjūras baseinā šādas starpnieku funkcijas veikuši arī feniķieši, grieķi, vēlāk armēņi un dažu Itālijas pilsētu

tirgotāji, Indijā — parsi, Indijas okeāna piekrastes zemēs viduslaikos — arābi. Divdesmitajā gadsimtā vietējā tirdzniecība Rietumāfrikā lielā mērā koncentrēta sīriešu, Austrumāfrikā — indiešu, Indonēzijā — ķīniešu rokās. Reunionas salā, kur iedzīvotāju vairākums ir baltās, dzeltenās un melnās rases metisi, ar pārtikas preču tirdzniecību nodarbojas gandrīz vienīgi ķinieši, bet ar audumu tirdzniecību — no Indijas rietumdaļas un Pakistānas teritorijas izceļojušie Indijas musulmaņi. Atšķirībā no citu profesiju pārstāvjiem šie starpnieki maz asimilējas ar citām iedzīvotāju grupām.'1'

Minēto starpnieku funkciju veicēju minoritāšu attiecībās ar attiecīgo Āfrikas, Āzijas un dažu citu pasaules rajonu zemju pamatiedzīvotājiem ir daudz kopīgu iezīmju ar ebreju stāvokli Eiropā agrākajos gadsimtos. Pārstāvēdami koncentrētā formā sabiedriskos spēkus, kas, atsvešināti no konkrētā cilvēka, darbojas neatkarīgi no viņa un nereti pret viņa interesēm, šo minoritāšu pārstāvji daudzkārt sadūrušies ar tām pašām problēmām kā ebreji Eiropā.

Jāpiezīmē, ka arī vācieši vairākās zemēs, it īpaši Austrumeiropā, bijuši minoritāte ar specifiskām sociālām funkcijām, kaut gan parasti citā sabiedriskā darba dalīšanas plāksnē kā ebreji. Arī viņi gandrīz nebija asimilējušies gadsimtu gaitā, galvenokārt šo sociālo atšķirību dēļ.

Antisemītisku noskaņojumu izplatīšanos dažādās Eiropas tautu sabiedriskās aprindās veicinājuši vairāki objektīvi faktori. Kapitālisma pirmatnējās uzkrāšanas apstākļos starpnieka funkcijas bija cieši saistītas ar feodālās un kapitālistiskās ekspluatācijas pastiprināšanos, tādēļ tautas masām tās nevarēja likties simpātiskas. Stāvokli sarežģīja virkne pārejošu un nejaušu faktoru — ka saimnieciska pagrimuma periodos sociālā vajadzība pēc starpniekiem krasi samazinājās, bet ebreju kopienas tradīcijas kavēja savu locekļu pārkvalificēšanos, kā arī bagāto ebreju kontakti ar valdošajām aprindām. Ļoti nozīmīgs faktors antisemītisku uzskatu propagandā bija topošās Eiropas nāciju buržuāzijas centieni atbrīvoties no konkurentiem. Antisemītismam un rasismam vispār ir virkne tīri psiholoģisku cēloņu, kas gandrīz visi sakņojas izglītības trūkumā, kopš bērnības ieaudzinātos aizspriedumos, dažādās psihiskās traumās un psihozēs, taču šajā rakstā to neaplūkošu.

Vācijā 19. gs. pirmajā pusē antisemītisms bija reakcijas ierocis pret demokrātiskām un liberālisma idejām, kuru paudēju vidū bija daudz ebreju. Līdz gadsimta beigām antisemītisms evolucionēja par demagoģisku rīdīšanas līdzekli pret strādnieku kustību, jo daudzi ievērojami Vācijas strādnieku kustības darbinieki bija ebreji/2

Antisemītisma ideoloģijā un argumentācijā hitlerieši diezin vai ienesuši ko jaunu. Vācu fašismam šajā aspektā raksturīga cita iezīme — grautiņu propagandas oficiālā akceptēšana. Ja agrākajos periodos

ar antisemītisma propagandu nodarbojās atsevišķi uzpirkti publicisti vai psihiski nelīdzsvaroti cilvēki un guva zināmu atbalsi galvenokārt sabiedrības padibeņu vidū, fašistiskajā Vācijā ar antisemītisku rīdīšanu un grautiņiem nodarbojās visās sabiedrības aprindās, sākot ar Hitleru un valdības locekļiem, beidzot ar skrandu proletariātu un kriminālnoziedzniekiem. Šis fakts apliecina, ka K. Marksa konstatētā skrandu proletariāta izvirzīšanās buržuāziskās sabiedrības virsotnē Napoleona III valdīšanas periodā" nebija specifiski franciska parādība. Vācijas skrandu proletariātam pēc I pasaules kara piemita daži citi netikumi nekā Parīzes «bohēmai» 19. gadsimta vidū, tai skaitā antisemītisms.

Nacionālsociālistu antisemītisms nebija izaudzis vienīgi no Vācijas apstākļiem. Ievērojama loma grautiņu noskaņojuma kurināšanā, īpaši pirmajos pēckara gados, bija emigrējušiem krievu mo-narhistiem, kuru tradicionālais antisemītisms zaudētā pilsoņu kara rezultātā nebija mazinājies.[3‘] Grūti sameklēt kādu netikumu vai sliktu rakstura īpašību, ko nacionālsociālisma ideologi nebūtu pārmetuši ikvienam ebrejam. Nav nepieciešams šeit visus tos atkārtot. Minēšu vienīgi vistipiskākos. Pirmkārt, ebrejiem pārmeta visus tos netikumus, kas kapitāla pirmatnējās uzkrāšanas periodā bija raksturīgi ļoti daudziem Eiropas tirgotājiem un finansistiem neatkarīgi no viņu nācijas un kas plaši atspoguļoti 17.—19. gs. literatūrā. Ebrejiem pārmeta egoismu, nespēju uzupurēties[3"], melīgumu'[16], tieksmi iedzīvoties uz citu rēķina'[1], nēžēlību[3"], izvairīšanos no grūtībām un smaga fiziska darba[39] utt.

Otrkārt, visas grūtības un nelaimes, kādas vien vācu tauta bija pārdzīvojusi kapitālisma attīstības un imperiālisma periodā, vācu fašisti centās iztēlot kā ebreju ļaunprātības sekas. Ebreji organizējot strādnieku kapitālistisku izsūkšanu[u], ārdot patiesi tautisku saimniecību un veicinot akciju sabiedrību nostiprināšanos uz atsevišķo īpašnieku rēķina, līdz ar to radot atsvešinātību un šķiru naidu starp darba devēju un ņēmēju", bet tajā pašā laikā kūdot strādniekus graut pastāvošo sabiedrību'[2]. Pirms ebreju iespiešanās saimniecībā Vācijā neesot bijis sociālā jautājuma; saimnieki un kalpi tad esot strādājuši vienu un to pašu darbu un ēduši no vienas bļodas'[3]. Vācijas saimniecības un vācu tautas dzīves spēku graušanai ebreji izmantojot visas pasaules finansu resursus", korupciju, prostitūciju, pornogrāfiju un bulvāru presi'[5].*

Treškārt, nacionālsociālisti ebrejiem pārmeta vācu tautas morāles un kultūras dzīves pamatu graušanu. Ebreji esot ievazājuši dažādus netikumus Vācijas firstu galmos un no šejienes tie izplatījušies citās sabiedrības aprindās[40]. Arī humānisms, demokrātija un marksisms'[7], brīvmūrniecība"', esperanto valoda[19] esot ebreju ļaunprātīgi triki. Mākslas dzīvē ebreji esot plaģiatori[M] *un*

kropļojot dabisko skaistuma izjūtu.'"

Vācu fašisti plaši lietoja iemīļoto grautiņu rīkotāju paņēmienu — pārnest galveno apvainojumu smagumu no prāta uz jūtu sfēru, sasaistot tos ar erotiskiem jautājumiem.

Visbriesmīgākais ierocis, ko ebreji lietojot pret Eiropas tautām, apgalvoja nacionālsociālisti, esot āriešu asiņu sagandēšana. Propagandēdami liberālisma idejas un rasiski neviendabīgu cilvēku laulības, ebreji cenšoties Eiropas iedzīvotājus bastardizēt ar zemākām rasēm, it īpaši ar nēģeriem."[2] Tiekdamies sagandēt āriešu asinis, ebreji nereti izprecinot tiem savas meitas"[3], kā arī pavedot āriešu sievietes un meitenes[54], taču vienmēr turot tīru savas rases vīriešu līniju un gandrīz nekad neprecot kristietes.[15]

Šādu un līdzīgu pārmetumu pamatošanai nacionālsociālisma ideologi ļoti bieži lietoja sen pazīstamo falsifikatoru paņēmienu — no viena vai nedaudziem faktiem izdarīt tālejošus secinājumus un savukārt no šiem patvaļīgajiem secinājumiem dedukcijas ceļā nonākt pie citiem, tikpat nepamatotiem apgalvojumiem.

Vissmagākais apvainojums, ko nacionālsociālisti izvirzīja pret ebrejiem, lai arī šajā jautājumā veicinātu briesmu situācijas noskaņojuma radīšanu masās, bija apgalvojums, ka ebreji gatavojot sazvērestību pasaules mērogā citu tautu paverdzināšanai. Ebreji katrā zemē pastāvot kā valsts valstī un šai ebreju valstij neesot nekādu robežu.[50]

Nelietīgi izmantodami Eiropas tautu viesmīlību, ebreji kā sveša parazītu tauta organizējot pasaules mēroga politisku un militāru sazvērestību pret āriešiem, iesaistīdami šajā cīņā savu interešu labā izmisušus cilvēkus, kā arī deģenerātus

Daudzas fašistiskās Vācijas agresīvās akcijas ārpolitikā nacionālsociālistiskā propaganda iztēloja kā nepieciešamu aizstāvēšanos pret mistisko ebreju vispasaules sazvērestību. Vairākus plānus un to īstenošanas līdzekļus, sevišķi izlūkošanas darbā, par ko nacionālsociālisti nosodīja ebrejus, viņi paši centās īstenot. Tikai tuvāko līdzstrādnieku vidū Hitlers antisemītisma politiku varēja pamatot ar atzinumu, ka pasaulē nevarot būt divu izredzēto tautu.[0] Plašākā sabiedrībā viņš šo uzskatu pauda daudz neskaidrākā un vispārīgākā formā: «Šī pasaule virzās pretī lielam apvērsumam,» apgalvoja Hitlers. — «Jautājums ir vienīgi par to, vai tas izvērtīsies par svētību āriskajai cilvēcei, vai ari būs izdevīgs mūžīgajam žīdam.»[0*]*

Kā pamatojumu saviem apgalvojumiem par ebreju sazvērestību pasaules kundzības iekarošanai nacionālsociālisti norādīja antisemitisko viltojumu — Ciānas gudro protokolus. So protokolu autentiskumu Hitlers centās pierādīt ļoti oriģinālā ceļā: avīze «Frankfurter Zeitung» esot rakstījusi, ka šie protokoli esot viltoti,

taču šai avīzei nevarot ticēt, tādēļ tas esot pierādījums, ka tie ir īsti.[1]'" Otro pasaules karu vācu fašisti iztēloja kā rasu karu, ko esot izraisījuši ebreji, lai iznīcinātu vācu tautu.[0]'

Ebreju uzvaras gadījumā, apgalvoja Hitlers, sāktos cilvēces nāves deja, un tad mūsu planēta atkal, tāpat kā kādreiz pirms miljoniem gadu, bez ļaudīm virzītos ēterā [01]

Rasisms un antisemītisms nav visiem fašistiskiem režīmiem tikpat tipiska pavadparādiba kā, piem., vadoņa kults vai nacionālisms. Itālijā fašistisko režīmu atbalstījušas plašas ebreju buržuāzijas aprindas, un daudzi ebreju tautības politiskie darbinieki bijuši valdību sastāvā un pildījuši svarīgus uzdevumus fašistiskā režīma stiprināšanā. Turpretim Vācijas specifisko apstākļu dēļ rasisms izrādījās par visērtāko līdzekli plašu jaunatnes, deklasētu elementu un daudzu citu sabiedrības aprindu mobilizācijā ap fašistu lozungiem.

Ne velti Hitlers šaurākā līdzstrādnieku lokā norādīja, ka ebreji nacionālismam vajadzīgi kā konkrēts ienaidnieks, kuru apkarojot var uzturēt cīņas garu, un, ja ebreju nebūtu, tos vajadzētu izdomāt.[01] Ebreju jautājums deva nacionālsociālistiem iespēju apvienot vienā kategorijā ļoti dažādus un savstarpēji pretējus vācu imperiālisma ienaidniekus, jo saskaņā ar Hitlera atzinumu vadoņu ģenialitāte tieši pastāvot prasmē dažādus pretiniekus iztēlot kā vienu, jo gadījumā, ja tautai vienlaicīgi rādot dažādus pretiniekus, viens otrs varot sākt šaubīties par savām tiesībām.[0]'

Izmantodami ārzemju kapitālistu un pašas Vācijas biržas spekulantu ārkārtīgo nepopularitāti tautas masās, nacionālsociālisti viņus pasludināja par ebrejiskuma pārstāvjiem. Par citām ebrejis-ma izpausmēm viņi iztēloja gan tādas kapitālisma pavadparādības kā bulvāru presi un prostitūciju, gan arī demokrātisko un strādnieku kustību, jo Vācijā 20. gadsimta pirmajā trešdaļā nebija nevienas sabiedriskās un kultūras dzīves nozares, kur aktīvi nedarbotos arī ebreji. Vācu fašisti apzināti ignorēja pašu svarīgāko faktu šajā jautājumā — ka ebreji Vācijā nebija vienota kopiena, ka pagātnes tradīcijas, reliģiozitāte un citi faktori, kas viņus vienoja, kļuva arvien vājāki, kamēr izšķirošu nozīmi ieguva dažādu ebreju sabiedrisko slāņu piederība pie savstarpēji naidīgām šķirām un politiskām partijām. Nacionālsociālistu centieni, — balstoties uz dažām nebūtiskām pazīmēm veidot nepamatotu abstrakciju «ebrejiskums», lai par šīs mākslīgās substances konkrētiem iemiesojumiem iztēlotu gan biržas spekulācijas, gan revolucionāro kustību, bija tikpat nepamatoti kā mēģinājumi dažu ebreju tautības noziedznieku rīcību iztēlot kā visas tautas noziedzīgo tieksmju konkrētu izpausmi. Sādu spekulatīvu konstrukciju nepamatoto raksturu jau pierādījis K. Markss savā darbā «Svētā ģimene», nodaļā «Spekulatīvās

konstrukcijas noslēpums»[00], un šeit nav vajadzības pie tām kavēties sīkāk.

Nacionālsociālisma ideologi absolutizēja fiktīvo pretrunu starp āriešiem un ebrejiem un neatzina nekādu iespēju panākt kompromisu. Pati ebreju esamība (Dasein), apgalvoja Hitlers, esot iemiesots protests pret tā Kunga līdzības (Ebenbild) estētiku."[0]

Fašistiskās Vācijas likumdošana saskaņā ar rasisma principiem tika pārkārtota 1935. gadā, kad ar tā saucamajiem likumiem par Vācijas valsts pavalstniecību tika radīta nepārejama barjera starp Vācijas vācu un ebreju tautības iedzīvotājiem."[1] Visā savas valdīšanas periodā, bet īpaši kopš 1938. gada nacionālsociālisti atklāti organizēja ebreju grautiņus."“

Nacionālsociālisma ideoloģija nedeva nekādu noteiktu atbildi, kā pozitīvi atrisināt ebreju jautājumu, ja par tādu neuzskata fantastiskus minējumus, kā, piemēram, absurdo projektu pārvietot ebrejus no Eiropas uz Madagaskaru vai Āfrikas vidieni.[0]" Praksē vācu fašisti ebreju jautājumu centās atrisināt, nogalinot visus ebrejus gan Vācijā, gan arī okupētajās zemēs.

Genocīda politiku pret ebrejiem un arī citām tautām nacionālsociālisma ideologi centās attaisnot ar stiprākā tiesībām un atsaucoties arī uz precedentiem vēsturē. Polemizēdams ar buržuāziskajiem nacionālsociālisma kritiķiem, rasisma teorētiķis Ādolfs Ginters apgalvoja, ka rasisma pretinieku sašutums par nacionālsociālistu rīcību esot skaidra liekulība, jo daudzas rases esot iznīcinātas jau ilgi pirms nacionālsociālisma rašanās «civilizācijas» un pat «kristietības» lozungu aizsegā, turklāt lietojot nevis stiprākā, bet gan labāk apbruņotā tiesības.[1]"

Ebreji nebija vienīgā etniskā grupa, ko nacionālsociālisti apkaroja rasistisku lozungu aizsegā. Visu to valstu iedzīvotāji, kas bija vai nākotnē varēja kļūt par šķērsli vācu imperiālisma ekspansijai, nacionālsociālisma ideoloģijā tika pasludināti par rasiski mazvērtīgiem. Vācijas kaimiņtautu vērtējumā nacionālsociālisma rasu teorijas patvaļīgais, konjunktūras raksturs izpaudās sevišķi skaidri, jo šīs tautas antropoloģiski nemaz neatšķiras no vāciešiem. Tas ir labi saprotams, ņemot vērā faktu, ka visas Eiropas nācijas veidojušās, sajaucoties dažādām tautām un rasēm, un ikviena no tām, arī vācu tauta, antropoloģiski ir ļoti neviendabīga.

Rasisko mazvērtību nacionālsociālisti ļoti bieži pārmeta slāvu tautām, kuru apzīmēšanai viņu ideoloģijā bija radīts sevišķs termins — slāvu zemcilvēki.[11]

Galvenie argumenti, ar ko nacionālsociālisti centās pierādīt slāvu tautu mazvērtību, bija nepamatotie apgalvojumi, ka slāvi nespējot radīt kultūru, neprotot radīt savas valstis un tās pārvaldīt.[12]

Slāvi nespējot neko celt, nedz arī uzturēt kārtībā, bet tikai diskutēt, graut un dumpoties.[1'] Krievi nespējot veidot ne cilvēcības idejas ', ne arī kara aviāciju.[10] Sevišķu naidu pret slāvu tautām nacionālsociālistu ideoloģijā izsauca fakts, ka slāvu tautu dabiskais pieaugums lielāks nekā vāciešiem.'[0] A. Rozenbergs ar lielām bažām konstatēja faktu, ka pēc pirmā pasaules kara Padomju Savienībā ik gadus dzimst gandrīz trīs reizes vairāk bērnu nekā Vācijā, jo nākošajos karos tam varot būt izšķiroša nozīme.'[1]

Otrā pasaules kara pirmajos gados, kad fašistiskās Vācijas valdošās aprindas jau bija iejutušās uzvarētāju lomā, nacionālsociālistu ideoloģija, tāpat kā praktiskā rlclba pret okupēto zemju tautām, kļuva sevišķi necilvēcīga.

Vienīgā domstarpība, kas pastāvēja nacionālsociālistu ideoloģijā attiecībā pret slāvu tautām, bija problēma, vai šis tautas pilnīgi iznīcināt, vai arī daļēji padarīt par Vācijas valsts vergiem. Lielās slāvu tautas nacionālsociālisti plānoja saskaldīt vairākās sīkās, veicinot novadu savrupību.[n] Slāvu tautu blondos, zilacainos un ļoti apdāvinātos bērnus daži nacionālsociālisma teorētiķi plānoja atņemt vecākiem un nodot audzināšanā vācu ģimenēs Vācijā. Ar šādas rīcības palīdzību hitlerieši plānoja atņemt stāvu tautām visus enerģiskos cilvēkus, kas būtu spējīgi organizēt pretošanos, ‘ jo saskaņā ar viņu koncepciju dzimušu vadoņu skaits katrā tautā esot neliels. «Nordiska izskata» slāvu tautu bērnu pārvācošanu nacionālsociālisti teorētiski centās pamatot ar apgalvojumu, ka agrākajos gadsimtos daudzi vācu kolonisti esot apmetušies Austrumeiropā. Valodas ziņā šie kolonisti esot asimilējušies, taču saglabājuši savu asiņu augstvērtību. Šīs augstvērtīgās asinis Vācijai tagad esot jāsaņem atpakaļ.[1"1] Himters, uzrunājot SS vadītājus 1943. g. 14. oktobrī Badšāhenā, aicināja visus izcili apdāvinātos citu tautu bērnus atņemt vecākiem un audzināt Vācijā, vai arī nogalināt, lai vāciešus nākotnē neapdraudētu ģeniāli ienaidnieki.[111]

Slāvu bērnu pārvācošanas plāni tomēr dzīvē gandrīz netika īstenoti, kara apstākļu un, iespējams, arī vadošo fašistu savstarpējo nesaskaņu dēļ šajā jautājumā. Vienīgi Heinrihs Himlers, kā norāda viņa biogrāfi, daudzus sagūstītos baltkrievu partizānu bērnus to blonduma un zilo acu dēļ esot vienpersoniski ieskaitījis Ziemeļu rasē un nodevis audzināšanā Vācijas ģimenēs, par ko gan izpelnījies citu nacionālsociālistu līderu niknus uzbrukumus.[82]

1940. gada rudeni okupācijas iestādes Čehijā rosīgi darbojās, izstrādājot čehu tautas likvidācijas plānus. Hitlers 1940. g. 27. septembri sarunā ar Franku un citiem okupācijas iestāžu vadītājiem rekomendēja asimilēt lielāko daļu čehu, bet rasiski nevēlamos un Vācijai naidīgos iznīcināt.[SJ] 1940. g. 15. oktobrī saskaņā ar šīm rekomendācijām bija pieņemta direktīva apmēram pusi čehu —

rasiski un citādā ziņā pieņemamos — izkliedēt pa visu Vāciju, izvietojot darbos, bet pārējos padzīt vai citādi likvidēt, lai nekur nebūtu kompaktu čehu apdzīvotu teritoriju.[1"]

Lielāko daļu slāvu nacionālsociālisti plānoja padarīt par Vācijas valsts vergiem, kas tiktu izmantoti lauksaimniecībā un nekvalificētos celtniecības darbus. So slavu bērnu izglītība aprobežotos ar skaitīšanu līdz 500 un sava vārda uzrakstīšanu. Lasīšanas prasme nebūtu vajadzīga.[si]>

A. Rozenberga vadītā okupēto Austrumu apgabalu ministrija, kas pārvaldīja okupētās Padomju Savienības teritorijas, plānotās attiecības pret šo teritoriju iedzīvotājiem formulēja šādi: «Slāviem jāstrādā mūsu labā. Ja viņi mums nav vajadzīgi, tie var mirt. . .»"' Ukrainas reihskomisariāta darbinieks Pauls Dargels savā 1943. g. 15. marta vēstulē Melitopoles ģenerālkomisāram Heincam Homeijeram ieteica izturēties pret slāviem tā, kā zemnieks izturas pret lopiem.*

Vienlaicīgi ar slāvu tautu paverdzināšanas plāniem nacionālsociālistu vadītāji izstrādāja arī projektus, kā fiziski iznīcināt visus okupēto teritoriju iedzīvotājus vai vismaz tos, kas netiks atzīti par derīgiem pārvācošanai.[w] H. Himlers, uzrunājot SS vadītājus 1943. g. 3. oktobrī Pozenē (lietojot vārdu «krievi» kā sinonīmu padomju cilvēku apzīmēšanai) aicināja panākt, lai padomju tautas mirtu noasiņošanas rezultātā kā cūkas.[1"1] Viņš pasludināja krievu tautas iznicināšanu par svarīgu Eiropas uzdevumu un prasīja, lai atkāpšanās gadījumā tiktu iznīcināti visi krievu tautības iedzīvotāji, ko nevar izvest uz Vāciju kā darbaspēku.™ Aptuveni tādu pašu politiku kā pret slāviem nacionālsociālisti plānoja arī pret Baltijas tautām.

Nacionālsociālisti ļoti zemu vērtēja arī vairāku citu Eiropas tautu rasiskās īpašības. Hitlers apgalvoja, ka franču tauta turpmāko trīs gadsimtu laikā pārvērtīšoties par mulatu nāciju, kas apdzīvošot teritoriju no Reinas līdz Ķongo.'[J1] Francija pēc hugenotu aiziešanas, apgalvoja Rozenbergs, esot zaudējusi savas labākās asinis, ko ieguvusi Prūsija un Holande.

Rozenbergs aicināja dibināt Ziemeļeiropas koalīciju, kas nepieļautu ieceļot Eiropā citu rasu pārstāvjiem, kuri tagad arvien lielākā skaitā defilējot gar Parīzes Dievmātes katedrāli. Cenzdamies arī šajā jautājumā izraisīt briesmu situācijas noskaņojumu, Rozenbergs prasīja izraidīt no Eiropas visus citu rasu piederīgos, jeb, kā viņš formulēja šo prasību — iztīrīt Eiropu, īpaši Franciju no afrikāņu un sīriešu slimības dīgļiem.[92]

Vācu fašisti deklarēja, ka viņu mērķis esot nodrošināt baltās rases kundzību uz zemeslodes,'[3'] taču praktiskajā darbībā centās nodrošināt tikai vācu tautas, respektīvi, tās valdošo šķiruˆundzību.

Viņi apgalvoja, ka Āfrikas tautu cīņa par neatkarību nākotnē apdraudēšot balto rasi, un aicināja eiropiešus, tāpat kā /4SV baltos iedzīvotājus, padzīt visus citu rasu piederīgos, kamēr vēl nav par vēlu

Naids pret semītu tautām nacionālsociālistu ideologu darbos nepazina robežu ne telpā, ne laikā. Rozenbergs kā izcilu notikumu vēsturē apsveica Ķartāgas izpostīšanu un nožēloja vienīgi, ka tādu likteni neesot piedzīvojuši citi semītu sabiedrību centri.'3" Praktiskajā politikā turpretim nacionālsociālisti bieži vien finansēja semītus (arābus), mudinot tos cīnīties pret ģermāņiem (angļiem).

Vienīgi pret dzeltenās rases tautām nacionālsociālisti dažkārt ieteica izturēties piesardzīgi un ņemt vērā viņu milzīgo apslēpto spēku. Pretējā gadījumā varot piepildīties Bismarka brīdinājums, ka dzeltenās rases ļaudis Reinā dzirdināšot savus kamieļus.'"

Nacionālsociālistu propagandētā rasu teorija apdraudēja ne vien ebrejus un Vācijas kaimiņtautas, bet arī lietu vācu tautas daļu. Vācu tauta, kā zināms, antropoloģiskā ziņā ir ļoti neviendabīga.'"[1] Gandrīz visu Eiropas un daudzu Āzijas tautu pārstāvji dažādos vēstures periodos ilgstoši un lielā skaitā uzturējušies Vācijā vai arī apmetušies tur uz pastāvīgu dzīvi un, protams, atstājuši tur daudz pēcnācēju. Atliek pieminēt romiešu karavīru uzturēšanos Vācijas teritorijā senajos laikos, viduslaiku klosteru mūku un universitāšu studentu neviendabīgo sastāvu, franku karaļu kundzību Vācijā, Staufenu dinastijas monarhu kontaktus ar Itāliju, Habsburgu monarhu centienus tuvināt Vācijas, Itālijas un Spānijas valdošās aprindas, rietumslāvu cilšu un prūšu pārvācošanu, hugenotu imigrāciju utt. Jānorāda arī, ka daudzo karu gaitā Vācijā ilgstoši uzturējušies daudzi tūkstoši huņņu, turku, ungāru, horvātu, spāņu un gandrīz visām citām Eiropas tautām piederīgie.

Vāciešus kā rasiski neviendabīgu tautu dažkārt raksturojuši arī nacionālsociālisma ideologiPēc šāda fakta konstatācijas viņi izdarīja secinājumu, ka nepieciešams pastiprināt rasiskās izlases darbu vāciešu vidū.[tm] Rasiskās izlases darbs tautā esot tikpat nepieciešams kā kopšanas cirtes mežsaimniecībā.'"

Konkrētajā iekšpolitiskajā un ārpolitiskajā situācijā nacionālsociālisti nevarēja riskēt veikt tik tālejošus pasākumus vācu tautas vidū, visas valsts mērogā, jo jau rasu likumi pret ebrejiem un jauktu laulību pēcnācējiem radīja daudz sarežģījumu. Tādēļ šo jautājumu kara laikā atlika ar ieganstu, ka vispusīga iedzimto īpašību novērtēšana esot ļoti grūts uzdevums un prasot daudz laika.

Pirms šādas vērtēšanas esot nepieciešams izdarīt vācu tautas bioloģisko inventūru, pētot gan pašreizējās paaudzes, gan arī tās senču īpašības."[32] Lopkopībā šādu procedūru sauc par ganāmpulka bonitēšanu.

Nākotnē bija projektēts Vācijas iedzīvotājus, ko atzīs par rasiski mazvērtīgiem, pārvietot uz ģenerālgubernatūras (Polijas) teritoriju un tiesiskā ziņā pielīdzināt slāviem, jo tie esot pārvācotie sorbi un vendi.[UIJ] Vienīgie īstie vācieši, pēc nacionālsociālistu uzskatiem, esot tie, kuru senči bijuši ģermāņi."[31] Par augstvērtīgiem vāciešiem esot kļuvuši vienīgi tie ieceļotāji, kuri bijuši nordiskā tipa cilvēki vai vismaz viņiem bijušas ģermāņu būtības nosacītas asinis *(entweder rein nordischer Art oder doch Träger eines Blutes, welches vom germanischen Wesen Bedingt war).* ***Minētā tipa cilvēki esot bijuši hugenoti un ari franču aristokrāti 18. gs. beigās."[3]' Sāds apgalvojums bija tikpat neskaidri formulēts, cik vēsturiski nepamatots.***

Piederība pie augstākās rases, apgalvoja nacionālsociālisti, uzliekot arī lielus pienākumus. Augstākās rases pārstāvjiem saskaņā ar šo koncepciju vajagot būt dedzīgiem vācu nacionālistiem. Dažu ar poļiem apprecējušos Polijas vācieša vēlēšanos uzskatīt sevi par poļiem un ari savus bērnus audzināt par poļiem vācu fašisti iztēloja par ļoti smagu noziegumu."[36]

Svarīgākais augstākās rases cilvēku uzdevums pēc nacionālsociālisma ideologu uzskatiem esot atstāt daudz rasiski pilnvērtīgu pēcnācēju. Nacionālsociālisti nosodīja jebkādu dzimstības ierobežošanu vai regulēšanu «rasiski augstvērtīgajās» ģimenēs.""

H. Himlers plānoja SS piederīgos padarīt par vadošo slāņu piegādāšanas avotu visām Vācijas saimnieciskās un politiskās dzīves nozarēm, turklāt tā, lai no katras šādas ģimenes vēl divus vai trīs dēlus varētu sūtīt karā.[108]

Tajā pašā laikā hitlerieši ļoti atzinīgi izteicās par Spartas likumiem, saskaņā ar kuriem tika nogalināti visi tie bērni, kas pēc piedzimšanas nelikās stipri un veselīgi."[3'3]

Pret personām, kas neatbilda nacionālsociālistu rasiskajam ideālam, galvenokārt pret citu rasu piederīgiem un jauktu laulību pēcnācējiem, fašistiskajā Vācijā plaši praktizēja sterilizācijas operācijas

No civilizētas sabiedrības viedokļa ir pieņemami pasākumi, kas ierobežo un kavē vājprātīgo un ar citām smagām iedzimtām slimībām sirgstošu sabiedrības locekļu vairošanos. Taču šāds būtisks cilvēka rīcības brīvības ierobežojums pieļaujams izņēmuma gadījumos uz zinātniskas ekspertīzes materiālu pamata. Pretējā gadījumā tamlīdzīgi pasākumi var izvērsties par terora ieroci, kā tas praksē arī bija hitleriskajā Vācijā, kur sterilizācija bija vērsta nevien un ne tikdaudz pret slimiem, kā pret veseliem cilvēkiem, kuri piederēja pie tautām, kas pēc nacionālsociālisma viedokļa pelnījušas iznīcību, vai arī pret vāciešiem, kas bija nacionālsociālisma politiski pretinieki.

Iedzimto spēju un dotību loma cilvēku attīstībā nav noliedzama. Taču izšķirošais faktors, kas līdz šim ir limitējis talantu attīstību, ir nevis bioloģiskie, bet gan sabiedriskie apstākļi. Tiklīdz radusies sabiedriska vajadzība pēc talantīgiem cilvēkiem tajā vai citā dzīves nozarē, tie arī atradušies, turklāt nākdami no dažādām sabiedriskām aprindām.'" Vācu fašisti turpretim par galveno faktoru, kas limitē cilvēka spējas, uzskatīja iedzimtību. Lai uzlabotu cilvēku sabiedrību, viņi apgalvoja, nepieciešams dibināt jaunu aristokrātiju. Sajā aristokrātijā vācieši varētu tikt ieskaitīti uz rases pazīmju un nopelnu pamata."[2] Šādu nostāju vācu fašisti pamatoja ar apgalvojumu, ka vajagot rūpēties ne vien par suņu, zirgu un kaķu sugas uzlabošanu, bet arī par cilvēku uzlabošanu."[3]

Nacionālsociālisti aicināja sevišķu vērību veltīt rasiski visaugstvērtīgāko cilvēku savairošanai."[4] Taču, tā kā nebija un nevarēja būt nekāda objektīva kritērija cilvēku «rasiskās augstvērtības» noteikšanai, šāda rakstura prasības tikai padarīja smagāku fašistisko patvaļas režīmu Vācijā.

Nacionālsociālistiskā mācība par rasēm, kuras vārdā viņi centās iznicināt Vācijas kaimiņu tautas, neiztur kritiku ne no kādas konsekventas teorijas viedokļa un atrodas pretrunā gan ar bioloģijas zinātni, gan ar cilvēces vēsturi. Praksē šī mācība bija galvenais hitleriešu arguments, ar ko viņi centās pamatot savu prasību grozīt pastāvošās robežas.

[1] H. Walter Darre. Neuadel aus Blut und Boden. J. F. Lehmanns Verlag. München-Berlin, 1943, 189. lpp.

[2] Paul Valayer. L'Allemagne fera-t-elle sombrer l'Europe. Paris, Hachette, 1935, 88.-89. lpp. _

[3] Comte de Gobineau. Essai sur l'inégalité des rases humaines. Deuxieme édition. Tome premier. Paris, Libraire de Firmin-Didot et C-ie. 1884, 120. Ipp.

[4] Comte de Gobineau. Essai sur l'inegalite des races humaines. Deuxieme édition. Tome primier. Paris. Librairie de Firmin-Didot et C-ie. 1884, 150. Ipp.

[5] Turpat, 157. lpp.

[6] Turpat, 218. Ipp.

[7] Gobineaus Rassenlehre. Dargestellt von Paul Kleinecke. Zweite Auflage, Stuttgart, 1920, 31. un 32. Ipp.

[8] Mein Kampf, 296. Ipp.

[9] Houston Stewart Chamberlain. Der Wille zum Sieg. 2. Auflage 1918. Verlegt bei Hugo Bruckmann in München, 28.—29. lpp.

[10] Mein Kampf, 442. lpp.

[11] Turpat.

[12] Mein Kampf, 442.—443. lpp.

[13] Adolf Günther. Der Rassegedanke in der weltanschaulichen

Auseinandersetzung unserer Zeit. Junker and Dünnhaupt Verlag. Berlin, 1940, 15. lpp.

[14] Turpat.

[13] Mein Kampf, 312. Ipp.

[10] Mein Kampf, 747. lpp.

[17] Adolf Günter. «Der Rassegedanke in der weltanschaulichen Auseinandersetzung unserer Zeit». Junker und Dünnhaupt Verlag, Berlin,

1940, 18. Ipp.

[18] Mein Kampf, 421. lpp.

[19] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 27., 34.—35. Ipp.

[29] Mein Kampf, 316. lpp.

[21] Turpat, 317. Ipp.

[22] Turpat, 318. lpp.

[23] Paul Valayer. L'Allemagne fere-t-elle sombrer l'Europe. Hachette, Paris, 1935, 304. Ipp.

Pirms vācu fašistu nākšanas pie varas Minhenes rasu higiēniķis slepen-padomnieks profesors Grubers bija raksturojis Hitleru kā bastardu ar sliktām rasiskām īpašībām. (Essener Volkswacht, 9 November 1929. Citāts no grāmatas: Werner Maser. Die Frühgeschichte der NSDAP, 46. Ipp.)

Tie, kas dēvēja Hitleru par bastardu, parasti izmantoja faktu, ka Ādolfa Hitlera tēvs Aloizs Siklgrūbers-Hitlers (1837.—1903.) dzimis ārlaulībā Marijai Šiklgrūberei (1795.—1847.), kas kalpoja bagātu Gracas ebreju Frankenburgeru namā un pēc Aloiza piedzimšanas saņēma no Frankenburgeriem alimentus. 1842. gadā Marija šiklgrūbere apprecējās ar ieceļojušu melderzelli Johanu Georgu Hīdleru (Hiedler, 1792.—1857.), kurš tomēr savas sievas pirmslaulības dēlu nav legitimējis, un viņa turpināja saņemt alimentus no Frankenburgeriem. 1876. gadā Aloizs Siklgrū-bers 39 gadu vecumā — 29 gadus pēc savas mātes un 19 gadu pēc patēva nāves ieģitimējās kā šī patēva dēls, pateicoties patēva brāļa Nepomuka Hīdlera liecībai, ko apstiprināja trīs analfabēti zemnieki, pievelkot krustus. Kato|u garīdznieks Cānširms, kas Dollersheimā noformēja šo leģitimāciju, izsvītroja Aloiza dzimšanas apliecībā uzvārdu «šiklgrūbers», taču kā jauno uzvārdu ierakstīja nevis Hīdlers (Hiedler), bet gan Hitlers (Hitler). (Werner Maser. Die Frühgeschichte der NSDAP, 47.-48. lpp.)

[24] Mein Kampf, 322. lpp.

[25] Turpat, 323. Ipp.

[26] Turpat, 323,—324. lpp.

[27] Mein Kampf, 327. Ipp.

[28] Turpat, 325. Ipp.

[29] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 30.—31. lpp.

[30] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 82. lpp.

[31] Franču komunista Pjēra Duranda raksts «Quand les Dieux vivent en famille», kas ievietots kā piektais rakstu sērijā «Le faux «département» au bout du Monde», ievietots avīzē «l'Humanite» 1966. g. 12. oktobrī.

[32] Wolfgang Heise. Antisemitismus und Antikomunismus. Deutsche Zeitschrift für Philosophie. 1961, № 12, 1424. lpp.

[33] K. Markss. Luija Bonaparta astoņpadsmitais brimērs. K. Markss, F. Engeiss. Darbu izlase divos sējumos, R., 1950, I. sēj., 258.—259. lpp.

[34] Jean de Pange. L'Allemagne depuis la Révolution française 1789.—

1945. Paris, Fayard, 1947, 351. 1pp.

[35] Mein Kampf, 330 —331. lpp.

[36] Turpat, 337. lpp.

[37] Turpat, 334., 339. lpp.

[38] Turpat, 339. lpp.

[39] Turpat, 332. lpp.

[40] Turpat, 349. lpp.

[41] Turpat, 344.—345. lpp.

[42] Turpat, 350., 351., 353. lpp.

[43] Turpat, 348. lpp.

[44] Turpat, 702.—703. lpp.

[45] Turpat, 354.—355. lpp.

[4“] Mein Kampf, 340.—341. lpp.

[47] Turpat, 350. un 420. lpp.

[48] Turpat, 345., 351. lpp.

[48] Turpat, 337. lpp.

[59] Turpat, 332. lpp.

[51] Turpat, 358. lpp.

[52] Turpat, 704.—705. lpp.

[53] Turpat, 346. lpp.

[54] Turpat, 357. lpp.

[83] Turpat, 346. lpp.

[38] Mein Kampf, 165. lpp.

A. Rozenberga raksts avīzē «Völkischer Beobachter», 1936. g. 11. septembrī.

[58] Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939., 269. lpp.

[09] Mein Kampf, 475. lpp.

[60] Mein Kampf, 475. lpp.

[61] J. Gebelsa runa 1943. g. 9. maijā. Der Steile Aufstieg, 264. lpp.

[82] Mein Kampf, 69.—70. lpp.

[63] Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939., 265. lpp.

[04] Mein Kampf, 129. Ipp.

[6a] К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., том 2, 63.—67. Ipp.

[88] Mein Kampf, 196. Ipp.

[67] 1 935. gada 15. septembra un 14. novembra rīkojumi noteica, ka ebreji nevar būt Vācijas pilsoņi, bet tikai pavalstnieki, kam nav ne politisku, ne arī kādu citu tiesību. (Idee und Ordnung des Reiches. Gemeinschaftsarbeit deutscher Staatslehrer. Herausgegeben von Ernst Rudolf Huber. Band 1. Hanseatische Verlagsanstalt Hamburg, 1941, 16. un 17. lpp.)

[88] Tā rīkojās SS. Dokumenti par SS noziegumiem. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā, 1961., 118. lpp.

[89] Turpat, 532. lpp.

[7,1] Adolf Günther. Der Rassegedanke in der weltanschauliche Auseinandersetzung unserer Zeit. Junker und Dünnhaupt Verlag, Berlin, 1940.,

21. lpp.

[71] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 214. lpp.

[72] Mein Kampf, 742.—743. lpp.

[73] Himlera runa Pozenē 1943. g. 4. oktobri. Psychologie et ethique, 427. lpp.

[74] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 210. Ipp.

[75] Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939., 25. Ipp. [78] Turpat, 52. lpp.

[77] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 594.—595. lpp.

[78] Tā rīkojās SS. Dokumenti par SS noziegumiem. LV1, Rīgā, 1961., 532. Ipp.

[79] Turpat, 532. un 594. lpp.

[80] Turpat, 534. lpp.

[81] Psychologie et ethique. 454. lpp.

[82] Roger Manvell and Heinrich Fraenkel, Himler. G. P. Putnam's Sons, New-york, 1965, 93. lpp.

[83] Das Dritte Reich und seine Denker, 492. lpp.

[84] Turpat, 493. Ipp.

[85] Tā rīkojās SS, 533.—534. lpp,

[88] Turpat, 594. lpp.

[8/] Das Dritte Reich und seine Denker, 528. lpp.

[88] Преступные цели — преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941 — 1944 г.). Государственное издательство политической литературы. М., 1963, Стр. 72.

[89] Psychologie et ethique, 427. lpp.

[90] Turpat, 420. un 427. lpp.

[91] Mein Kampf, 730. Ipp.

[32] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 101. lpp.

[93] Turpat, 103.—104. lpp.

[94] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 675. lpp.

[95] Turpat, 668. lpp.

[96] Turpat, 55. lpp.

[97] Turpat, 672.-1—673 Ipp.

[98] Alexander Abusch. Der Irrweg einer Nation. Aufbauverlag, Berlin, 1947., 5. Ipp. f

[99] R. Walther Darre. Neuadel aus Blut und Boden. I. F. Lehmanns Verlag, München-Berlin, 1943, 180. lpp.

[100] Turpat, 183. Ipp.

[101] Turpat, 184. lpp.

[192] Turpat, 184,—186. Ipp.

[103] Tā rīkojās SS, 534.—535. lpp.

[194] R. Walther Darre. Neuadel aus Blut und Boden, 188. lpp.

[100] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 111. Ipp.

[196] Leon Poliakov. Josef Wulf. Das Dritte Reich und seine Denker, Verlags GMBU, Berlin Grunewald, 1959., 488.—490. lpp.

[197] Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1961, 51. lpp.

[198] Psychologie et ethique, 138. Ipp.

[109] Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928, 56. Ipp. Tā rīkojās SS, 148.—149., 389.—396. lpp. u. c.

[111] G. V. Pļehanovs. Jautājumā par personības lomu vēsturē. Filozofisko darbu izlase piecos sējumos, II sēj., 288. lpp.

[112] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 596. lpp.

[113] Mein Kampf, 449. Ipp.

[1,4] Turpat, 448. Ipp.

Mihails Smondirevs (Dubna)

STUDENTI UN ĢENERĀĻI

Vispirms studentus sāka iesaukt armijā, atraujot viņus no mācībām uz diviem trim gadiem. īpašus paskaidrojumus neviens negaidīja, par dienestu armijā kā par padomju pilsoņa goda pienākumu rakstīts Konstitūcijā. Armijai tradicionāli tiek pievērsta uzmanība. Princips «vajag — tātad vajag» iezīsts ar mātes pienu. PSRS pilsoņi, neatkarīgi no nacionalitātes, reliģijas, izglītības un citām ne tik būtiskām atšķirībām, ir vienādi likuma priekšā. Viss ir skaidrs, vienkāršs un saprotamsl

Taču izrādījās, ka uz pašiem vienkāršākajiem jautājumiem nevar atbildēt viennozīmīgi. Gremdējoties pārdomās par tēmu «students un armija», nonācu pie pavisam citām problēmām.

Jēdzieni «svētais pienākums» un «goda pienākums» vienmēr bijuši ierakstīti Konstitūcijā, bet agrāk studentus armijā tomēr neiesauca. Vai tiešām ilgus gadus masveidā pārkāpta likumā noteiktā kārtība?

Protams, nē! Likumā noteikts, ka neviens pilsonis nedrīkst atteikties no dienesta armijā izglītības, reliģijas u. tml. iemeslu dēļ. Bet vispārējā karaklausība nebūt nenozīmē, ka pie ieročiem jānoliek itin visi veselie vīrieši, neņemot vērā ne konkrētos apstākļus, ne sabiedrības vajadzības. Vispārējā karaklausība tika praktizēta tikai ārkārtējos apstākļos, bet pārējā laikā piemēroja iesaukuma atlikšanu, ko paredzēja spēkā esošie likumi. 60. gadu vidū ģenerāļu attieksme pret studentiem un ļaudīm, kas jau ieguvuši augstāko izglītību, bija diezgan liberāla. Pēcāk šīs kategorijas pilsoņu iesaukšana pamazām, bet pastāvīgi kļuva stingrāka. Pie studentiem ķērās, sākot ar 1980. gada 17. decembri, kad iznāca PSRS Augstākās Padomes Prezidija pavēle par izmaiņām un papildinājumiem likumā par vispārējo karaklausību. Drīz vien šo pavēli apstiprināja Augstākās Padomes sesija. Deputātiem paziņoja, ka izmaiņas radušās, pilnvei-, dojot likumdošanu un sagatavojot likumu Kopkrājumu (?). Par izmaiņu saturu tika pateikts pavisam maz: minēja dažus ieviešamus atvieglojumus. Interesants izskatījās pavēles teksts, ko deputāti vienbalsīgi bija apstiprinājuši. Būtu naivi cerēt, ka tajā pēc kārtas redzamas visas izmaiņas, pavēli taču sacerēja «profesionāļi». Tekstā likums vienkārši bija jaunā redakcijā, un «nelielās» *izmaiņas* «noslīka» veco pantu daudzumā. (Sk. Ведомости Верховного Совета СССР, 1980, № 52, стр. 1121).

Piedāvāju lasītāju uzmanībai likuma par vispārējo karaklausību 35. panta fragmentu, , kur ar treknu šriftu izcelti papildinājumi, kurus apstiprināja minētajā sesijā:

«Iesaukšana aktīvajā karadienestā tiek uz laiku atcelta izglītības turpināšanai:

1) to augstāko mācību iestāžu klātienes dienas nodaļas studentiem, kuras iekļautas PSRS Ministru Padomes apstiprinātajā sarakstā pēc PSRS Valsts plāna un PSRS Aizsardzības ministrijas ieteikuma.»

Nevajag būt juristam, lai saprastu, kādā nolūkā rakstīts šis papildinājums divu rindiņu garumā. Augstskolu uzkaite būtībā tika nodota Aizsardzības ministrijas rokās. Ja tā ierosinās sarakstā iekļaut kādu augstskolu, Valsts plānam un Ministru Padomei nebūs iemesla iebilst, bet bez Aizsardzības ministrijas sastādītā saraksta Ministru Padomei vienkārši nebūs, ko apstiprināt. Te radīta klasiskā situācija: «varbūt es tevi, ha, ha, arī pažēlošu».

Lēmums, kas skāra tūkstošiem jauno cilvēku, tika pieņemts bez

apspriešanas. Deputātiem vienkārši nepietika tam laika. Sesija ilga divas dienas. 5ajā īsajā laikā tika pieņemti: Aicinājums pasaules parlamentiem un tautām, apdzīvojamās platības likumdošanas pamati, likums par ārzemju pilsoņu tiesisko stāvokli PSRS un citi svarīgi dokumenti. Pašreiz par mūsu parlamentārās sistēmas grēkiem runā pietiekami daudz. Šai sakarā minēšu tikai ģenerālpulkveža M. Garejeva apstiprinājumu, ka lēmums pieņemts it kā «pēc padomju cilvēku daudzkārtējiem lūgumiem». Izbrīnu rada ne jau attiecīgo laiku formulējums, bet tā lietošana mūsdienās. («Литературная газета», N° 23 от 3 июня 1987 г.)

Pavēle stājās spēkā ar 1982. gadu, un militārpersonas ātri vien izmantoja jaunās tiesības. To augstskolu skaits, kuru studentu iesaukšana tika atlikta, kā varēja gaidīt, bija pavisam neliels un ar katru gadu samazinājās. Apoteoze iestājās 1986. gadā, kad iesaukuma atlikšana netika piemērota labākajām tehniskajām augstskolām — МФТИ, МВТУ, МАИ un citām[15]. Glastnostj periodā militārpersonām nācās presē šo to paskaidrot. Pārsvarā atsaucās uz līdzīgu sociālistisko valstu pieredzi, kas nebija patiesība. No ārzemju kolēģiem uzzināju, ka Bulgārijā, Ungārijā, VDR, Rumānijā jaunekļi iziet dienestu armijā līdz mācību uzsakšanai augstskolā (tur skolu beidz vēlāk nekā pie mums). Polijā, Čehoslo-vakijā, Kubā armijā dien pēc augstskolas beigšanas. Es nezinu nevienu citu zemi, kur studentus iesauktu armijā mācību laikā. (Runā, ka tas savulaik praktizēts Austroungārijā.)

Bet pretējus piemērus ilgi meklēt nenākas. Likuma jaunā redakcija tika pieņemta un ieviesta praksē sarežģītā laikā: Afganistānas kampaņa, NATO dubultlēmums, traģēdija ar dienvidkorejiešu lidmašīnu, aiziešana no Ze-nēvas sarunām, iesaistīšanās bruņošanās sacensībā. Dabiski, painteresējos, kā jautājumu par studentiem lēma citā sarežģītā periodā, Lielā Tēvijas kara laikā, un ar pārsteigumu atklāju Tautas Komisariāta Padomes 1943. gada 15. septembra lēmumu Nr. 996. Karš risinājās PSRS teritorijā, līdz uzvarai bija ļoti un pat ļoti tālu, tomēr PSRS valdība nolēma:

«Atbrīvot no iesaukšanas Sarkanajā Armijā:

a) to augstāko mācību iestāžu visu kursu studentus, kas uzskaitītas pielikumā N° *3;*

b) visu pārējo augstāko mācību iestāžu priekšpēdējo un pēdējo kursu studentus.»

Minētajā pielikumā N° 3 bija uzskaitītas divdesmit (!) augstskolas: МАИ, МАТИ, МВТУ, МЭИ, МИСИ, МХТИ, МИИТ, sakaru inženieru, naftas, kalnu, tērauda, arhitektūras un citi institūti (Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции. М., 1945, с. 79—81, 2-е изд., М., 1948, с. 496—497). Starp citu, pēdējā izdevumā citēto dokumentu vairs nav.

PRIVILĒĢIJA VAI NEPIECIEŠAMĪBA

Ir pilnīgi skaidrs, kāpēc studentu iesaukšanu armijā atlika pat kara laikā: tika domāts par tautsaimniecības atjaunošanu, kam savukārt nepieciešami speciālisti. Viņi bija vajadzīgi arī kara rūpniecībā. Tā laika zinātnieku un speciālistu paaudze attaisnoja uz viņiem liktās cerības un izpildīja savu pienākumu, kaut arī ne kaujas laukā. Kurš var viņiem pārmest? Iesaukuma atlikšana bija valstiska nepieciešamība, nevis kara komisariāta dāvana vienai no sociālajām grupām.

Kāpēc šodien uz šo jautājumu jāskatās savādāk? Vai valsts atrodas vēl smagākā stāvoklī nekā kara laikā? Vai valstij speciālisti vairs nav tik ļoti vajadzīgi? Vai tai nedraud palikšana progresa ceļmalā? Vai arī ne visi saprot, cik daudz ļauna valstij nodara studentu iesaukšana armijā?

Studenti tiek iesaukti pēc pirmā vai otrā kursa, kad apguvuši savas nākamās profesijas ābeci. Tomēr daudz ko jau ir iemācījušies, labākie sāk pievērsties zinātniskiem pētījumiem, bet iemaņas vēl nav nostiprinājušās un viss pagaidām ir svārstīgs un nenoturīgs. Neviens nezina, kuram no šiem «neglītajiem pīlēniem» drīzumā parādīsies gulbja spārni. Un, lūk, šajā, varbūt pašā izšķirošākajā brīdī, nākamo zinātnieku un speciālistu formējumi spiesti apmainīt auditorijas pret kazarmām, bet mācību grāmatas — pret automātiem.

Studentu iesaukšana rada savdabīgu ilg-termiņu augstākās izglītības sistēmā, kas jau tāpat slikta.

Daudzi zina, cik smagi, bet reizēm arī neiespējami pēc ilgāka pārtraukuma atgriezties pie pamatprofesijas. Matemātikā, fizikā un dažās citās zinātnēs talanta veidošanai neparasti svarīgi tieši jaunības gadi. Te jādara viss, lai students pēc iespējas ātrāk beigtu standartapmācības kursu un iesaistītos zinātniskajā darbībā. Einšteins un Diraks savus atklājumus izdarīja jaunībā. Līdzīgās zinātnes nozarēs tā drīzāk ir likumsakarība nevis izņēmums.

Manā rīcībā nav statistisku datu par iesaukuma ietekmi uz studentu skaitu un sekmēm, bet šie dati arī nevar būt pārāk informējoši. Militārpersonas uzskata, ka viss rit normāli, pēc viņu rīcībā esošiem datiem, 85% studentu atgriežas savās augstskolās un sekmīgi turpina mācības. Nezinu, kā šie dati iegūti, bet 15% zaudējums — tas nav maz, dažādu specialitāšu studentiem šie procenti ir dažādi. Man zināmas tikai divas publikācijas par šo tēmu. Harkovas universitātes vadītāji, rektors I. Tarapovs un partijas komitejas sekretārs V. Kibecs («Известия», № 216, 4 августа 1987 г.) atzīmēja, ka no studentu iesaukšanas aktīvajā karadienestā visvairāk cieš eksaktās zinātnes:

«Mehānikas-matemātikas fakultātes zaudējumi 27%. Tie ir tie,

kuri pēc dienesta armijā atskaitīti vai pārcelti uz citām fakultātēm. 18% no to demobilizēto skaita, kas atgriezušies, otru gadu atstāti tai pašā kursā, 7% vispār neatgriezās šai fakultātē.»

No otras puses, A. Marenko, PSKP vēstures katedras vecākais pasniedzējs («Красная Звезда», N9 126, 1 июня 1988 г.), paziņoja par armijas labvēlīgu .ietekmi uz mācībām Gorkijas Lauksaimniecības institūtā, kur 40% studentu pēc dienesta armijā uzlabojuši savas sekmes.

šie dati ir interesanti, bet ne vairāk. Domāju, ka pat visaptveroša statistika par sekmju līmeni visās augstskolās neradītu skaidrību par zaudējumiem, kas rodas iesaukuma rezultātā. Ļaunumu, ko nodara pārtraukums mācībās, nevar novērtēt, tas arī neizpaužas uzreiz, bet pēc daudziem gadiem. Iespējams, var atrast gadījumus, kad zinātnieku radošās biogrāfijas, neskatoties uz pārtraukumiem zinātniskajās nodarbībās, izveidojušās labvēlīgi. Pretēju piemēru principā nav, jo, ja kāds nelabvēlīgu apstākļu ietekmē nekļuva par zinātnieku, tad par viņa iespējamiem atklājumiem nekas nav zināms. Iedomājieties, ka pārtraukums mācībās traucēja tikai vienam cilvēkam atrast pretvēža līdzekli vai izgudrot jaunu lētas enerģijas ieguves avotu! Briesmīgi, ka mēs nekad neuzzināsim, kas mums tika liegts vai ko mēs saņēmām pārāk vēlu, un pat nespēsim stādīties priekšā zaudējumu apmērus. Tāpēc nekādas atsauces uz statistikas datiem vai veiksmīgiem likteņiem nevar uzskatīt par pierādījumu. Jo spēcīgāka augstskola, jo vairāk zaudē sabiedrība, ja tās studentus iesauc dienestā. Iesaukšana no vadošajām tehniskajām augstskolām — kliedzošs nesaimnieciskums pat no militārā viedokļa, jo speciālisti, kurus gatavo šīs augstskolas, dod jūtamu ieguldījumu aizsardzības sistēmā. Kopumā tas draud ar kaujas tehnikas atpalicību, līdz pienāks kārtējais grēku nožēlošanas laiks.

PAR SOCIĀLO TAISNĪGUMU UN «MEMMESDĒLIŅIEM»

Militārpersonas apstiprina, ka dienests armijā ne tikai netraucē mācībām, bet pat nāk par labu, jo attīstot studentos vajadzīgās īpašības. Ģenerālis M. Garejevs jau minētajā rakstā piesaucis šādu piemēru: «Ļ. Tolstojs, nepabeidzis pilnu apmācības kursu Kazaņas universitātē, aizbrauca uz Kaukāzu, tad uz Krimu, dažus gadus (1851. —1855.) atradās karadarbības laukā, piedalījās Sevastopoles aizstāvēšanā, un spriežot pēc darbiem, viņa daiļrade no tā visa nemaz nav cietusi.»

Varētu iebilst, ka ar rakstniekiem ir krietni sarežģītāk nekā ar matemātiķiem un fiziķiem. Iespējams, viņiem talanta attīstīšanai vajag iepazīt visas dzīves puses. Tiesa, A. Puškins vispār nedienēja armijā,

un viņa daiļrade šī iemesla dēļ nav cietusi ne mazākā mērā. Savukārt F. Dostojevskis pabija pat katorgā, izbaudīja zaldāta likteni un (kas zina?) varbūt tieši tāpēc kļuva par lielu krievu rakstnieku. Bet vai ikvienam romānistam jāpasēž cietumā? Domāju, ka dzīvi var iepazīt arī ne tik varmācīgā kārtā.

Parunāsim tomēr par Ļevu Tolstoju, ja reiz pat ģenerālis Garejevs tik augstu vērtē viņa daiļradi. Jaunības gados Tolstojs vēl nebija atradis savu aicinājumu. Saņēmis labu mājas izglītību, viņš mācījās Kazaņas universitātē vispirms Austrumu, tad Juridiskajā fakultātē. Jurisprudence kļuva par viņa «zirdziņu». Zinātnes kursu viņš tiešām nebeidza, jo iesniedza lūgumu par atskaitīšanu no studentiem (ielāgojiet, pilnīgi brīvprātīgi), taču aizbrauca nevis uz armiju, bet gan uz Jasnaju Poļanu.

Tur viņš bez īpašām sekmēm mēģināja nodarboties ar lauku saimniecību. Tikai pēc četriem gadiem Tolstojs izvēlējās tālaika neveiksminiekam diezgan parastu ceļu, iestājoties karadienestā.

Neesmu literatūrzinātnieks un nezinu, kā Tolstoju ietekmēja daži armijas gadi. Var pieņemt, ka svešā vidē viņš riskēja pazaudēt savu ģēniju, un tad Krievija būtu zaudējusi lielu rakstnieku, pat nepamanījusi to. Zīlēšana ir nepateicīga lieta, bet armija ne tuvu nebija ideāla vieta talantu attīstīšanai, par to ļauj spriest kaut vai Ļ. Tolstoja personiskie iespaidi. 1855. gadā, atrodoties Sevastopolē, viņš rakstīja (cit. no Собр. соч. s 22 т. М., Худ. лит., 1978—1985, т. 16, с. 399—406):

«Apspiestais zaldāts rauc pieri un gaida sitienu, kad viņa klātbūtnē kāds paceļ roku, viņš baidās katra sava vārda un rīcības: ikviens zaldāts, kas gadu vecāks, ir tiesīgs viņu mocīt . . .»

«Zaldāti apspiedēji — tie ir ļaudis, kas pārdzīvojuši ciešanas, un viņi nevis zaudējuši dūšu, bet nocietinājuši savas dvēseles. Viņu taisnīguma izpratne — piespiest ikvienu ciest tikpat, cik viņi cietuši. Zaldāts apspiedējs saradis ar domu, ka viņš ir zaldāts, un pat lepojas ar to. Viņš cenšas uzlabot savu stāvokli — apspiežot un zogot.»

«Krievu oficieris, lielākoties, ir cilvēks, kas nav spējīgs uz kādu cita veida darbību, izņemot dienestu armijā . . . Krievu oficieris ir neizglītots vai nu tāpēc, ka nav saņēmis izglītību, vai arī tāpēc, ka zaudējis to sfērā, kur tā ir nevajadzīga un pat neiespējama, vai tāpēc, ka nicina izglītību kā veltīgu panākumu gūšanai armijā.»

Un te arī atziņa, pie kuras nonācis Ļevs Tolstojs: «Armijas karjera nav priekš manis un, jo ātrāk es no tās atsvabināšos, lai pilnībā nodotos literatūrai, jo labāk» (21, с. 140).

Par laimi, Ļ. Tolstojs spēja saglabāt sevi tādā vidē, bet, kas zina, cik daudz lielu cilvēku tur tika neatgriezeniski zaudēti. Pietiks, ja minēšu M. Ļermontovu. Atgādināšu, kā V. I. Ļeņins raksturoja cara armiju: «Kazarmu Krievijā bija ka biezs, un visas sliktākas par jebkuru

cietumu, nekur tā neapspieda un nepazemoja personību kā kazarmā, nekur tādā pakāpē neuzplauka mocīšana, sišana, ņirgāšanās par cilvēku» (ПСС, т. 12, с. 112).

Kā redzams, arī agrāk «ģedovščinu»[16] neuzskatīja par normu, bet gan par ārkārtēju notikumu, kas, par nožēlu, nav izskausts līdz pat šim laikam. Ziemā kļuva zināms par МФТИ studenta pašnāvību, viņš bija nodienējis tikai pusgadu. Šis traģiskais gadījums vedināja uz pārdomām. Es domāju, ka vislielākā uzmanība jāvelta tieši to cilvēku likteņiem, kuriem var pietrūkt vīrišķības pārciest visu zaldāta dzīves smagumu un palikt nesalauztiem. Vienkāršāk nosaukt viņus par «memmīšiem», «memmesdēliņiem». Bet ja nu viņu psihe jau no bērnu dienām devusi priekšroku grāmatām, nevis kautiņiem? Tādi puiši laikam nespēs «pastāvēt uz savu», toties viņi lieliski mācās un vēlāk labi strādā. Diez vai Einšteins un Diraks feldfēbeļa acīs būtu «īsti vīrieši», bet atklājumus taču viņi izdarīja! Talants — tas ir kas ārkārtīgi trausls, to daudz vienkāršāk iznīcināt nekā attīstīt. Ar talantu apveltīti maz cilvēku, tas pārējos izsauc pilnīgi izskaidrojamu aizkaitinājumu. Tāpēc talantam vajadzīga aizstāvība. Lūk, vēl viens kliedzošs piemērs: tās pašas fakultātes students, Starptautiskas olimpiādes uzvarētājs, iesaukts armijā un apsargā ieslodzītos. Kam vajadzīga šī cilvēciskā upurēšanās? Tikai aiz skaudības prātā aptumšojusies viduvējība šādu sociālā taisnīguma idejas vulgarizāciju var uzskatīt par normālu.

Ierunājos par to tāpēc, ka daudzās publikācijās militārpersonas uzsvērušas sociālā taisnīguma praktisku īstenošanu, iesaucot studentus armijā. Ne vienreiz vien sastopami paziņojumi, kuri ir, kā teicis V. I. Ļeņins, «kaut kas formāli pareizs, bet būtībā ņirgāšanās» (nCC, t. 43, c. 328). Atgādināšu, ka šī «taisnīgā» akcija bija iecerēta vēl 1980. gadā. Kādreiz tradicionālā nivelēšana, visu un visa pieķemmēšana ar vienu sociālā taisnīguma ķemmi šobrīd vairs negūst atzinību. Studenti izdalāmi no visiem jaunajiem cilvēkiem kaut vai tāpēc, ka viņi jau izturējuši pirmos savas dzīves pārbaudījumus — konkurenci cīņā par tiesībām turpināt mācīties. Sabiedrība, novērtējusi viņu spējas, atzinusi šīs viņu tiesības un nodrošinājusi ar kvalificētiem pasniedzējiem, bibliotēkām, kopmītnēm, stipendijām u. tml. No studentiem prasa, lai viņi kļūtu par labiem speciālistiem, šim nolūkam viņi jaunības gados iesaistīti ļoti grūtā darbā — mācībās, kas arī ir viņu galvenā nodarbošanās. Laikam vērts atgādināt, ka mācības — tas ir smags darbs. Anekdotes par studentu vieglo dzīvi daudzviet pārspīlētas, vismaz tajā gadījumā, ja runa ir par labu augstskolu labiem studentiem. Sociālais taisnīgums, manuprāt, panākts, ja students izpilda uzdevumu, ko viņam uzlikusi sabiedrība, un tādējādi attaisno viņa izglītošanai izlietotos līdzekļus. Galu galā, uz to vērsti visi pieņemtie lēmumi par augstākās izglītības attīstību. Gluži otrādi,

galīgi netaisnīgi ir aizkavēt studentu mācību procesu, bet pēc 5—10 gadiem pieprasīt no viņiem augstus sasniegumus zinātnē un ražošanā.

MAZLIET PAR DEMOGRĀFIJU

Publikācijās tika piesaukts vēl viens iemesls — demogrāfiskā situācija. Sākotnēji neuzskatīju to par nopietnu argumentu. Pirms

25 gadiem, kad iesaukšanas vecumā bija kara gados dzimušie bērni, demogrāfiskā situācija bija vēl sliktāka, bet studentus armijā neiesauca. Pēkšņi sapratu, ka iemesls meklējams tieši demogrāfijā, un tai pašā laikā — pilnīgi citur.

Kādā situācijā demogrāfiskā krīze kļūst armijai svarīga? Acīmredzot tad, kad tās štati spiesti svārstīties atkarībā no potenciālā iesaucamo skaita. Bet tā notiek tikai tad, ja armija sasniegusi maksimāli iespējamo lielumu.

Cik saprotu, reālais mūsu armijas skaitliskais sastāvs tiek turēts lielā noslēpumā, bet maksimāli iespējamo apjomu noteikt nemaz nav tik grūti.

60. gadu beigās dzimstība bija apmēram

4 miljoni gadā. Šo skaitli dalot ar divi (zēnu skaits), atkal reizinot ar divi (dienesta ilgums) un ņemot vērā pārējo, iegūstam, aptuveni rēķinot, 4 miljonus cilvēku mūsu armijas mainīgajā sastāvā. Virsnieku korpusi kopā ar virsdienestniekiem varētu sastādīt f-t— *l:<* daļu no armijas sastāva, tas būtu vēl

1,5—2 miljoni cilvēku. Tādā veidā, pie pašreizējā dienesta ilguma un minētā dzimstības līmeņa, maksimāli iespējamais armijas skaits (ierēķinot robežsargus, celtniekus, iekšējo karaspēku u. tml.) šobrīd, 80. gadu beigās, ir apmēram 5,5—6 miljoni cilvēku. Vai tas ir daudz vai maz, var uzzināt, tikai salīdzinot. Pēckara demobilizācijas rezultātā PSRS Bruņoto Spēku skaits bija 2 miljoni 874 tūkstoši cilvēku. «Aukstā kara» laikā armijas skaits palielinājās līdz 5 miljoniem 763 tūkstošiem. Turpmāk ne reizi vien notika armijas samazināšana, un 50. gadu beigās tās rindās bija

3 miljoni 623 tūkstoši cilvēku. 1960. gadā tika pieņemts likums par Bruņoto Spēku samazināšanu vēl par $^{1}/_{3}$, pēc kuras dienestā vajadzēja palikt 2 miljoniem 400 tūkstošiem cilvēku. Iegaumēsim šos skaitļus, jo vairāk tāpēc, ka pēc Ņikitas Hruščova referāta Augstākās Padomes sesijā tie neparādījās pat Kara enciklopēdiskajā vārdnīcā (Военном энциклопедическом словаре). Varbūt kļuva slepeni? Toties mūsu presē (sk. Зарубежное военное обозрение, 1987, № 1, с. 18) tika publicētas ziņas par reālo armijas apjomu citās zemēs: ASV — 2,16 milj., Kanādā — 83 tūkst., Lielbritānijā — 325,5 tūkst., Itālijā — 385 tūkst., VFR — 495 tūkst., Francijā— 477 tūkst., Spānijā — 315

tūkst., Japānā — 262 tūkst. Redzams, šīs armijas sastāda 0,6—0,9% no valsts iedzīvotāju kopskaita. Attiecīgi mūsu zemē pēc šāda procenta varētu gaidīt, ka PSRS Bruņotajos Spēkos ir ap 1,7—2,5 miljoni cilvēku, t. i., ne vairāk, kā bija paredzēts 1960. gadā. Bet, ja tā būtu, tad pat dzimstības krišanās līdz 4 miljoniem cilvēku gadā neizraisītu grūtības ar iesaukšanu.

Tātad, problēmas būtība nav demogrāfiskajā situācijā, bet gan apstāklī, ka armijas lielums tiek noteikts pēc sasniedzamā maksimuma, nevis pēc optimāliem kritērijiem. Taču tas ir pilnīgs absurds un draud ar izputēšanu! Kā kaut kas tāds varēja notikt? Tieši tāpat kā civilajos resoros. Armija, būdama valsts institūtu daļa un neatrodoties izolācijā no sabiedrības, nevarēja izvairīties no slimības, kas piemeklēja visu sabiedrību.

Viena no stagnācijas ārējām pazīmēm civilajās organizācijās — dažādu sabiedrībai absolūti nevajadzīgu kantoru un komisiju, komiteju un pārvalžu vairošanās, kas galēji nepieciešamas to vadītājiem un ar viņiem saistītiem ierēdņiem. Šim pašam mehānismam neizbēgami vajadzēja «nostrādāt» arī armijā. Vēlmi nodrošināt «savu cilvēku» ar ģenerāļa uzplečiem varēja viegli apmierināt, iesaucot armijā ap 10 tūkstoš cilvēku un tādā veidā radīt divīzijas komandiera vietu un pie viena arī daudzas zemākas pakāpes komandieru vietas. Man pietiek drosmes domāt, ka pēdējā ceturtdaļgadsimta laikā tieksme palielināt armijas skaitlisko sastāvu nav īpaši aizkavēta.

Civilajos resoros stagnācijas laikā ne tikai aug nevajadzīgu organizāciju skaits, bet arī pašas organizācijas sadalās aizvien sīkākās. Citiem vārdiem, vadošā sastāva palielināšanās apsteidz aparāta augšanu: priekšniekiem paliek aizvien mazāk padoto. Armijā tas izpaužas, piemēram, relatīvā ģenerāļu skaita palielināšanā: «Jā, lai dabūtu «činu», ir daudz kanālu.» Nekādas atklātas informācijas presē nav bijis, bet, izmantojot jau izklāstīto metodi, lasītājs var aptuveni noteikt ģenerali-tātes skaitu. Es sarēķināju, ka armijā šobrīd dien 5—6 tūkstoši ģenerāļu, t. i., ne mazāk kā otrā pasaules kara beigās! Gribētos uzzināt precīzu skaitu. Protams, armijas noslēpumi — svētākie no ikvienas valsts svētākajiem noslēpumiem. Saprotams, ir militārie noslēpumi, kas tiešām jāsargā kā acuraugs. Man kā civilistam nav īsta priekšstata, kā īsti tiek noteikts, kas ir un kas nav militārs noslēpums. Esmu gatavs cienīt svešu noslēpumu, taču ja to var atminēt godīgu pārspriedumu rezultātā, tad tas ir «noslēpums, kuru visi zina». Vēl pirms neilga laika daudzas ziņas bija apsegtas ar noslēpumainības plīvuru, bet valsts vai militārie noslēpumi ne tuvu nav tie paši, kas resoru noslēpumi, kuriem jāpiesedz darba trūkumi.

Un tā, analizējot studentu iesaukšanas iemeslus, nonācu pie secinājuma par armijas ekstensīvu attīstību stagnācijas periodā, kas

noveda pie armijas skaitliskās palielināšanas līdz maksimāli iespējamiem apmēriem. Dzimstības krišanās spiež armiju cīnīties par ikvienu jauniesaucamo. Stāvoklis pasliktinās ģenerāļu lielā skaita dēļ, kuriem armijas samazināšanas gadījumā draudētu aiziešana no dienesta.

Šis secinājums ir loģisku pārdomu rezultāts, bet to apstiprina viss mūsu rīcībā esošo datu kopums. Televīzija rādīja dokumentālo filmu «Students aiziet armijā» («Уходит в армию студент»). Jau izdienējušie МГУ studenti izteica nesapratni, kāpēc armijā neievajadzējās viņu spējas, piemēram, radiotehnikā. Puiši neaizdomājās līdz skumjajai atbildei, ka viņi nav vajadzīgi kā studenti speciālisti, bet vienkārši kā iesaucamie, kuru lielais skaits atļauj noturēt augstā līmenī armijas skaitlisko un komandējošo sastāvu. Vai ne šo pašu iemeslu dēļ arī medicīniskās komisijas tagad ir tik mazprasīgas? Un vai ne tāpēc armijā iesauktie aspiranti, kā paziņoja «Красная Звезда», strādā ar slotu un lāpstu?

Pēdējā laikā situācija mazliet mainījusies uz labo pusi. Daudzas tehniskās augstskolas iekļautas sarakstos, kas dod tiesības uz iesaukuma atlikšanu. Bet izbrīnī, ka šajā sarakstā, kas sastādīts miera laikā, ir mazāk augstskolu nekā 1943. gada sarakstā. Biedē neatlaidība, ar kādu militārpersonas publiskās uzstāšanās reizēs turpina runāt par nepieciešamību ikvienam dienēt vecumam atbilstošajā laikā. Tas liek domāt, ka piešķirtie atlikumi, iespējams, nebūs mūžīgi. Turklāt daudzām augstskolām vispār nav nekādu cerību iekļūt šai sarakstā. Iesaucot konservatoriju studentus, jaunu bruņošanās veidu radīšana netiek traucēta, tāpēc mūziķu pirkstus armija saudzē vēl mazāk nekā fiziķu un matemātiķu galvas. Vai tas ir normāli?

Pievienojiet iepriekš teiktajam, ka studenti, atgriezušies no armijas augstskolās, Kara katedrā tērēs ievērojamu daļu mācību laika specsagatavošanai. Beidzot studijas, kopā ar diplomu viņi saņems rezerves virsnieka pakāpi. Pēc tā visa viņus atkal var iesaukt armijā, jo tāds ir Likums!

Neloģiskums un amoralitāte līdzīgās spēlēs ar cilvēku likteņiem ir apstiprinājusies, bet šīs analīzes kontekstā lieku reizi pierādās, cik ļoti «dārgs» šobrīd ikviens jauniesaucamais. Armijai ir milzīga vara, bet ikvienai varai jādarbojas saprāta robežās. Tas, kas notiek pēdējos gados, pārsniedz visas robežas. Jūties pat ne kā skrūvīte, kuru tomēr akurāti ieskrūvē tai paredzētajā vietā, bet drīzāk kā nagla, pa kuru dauza ar smagu āmuru, cenšoties iedzīt to betona sienā. Neņemos paredzēt, cik ilgam laikam jāpaiet, lai militārpersonas saprastu, ka viņu «politika» ir valsts lielākās bagātības — jaunās paaudzes radošā un intelektuālā potenciāla izlaupīšana.

Patiesību sakot, resora intereses aizmidzinājušas veselo saprātu,

bet saprāta miegs vienmēr un visur radījis briesmoņus.

Starp citu, militārpersonas dažreiz piekrīt, ka šāda veida pārtraukumi kaitē pamatnodar-bei: armijā iesauktie futbolisti, hokejisti u. tml. spēlē armijas klubos, lai nezaudētu sportisko formu. Acīmredzot militārpersonas uzskata, ka studentiem nav ko zaudēt un viņiem nemeklē tik saprātīgus risinājumus.

Asprātīgu ideju izteica akadēmiķis 2. Al-fjorovs: kara skolu kursantus un tos, kas mācās kara akadēmijās, pēc pirmā kursa uz pāris gadiem nosūtīt pastrādāt lauksaimniecībā. Ja spriež ar ģenerāļu loģiku, mācībām tas nekaitēs, toties puiši, strādājot svaigā gaisā, nostiprinās veselību un atgriezīsies sociāli nobrieduši, iepazinuši tautsaimniecības problēmas. Protams, tas ir joks, taču interesanti būtu redzēt ģenerāļu reakciju.

PROFESIONĀĻI VAI AMATIERI

Runājot par studentu iesaukšanu, bieži tiek uzsvērts, ka šie (un daudzi citi) upuri jānes valsts aizsardzības ‘ dēļ, jo valstij nepieciešama varena armija. Atceroties A. Suvorova atziņu par skaitu un māku, pamēģināju vērtēt armiju no veselā saprāta pozīcijām, aprobežojoties ar vispārēju problēmu analīzi, pieņemot hipotēzi (vai faktu) par armijas ekstensīvo attīstību.

Komandējošā sastāva un visas armijas skaitliskajam pieaugumam vajadzēja radīt daudz problēmu juceklīgajā armijas sadzīvē; grūtības ar apdzīvojamo platību, elementāru ērtību trūkums ne tikai zaldātiem, bet arī virsniekiem un viņu ģimenēm. Tomēr vislielākās briesmas, kas draud līdz ar armijas «uzpūšanu», slēpjas citur. Ekstensīvās attīstības ceļš noved pie daudzuma palielināšanās uz kvalitātes rēķina. Visi zina, kā tas notiek rūpniecībā. Bet vai armija pakļauta citiem sabiedriskās attīstības likumiem? Liela armija rada ilūziju par gatavību aizsardzībai. Šķiet, tik lielai armijai nekas un neviens neliekas briesmīgs. Ilgus gadus valda pārliecība, ka vajadzības gadījumā PSRS Bruņotie Spēki dos iznīcinošu atbildes triecienu. Bet vai tāpat nedomāja arī pirms Lielā Tēvijas kara? Vai var aizmirst, ar kādiem pūliņiem un par kādu asins cenu tika radīta armija, kuru nosauca par uzvarošo?

Nāk prātā seni notikumi drīz pēc t. s. sešu dienu kara Tuvajos Austrumos. Pirms divdesmit gadiem *glasnostj* nebija modē un avīzes nepaziņoja, par ko N. Jegoričevs noņemts no Maskavas pilsētas partijas komitejas pirmā sekretāra amata. Bet tautā runāja, ka, izskatot kara darbību Tuvajos Austrumos, viņš izteicis šaubas par galvaspilsētas pretgaisa aizsardzības sistēmas drošību. Ja tā ir taisnība, tad viņa gaišredzību nevar noliegt: M. Rusta avantūra Maskavas

pretgaisa aizsardzības vājumu nodemonstrēja visai pasaulei. Vainīgie ir atrasti un sodīti, un, ja šo gadījumu uzskata par nejaušību, varētu arī nomierināties. Bet stagnācijas baciļi noteikti atrastos ne tikai Maskavas apgabalā un ne tikai Pretgaisa aizsardzībā. Un diez vai tos var padarīt nekaitīgus ar bargām pavēlēm un stingrām inspekcijām — it visās līdzīgās situācijās vajadzīga iekšējā mehānisma pašregulēšanās, kas principā padara neiespējamus šādus gadījumus. Armijai ir sava specifika — tajā neieviesīs ne saimniecisko aprēķinu, ne pašfinansēšanos, ne individuālo darbu. Un tomēr laiks balstīties uz ko fundamentālāku par militārpersonām raksturīgo tīri administratīvo metodi. Gatavas receptes, saprotams, es nespēju piedāvāt, taču armija bez pašregulē-šanās, apreibusi no varenības apziņas, vajadzīgajā brīdī var izrādīties nespējīga galvenajam — efektīvai kara darbībai.

Mani nākamie oponenti noteikti pavaicās, kāda iemesla dēļ es uzdrošinājos turēt aizdomās armiju tik smagā grēkā. Bet vai ar analoģiskām problēmām nesaskaramies gandrīz visās nozarēs? Ir daudz darbinieku, bet cik maz viņu vidū īstu profesionāļu! Karadienests — viena no smagākajām profesijām, te jābūt gan vēlmei, gan lielām dotībām. Tas sakāms ne tikai par virsniekiem, bet arī par ierindas zaldātiem. Nez kāpēc tiek uzskatīts, ka labu zaldātu var sagatavot gada, divu gadu laikā. Nedomāju, ka cilvēks ar viduvējām spējām gada laikā var kļūt, piemēram, par lielisku šoferi. Bet par tanka vadītāju? Profesionālā līmeņa prasības mūsu militārpersonām ir visai piezemētas. Vai gan citādi būtu iespējami gadījumi, kad uz Afganistānu sūtīja desantniekus, kuri, izgājuši vien sākotnējo sagatavošanas apmācības posmu, nepazīst kalnu apstākļus un tikai pāris reizes lēkuši ar izpletni? Tai pašā laikā prese paziņoja, ka zaldāti tiek apmācīti pusgadu vai pat pusotru gadu. Kurš atbildēs par šo karam nesagatavoto puišu bojāeju un iegūto kroplumu?

Kam vēl nav skaidrs, ka pie mūsdienu bruņojuma tehnoloģijas drošību garantē ne

vis armijas skaitliskais lielums, bet bruņojuma kvalitāte un māka to pārvaldīt? Salīdzinoši nelielās Rietumu zemju armijas liek domāt, ka tur tas saprasts agrāk un atzīts ne tikai vārdos. Atcerēsimies Ņ. Hruščova vizīti ASV 1959. gadā. Runādams ANO tribīnē, viņš ierosināja četros gados īstenot vispārēju un pilnīgu atbruņošanos. Skaistā pasaciņa nekļuva par īstenību, taču interesanti, ka pirmajā etapā PSRS valdība piedāvāja samazināt PSRS, ASV un ĶTR Bruņotos Spēkus līdz 1,7 miljoniem cilvēku, bet Lielbritānijas un Francijas — līdz 650 tūkst, cilvēku katrā valstī. Pagājuši 30 gadi, ASV armijas skaitliskais lielums tikai nedaudz pārsniedz robežu, ko piedāvāja Ņ. Hruščovs, bet Lielbritānijas un Francijas armijas ir pat vēl mazākas. Domājams, neviens nešaubās, ka šo armiju kaujas spējas nav mazinājušās, bet, gluži otrādi, pieaugušas uz pilnīgākas kaujas

tehnikas un sastāva profesionālās sagatavotības rēķina. Un tā taču nav nejaušība, ka vadošā Rietumu pasaules valsts ASV formē savu armiju uz brīvprātības principiem. Sim piemēram seko arī dažas citas valstis. Pienests šajās armijās — labi apmaksāta profesija. Skaidrs, ka cilvēks, kas no savas gribas izlēmis tādu darbības veidu un ilgāku laiku vingrinājies, jebkurā pārbaudes brīdī uzrādīs labākus rezultātus nekā vakarējais skolēns. Kara laikā profesionālo iemaņu apguve notiek ātrāk kaut vai dabiskās izlases rezultātā. Bet miera apstākļos PSRS tradicionālais armijas papildināšanas veids nozīmē to, ka ievērojama tās sastāva daļa vienkārši ir profesionāli nesagatavota.

Stagnācijas periodā problēmu varēja atrisināt, paildzinot dienesta laiku. Tā varēja nošaut divus zaķus: paildzināt zaldātu apmācību laiku un radīt papildu iespējas armijas skaitliskai augšanai. Sis ceļš ir absolūti nepieņemams. Pēdējā laikā sākts rakstīt par slēptu dienesta laika ilguma pagarināšanu. Tiek piedāvāts šo laiku padarīt atkarīgu no tā, kā apgūta kaujas tehnikas programma. Uzskata, ka tāda pieeja stimulēs zaldātus un novērsīs vienādošanu. Militārpersonām labāk zināms, taču es atceros, ka skolā otrgadnieki nebūt neuzlaboja savas sekmes, bet bija īsta nelaime skolotājiem un klasesbiedriem. Kas var paredzēt, pie kā armijā novedīs «vecvectētiņu» parādīšanas? Un vai zaldātu, ja arī trešajā gadā viņš nav apguvis programmu, jānotiesā uz dzīvi dienestā? Kur vēl plašās iespējas patvaļai, personisko rēķinu kārtošanai, korupcijai! Pēc šīs pašas loģikas iznāk, ka labākajiem zaldātiem (t. i., tiem, kas ātrāk apguvuši programmu) dienesta laiks jāsaīsina, bet tad armija zaudēs labākos karavīrus! Domāju, ka dienesta laikam tomēr jābūt noteiktam. Jāmeklē citi ceļi. Varbūt der padomāt par jauniem komplektēšanas principiem, lai armija būtu mazāka, taču labāk pārvaldāma un profesionāli vairāk sagatavota? Varbūt kaut nelielā mērā vērts ieviest kontraktu sistēmu ar profesionālām militārpersonām, kas varētu būt vienkārši ierindas zaldāti un par savu smago darbu saņemt pienācīgu algu?

Šādas sistēmas elementi virsdienesta veidā jau pastāv. Būtībā arī virsnieki slēdz kontraktu, tikai praktiski — uz visu dzīvi. Bet ja nu cilvēks jaunībā kļūdījies profesijas izvēlē? Ja viņš noguris un grib mainīt savu nodarbošanās veidu? Tāda iespēja ir katram, tikai ne virsniekam. Tas nav taisnīgi un atgrūž no armijas daudzas potenciālas militārpersonas. Nepieciešamas tiesības savervēties armijā uz kādu noteiktu laiku, pēc vēlēšanās (piemēram, no 2 līdz 25 gadiem). Protams, ka, izbeidzoties dienesta laikam, cilvēks var lūgt pagarināt kontraktu.

Tā armijas dzīvē realizētos kaut vai nedaudzas ekonomiskās stimulēšanas metodes, parādītos pašregulējošā mehānisma elementi. Tad, piemēram, būs neizdevīgi sūtīt zaldātus palīgdarbos vai izmantot novecojušu kaujas tehniku. Pierasts, ka armijai tiek atdots viss

labākais, ko valsts var radīt. Tāpēc televīzijas tiltā ar amerikāņu kongresmeņiem mani izbrīnīja deputāta paziņojums, ka nav vērts pārāk baidīties no padomju tankiem Eiropā, jo to vidū daudz novecojušu. Kāpēc tad tie tur tiek turēti? Skaita pēc, izdaudzināto briesmu pēc? Bet ikvienā tankā taču sēž «три веселых друга» («trīs jautri draugi»), patiesībā vairāk), kas atrauti no darba tautsaimniecībā un nedod arī pienācīgo ieguldījumu aizsardzībā.

Var pieņemt, ka šī ir masveida parādība. Neviens nezina, cik jaunu puišu aizņemti morāli novecojušās zemūdenēs, raķešu kompleksos u. tml. Armijas prestižam tas par labu nenāk. Ikvienā darbības posmā cilvēkam jājūt, ka viņš nodarbojas ar ko vajadzīgu. No nevajadzības sajūtas var rasties dažāda veida ekscesi. Varbūt tas ir viens no «ģedovščinas» iemesliem? Savukārt par dienestu robežapsardzībā, kur tiek darīts reāls darbs, esmu dzirdējis tikai labas atsauksmes. Daudzus zaldātus nereti nodarbina saimnieciskos darbos. Militārpersonas bieži runā par palīdzību, kas sniegta no armijas puses, taču ne vienmēr ar to vērts lepoties. Kvalificēta palīdzība stihisku nelaimju laikā ir viena lieta. Pavisam kas cits, kad tiek radīta it kā lēta darbaspēka slēpta rezerve, kas aizņemta nevis ar Dzimtenes aizsardzību, bet gan ar mazražīgu darbu. Un ar to visu armijai it kā katastrofāli nepietiek cilvēku.

PAR ARMIJAS PRESTIŽU

Militārpersonas bieži gaužas, ka pēdējā laika publikācijās armijas dzīve tiek rādīta izkropļotā veidā, kas noved pie tās prestiža krišanas un atbaida jaunatni no dienesta. Es jau pieskāros šī nepatīkamā procesa daudzajiem objektīvajiem iemesliem, bet to uzskaitījums vēl ne tuvu nav galā. Prese uzrāda sabiedrības noskaņojumu, un uzvelt tai atbildību par parādību — tas ir tas pats, kas vainot spoguli. Militārpersonām ir nesalīdzināmi lielākas iespējas izklāstīt savus uzskatus gan presē, gan speciālos televīzijas raidījumos. Cita lieta, ka taisnvirziena propaganda nesasniedz mērķi. Jaunatnei bail no dienesta, bet par atbildi — pasaciņa par armijas jaukumiem, par lielo un draudzīgo armijas ģimeni, par to, cik lieliska kārtība un jūsmīga dziesma. Piekrītu, ka līdzīgu izteicienu autoriem subjektīvi ir taisnība, ja tieši tādi iespaidi trāpījuši viņu dvēselēs. Bet uz citu cilvēku, īpaši jaunu, tie neiedarbosies. Vecam kaujas zirgam, izdzirdot pulka tauri, sirds var sākt strauji pukstēt, bet kumeļam tā ir tukša skaņa. Dienesta prestiža paaugstināšana prasa rūpīgu darbu. Civilizētā sabiedrībā bailes pārvar ne ar samaņa burvestībām, bet ar faktiem.

Biedri ģenerāļi! *Glastnostj* teritorija nedrīkst beigties pie militāro resoru sliekšņa! Miniet armijā izdarīto noziegumu statistiku, nelaimes

gadījumu, pašnāvību, saslimšanas statistiku! Apgāziet baumas, ka tas viss iet plašumā, pierādiet, ka šādas lietas notiek reti un tikai sliktās daļās! Un tad neviens nevienu neiebaidīs. Šī aicinājuma ietvaros citēju Her-cena «Голоса из России» («Balsis no Krievijas»):

«Kamēr viss noklāts ar tumsu, nekas nevar parādīties gaismā. Tāpēc, lai izbeigtu ļaunprātību pašā tās saknē, nepieciešams iedarbīgāks līdzeklis. Tāds līdzeklis ir — atklātība. Citās valstīs, kur karaspēkam pievērš mazāk uzmanības nekā pie mums, tas atrodas labā stāvoklī, bet pie mums tas nolemts ciešanām. Tas notiek tāpēc, ka tur vismazākā ļaunprātība tūlīt pat tiek darīta visiem zināma un valdība nevilcinās ar vainīgā sodīšanu. Kurš nezina par angļu parlamenta debatēm, kas notika pēc daudzajiem nāves gadījumiem angļu armijā, kad tā atradās Krimā?»

Armijas popularitāte tomēr krīt ne tikai baiļu pēc. Citi ar nostalģiju atceras 20.—30. gadus, kad armiju cienīja, kad tā bija «īpaša universitāte», kur mācījušies lasīt un rakstīt, mācījušies ateismu u. tml. Taču atcerēsimies, ka armija baudīja privilēģijas — bija paēdināta, apģērbta un apauta, kas tajos laikos bija garantēts ne katram. Tagad tomēr civilajā dzīvē lielākoties dzīvo labāk.

Nevajadzētu aizmirst, ka izaugušas cilvēku garīgās vajadzības, saasinājusies personisko vērtību apziņa, mainījušies priekšstati par personiskās brīvības robežām. Šo vajadzību apmierināšanā armija jūtami atpaliek no sabiedrības kopumā. Protams, dienests armijā ir smags. Bet, šķiet, piesedzoties ar lozungu «armija — tā nav sanatorija», dienesta smagums tiek pastiprināts mākslīgi. Vai bieži zaldātam iespējams atpūsties no dienesta aiz daļas robežām? Vai uz ilgu laiku viņu laiž atvaļinājumā un ko šajā laikā var pagūt izdarīt? Vai viņam ir tiesības ārpus dienesta laika nēsāt civilo apģērbu? Vai zaldātiem tiek piešķirts ikgadējs atvaļinājums, un nevis par īpašiem nopelniem, bet vienkārši atpūtai un īsam tikšanās brīdim ar tuviniekiem un mīļajiem? Jautājumi, kā zināms, retoriski. Civilajā dzīvē tas garantēts visiem, un es neredzu iemeslu, kāpēc humanizētāku režīmu nevarētu ieviest arī armijā. Vai tiešām tāpēc kritīsies armijas kaujas spējas? Vajadzētu ņemt vērā, ka cilvēkiem vajadzīga psiholoģiska atslodze, ka, visu laiku redzot sev apkārt vienas un tās pašas sejas, var, burtiski, kļūt līdzīgs zvēram. Un, ja dienesta specifika prasa kaut kādus tiesību un brīvību ierobežojumus, tad lai tie ir mērķtiecīgi un noteikti ar likumu.

Mūsu ceļš — *glasnosfj* visos līmeņos. Plaša sabiedrība maz zina par to, kas notiek «apakšā», daļās un apakšvienībās, bet vēl mazāk pieejama informācija par to, kas notiek «augšā».

Armijai jābūt spēcīgai ne tikai vārdos, tās līmenim jāatbilst PSRS statusam, galu galā, ikvienam jābūt pārliecinātam par drošu aizsardzību.

Taču armijas zemais profesionālais līmenis tiek kompensēts ar skaitlisko pieaugumu. Un te rodas problēmas ārpolitiskais aspekts. Sperti pirmie, galēji svarīgie soļi bruņošanās sacensības ierobežošanā. Jāseko vēl radikālākiem lēmumiem. Bet kā pārliecināt vidusmēra amerikāņus, angļus, francūžus, vāciešus, ka Padomju Savienībai nav agresīvu nolūku, ja «pēkšņi» izrādīsies, ka tās armija skaita ziņā neatpaliek no visu zemju armijām — NATO loceklēm, kopā ņemtām? Kā izskaidrot, ka tā ir kroplība, kas raksturīga visiem mūsu resoriem? Bruņošanās struktūras pārskatīšana nepieciešama tāpēc, ka armijas stāvoklis adekvāti uzrāda esošo kara draudu līmeni. Pretējā gadījumā pastāv iespēja izputēt tīri ekonomiskā ziņā, jo armijas uzturēšana ir visai dārga.

Skumji, ka daudzas problēmas ir tik līdzīgas tām, kas bija pagājušajā gadsimtā. Tāpēc jo vairāk stāvoklis jālabo reizi par visām reizēm. Priekšā liels darbs, kura konkrētus virzienus labāk apspriest speciālistiem. Savukārt es centos vienkārši domāt, spriest no loģikas un veselā saprāta pozīcijām, bet tas atļauts pat diletantam. Ja kompetenti ļaudis no militārā resora man atbildēs, nebūšu veltīgi rakstījis. Tāpēc lūdzu to uzņemt kā aicinājumu sarunai un pareiziem lēmumiem.

Publicējam Jāņa Plēpja gravīras Aleksandra Grīna Kopoto rakstu 1939. gada izdevumam.

ALEKSANDRS GRĪNS

DVĒSEĻU PUTENIS

PIRMĀ DAĻA

Es klīstu pa Rīgas ielām, nedzirdēdams viņu traūksmīgas čalošanas un kara ratu rīboņas, kas tagad rīb un dārd bez stājas, un,

skatu netvertas, man aizpeld garām pretimnācēju sejas. Pat mūsu raālskolas direktora kokardoto cepuri es pamanu tikai pēc tam, kad starp viņas nēsātāja drukno muguru un mani jau viļņo gājēju drūzma.

Man ir 16 gadi, un šodien es pirmo reizi skūpstīju sievieti.

Taisnību sakot, tā vēl nebija sieviete, tikai ģimnāziste, un skūpstītāja drīzāk bija viņa, nevis es. Bet galu galā tas tak vienalga.

Es. esmu noreibis no agrīnā pavasara smaržām, kuras dvašo rēnais apriļa gaiss, un reizē pilns liksmas, nekad vēl neizjustas pašapziņas, kas liek vērot cilvēkus un visu pasauli pavisam citādākām acīm, nekā vakar un aizvakar.

Tad es iegriežos Esplanādes apstādījumos un apsēžos uz soliņa, pār kuru noliecis savus jau pumpurotos zarus vecs ievu krūms. Te ir klusi, maz manāma trotuāra minēju so|u klabēšana un maršrotu gājiena smagais šūpojošais ritms. Te var netraucēti sapņot, vērojot mākoņu barus, kas gausi peld garām vakara saulei, vizēdami viņas staru zeltainajā mirdzumā.

Es ļauju saviem zēna sapņiem peldet padebešu bariem līdzi.

Kaut es būtu vismaz divus gadus vecāks, un septītā, kā Edgars, nevis sestā klasē! Tad jau šoruden man būtu kabatā studiju grāmatiņa, un pēc jaungada varbūt arī studenta cepure galvā, ar Selonijas vai Talavijas krāsām. Nē, labāk Se-lonijas, kā Mirdzas brālim Konrādam. Visi mani uzskatītu par pieaugušu, un es varētu iet pie Mirdzas tēva un teikt: «Kauliņa kungs, jūsu meita un es, mēs mīlam viens otru, un pagājušā pavasarī Bastejkalna kafejnīcā saderinājāmies. Lūdzu Mirdzas jaunkundzes roku.»

Skaļi čalodamas, aizso|o garām divas skolnieces, saķērušās roku rokā, un viņu brūno svārciņu šalkoņa liek maniem sapņiem atstāt Mirdzas tēva kabinetu un sākt' aijāt viņas trauslo augumu.— .■

Tā aijāja viņu manas rokas, kad skolēnu vakarā valša ritms mūs nesa citiem dejotāju pāriem līdz.

Tad es atceros kafejnīcu, — bez mums tur cita neviena nebij, Rīga likās dzi|i lejā, un vecais viesmīlis bija pagriezis muguru. — . : -

Es aizveru acis, grimdams nesen pārdzīvotā atmiņas, un man liekas, ka manam vaigam atkal glaužas klāt smejoša

un pietvīkusi sejiņa, maigas lūpas uz mirkli skar manējās un čukstēdamas saka:

— Mi ļ ais!

Ak, tas tikai ievu krūmu zars, kas saviem pumpuriem noglāstīja manu seju. Viņš dreb un viegli šūpojas, kā nesdams nedzirdētu sveicienu. Es pārvelku ar roku pār vaigu, spiežu plaukstu pie lūpām, un no viņas nāk viegla, tikko vairs nojau-žama parfima elpa.

Saule jau nolaidusies aiz namu jumtiem, bet vakaru pusē visa debesu mala deg rieta ugunīs.

Es piece|os un eju mājās.

II

Edgars jau pārnācis, bet sēd tumsā. Istabiņas logā liesmo vakarblāzmas atmirdzums.

«Kāpēc tu neaizdedz lampu?» es prasu, vilkdams nost mēteli.

Brālis neatbild. Viņš sēd pie galda, atbalstījis galvu rokās, un veras logā, kas izskatās sarkans ka asinis. Es nosēstos Edgaram pretim un paskatos tam sejā, — arī viņa šķiet asinssarkana.

«Kur tu tik ilgi biji?» viņš prasa, kā taisīdamies bārties, bet balsī nav parastās pārākuma apziņas. Tā skan aizlauzti un dobji.

«Tāpat pastaigājos,» es vilcinādamies atbildu, un gribu savukārt sameklēt kādu vaicājumu, lai brālim nebūtu laika mani tincināt. Nekas negadās, bet Edgars aizsteidzas man priekšā:

«Vāci pie Jelgavas,» viņš saka, un balss tam skan aizlauzti. «Gubernātors jau aizbēdzis uz Rīgu, un krievu štābi ar'.»

Man sažņaudzas sirds un sāk trīcēt lūpas.

«Edgar, bet tad jau mūsu mājas---»

Brālis aizgriežas uz loga pusi.

«Frontes viņā pusē, kā tad citādi,» viņš auksti atsaka, bet šim aukstumam var dzirdēt cauri tikko savaldītu drebēšanu.

Es.iekrītu gultā un sakožu zobus, stīvi vērdamies griestos, gurdi balto istabiņas tumsā. Tad viņi aizpeld projām, un es redzu cieto, grumbu šņīpām izvagoto tēva seju, mātes laipnos vaibstus, — mūsu mājas, ap kurām šalc vecas kuplzarotas liepas, vasarā pilnas bišu sanēšanas, un mūsu pļavas, kuram cauri vijas Platone, ik pavasari tās mēslodama treknām, no Lietavas sanestām dūņām. '

Tad es ļauju asarām va|u. Elsas rausta mani visu, līdz vēlai nakts stundai, kad ārā kļuvis klusāks lielpilsētas troksnis. Nemanot piezogas un pārvar mani miegs. Kad pamostos, ir jau liela diena.

Edgars vēl sēd pie galda, atbalstījis galvu rokās. Viņam ir bāla seja un piesarkušas acis.

Varbūt no gulēšanas un varbūt ari no asarām, kuras tas man neredzot ir raudājis.

III

Kara ratu dārdēšana Rīgas ielās kļuvusi stiprāka, bet toties gausāka palikusi gājēju gaita. Liekas, it kā viņiem vairs nebūtu kur steigties, jo viņi iet pavisam lēni un klausīdamies, un tad uz brītiņu apstājas pavisam, vērodami tālu, tikko nojaušamu dunoņu. Tā nāk no Jelgavas puses, un brīžiem kļūst dzirdamāka, bet brīžiem apklust pavisam.

Skolā pārtrāuktas mācības. Divi skolotāji jau aizbēguši, citi steidz sakravāt mantas. Viņi grib būt gatavi doties ceļā, kad pienāks evakuācijas pavēle, un to gaida kuru katru brīdi.

Gar mums tie vairs neliekas zinis, un vienīgā mūsu autoritāte ir vecais skolas šveicars Kārkliņš, kurš iezvana un izzvana stundas un

palīdz skolotājiem novilkt virsdrānas. Tagad šīs funkcijas izbeigušās, un Kārkliņš klīst pa koridoriem, tērzēdams ar skolēniem. Viņš ir lāga vīrs, labprāt piedalās vecāko skolēnu rīkotos iedzeršanas vakaros, un starpstundās izpalīdz ar papirosiem. Eksāmenu laikam nākot, Kārkliņš nervozē līdz ar mums un pārbaudījumu dienās rūpīgi pēta un ziņo mums skolotāju garastāvokli, jo tas, un nevis skolēnu zināšanas, ir pats galvenais. Pašiem nemanot, mēs esam sākuši šķiroties pēc guberņām; vidzemnieki par sevi un kurzemnieki par sevi. Pirmo barā vēl šad tad ieskanas jautras valodas un smieklu šalka, bet kurzemnieki ir klusi, drūmām, bālām sejām, un no daudzām acīm redzams, ka šonakt viņas nav slēdzis miegs.

Kārkliņš šodien vairāk turas kopā ar kurzemniekiem, un cenšas mūs uzmundrināt ar labām vēstīm. — No Pēterpils nākot pašas ķeizarienes jātnieki ar garu gariem japāņu lielgabaliem, — gan aizdzīšot vācus atpakaļ līdz Sau|iem, un pāri prūšu robežai. —

Mēs labprāt gribētu ticēt sava drauga stāstam, bet pārāk labi pazīstam viņa seju, lai nemanītu, ka tas fantazē, gribēdams mūs mierināt.

Tad atsteidzas Kārkliniete ar lielu kurvi uz rokas. Viņa ir mūsu markitante un starpstundās apgādā tēju un baltmaizi. Nolikusi zemē savu nešļavu, tā aizgūdamās sāk stāstīt svaigas vēstis, kuras atnesusi līdz ar svaigu maizi no maiznīcas.

Pie Jelgavas esot nostājušies vāciem ceļā latvju bataljoni, vecāku gadu karavīri, kuru rotas sastādītas tepat Daugav-grīvas cietoksnī. Tie nozvērējušies, ka paliks visi uz vietas, bet vācus savā zemē tālāk nelaidīs. Kaujoties ar prūšiem jau no paša rīta. Tikai tās plintes mūsējiem esot pavecas, vēl no turku kariem, un tikai pa vienai patronai lādējamas. Toties garakiem štikiem, un tā pati viena turku laiku patrona taisot lielāku rībienu un dumus nekā piecas jaunas. Kā sākuši šaut, Jelgavā izbiruši vai visi logi. Vāci sākumā nobijušies, domādami, ka mūsējiem katram izdots mazs lielgabals, un atkāpušies atpakaļ, bet tagad mācoties virsū no jauna. —

Kā apstiprinādama Kārklinietes vārdus, rūkoņa no Jelgavas puses kļūst stiprāka. Un cerība mūsu sirdīs mainās ar bailēm: vai nu tur strādā latvju bataljonu vecmodīgās bises, vairīdamas vācus no Jelgavas, vai arī vāci būs mūsējos jau saminuši un tuvojas Rīgai.

Tālās kaujas dunoņa neapklust līdz vakaram un viņu dzird ari naktī.

Edgars staigā pa istabu, smēķēdams papirosu pēc papirosa. Lāgu lāgiem viņš iet pie loga, paver lodziņu un klausīdamies skatās māju jumtos, virs kuriem zvīļo menesnīca.

Es guļu atvērtām acīm, domādams par mūsu mājām, ap kurām drīz šalks vecās liepas, pilnas priecīgas bišu dūkšanas. Man liekas, es jau dzirdu tēva bišu sanēšanu cauri kaujas dunoņai, kas nāk no

Jelgavas puses.

Tad abas dūkoņas saplūst kopā, un mani apņem nemierīgs murgains miegs. —

Es uztrūkstos no viņa, viss nosvīdis un drebēdams. — Nupat, nupat tak te bija māte, — es dzirdēju viņu saucam mani vārdā, redzēju viņu pašu, bet mātei bija bāls un bēdīgs vaigs.

Es pieceļos gultā sēdus, un uz mirkli man liekas, ka redzu durvīs pazūdam mātes pelēko lakatiņu. Bet nedzirdu iečīkstamies rokturi, un tagad es atjēdzos, ka durvis no iekšpuses aizšaujamas un ka es pats tās vakara noslēdzu cieti.

— Būšu redzējis nelabu sapni, — es domāju, apsēzdamies uz gultas malas.

Ir agra rīta stunda, un aiz loga sarkans blāzmo saules lēkts.

Ari Edgars ir piecelies gultā sēdus un stivi veras uz durvju pusi. Tad viņš uzmet man savādu skatu, un viņa seja šķiet bāla, par spīti blāzmas asiņainajam mirdzumam.

«Kas tev vainas?» viņš prasa.

«Redzēju māti — viņa sauca mani vārdā,» es sāku stostīties un tad drebēt, jo briesmīgas bailes man piepeši sažņaudza kaklu un locekļus.

Edgara seja kļūst vēl bālāka. Tā izskatās gandrīz balta, bet acis, stīvi ieplestas, atkal veras uz durvju pusi. Tad viņš sakniebj lūpas un pēc brītiņa nosaka:

«Sapņos daudz kas rādās: nevajag visam tūliņ ticēt.»

Es nomierinos, ātri nomazgājos un sāku ģērbties. J.āskrien pēc avīzes, vai neziņos ko jaunu, un jāatnes rīte tējai baltmaize. Mani trenca uz ielas arī vēl kas cits: gribas tikt ārā no mūsu istabiņas, kurā tik piepeši bija sagrābušas mani neizprotamas bailes.

So sajūtu es cenšos apspiest ar visu varu, un beidzot man tas izdodas.

Pārtikas veikala komijs stāsta, ka vāci atsviesti no Jelgavas un atkāpjoties liela sleiga.

Laikam nemetīšot bēgšanai mieru, kamēr neatradīšoties viņpus robežas.

Vienā stiepienā es esmu augšā pa trepēm, atpakaļ mūsu istabā, un steidzos pastāstīt Edgaram jauno vēsti. Viņam atplaukst seja.

«Brauksim vēl šodien paskatīties, kā iet vecajam pa mājām,» viņš laipni saka, sākdams mazgāties. «Brauksim ar pirmo vilcienu un tad ar kādu Jelgavas žīdu laidīsim tālāk.»

Mēs steidzamies uz staciju, un man ir reizē līksmi un baisi ap sirdi.

— Kā gan mājās tagad izskatās?

Mirdzu es atceros tikai vilcienā, kad tas jau sācis tusnīt uz Jelgavas pusi.

IV

Kārklinietes stāsts izrādās mazliet pārspīlēts, jo Jelgavā vēl redz diezgan daudz veselu logu. To pašu, šķiet, nevar sacīt par viņas aizstāvjiem, un vecais leitis, kurš pēc obligā-toriskas kaulēšanās apņemas mūs aizvest līdz mājām, stāsta par simtiem kritušu un ievainotu, kas gandrīz visi dienejuši Daugavgrīvas latvju bataljonos. Sveikā palikušie dzenoties vāciem paka], bet slimnīcas esot pārpildītas, un kapos jau no agra rīta strādājot racēju komandas.

Mēs izbraucam ārā no pilsētas. Nomales namiņu lielai daļai vēl aizslēģoti logi, kaut gan jau klāt pusdienas laiks. Māju iemītniekus aizbaidījis projām kaujas troksnis, un viņi vēl nav paspējuši atgriezties.

Važoņa zirdziņš sāk naski rikšot pa šoseju, kurai abās pusēs tagad plešas spilgtāki rudzu lauki un rūsgani tirumi, kas gaida vasarāja sēklu.

Padebešos sasaucas dzērvju bari, nākdami mājup no siltām zemēm, bet vecais leitis vēl arvien stāsta par Jelgavas kauju, pilsētas sargātājiem un viņu likteni.

«Vīri kā brieži, ilksi pārlauzīs kailām rokām,» viņš saka, grozīdams galvu, «tikai tās bises gan krievu ķeizars varēja iedot labākas. Un patronu arī pamaz bija. Varbūt par tās pašas latvju dziesmas dziedāšanu, ejot kaujā,» viņš nosaka, tad apraujas un uzšauj zirdziņam.

«Ko tad šie dziedāja?» Edgars jautā aizžņaugtu kaklu.

«Nu, to pašu — Dievs, svētī Latviju. Skanēja visa Jelgava, baroniem svila vaigi, un man vēl tagad tās jūsu dziesmas šalka ausīs skan,» važonis nobeidz, sākdams skatīties uz dienvidiem, kur priekšā dzirdama gurda ratu rībēšana.

«Nupat jau ved atkal,» leitis saka, rādīdams ar pātagu uz braucēju rindu, kas nāk arvien tuvāk. Tad viņš aptur zirgu un noņem cepuri. Noņemam arī mēs.

Braucēji ir šķūtnieki, sadzīti no Svētes, Garozas un Bramberģes. Veci vīri, sirmiem deniņiem un drūmiem vaibstiem. Tie brauc lēni, jo vedamiem nav kur steigties: stundu agrāk vai vēlāk, šodien viņus tā kā tā apņems kapu smiltis.

Citos ratos guļ divi, citos trīs, apsegti veciem, nodriskātiem kareivju mēteļiem, kas apsviluši, naktīs guļot pie ugunskuriem, aplipuši māliem un ložu saplosīti, i Kādā platā bezredeļu orē guļ viens otram blakus veseli četri. Orei kratoties, šineļa stūris ir atslīdējis vaļā, un var redzēt spurotas ūsas un pelnpelēku bargu veca rezervista seju, kas spītīgi sacirsta uz augšu un izdzisušām acīm veras debesu zilgmē, kur jautri vīteņo cīruļi, saukdami arājus tīrumā.

«Dieviņš vien zina, kas tagad ars tavu tīrumu, tu, debes-iijiāju ceļiniek,» klusi saka vecais leitis, un tad viņam uznāk ķiepus lēkme, kurai beidzoties tas noslauka ūsas un acis.

Man sāk drebēt lūpas un, negribēdams, ka Edgars to manītu, es novēršos sānis, sākdams vērot zaļo rudzu lauku, kurā ganās aitu pulciņš. Gans, tērpies kankarainos tēva svārkos, ir pienācis ceļa malā un vēro braucēju rindu un mēmos pasažierus, kuriem vairs nav kur steigties. Es redzu, arī viņam sāk raustīties seja, un, sakniebis lūpas, tas dziļāk uzmauc uz acīm cepuri ar aizplīsušo nagu.

— Arī viņa tēvs ir aizgājis karā. Varbūt kādā frontes malā arī tas jau kļuvis debesmāju ceļinieks. —

Kad šķūtnieku rinda pabraukusi garām, leitis uzšauj zirdziņam, un mēs braucam tālāk. Tad ceļš sāk mazliet liekties uz augšu un uziet pazema kalna mugurā,-kurai krustām pāri stiepjas izlocītas, nesen raktas grāvju līnijas, šķērsodamas rudzu lauku. Ap grāvjiem lokas pelēki stāvi, nesdami ārā nedzīvus augumus un guldīdami viņus turpat rudzzālē. To ir daudz, un te iznāks mazākais vēi viens ešalons.

Vedējs aptur zirgu un sāk stāstīt, rīkodamies ap savu pīpīti.

«Tepat jau ir tā kaujas vieta. Vāci nākuši'dziedādami uz Jelgavu, jo viņiem bijušas saņemtas tādas vēstis, ka krievu karaspēks jau atkāpies pār Iecavu, un labi, ja lūkošot vēl turēties pie Misas. Ar krievu družiņniekiem jau neesot karošana, vāci smējušies, tikai skriešanās sacīkste. Velns ar' ārā, kur tiem bārdainiem večiem esot žiglas kājas, — pat kavalērija netiekot līdz!

Viņi nezinājuši, ka latvju zemessargu rotas šepat uzcēlušas ierakumus un gaida, lai dziedātāji pienāk tuvāk. Aizmirsusies i dziesma, kad saņemti ar salvju uguni. Tā pļāvusi vāciešus kā zāli, jo viņi nākuši tāpat pulkā, kaušanos nemaz negaidīdami. Jātnieki sajukuši kopā ar kājniekiem un da|a jau metusies atpakaļ. Tad vāci sakārtojušies cīniņam un cīnījušies divas dienas, aizvakar un vakar, bet nevarējuši uz priekšu tikt.

Mēģinājuši gan ar ložmetējiem izpļaut sev ceju, gan šāvuši lielgabaliem, gan gājuši uz stiķiem, bet nekā. Mūsējie stāvējuši kā mūris, un vāci sākuši atkāpties lielā steigā, domādami, ka krieviem pienākuši lieli spēki un ka tie var tikt viņiem sānos vai aiz muguras. Nezinājuši, ka te stāv pretim tikai divi latvju bataljoni.»

«Tur nu guļ tie svešās zemes tīkotāji,» vedējs saka, ar pātagu rādīdams uz klaju, kas stiepjas aiz ierakumu līnijas. Ievainotos un daļu kritušo gan paspējuši paņemt līdz, bet tāpat būs mūsu racējiem vēl darbs pēc savējo aprakšanas,» leitis nobeidz, noglabājis pīpi kabatā un ņemdams grožus rokās. *

Mēs braucam cauri tai kaujlauka daļai, kurai vēlušies pāri vācu uzbrukumi. Daži viņu līķi guļ netālu no tranšejas dienvidu malas, cits ar seju uz leju, cits sagriezies uz sāniem. Pašā ceļa malā, atmuguriski kritis un plati iepletis rokas, dus milzīga auguma kareivis vācu kaskā, un sastingusī roka ceļ duri pret debesīm, vēl nāvē draudēdams. Aiz Viņa otrs un trešs, ņirdzīgi saviebtām sejām un vaļā palikušām

asiņainam mutēm, un vecais leitis mums stāsta, tie esot dabūjuši ar durkli krūtīs, jo daļai vācu izdevies aizskriet līdz pašai ierakuma malai, bet tikai retajam laimējies tikt no tās dzīvam atpakaļ.

Pa labi un pa kreisi no ceļa guļ pelēkzili augumi. Tad važoņa zirdziņš izbiedēts sitas sānis, jo grāvī, kas iet gar ceļa malu, glūn, sakrituši cits uz cita, trīs miroņi. Viņu sejas jau metas zilganmelnas, jo laiks ir silts, un tie acīmredzot krituši pašā kaujas sākumā. Bet izdzisušās acīs vēl blāvo ļauns, nespodrs mirdzums, kā lielas naida uguns atspīdums.

Beidzot mēs esam miroņu laukam cauri, un ap mums atkal sāk plesties zaļas rudzu svītras, mainīdamās ar mālainiem arumiem un augļu dārziem, kuros slēpušās snauž Zemgales saimnieku sētas.

Pie kādas no tām notikusi jauna saskriešanās ar vāciem, jo laidara mūris ir ložu sakapāts, dažām ābelēm nopļauti pumpuru pilnie zari, vienam klēts galam vairs nav jumta, bet dzīvojamās ēkas vietā redz kūpošas krāšņatas, no kurām ceļas augšup nokvēpis skurstenis.

No drupu kaudzes ceļas gaisā tievas dumu strūkliņas, un diendusas stundas vēsina nes mums virsū vēl karstas plēnes, kurām nāk līdzi smaga gruzduma smaka un svelmes elpa.

Leitis atskatās pār plecu, kā gribēdams atkal uzsākt valodas, bet apraujas, ieskatījies mums sejās, un nopūzdamies sāk skubināt zirdziņu.

Kaut jel drīzāk tiktu mājās. Man piepeši palikusi smaga galva un gurst sirds, kā jūtot lielu nelaimi.

Puszagšus es uzmetu Edgaram ātru skatienu. Viņam ir bāla seja, cieši sakniebtas lūpas, un es manu, ka baisīgais nemiers, kas mani sagrābis no jauna, māc arī brāja dvēseli.

Edgars piesola važonim pusrubli dzeramnaudas, ja tas brauks ātrāk, un leitis sāk strādāt ar pātagu, kaut gan zirgs nav no slinkajiem un tam labi sokas tecēšana.

Vairs tikai trīs verstis līdz mājām. Tagad tikai divas, un nu jau var saredzēt veco liepu milzīgos augumus, caur kuru zariem manāmi ēku jumti. Netrūkst neviena, un mēs atviegloti uzelpojam, jūtot, ka nove| as baismīgā nemiera smagums no sirds.

t

Nē, mūsu māju tuvumā nekas nav noticis, un tātad mājās ari nē. Viņas stāv neaizskartas, un ap tām, kā agrāk, šalc veco liepu pulks, kas salapojis tās apslēpj no visu kaimiņu un lielce|a gājēju acīm ar savu za|umu.

Bet kāpēc neviens nenāk mūs saņemt? Agrāk, ik reizes pārbraucot, ganu meita vai kalpone steidza atcelt pagalma vārtus, un viņām līdzi skrēja vecais Pakans, ar līksmu riešanu sveikdams savu draugu ierašanos. Pag'alma vidū mūs mēdza sagaidīt māte, kupla kā visas Zemgales saimnieces, un Smaidiem tā pielijušo seju, ka likās —

smēja visas sīkās grumbiņas zem acīm un deniņos. Un tad, no zirga sta||a puses yai klēts nāca tēvs, vingri un cieti sperdams ik soli un taisni nesdams gadu nastas nesaliekto, slaiko virsdienesta seržanta augumu, — savā laikā labākais šāvējs visā Varšavas gvar-dijā. Viņa kalsnā seja bija barga un skarba, bet zem garajām ūsām paslēpies vizēja viegls pussmaids, pussmlns par dēlu ierašanos.

Leitis pats atce| vārtus, un mēs iebraucam pagalmā. Un tad mums ieviļņo ausis kāda skaņa, kas liek sirdīm sažņaugties briesmīgās bailēs un dvēselēm nodrebēt.

Tā ir bēru dziesma. «Mājās, mājās steigsimies.» Viņa plūst no mūsu istabas saimniekgala logiem un viļņo pāri pagalmam. Dziedātāju nav daudz, jo dziesma skan gurdi un klusi, bet atbalsojas krūtīs ar tādu spēku, ka mēs ar Edgaru metamies, cik jaudas, skriet uz istabas pusi.

Mēs izskrienam cauri lievenim, priekšnamam un ēdamistabai, un apstājamies pie zāles durvīm, atspiezdamies pret viņu stenderēm un krampjaini saķerdamies rokām, jo mums ļodzas ceļi, un nepieturoties jāsaļimst.

Pirmo mēs ieraugām tēva seju, jo tā vērsta tieši pret durvīm. Viņa ir pelēkbāla, un sveču ugunis, kas zvi|o zem viņas, met tēva sejai pāri vaska dzeltēnu atspīdumu.

Tēva seja ir bāla, bet cieta un skarba kā arvien; tikai acu plakstiņi mazliet sarkanāki, un melnās ūsas, kurās viz vecuma sarma, nokarājas lejup, gandrīz aizskārdamas dziesmu grāmatu, ko tēvs tura rokās, ar savu balsi vadīdams dziesmas meldiju, jo saimes ļaudis, kas nostājušies no tēva pa labi un pa kreisi, un pie pašām durvīm, ir gandrīz visi leiši, un luterāņu dziesmas nedzied. Viņi stāv nodurtām galvām, salikuši rokas, bet lūpas kustas tikai vecajai Edei un Jurltim, kuram tēvs dod žēlastības maizi, kā vecam kalpam, kas visu mūžu nodzīvojis mūsu mājās un jau vectēvam kalpojis.

Mūsu skati klīst pa istabu, apstaigādami mājnieku sejas, maldās no vienas pie otras, meklē un mēmi vaicā, bet mātes nav nekur.

Tad viņi atgriežas pie bālpelēkās tēva pieres, pilni izmisuma baiļu, un tēva asiņu balss mūsējai atsaucas. Viņa vaigu grumbas nodreb, noraustās piesarkušie plakstiņi, gausi celdamies uz augšu un atsegdami acis, kas nolaistas lejup, skatījušās pāri dziesmu grāmatai. Viņas ir pilnas smagu bēdu un baisas uguns, un dzīvi ieurbjas mums sejā. Tad tēva plakstiņi, kā mādami, atkal laižas lejup, atkal slīdēdami pāri grāmatas lappusēm, kurās lasāma vecā bēru dziesma. —

Klausīdami nedzirdamai pavēlei, ko paudis tēva skatiens, mēs sākam virzīties tuvāk un vērties turp, kur tēva priekšā, mijoties sveču gaismai ar pēcpusdienas saules gaismu, balo kaut kas pelēkbalts. Tad mēs pavirzāmies vēl tuvāk, saimes ļaudis atkāpjas sānis, dodami ce|u, un kājas mums pašas no sevis saļimst ce|os — no krūtīm sāk lauzties

nevaldāmas elsas, jo sveces deg zārka galvgalā, un zārkā gu| mūsu māte, tērpta melnajās svētku drānās, uz krūtīm saliktām rokām un viņās iespiestu mutautiņu.

Ir vēla nakts, un pie debesīm jau sāˆbālēt zvaigznes, kad tevs beidz mūsu mājas bēdu stāstu. Viņš runā klusi un gausi, ar piesmakušu kaklu, brīžiem apstādamies, kad tam aizraujas balss. Un vārdi, kas nāk pār tēva lūpām, krīt dunēdami mums dvēselēs, kā smagi akmeņi. —

-, ,.| l., , I ilr' • ■ 1 !i

Kaujas priekšvakarā krievu karaspēks, bēgdams uz Jelgavas pusi, ņēmis šķūtis visās šosejai tuvākās mājās un no mūsu sētas izrīkoti veseli trīs pajūgi. Tēvs baidījies, ka savus zirgus vairs neredzēs, un tāpēc braucis kā trešais braucējs Jurītim un Juzim līdz. Par mājās tikšanu daudz nebēdājis, neticēdams, ka vāciem tīri pa jokam atdos Kurzemi. Vēl ātrāki, kā nākuši, tie bēguši atpakaļ, viņš domājis, bet ko lai dara saimnieks, ja paliek pašā sējas laika sākumā bez zirgiem un nav ko arklā jūgt?

Kad sākusies šaušanās Ruļļu kalnos, Jelgavā izcēlusies panika, un krieviņi bēguši, kur kurais. Mūsmāju šķūtnieki izgāzuši viņu mantas uz ielas un paslēpuši zirgus un ratus kādā iebraucamā vietā. Kalpi palikuši pie zirgiem, bet tēvs, atcerējies jaunību un savus gvardijas seržanta laikus un nevarēdams nociesties, gājis uz Ruļ|u kalna pozīcijām, kur vāciem nostājušies ceļā latvju zemes sargi.

«Gribējās izmēģināt roku, vai nav pavisam aizmirsusi rīkoties ar šauteni, un bija ari mazliet kauns: jātiek drīzāk mājās, tūliņ varēs agrīnos miežus sēt, un kā nu nepalīdzēt vīriem, kas karo, lai vāci muktu atpakaļ un ceļš uz mājām būtu atkal va|ā,» tēvs kā atvainodamies nosaka.

Ruļļu kalna pozīcijās tēvam nācies kādu laiciņu stāvēt dīkā, jo uz trim mūsējiem bijušas tikai divas šautenes. Tad kāda no tām tikusi brīva, un virsnieks, kas sākumā gribējis dzīt tēvu projām, drīz vien teicis, šis esot tīri labs talcinieks. Kad vāci atkāpušies, negribējis vairs laist projām, solīdamies celt par virsseržantu. Bet tēvs pēc kaujas atkal palicis, no karavīra par saimnieku, domājis tikai par miežu sēju un, aizbildinādamies ar saviem sešdesmit gadiem, steidzies atpakaļ uz Jelgavu, lai jūgtu zirgus un brauktu mājās. Bijis tāds nemierīgs prāts, kā paredzot nelaimi.

Tā iznākuši mūsu mājās līdz ar diviem zemessargiem, otrā dienā pēc tēva aizbraukšanas, kad vāci jau bijuši pie Jelgavas. Viens no zemessargiem bijis leitis Kazimirs, kas pirms gadiem kalpoja pie tēva par puisi, otrs kāds krievinieks. Abi atklīduši pa krievu bēgšanas laiku no savas družinas un, vācu jūrniekiem aizņemot ceļus, slapstījušies pa birztalām un krūmiem, nezinādami kur palikt un negribēdami gūstā krist. Tad Kazimirs atcerējies, ka tepat tuvumā esot mūsu mājas, un devies turp, vezdams krieviņu sev līdzi. Abi tik ilgi bučojuši mātei

rokas, līdz tā bijusi ar mieru dot bēgļiem patvērumu. Iedevusi vecās tēvadrēbes, ko apvilkt kroņa drānu vietā, un piekodinājusi paslēpties kūts augšas salmos.

Piekusušie bēgli nekāpuši vis kūtsaugšā, kā māte mācījusi, bet nolikušies gulēt turpat pūnē uz āboliņa rindas. Rita agrumā viņus tur uzgājuši vācu jātnieki, pēc Jelgavas kaujas drāzdamies projām no Zemgales un meklēdami pa sētām barību, ko pabarot savus noskrietos zirgus. Māte gan teikusi, ka gulētāji esot viņas algādži, bet vāci pamanījuši krieviņam kājās vēl ķeizara dotās bikses, — bijis nolicies ar visām' gulēt.

Vāci pārskaitušies, sākuši lādēties un kliegt, ka māte esot krievu spiegu slēpēja un ka spiegu vainas dē| šiem neizdevies ieņemt Jelgavu. Viens no virsniekiem iesitis mātei ar jāt--nieku pātagu, un Pakans klupis tam krūtis, pārkozdams roku. Vāci viņu turpat nošāvuši un teikuši, ka tūliņ noturēšot lauku kara tiesu. Virsnieki parunājuši savā starpā, un vecā-^ kais tad paziņojis, ka kara tiesa nospriedusi visiem trim apsūdzētajiem nāves sodu.

Abiem pārģērbtiem krievu zaldātiem par spiegošanu vācu armijas aizmugurē, un mātei par spiegu slēpšanu.

Nelīdzējušas ne mātes asaras, nedz saimes mešanās ceļos un lūgšanās žēlot saimnieci. Visiem trim sasietas rokas, tie pievesti pie vāgūža durvīm un nošauti ap saules lēkta stundu!

Papriekš māte, kas, stāvēdama pretim jātnieku karabi-niem, lūgusi par dēliem Dievu, un pēc tam Kazimirs ar krieviņu.

Tad vāci sakāpuši zirgos un, teikdami drīz nākt ar lieliem spēkiem atpaka|, aizgājuši uz Elejas pusi. —

Debesīs deg saules lēkts, bet miegs nevienam no mums nenāk prātā. Mēs sēžam, kā sēdējuši, pie tēva istabas galda arī pēc tam, kad viņš beidzis stāstīt un ar plaukstu izslaucījis pietvīkušās acis.

Saimes gala noklaudz durvis, un pāri pagalmam ar slauceni rokā aiziet kalpones. Jumtā dūdo baloži, iečīkstas akas vinda, un mēs skatāmies logā, aiz kura ce| savus kailos zarus ceriņu krūms. Salapojis viņš gandrīz aizsedz logu, un ziedu laikā viņa violetās vālītes spraucas istabā, dvašodamas maigi saldu smaržas reibumu. Tad gandrīz nevar saredzēt ēkas, un tēvs jau sen taisījās apcirpt krūmam saknes, bet šo darbu atlika no viena pavasara uz otru, klausīdams mātes lūgumam.

So ceriņu krūmu tā bija pārvedusi drīz pēc kāzām no savām mājām, un viņa ziedu elpa tai atgādināja Mežotnes dzimteni.

Cauri ceriņu krūma ziediem, kas pilni piebriedušu pumpuru, tagad vēl var redzēt laidaru, aiz kura sarkani liesmo padebeši, un redz arī vāgūža durvis. Virs tām ir mūra kaļķos iekalts skaitlis «1895».

Tas ir tas gads, kura rudenī mūsu tēvs, pārnācis no virsdienesta un beidzis uzcelt vectēva aizsāktos jaunos staļļus, braucis uz mežotniekšiem pēc līgavas, klausīdams vecās mātes žēlabām, ka

saimnieces gaitas tai palikušas par grūtām, un dēlam ar' gadi ejot uz priekšu. Esot pats pēdējais laiks meklēt Vanagu mājām jaunu saimnieci. —

Mūsu skati atraujas no tēva kāzu gada skaitļa un sāk slīdēt lejup, atkal apstādamies pie vāgūža durvīm.

Man liekas, ka pāri pagalmam var viņās saredzēt deviņus mazus caurumiņus, — par spīti asarām, kas miglo acis.

Tos izurbušas vācu karabinu lodes, un šāvēji bijuši trīs.

Trīs vācu lodes nonāvējušas mūsu māti, — trīs lodes gājušas cauri viņas krūtīm, kad saules lēkta stundā to nostādīja pie vāgūža durvim, — asarām nolijušo seju, nevarēdama pēdējai lūgšanai salikt rokas, kas sasietas tai uz muguras, un drebošām lūpām, vēl minēdama dēlu vārdus, kad skanēja komanda, rībēja salve un drāzās ložu šalts.

Viņas balsi dzirdēja mūsu asiņu balss, — cauri Iecavas siliem, Olaines mežiem un Tīreļpurva klajiem, un līdz nāves stundai tā skanēs mums dvēselēs.

V

Lazdu krūmos mirdz maigi dzeltēnas ziedu bārkstis, blīgznas un kārkli šūpo zeltainas, un aploka bērziem sprāgst pumpuri; viņu zaros vietām jau pavīdējis pirmo lapu vārais zaļums, jo šogad ir agrs pavasaris.

Jāņogulāji un ērkšķu puduri vieš lapas un bālzaļganus ziedus, un ap tiem duc bišu izlūki, vēl pusnoreibuši no ziemas guļas. Saulstaru izvilināti no stropiem, viņi pirmie uzsākuši priecīgo medus dziesmu, kas kļūst sadzirdama ap lapu plauku, un beidz ar viņu briedumu.

Mātes bēru diena ir silta un gaiša, un tikai pašā apvāršņa malā staigā baltu padebešu pulki.

Mēs iznesam matēs zārku no istabas ābeļdārzā, kur klēts galā jau sastājušies bērinieki un saimes ļaudis, un noliekam viņu uz blakus sabīdītiem soliem. Tad tēvs ar Edgaru noceļ zārka vāku, lai māte pēdējo reizi redzētu savu sētu, viņas pagalma tekas, pa kurām tā divdesmit gadus staigājusi, iedama saimniecības gaitas, un veco ošu gatvi, pa kuras vareno stumbru starpu aizvijas mūsu māju ceļš.

Šodien pa to aizvedīs mūsu māti pēdējā braucienā vecais bēris, viņas rāmais un uzticamais godību un tirgus zirgs.

Mātes sejā nav sāpju, nedz moku, tikai kluss, sastindzis miers. Viņa vēro sētu un palicējus caur aizvērtiem acu plakstiņiem, un ap lupu kaktiem tai iegūlušas vieglas miroņu smaida rievas.

Tad vecais Kalnietis, mūsu kaimiņš un pērminders, uzsāk trīcošā balsī bēru dziesmu, un mēs dziedam līdz. Atsaukdamies dziesmas šalkai, vējš iežūžojas ābeļu zaros, sapurina ziedošās lazdas un uznes mums virsū dzeltēnus ziedu putekšņus. Tiem apbirst mūsu galvas un pleci, un mātes miroņ-auts, uztverdams viņas dārza sveicienu.

Vēja plūsmai atlaižas līdz apmaldījies bišu pāris, un dūkdams sāk

riņķot ap zārka galvgaļu. Viņas nolaižas tik zemu, ka spārniem sapinas mātes matu cirtās, kas glaužas tai ap deniņiem un palikušas lakatiņa neapsegtas. Varbūt bites ir pievīlis mātes vaigu vaskainais dzeltēnums vai miroņpala-gam uzšūtās baltās puķes. Kad tēva pirksti izņem bites no mātes matiem un palaiž vāļā, viņas, sirdīgi dūkdamas, uzšaujas gaisā un pazūd aiz ābeļu galotnēm.

Tēvs neveikliem, drebošiem pirkstiem sakārto mātes lakatiņu un matus, kurus sajaukuši viņa bišu spārni, un pārvelk ar plaukstu sev pār seju, noslaucīdams iesirmās ūsās ieritējušu lielu asaru. Tad viņš saņemas, atkal ir bāls, ciets un mierīgs, un nenovērsdams no mātes sejas acu, klausās Kalnieša vārdos, jo dziesma ir galā, un vecais pērminders teic izvadīšanas runu. —

Elsas man smacē kaklu. Es novēršu asarainās acis no zā'r-ka, cenšos neklausīties Kalnieša vārdos, kas nāk svinīgi un lēni, un sāku skatīties vecās ābeles zaros, kurus tā izplētuši pār bērinieku pulciņu.

Pērnruden mēs ar māti ņēmām viņas ābolus. Tie ir lieli un dzeltēni, ar vidū paslēpušos medainu dzeltainumu, un māte mēdza smiedamās teikt, ka viņi garšojot pašam ķeizaram.

Ābelei ir vairāk gadu nekā mūsu tēvam. Tā atvesta no Rundāles, kur pirms simts gadiem nodzīvojis dažas dienas Napoleons, iedams karā uz Maskavu.

Vai arī lielajam karotājam toreiz būs gājuši pie sirds šīs ābeles ciltsmātes augļi, es nezinu. Man ar Edgaru tie garšoja lieliski, un māte, mums rudeņos braucot uz Rīgu skolā, deva pa lielai kastei līdz, — lai ēdot un māti pieminot.

Tekainīša gados man tikās rāpties augšā pa kreveļaino vecās ābeles stumbru, kāpelēt pa viņas zariem un skatīties no virsotnes uz mūsu mājām kā no zaļa lapu kalna. No šī paraduma mani nespēja atradināt ne tēva siksna, nedz mātes bāršanās, jo cietie sauso zaru lūzumi plosīja man biksītes.

Sī pati ābele reiz paglāba mani no traka suņa, kas diendusas stundā bija ieskrējis mūsu pagalmā un putojošu, ieplēstu muti lēca man klāt. Es uzrāvos ābelē, kā vētras celts, un sāku skāņi raudāt. Suns grieza robus un slaistījās ap ābe-Ies stumbru, un no bailēm man tirpa rokas un kājas. Es būtu drīz nogāzies zemē, ka manus brēcienus nedzirdētu māte, kas gulēja tēva istabā dienvidu, — tēvs bija aizbraucis uz Jelgavu. Es pamanīju logā mātes izbiedēto seju, tad tā pazuda, priekšnama durvis atskrēja vaļā, un uz lieveņa izsteidzās māte ar tēva medību bisi rokās. Ap lieveņa stabu pajuka uguns un dūmi, un šāviena troksnis man likās tik briesmīgs un skaļš, ka pirksti atspruka no ābeles zara vaļā, un es novēlos zemē, — turpat blakus svešajam sunim, kam divkārtējs skrošu lādiņš bija sašķaidījis galvu.

Līdz tai dienai un arī pēc tās māte netika ņēmusi rokā nekādu šaujamo un pati nezināja pasacīt, kā tai bija veicies notēmēt un reizē

pasprūdīt abus bises gaiļus. Pat vistas viņa nevarēja nokaut, — visu mājas kustoņu kaušanas darbi bija jādara tēvam vai vecajam Jurītim, — bet, redzot mani briesmās, tai diezin kur bija radusies dūša un gadījies cīņas spars.

Vecais Kalnietis ir beidzis savu runu, un mēs ejam pēc kārtas pie mātes atvadīties. Tēvs noglauda viņai pieri un vaigus, kodīdams savas iesirmās ūsas, un tad atgriežas, jo tagad arī viņam sāk raustīties pleci.

Tad noliecas pār zārku Edgars, un seja ir dzeltēnpelēka kā mātes vaigs; viņš sažņaudz dūres, sakož zobus tik cieti, ka tam piepampst žokļu muskuļi, un, noskūpstījis mātei roku, atiet sānis, dodams man vietu.

Es redzu mātes vaibstus kā caur miglu, jo acis pieplūdušas asarām. Es saņemu mātes roku savos pirkstos, — tā ir stinga un dveš ledainu vēsmu, — un, noliecies, lai noskūpstītu lūpas, sāku grīļoties, — man sejā ir iesitusies saldeqi pretīga trūdu smaka.

Laiks ir silts un no viņa rīta jau pagājuši divi dienvidi. —

Tad zārkam uzliek vāku, mēs uzceļam mātes šķirstu uz ratiem, kurus piebraucis Jurītis, un vecais bēris sāķ gausi locīt galvu, vezdams savu saimnieci viņas pēdējā braucienā.

Tēvs ved bēri aiz galvas, mēs ar Edgaru ejam ratiem blakus, pieturēdami zārku, lai to nekrata izbrauktā ceļa grumbas. —

Dunēdamas krit kapa smiltis, apsegdamas māti, vaiņagus un skujas, un tad mēs raudam savas pēdējās asaras.

No tās dienas mēs neesam vairs raudājuši, — tēvs, Edgars, un es ari nē, kaut gan man bija tikai sešpadsmit vasaras.

Bērinieki izklīst tai pašā naktī, un mēs paliekam vieni. Māja ir tik tukša un pilna baisīga klusuma, un vienmuļīgi, un reizē draudoši skan vecā sienas pulksteņa tikšķēšana. Un vakaru pusē |auni blāvo rūsa, vēstīdama, ka tur iet zemei pāri negaiss.

Pērkoņa vai kara negaiss, — kas to lai tagad zin pasacīt. —

Tēvs sēd galda galā, savā saimnieka vietā, un stīvi veras logā, kur traukdamās krēslainā pavasara nakts tumsā, ap-vārkšņa malā liesmo un dziest rūsas ugunis, brīžiem ļaudamas saskatīt pagalmu un vāgūžu durvis, kas logiem iepretim. Tad mēs varam saredzēt arī tēva acis, kas liekas svešas un cieti |aunas, un viņa seju, kurai skrien pāri tumšas ēnas, mainīdamās ar tālās uguns blāvo atspīdumu.

Vienmulīgi bez gala, un reizē pilns draudu, kā nelokāms likteņa vēlējums, iet vecais sienas pulkstenis. Un mūsu asiņu balss, piebalsodama neatlaidīgi pulksteņa draudēšanai un tai atsaukdamās, kaļ deniņos, zvana ausīs, dun sirdīs un saka bez stājas:

«Aci pret aci, zobu pret zobu, — aci pret aci, zobu pret zobu.» —

Mēs visi dzirdam šo balsi, kas skan mūsu kopējās asins ķēdēs, un brīžiem man pat liekas, ka to čukst mums ausīs, nedzirdamiem so|iem iedama no viena pie otra, — no tēva pie Edgara, no Edgara pie manis,

— kāda neredzama balss, kurai līdzi nak viegla trūdu smaka.

«Tēvs, dabū man no pagasta uzticamības apliecību,» Edgars saka, pacēlis galvu un kā klausīdamies, — vecā pulksteņa gaitā vai mūsu kopējās asins balss zvanīšanā.

«Priekš kam tev tā apliecība?» tēvs prasa savā cietajā balsī, kas divdesmit gadus paradusi rīkot saimi un pirms tam otrus divdesmit gadus komandējusi mācības laukumu klajos un kazarmu pagalmos.

«Braukšu uz Maskavu, kara skolā,» Edgars atsaka.

«Labi, dēls,» tēvs saka, un rūsas atmirdzumā es redzu, ka tam.iegailas acis un vēl cietāks paliek sejā. «Labi, dēls, brauc,» viņš klusāk atkārto, «bet vai tevi uzņems bez septītās klases apliecības?»

«Ja palūgšu direktoru un teikšu, ka tagad es nevaru nebraukt, ka man jābrauc tūliņ, — gan jau iedos,» Edgars nobeidz, — balss tam skan cieši un skarbi, un tikai tagad, pirmo reizi manā sešpadsmit gadu mūžā, es jūtu, cik ļoti līdzinās mūsu tēvam viņa vecākais dēls.

«Kad gribi braukt uz Rīgu?» tēvs pēc brītiņa prasa, un viņa balsī es tagad dzirdu maigāku pieskaņu, bet tā ir tik vāra, ka gandrīz nav samanāma.

«Jau rītu: 1. maijā sākas kara skolā mācības.»

«Tātad pēc četriem mēnešiem?»

«Būšu virsnieks tepat mūsu frontē.»

«Labi,» tēvs atkārto un tad griežas pie manis:

«Un tu, Artūr? Ko tu domā darīt?»

«Nezinu,» es vilcinādamies atbildu, «gribētu pabeigt klasi, un tad . . .»

«Arī labi,» tēvs nokāsējies saka. «Noliec savus šī gada eksāmenus un tad redzēsim, kas tālāk darāms. Virsnieks no tevis neiznāks, — esi par jaunu un par mīkstu, — bet kareivis varbūt gan,» viņš nobeidz, gausi pieceldamies no krēsla.

«Iesim gulēt, bērni! Ar labu nakti!»

«Ar labu nakti, tēvs,» mēs atbildam un ejam priekšnamā, lai kāptu pa trepēm augšā, jumta istabiņā. Vasarā tur mitināmies mēs, bet rudeņos to pieber pilnu āboliem, no durvīm līdz logam, un istabiņas sienas tā piesūkušās viņu smaržas, ka ta samanama ir pavasarī, ir vasarā. Te labi sokas mācīties, ir vienmēr klusi, un no loga var redzēt mūsu laukus kaimiņu sētās, aiz kurām apvāršņa malā saslēdzas iezilgans mežu loks.

Debesis šonakt ir apmākušās, dienvidvakaros blāzmo rūsa, uz mirkli šad un tad pašķirdama tumsas slāņus un aizdegdama zemu staigājošos padebešus, un tad liekas, it kā apvāršņa malā skrietu augšup iesarkāni milzu- plakstiņi un nikni iegailējas ļaunas acis. Bet tikai uz īsu mirkli. Tad tumsas skropstas atkal skrien lejup, padebešu plakstiņi aizveras cieti, un nekas vairs nav saskatāms apvāršņa malā, kur nupat ļauni zvēroja milzu redzok|i, kāri vērodami Zemgales

klajumu.

Naktī es atkal redzu māti savos sapņos. Viņa ir bēdīga un klusa, un staigā tik viegli no viena dēla gultas pie otras, ka tās soļi liekas neskaram grīdu. Tad viņa atsēstas uz manu cisu malas, skatās man sejā izdzisušām acīm, un krūtīs tai liesmo trīs sarkani, ložu urbti caurumi.

Edgars jau aizbraucis uz kara skolu, un tagad es esmu Rīgā gluži viens. Skolotājiem pārgājusi bēgšanas alka tūliņ pēc vācu atsišanas no Jelgavas, un mācības rit savu parasto gaitu, stundām mijoties ar jautras čalošanas pilnām starpstundām. Tām visām seko krēšļaini pavasara novakari, kad, bulvāra liepu ēnā slēpdamies un zem ziedošiem kastaņu kokiem staigā, saķērušies rokurokā, ne vien pieaugušie, bet arī vecāku klašu audzēkņi un ģimnāzistes brūnos svārciņos un bizītēm pār plecu, — pusbērni, pussievietes, kā nu kura, jo Valdis Lejiņš, mūsu skolas lielākais švīts, ko citi uzskata par donžuānu, mēdz sacīt, filozofēdams starpstundās un laizdams papirosu dūmus caur nāsīm, ka ģimnāzistes pārvēršanās sievietē esot galvenā kārtā atkarīga no diviem faktoriem, — viņas pašas temperāmenta un viņas dzīvokļa saimnieces modrības. —

Ar Mirdzu neesmu ticies ***no*** viņreizējās sastapšanās Bas-tejkalnā, kad viņas skūpsts man apdedzināja lūpas. Neesmu viņai vairs rakstījis, jo mātes liktenis mani māc un smacē, līdzko es palicis viens, atšķīries uz ielas vai skolas koridorā no biedru bara, vai pārnācis savā Matīsielas istabiņā.

Mātes ēna iet man visur līdzi, un viņas pavēnī nīkst manu jauno dienu prieks, agrākā alka būt jautrā pulkā un zēna sapņu lidojiens. Es jūtu viņas neredzamo klātbūtni dienas stundās, vakaros, kad gaisma vēl nav nomainījusi tumsu, un nakts stundās, kad pār namu jumtiem uzkāpj mēness, — bāldzeltēns kā miroņa seja.

Asaru man vairs nava, bet viņu vietā dedzina acis neredzama guns, un krūtīs sarkst asa sāpju smeldze kā nedzīstoša vāts. Biedri saka, es esot pārmainījies no iekš- un ārpuses, un laikam tas būs tiesa, jo, pieejot pie spoguļa, es redzu veramies man pretim iekritušus redzokļus, un ap lūpām ir saskatāmas dziļas rievas. Es izskatos vecāks un bālāks, un izbalējuši ir mani zēna sapņi, kurus tagad atceroties uznāk īgnums un sametas kauns. —

Lejiņš kādā starpstundā pienāk man klāt un saka: «Mirdza liek tevi sveicināt un prasa, kur tu pavadot savus brīvos vakarus, — neesot redzēts vai no pašas mūžības;.» viņš smiedamies saka un skatās manī savām zilajām, nekaū-nīgajām acīm, kuru dēļ tam skrien pakaļ tik daudz ģimnāzistes.

Man atmiņā ieskanas jautru smieklu zvaniņi, acu priekša uzaust meitenes sejiņa, un sirdī uz mirkli iesitas greizsirdības vilnis.

«Laikam gāji ar viņu uz randiņu?» es prasu, skatīdamies Valdim

acīs, kurās dzirkstī nekaunīgas uguntiņas.

Viņš sataisa nopietnu seju, nopūšas un tad saka:

«Nu, ko lai dara? Jāuztur mūsu skolas reputācija sieviešu acīs, un dažreiz jāaizvieto tie, kam priekš tādām lietām nav vaļas,» viņš nosaka, bet tad, ieskatījies man ciešāk sejā, apˆ raujas un pazūd biedru drūzmā.

Vēl drūmāks es eju mājup, savā Matīsielas istabiņā ***unr.*** ceļā uz turieni visu laiku dzirdu nākam man līdz meitenīgi' jautru smieklu zvaniņus. Kāpjot pa trepēm, viņi sāk attālināties un beidzot izdziest pavisam, kad mani apņem četras -■ sienas, un es redzu uz kumodes uzlikto mātes ģīmetni, lakatiņa apņemtu, smaidošu seju, kurā man zināmas visas grumbiņas, un laipnām, mazliet sērīgām acīm.

Nesen vēl tādas bija arī man, jo es esmu mātes dēls, atsities viņas ciltī, kas ir daiņotāju un Lielupes zvejnieku cilts, laipna un rāma kā Zemgales lielākās upes ūdeņi. Tikai retumis viņi sāk bangot, — kad kviešu laukiem un lukstu pļavam iet pari negaisa padebeši, un pavasari, kad nāk palu laiks.

Ari pār manu dvēseli tagad nācis palu un bangu laiks, saceldams viņā lielus viļņus, kas diezin kad stās viļņot un diezin kur tie mani aiznests.

VI

Kviešu druvās zilganie stiebri sniedzas jau līdz krūtīm, un pļavās tā sazēlusi zāle, ka pļāvējiem nākas brist kā pa zaļu jūru, un muguras kļūst slapjas jau pēc otrā vaļa. Tad viņi apstājas un, strīķēdami izkaptis, mazliet atpūtina plecu muskuļus.

Dažkārt tie apstājas arī vāla vidū, pusvēzienā apturēdami izkaptis, un, brītiņu klausījušies, liek atkal šņākt platajiem asmeņiem zālē, un pēc brītiņa atkal klausās, aizturējuši elpu un savu izkapšu staigāšanu.

Viņi klausās tālā rūkoņā, kas atgādina pērkona dūcinā-šanu horizonta malā, kad negaiss jau pārgājis pāri un zibeņi kapā lietus mākoņu lāņus aiz trijiem novadiem.

Tak pērkoņa rūkšana gan kļūst arvien klusāka, attālinoties melnu mākoņu kalniem un negaisam aizejot gar debes-malu. Šī rūkoņa turpretim neapklust jau trešo dienu un nāk arvien tuvāk, kaut gan debesis ir skaidras, un padebešu neaizsegta un liesmaina staro saules ripa, liedama savu svelmi pār Zemgales sētām un laukiem, un treknajām līču pļavām, kurās lokas balti augumi, lāgu lāgiem apstādamies savā pļāvēju gaitā, lai vērotu bezmākoņaino debesu rūkoņu un tveices sakarsētā gaisa drebēšanu.

Tā ir lielgabalu dūkoņa, kas veļas pāri Zemgalei, nākdama no Lietavas puses, un nemiera pilnas ir kļuvušas lauku ļaužu sirdis un domas. Sis nemiers kļūst vēl smagāks un trauksmī-gāks, redzot pa lielceļiem kustamies uz ziemeļu un rītu pusi putekļu mākoņus, kuriem skrien pa priekšu visādas lopu balsis, sieviešu klaigas un ilgi brauktu

ratu čīkstēšana. Šad un tad vējapūsma, nākdama no zilganiem krievu laukiem vai ozolu birztalas puses, pasit sānis no ceļa putekļu padebešus, un tad var saskatīt nosvīdušus zirgus, kas velk smagi piekrautus vezumus un milzu ores, un aitu barus, kuru žēlās brēkas atgādina mazu bērnu raudāšanu. Ar aitu bariem mijas brūnu un melnraibu govju pulki, virs kuriem, putekļu blāķiem sablīvējoties no jauna, kļūst saskatāms tikai ragu mežs. Tas sašūpojas un sāk trīcēt, atskanot dobjai vēršu maurošanai, un viņai tūliņ atsaucas mazliet sīkākas govju balsis, kurās skan ilgas pēc zaļām āboliņa ganībām un vēsiem laidariem, un izmisums, kam nava svešas arī rāmās lopu dvēseles.

Govju bariem seko meitenes un sievas sajauktiem lakatiņiem, basām kājām un nosvīdušām sejām. Ar rīkstēm un skaļu kliegšanu tās trenc lopus uz priekšu un reizē lūko viņus atgaiņāt no iebrukšanas auzu un miežu laukos, kas zaļo ceļmalās. Aizsmakums un izmisis niknums, kas skan cauri sieviešu balsīm, liecina, ka lopi un viņu dzinējas nāk no liela taluma, nāk jau otro vai trešo dienu zem saules svelmes un putekļu mākoņiem.

Aiz govju pulkiem smagi soļo cūkas, un tālā ceļa staigāšana grūti sokas viņu resnajām, īsajām kājām, un visgrūtāk pie aizgalda un rāmas guļas pieradušiem rožainbaltiem barokļiem. Viņi smagi elš, un no pavērtām mutēm gubām krīt putas. Dažs iestenēdamies pakrīt, vārīgi saliekdams zem sevis atspaidītos nagus, un uz rājieniem un rīkstes cirtieniem atbild ar žēlu kviekšanu. Citi lūko paglābties no sitieniem un ceļa grūtībām ceļmalas grāvjos, kur pieputējušā zāle vēl slēpj savās lapās un stiebros mazliet vēsuma, ko atstā-jis:‘sen 1 ijušais lietus un kas palicis dedzinošo saules staru neizdzerts.

Cūkas pagurst ātrāk par citiem māju kustoņiem, paliek ceļa malā, un velta ir izmisušo dzinēju nežēlība, kas ar sitieniem lūko viņas dzīt uz priekšu.

Daži jau laikus iecēluši savus-nobarotos veprus redelainās orēs, bet arī tos ir samocījis karstais laiks, nokausējusi saules svelme. Viņi guļ gluži nevarīgi savu saimnieku ratos, smagi elš un no mutes tiem krīt putas, līdamas uz riteņu rumbām un ceļa putekļos.

Tad gadās ceļmalā kāda vēl neizžuvusi dziļāka peļķe, dīķis vai strauts, un ap viņu vienā mirklī sastāj mājlopu bari, izmīdami sasilušās velgas krātuves malas gluži melnas, kā kurmju rakumus treknā pļava. Ūdens ātri plok, un vēlāk pieskrējušie atrod viņa vietā tikai šķidrus dubļus. Ari no tiem lūko izsūkt kādu velgas lāsi izslāpušās govis un aitas, kuru blējošās balsis dzirdams slāpju un ceļa putekļu radits aizsmakums. Tās drūzmējas dubļos, gūstīdamas cita citu, un liellopiem zem kājām kviekdamas spraucas cūkas. Viņas apgulstas dubļos, veļas no vieniem sāniem uz otriem, un omulīgi ruks, uz brītiņu aizmirsdamas ceļa garumu un sāpes, kas dedzina uz cieta lielceļa

aplauzītos, vārīgos kāju nagus. Pāris mirkļos viņas kļūst pelēkmelnas, aplīp dubļiem līdz ausu galiem, un pašas saimnieces tad vairs nevar pazīt, kurš sa-rainis ir viņas piederums un kurš te atdzīts no kaimiņu vai gluži svešu ļaužu mājām.

Augstu piekrautos ratos brauc sirmi vīri, vecas māmiņas un sievas ar maziem bērniem, klusinādamas zīdainlšus, kas līdz ar matēs pienu, šķiet, uzsūkuši sevī daļu izmisuma un satrauktu baiļu, kuras žņaudz zīdītāju sirdis un smacē viņu dvēseles. Viņu mātes sēž starp audeklu ritumiem, miltu maisiem, drēbju aizsaiņiem, bāldzeltenām tauku iešņavām un brūnganiem cūku gurniem, kas mēnešiem ilgi slēpušies rudzu apcirkņos, bet, arī viņos gulēdami, nav tikuši vaļā no dūmu smaržas, kura tiem pielipusi, žāvējoties pirts dūmos.

Smagi kviešu maisi guļ blakus putnu groziem, no kuriem skan izbiedētās zosu klaigas un vistu kladzināšana.

Jaunākie vīrieši un zēni, kam nav jātrenc ganāmpulki, iet blakus mantu vezumiem, nodūruši galvas, un galvas zemu klanās arī piekusušajiem zirgiem, kas elsdami ved tālāk projām no lielgabalu rūkoņas to Kurzemes lauku bagātības mazo daļu, ko cilvēki, dodamies bēgļu gaitās, paspējuši paņemt līdz. —

No Ventas līdz Aucei, no Abavas līdz Leišmalei ir sakustējušies lauki un klaji, visi ceļi pārplūduši lopu bariem, kļuvuši pilni ratu rībēšanas un bērnu raudu, bet lielgabalu rēcienu atbalss un degošu māju atspīdums seko bēgošai zemnieku tautai pa pēdām, nāk tai līdz, un vēl tumšākas kļūst novakaro vīru acis un bāl sievu sejas, atskatoties uz vakaru pusi, kur padebeši, beigdami sarkt no asiņainās rieta blāzmas, sarkst visu nakti un līdz rīta ausmai no ugunsgrēku atspīduma klusajās vasaras debesīs.

Uhū-ū-ū-u-u-u-uhū — nāk dobja vaidoša dunoņa no rītiem, veldamās pāri Zemgales līdzenumam, kas piesūcies ar siena smaržām un druvu dvašu, un, kā sacenzdamās un piebalsodama šai dunoņai, tai atsaucas otra, nākdama no Lietavas puses.

Viņas dārd no rīta līdz vakaram un neaprimst arī naktīs, un klausoties sažņaudzas bēgļu sirdis, atceroties savus pamestos laukus un rudzu sējumus, kuriem pāri jau nomiglo-jušas ziedu dūmakas, vēstīdamas bagātīgu birumu. Un vīriem tumst sejas, un sievas dziļāki uzmauc uz acīm lakatiņus, domājot par savām sētām, pa kuru klusajiem jumtiem maigi dūdojošu baložu vietā tagad varbūt jau staigā karotāju rokas laistas rūcošas liesmū mēles.

Rūkoņa vaid un sten, rēc un dun bez apstājas, un tāpat nav gala Kurzemes bēgļu straumēm, kas kā upes plūst cauri Zemgalei, pārplūdinādamas viņas lielceļus, satraukdamas tuvas un talas sētas, un jau sākušas skalot un raut rietumu novadu: ļaudis sev līdz. —

Tēvam nenāk naktīs miegs, un līdz rīta blāzmai viņš neaiztaisa savas istabas logu, klausīdamies tālajās lielgabalu balsīs, kas pamazām

nāk tuvāk, un nemitīgajā bēgļu ratu ribēšanā, kurai iet līdzi sīkās aitu vaimanas, aizsmakušās dzinēju balsis, rikšu un pātagu švīkstoņa un dobji žēla govju maurošana.

Arī viņu sācis mākt trauksmīgais, bēgļu plūdu atnestais nemiers, un, gulēdams mūsu mājas jumta istabiņā, kas pēc eksāmeniem atkal apņēmusi mani savām ābolu smaržas piesātinātam sienam, es dzirdu lejā, tēva istabā, vienmuļīgu, ritmisku staigašanu uz priekšu un atpakaļ, no rietumu loga lidz dienvidu logam, no gultas līdz durvīm — un līdz pirmajai gaismas stundai šai staigāšanai vēl nav pienācis gals.

Tēva soļos sadzirdams tas pats vecais, mūsu mājiniekiem tik pazīstamais vingrums, kas virsdienesta kareivjiem iet līdz kapa malai, neizgaisdams ne zem kādas bēdu nastas smaguma.

Tēvs staigā vienādā un cietā ritmā, maršēdams pa savas istabas grīdu, kā citkārt maršējis parādes laukumos, un šajā vienādaja soļu klaudzēšanā, pēc kuras Edgars mēdza pus-jokodamies, pusnopietni regulēt savu kabatas pulksteni, nekā nemana no grūtajam domām, kas nedod tēvam miera vasaras nakts krēslainajā paisumā. Es dzirdu šis domas ar savām asinīm, kas steidzīgi un trauksmes pilnas zvana deniņos, atsaukdamās un uztverdamas to augošo nemieru, kurš dzen projām miegu no tēva acīm un bango viņa asinīs.

— Viens, divi, viens, divi, viens div',— maršē lejā tēva soļi, kuros skan virsdienesta seržanta elastīgās gaitas ritms, bet asinis man sāk skanēt kā tālas trauksmes taures skaņas, dzīdamas projām snaudu, kliedēdamas miega lāņus un liedamas bangainu nemieru sirdī un domās.

Tā aiziet vasaras krēslotās naktis, mīdāmās ar svelmaini karstām dienām, un tagad arī Zemgalei ir pienācis bēgļu laiks.

Saimnieki nodurtām galvām apstaigā laukus, ilgi nevarēdami novērst acu no rudzu un kviešu druvām, kas kļuvušas jau bāldzeltēnas, un viņu skati kavējas pie āboliņa stirpām, poguļainajiem linu laukiem, pie pļavām, kurās jau sazēlis trekni zaļš atāls un, pārslīdējušas ābeļdārziem, beidzot apstajas pie ēkām, kas pašu vai tēvu celtas. Viņu acis glasta jumtus, kavējas pie sienām, lieveņiem un logiem, un nevar beigt vien skatīties, ka gribēdamas paņemt svešumā līdzi savas sētas atceri.

Tās ir liekas pūles, jo latvju zemnieks, visur iedams, nes lidzi savu māju dvašu, un viņa izskatu nespēj izdzēst no tā acīm pat kapu smilts.

Un tomēr, šīm acīm, pirms tas nav slēgusi nāve, tīk kavēties pie savas sētas mājām, kā citam pie jauno dienu mīlestības.

Veco saimnieku skati nebeidz glāstīt ēku sienas un jumtus pat tanī brīdī, kad lopi jau izdzīti pagalmā, kalpi nosējuši cieti mantu vezumus, un tik daudz reižu jau pārrunāts un pārspriests, ko vēl varētu paņemt līdz.

Saimnieces, atvadīdamās no mājām, ņem līdzi atslēgas, šos

vecvecos Latvijas saimnieču amata simbolus, kurus pārcilājot Latgales ciemā vai tālā Krievzemes sādžā, tās atcerēsies savus, laidarus, kas reiz bija,pilni ragainu platu galvu, mierīgas gremošanas un to saimnieces ausīm tīkamo skaņu, kas ceļas, pienam šļācoties kalpoņu slaucenēs. Viņām neizies no prāta klētis, kuru apcirkņi rudeņos, piebērti līdz grodu malām, dvašoja spēcīgo rudzu smaržu, miežu maigo saldumu un auzu elpu, kurai vēl lipa klat kulšanas putekļi. Savu istabu lieveņus tās redzēs ik naktis sapņos, — staipekļu apvītus, ceriņziedu vai jasmīnu apdvašotus, jo uz šo lieveņu soliem bija- tik labi sēdēt vēlos vasaras vakaros, vērot klusos pagalmus, pirts lejas pļavas, no kurām jau viļņodami cēlās balti miglas kalni, un ābeļdārzu, kura koki, ļimdami zem augļu smaguma, šad un tad ļāva nokrist rasotā zālē kādam pārgatavotam ābolam, kas, pārsprādzis no kritiena un atdodams zobiem savu maigo miesu, vēl nave dvašoja uzsūkto saules elpu.

Svešā pasaules malā latvju saimniece glabā savas sētas atslēgas kā smagu zeltu, — arī tad, ja labi zina, ka ēkas, starp kurām staigājot aiztecējuši viņas mūža gadi, jau izplēnējušas uguns liesmās vai granatu noslaucītas no zemes virsus.

Viņas glabās bēgļu gaitās savu nodedzināto sētu atslēgas tikpat rūpīgi, kā viņu vīri mājas kontraktus.

— Arvien tuvāk nāk lielgabalu balsis, sasaukdamās dienvidus pusē un pret vakariem, un viena pēc otras paliek tukšas un klusas no cilvēku un lopu balsīm kaimiņu sētas, viņu iemītniekiem klausot krievu valdības pavēli, ka jāaiziet no dzimtenes visu to novadu ļaudīm, kuru mītnes taisās apņemt ienaidnieks.

— Ir pats pēdējais laiks doties ceļā ari mums, jo vācu jātnieki jau saskrējušies ar kazakiem aiz Dobeles, apšaudījušies ar tiem pie Bauskas, un kuru katru brīdi var tikt nogriezts arī Jelgavas ceļš.

Tēvam saguruši pleci, apmākusies piere un sadrūmis vaigs. Viņš staigā no istabas pagalmā, no pagalma atpakaļ istabā, vērodams savu sētu un nemitīgo gaisa un zemes drebēšanu. Tad viņš saņemas un, smagi nopūzdamies, liek vecajam Jurītim izrīkot leišu kalpus, lai tie iet zirgus jūgt un sāk kraut ratos labību, gaļas krājumus un sviesta spaiņus, kas jau laikus sagatavoti un gaidījuši klētīs un vēsos pagrabos to brīdi, kad arī mūsu ļaudīm sāksies svešniecības gaitas.

Tēvs paaicina mani sev līdz, un mēs ejam pēdējo reizi apstaigāt mūsu laukus, kuriem šoruden būs sveši pļāvēji.

Diena ir karsta un gaiša, un svelmains bez gala liekas zilais debesu jums, pie kura velves nav saskatāms neviens mākonītis. Dārza zaros nedzird vēja žūžu, un liepās nav samanāma mazākā vēsmiņa. Tikai bites nebeidz dūkt savu medaino dūkšanu, kas skan ap tropiem un liepām un gar sētas ceļa malām, kur balo aitu āboliņa baltrožainās ziedu galviņas.

Zibinādami kā zelta bultas, šaudas mirdzoši spāri, te pa-vizēdami uz dārza sētas, te aizzibšņodami tīrumu izplatījumā.

Mēs ejam pa ežu, kas noaugusi ķimeņu ceriem, smaržojošām kumelīšu sprogām, violetam glāznēm un zilganpelēkajām timotiņa vālītēm un šķir jau brūngano sēklas āboliņa lauku no kviešu druvas. Kvieši šogad padevušies vareni un sniedzas pāri galvai. Ejot garām, viņu noliekušās vārpas smagi glāsta plecus un vaigus, un pavada mūs ar klusu šalkšanu, kurā klausoties vēl gurdākas paliek tēva kājas.

Man liekas, šodien tam ir pielipis klāt viss mūsu māju mālainās zemes svars.

Tēvs apstājas ežas vidū un, pacēlis nodurto galvu, laiž garu skatu pāri dzeltēnbālgano stiebru mežam, kas ceļas tik biezs un augsts, ka aiz tā tikko var saskatīt māju ceļa ošu stumbrus. No gatves puses atlaižas pāri kviešu laukam viegla vēsma, saceldama vārpu jūrā ēnu viļņus un skumju sanēšanu, kas apstājas, aizsniegusi tēva seju, un noglāsta viņas cietos vaibstus rogainajiem vārpu asumiem.

Tēvs atkal nokar galvu, mēs ejam tālāk, un tagad mums vienā pusē jau kuplo miežu lauks, trekniem, iezilganiem stiebriem un gaišzaļganām vārpām, bet otrā ceļas brūnas āboliņa stirpas un mirdz atāls, glāstīdams acis ar savu spilgto, sulīgo zaļumu.

«Te šogad būtu iznākusi vēl otra pļauja,» tēvs klusi nosaka, nevarēdams novērst skatus no āboliņa atāla zaļuma, — un tad tam acis atkal kavējas pie stirpu brūnganuma, kā vērtēdamas, cik no tām varētu iznākt smagi krautu vezumu, — tādus mēdz kraut ar tēva ziņu mūsu kalpi, lai zirgiem būtu ko vilkt, un tad likās, ka no lauka uz māju pusi kustas brūni kalni.

Mēs izejam uz lielceļa, kam vienos sānos stingst suloti, trekni kartupeļu laksti, bet otros veldrē sakritis zirņu sējums, kura pākstis jau sākušas mesties zaļgandzeltēnas. Un tad mūs apņem vecās ošu gatves ēnas; viņu vēsums mūs pavada līdz sētas pagalmam, kura mauriņu jau pārplūdinājušas melnraibās govju muguras.

Māju kustoņus vadīs bēgļu gaitās vecā Ede, kas pastalām kājās un maizes kulīti plecos staigā noraudājusies pa īdošā bara vidu, glāstīdama platās govju pieres un valgos purnus, kuri sniedzas tai pretī, un asām ***mēlēm*** skar viņas rokas, plecus un sakšas bārkstis, kā brīnēdamies un vaicādami, kāpēc šodien nelaiž ganīties aizpērnā āboliņa laukā, bet liek mīņāties uz vietas, pagalma liepu pavēnī.

Rati jau piekrauti, un vienos no tiem iecelts arī mātes pūra šķirsts, nosūbējušiem vara kalumiem visos stūros, smags bez gala un pilns sagšām, palagiem, galdautiem un deķiem, kurus gatavojušas triju sieviešu paaudzes, atveidodamas ne vien skujiņu un saules rakstus, bet arī tos, kurus savā laikā ierādījuši Mežotnes novada ļaudīm lielkunga Jēkaba ataicinātie franču un holandiešu meistari.

(Turpinājums *sekos.)*

50 kap. INDEKSS 77109

AVOTS

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

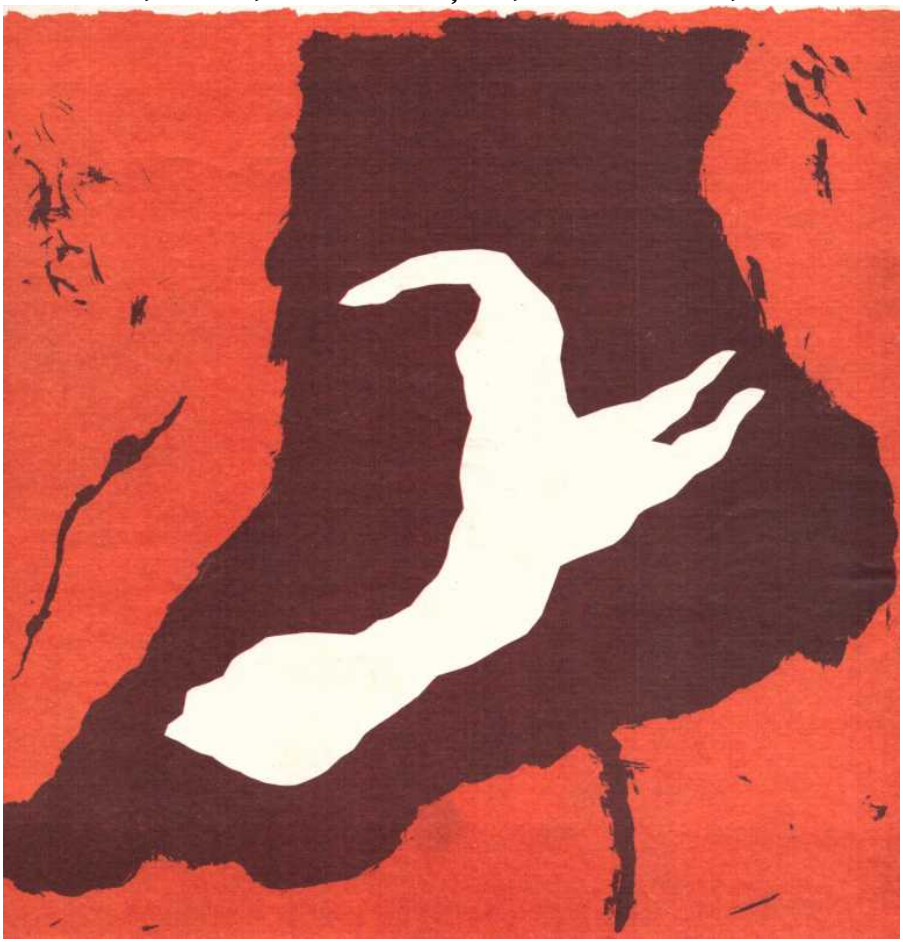

notes

1

Sk. «Par žurnāliem «Zvezda» un «Ļeņingrad»». — Karogs, 1946., 9.; «Par idejiski augstvērtīgu latviešu padomju literatūru». — Karogs, 1946., 9;

K. Krauliņš. «Tipizācijas problēma sociālistiskā reālismā». — Karogs, 1946., 11/12;

J. Niedre. «Raksti literatūras vēsturei». — Karogs, 1949., 9.

2

A. Kubuliņa. Bēg mākslinieciskais konflikts. — LM, 1986., 21. III.

3

V. Dambergs «Desmit gadu sarakstīšanās ar Edvartu Virzu», Zelta abele, 1942.

[0] V. Damberga priekšvārds E. Virzas krājumam «Lauku balsis», R., 1927.

L. Briedis. Bēguma paisums. — Karogs, 1987., 8.—9.

5

M. Rudzītis. Tuviba dzīvei — daiļrades īpatnības un izaugsmes pamats. — Ciņa, 1955., 2. VII. .

6

B. Saulītis. Vizmas Belševicas pirmais dzejoļu krājums. — LM, 1955., 24. IV.

H. Heislers. Jaunas liriķes pirmā grāmata. — K., 1955., 6.

V. Belševica. Kādam cilvēkam. — Zvaigzne, 1956., 10.

9

J. Plotnieks. Zemes un dzejas siltums.— LM, 1959., 11. IV.

J. Kalniņš. Vēlreiz par Solveigu un Pēru Gintu. — Skolotāju Avīze,

11

K. Krauliņš. Mūsdienu dzeja un mūsdienu cilvēks. — LM, 197

12

J. Rubenis. Par preses, radio, televīzijas un kino lomas pālie darbaļaužu komunistiskā audzināšanā. — Cīņa, 1969., 11. VI, J.

mas avots. — Komunists, 1970., 4.

B. Okudžavas dzejas rinda. — **Tulk. piezīme.**

15

Seit un turpmāk autors min KPFSR augstskolas.

16

Kriev. — дедовщина (no vārda дед — vectēvs — armijas reglamentā neparedzētas attiecības starp ilgāk dienējušajiem un jauniesauktajiem.